

Henning Olsen

05:2005 ARBEJDSPAPIR

Alderdommens aktive kvinder og mænd

FORSKNINGSAFDELINGEN FOR SOCIALPOLITIK OG VELFÆRDSYDELSER

Alderdommens aktive kvinder og mænd

Henning Olsen

***Socialpolitik og velfærdsydelser
Arbejdspapir 05:2005***

Socialforskningsinstituttets arbejdspapirer indeholder foreløbige resultater af undersøgelser og forarbejder til artikler eller rapporter. Arbejdspapirer udgives i et begrænset oplag som grundlag for en faglig diskussion, der indgår som led i forskningsprocessen. Læseren bør derfor være opmærksom på, at resultater og fortolkninger i den færdige rapport eller artikel vil kunne afvige fra arbejdspapiret. Arbejdspapirer er ikke omfattet af de procedurer for kvalitetssikring og redigering, som gælder for instituttets forskningsrapporter.

Alderdommens aktive kvinder og mænd

INDHOLD

	Forord	5
[1]	Baggrund, problemstilling og fremgangsmåde	7
	1.1. Indledning	7
	1.2. Baggrund	7
	1.3. Problemstilling	9
	1.4. Fremgangsmåde	11
[2]	Kommende ældre mænds og kvinders aktiviteter - en oversigt over forskningstendenser	15
	2.1. Indledning	15
	2.1.1. Problemet	17
	2.1.2. Fremgangsmåden	20
	2.2. Aktive midaldrende og "unge" ældre	21
	2.2.1. Sociale forbindelser	22
	2.2.2. Den fri tids aktiviteter	29
	2.2.3. Forskelle mellem mænd og kvinder	50
	2.3. Midaldrendes og "unge" ældres ønsker om aktiviteter.....	54
	2.3.1. Ønsker og forventninger	55
	2.3.2. Sociale netværk og aktiviteter i alderdommen	56
[3]	Udviklingen i midaldrende og "unge" ældres aktiviteter de sidste 10-15 år – analyser af eksisterende data	63
	3.1. Indledning	63
	3.2. Fremgangsmåden	64
	3.3. Udviklingen	66
	3.3.1. Sociale forbindelser	67
	3.3.2. Den fri tids aktiviteter	75
	3.4. Fremtidens forventede aktiviteter	95
[4]	Midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders ønsker om aktiviteter i alderdommen – en spørgeskemaundersøgelse	105
	4.1. Indledning	105
	4.2. Fremgangsmåden	105

[5]

4.3. Nuværende aktiviteter	107
4.3.1. Husarbejde	107
4.3.2. Sociale forbindelser	110
4.3.3. Den fri tids aktiviteter	113
4.4. Fremtidige aktiviteter ved uændret helbred	134
4.4.1. Husarbejdes vigtighed	135
4.4.2. Sociale forbindelsers vigtighed	138
4.4.3. Fritidsaktiviteters vigtighed	141
4.4.4. Tværgående tendenser	157
4.5. Fremtidige aktiviteter ved dårligere helbred	162
4.5.1. Husarbejde, sociale kontakter og fritidsinteresser	162
4.5.2. Aktiviteter i ældrecentre, aktivitetscentre o.l.	169
4.6. Ligheder og forskelle mellem de to køn	173
Sammenfatning og perspektivering	179
5.1. Hvad handler undersøgelsen om?	179
5.2. Er der forskel mellem kommende ældre kvinders og mænds ønsker om aktiviteter i privat regi?	182
5.3. Er der forskel mellem kommende ældre kvinders og mænds ønsker om aktiviteter i offentligt regi?	187
5.4. Hvad bestemmer ønsker om fremtidige aktiviteter?	191
5.5. Er der brug for særlige tilbud til ét køn?	195
Litteratur	201

FORORD

I dette arbejdsrapport, der er udarbejdet af seniorforsker, adj. docent *Henning Olsen*, afreporteres en undersøgelse af midaldrende og "unge" ældre kvinders og mænds ønsker og forventninger til aktiviteter i alderdommen. Undersøgelsen er en udredningsopgave rekvireret og finansieret af Socialministeriets ligestillingsafdeling. I arbejdsrapporten besvares følgende spørgsmål:

I hvilket omfang og hvordan bidrager eksisterende forskning til belysning af fremtidens ældre kvinders og mænds forventede ønsker om aktiviteter? Hvordan har midaldrende og "unge" ældre kvinders og mænds aktiviteter udviklet sig i de sidste 10-15 år? Hvilke former for aktiviteter ønsker fremtidens ældre? Hvor udbredte er ønskerne? I hvilket omfang peger kommende ældre mænds og kvinders ønsker på et behov for kønsdifferentierede aktivitetstilbud?

Undersøgelsen er gennemført ved anvendelse af flere metoder: Kapitel 2 er en oversigt over, hvad hidtidig forskning viser vedr. fremtidens ældre mænds og kvinders forventede aktivitetsønsker, dvs. et litteraturstudie. Kapitel 3, der sætter fokus på udviklingen i midaldrendes og "unge" ældres aktiviteter i de sidste 10-15 år, baseres på allerede eksisterende databaser, mens kapitel 4, der går tættere på de to køns ønsker om aktiviteter i alderdommen, baseres på en surveyundersøgelse, dvs. en stikprøvebaseret spørgeskemaundersøgelse. Endelig er kapitel 5 en sammenfatning og perspektivering af undersøgelsens resultater.

Der har til arbejdsrapportens udarbejdelse været knyttet en følgegruppe, der takkes for kritiske og konstruktive bidrag.

København, november 2005

Henning Olsen

[1]

BAGGRUND, PROBLEMSTILLING OG FREMGANGSMÅDE

1.1. Indledning

Arbejdspapiret handler om aktiviteter, som midaldrende og ”unge” ældre mænd og kvinder forventes at udføre i alderdommen. Undersøgelsen sætter derfor fokus på fremtidens ældretilbud i et særligt perspektiv, nemlig et kønsperspektiv: Hvordan og hvor forskellige vil alderdommens aktive mænd og kvinder forventeligt være? Andre perspektiver – fx et økonomisk eller et geografisk perspektiv – ville være mulige, men perspektivet er valgt, bl.a. fordi det er tildelt en tilbagetrukket placering i dansk ældre- og kønsforskning, og fordi perspektivet er påpeget som relevant af ligestillingsministeren.

I arbejdspapirets indledende kapitel præsenteres undersøgelsens baggrund (se: afsnit 1.2.), hvorpå problemstillingen med fire hertil knyttede aspekter formuleres (se: afsnit 1.3.). Med afsæt i problemstillingen peges på data og metodologiske procedurer, som undersøgelsens gennemførelse forudsætter (se: afsnit 1.4.). En oversigt over undersøgelsens hovedresultater, en perspektivering af dem og resultaternes anvendelighed findes i kapitel 5.

1.2. Baggrund

For stort set alle mennesker – det gælder ikke mindst ældre – forudsætter et velfungerende hverdagsliv sociale tilhørsforhold og aktiviteter, der har vist sig at fremme ældres helbred og selvhjulpenhed.¹ Ældres sociale netværk, aktiviteter og fritidsinteresser kan anskues som ”ældretilbud” i bred betydning, dvs. som tilbud, der ikke kun retter sig imod ældre. Deltagelse i den slags tilbud – fx familiære og andre sociale netværk, motion, foredrag, foreningsaktiviteter og frivilligt arbejde – er ofte forekommende og for flere tilbuds vedkommende i vækst.²

¹ Se fx: Hillerås et al., 1999; Kirk & Schroll, 2002; Öhrvall, 2003.

² Se fx: Andersen & Appeldorn, 1995; Audun-Olsen, 2001; Avlund & Legarth, 1994; Bennekou et al., 1997; Bille-Brahe & Pedersen, 1990; Boll Hansen & Platz, 1995; Bunnage, 1996; Fridberg, 2000; Hansen & Clemmensen, 1991; Leeson, 2001; Leeson, 1999; Platz, 2000.

Blandt aktiviteterne hører motion og andre kropslige udfoldelser til de mest udbredte (se fx: Audun-Olsen, 2001).

Undersøgelser af deltagelse i "ældretilbud" i bred betydning indeholder ofte tabeller og grafiske oversigter, hvor fx køn anvendes som én af flere analytiske baggrundsvariabler, mens analyser med et egentligt kønsperspektiv, dvs. hvor køn og kønsspecifikke forskelle får forrang, er forholdsvis sjældne. Hvad aktiviteter angår, er tendensen væsentlige kønsspecifikke forskelle i aktivitetsmønstre og tidsanvendelse.³ Eksempelvis udfører mænd i højere grad end kvinder udendørs fysiske aktiviteter, fx havearbejde, mens ældre kvinders aktiviteter hyppigere foregår indendørs. Hertil kommer, at ældre kvinder bruger mere tid end mænd på madlavning og andet husholdningsarbejde, mens mænd har mere egentlig "fri tid" (Lausten & Sjørup, 2003).

Modsat ældre mænd deltager mange kvinder – ikke mindst enlige – i skemalagte aktiviteter (Andersen & Appeldorn, 1995). Når det gælder deltagelse i motion og andre kropsaktiviteter, påpeger Andersen & Appeldorn, at mange tilbud er bedre egnede til ældre kvinder end til mænd. Gymnastik, afspænding, yoga mv. er kvinders foretrukne motionsform og lader sig måske bedre tilpasse alderen end boldspil, som mange mænd praktiserer. I yderligere en undersøgelse sættes fokus på aspekter af et stort set i Danmark ignoreret forskningstema: "ældre mænd" (Fortmeier, 1998). Under inddragelse af ældre mænds livsforløb handler undersøgelsen navnlig om, hvad aktiviteter betyder for ældre mænd.

Ud over "ældretilbud" i ordets brede betydning findes kommunale og andre tilbud, der særligt retter sig imod ældre. Sådanne tilbud – fx afspænding, ergoterapi, film, fodpleje, foredrag, fysioterapi, håndarbejde, motion, socialt samvær, spil, studiekredse, svømning og værkstedsaktiviteter⁴ - foregår fx i kommunale aktivitetscentre, ældrecentre o.l. eller i pensionistklubber mv. Ifølge Serviceloven (SEL) kan kommuner iværksætte eller yde tilskud til tilbud, hvis sigte er at forebygge helbreds- og andre problemer og øge ældres selvhjulpethed (se fx: Socialministeriet, 1998). Da kommunerne træffer beslutning om og i hvilken udstrækning, de ønsker at udnytte mulighederne for at iværksætte tilbud, varierer de ikke overraskende fra kommune til kommune. Det er endvidere kommunerne, der beslutter, hvilke persongrupper, der tildeles adgang til tilbuddene, hvilket indebærer, at tilbud kan forbeholdes specifikke aldersgrupper, fx folkepensionister. Endelig afgør kommunerne også, om aktivitetstilbud skal iværksættes i kommunalt regi eller fx delegeres til foreninger.

Mens den eksisterende forskning om "ældretilbud" i bred betydning er omfattende, gælder det ikke viden om, hvem der deltager i kommunale eller andre aktivitetstilbud, hvordan tilbuddene virker, og om de er overensstemmende med de to køns respektive ønsker. Inden for dette område er dansk forskning særde-

³ Se fx: Avlund & Legarth, 1994; Lausten & Sjørup, 2003; Mattiasson-Nilo et al., 1990.

⁴ Se fx: www.rk.dk; www.ringsted.dk; www.vissenbjergkommune.dk; www.nyborg.dk; www.nyk-f-kom.dk; www.tommerup.dk; www.skagen.dk; www.stevns.dk; vaerloese-kom.dk. Se også: www.lokalcenter-skaade.dk; www.holmegaards-parken.dk

les begrænset.⁵ Hindsbo & Raahauge (1999) har fx undersøgt ældrecentres virksomhed og vilkår i 75 kommuner, men undersøgelsen belyser hverken kønsspecifikke forskelle, centrenes bidrag til forebyggelse af helbredsproblemer og andre problemer, ligesom den heller ikke sætter fokus på brugernes tilfredshed med tilbuddene. Det sidste gør en mindre undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet, hvori påpeges, at over halvdelen er tilfredse "i høj grad" eller "i nogen grad" (SFI-SURVEY, 2002). Nævnes skal også et speciale fra Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet (Rossing, 2001). I specialet fravælges køn som analytisk fokus, idet ældres krav til og oplevelse af dagcentre ansues i en livsformsteoretisk kontekst og med følgende problemstilling: "Hvilke værdigrundlag for dagcentrenes virke harmonerer med brugernes ideologier og i hvor høj grad er disse værdigrundlag i overensstemmelse med de politiske intentioner for den fremtidige udvikling indenfor dagcentrene?" (anf.skr.:6).

Også når det handler om kommende ældres ønsker og forventninger til sociale tilhørsforhold og aktiviteter, er den eksisterende viden begrænset (se fx: Olsen, 2003). Audun-Olsen (2001) nævner, at kommende ældre påregner at beskæftige sig med aktiviteter, som i forvejen er populære, fx motion, foreningsarbejde og forlystelser. Tilsvarende peger Bunnage & Bruhn (1999) på, at midaldrende og "unge" ældre tildeler sociale netværk høj prioritet og finder ingen tegn på familiebands opløsning. Hvad fritidsinteresser angår, tyder Bunnage & Bruhn's undersøgelse på, at kommende ældres fritidsliv ikke bliver mindre aktivt end nutidens. Desuden påpeges voksende involvering i frivilligt arbejde.

1.3. Problemstilling

Den eksisterende viden er begrænset, når det handler om midaldrendes og "unge" ældres ønsker og forventninger til fremtidens sociale netværk, aktiviteter og tilbud herom. Det vides fx ikke, hvilke betingelser der skal være opfyldt for at kvinders og mænds sociale relationer og aktiviteter bidrager til det "gode liv" i alderdommen. Eftersom der ikke findes nyere danske kønsfokuserende undersøgelser, er der behov for viden, som bl.a. kan anvendes som grundlag for udvikling af ældretilbud, der matcher mænds og kvinders behov, hvilket er den afgørende begrundelse for arbejdsrapportens udarbejdelse.

Selvom den eksisterende viden om kommende ældres ønsker til sociale netværk og aktiviteter er begrænset, er fremtidens ældre kvinder og mænd ikke et fuldstændig "ubeskrevet blad". Med hensyn til økonomiske vilkår forventes, at ældres indkomster vil vokse, blandt andet fordi flere har pensionsopsparingsordninger (se fx: Kongsø & Groes, 2002). Da hyppigheden af fritids- og andre aktiviteter samvarierer positivt med indkomst (se fx: Nielsen Arendt et al., 2003), vil flere ældre forventeligt være i stand til at betale mere for udøvelse af aktiviteter. Samtidig forventes indkomstspredningen dog at blive mere udtalt. Også hvad helbred angår, påregnes fremtidens ældre at blive anderledes stillet. Når det fx handler om midaldrende og "unge" ældre, er de fleste uden alvorlige helbredsgener (se fx: Audun-Olsen, 2001). En anden undersøgelse viser, at æl-

⁵ Se fx: Hansen & Platz, 1995; Hindsbo & Raahauge, 1999; Olsen, 1988; Rossing, 2001; SFI-SURVEY, 2002.

dres fysiske funktionsevne er forbedret markant i de seneste 10-15 år. En 67-årig kan i dag mestre praktiske og mentale gøremål bedre end en person på samme alder kunne for 25 år siden. Det påregnes derfor, at fremtidens ældre vil få det bedre helbredsmæssigt end nutidens (se fx: Kirk, 1999).

Alene af økonomiske og helbredsmæssige grunde må det påregnes, at kommende ældre får hidtil usete forventninger til alderdommen, og at ældretilbud i videst muligt omfang bør tilrettelægges i overensstemmelse hermed. I modsat fald – dvs. hvis tilbuddene ikke er relevante, interessante og meningsfulde – risikerer de at være spild af menneskelige ressourcer og af økonomiske midler: "Aktivitet giver tilværelsen mening. Aktiviteter er meningsfulde, når de opfylder et mål eller formål, der er personligt eller kulturelt vigtigt" (Townsend, 2002:37). Der bør også åbnes op for, at ældres deltagelse i aktiviteter ikke altid er hensigtsmæssig, og at deltagelse i "meningsløse" aktiviteter, der ikke motiverer fysisk, psykisk eller interaktionelt, måske ligefrem kan være problemskabende.

At ældretilbud honorerer de nævnte krav fordrer, at forskelle mellem, hvad kvinder og mænd anser for at være meningsfulde aktiviteter, medinddrages. Da kvinders og mænds erfaringer, kvalifikationer, præferencer mv. er forskellige inden for adskillige områder, bør det overvejes, at ældretilbud i højere grad tager afsæt i de to køns livsforløb og aktuelle livsbetingelser. Ligestilling forudsætter, at en ældre kvinde og mand, der ønsker at påbegynde eller fortsætte en given – ikke nødvendigvis samme – aktivitet, har nogenlunde samme sandsynlighed for at opfatte aktiviteten som relevant, interessant og meningsfuld. Undersøgelsen sigter derfor imod at belyse kommende ældre kvinders og mænds ønsker til en "aktiv" alderdom og har følgende overordnede problemstilling:

Hvilke former for aktiviteter ønsker fremtidens ældre kvinder og mænd, og hvor udbredte er forskellige ønsker?

For så vidt er "fremtidens ældre" alle endnu ikke ældreblevne. Det er imidlertid hensigtsmæssigt alene at lade problemstillingen omfatte voksne, der forventeligt befinder sig i livsfaser, som gør overvejelser om aktiviteter og aktivitetstilbud i alderdommen meningsfulde. Problemstillingen afgrænses derfor til at omfatte grupper af midaldrende og "unge" ældre, dvs. voksne, der står over for at blive eller for nylig er blevet folkepensionister (50-59-årige henholdsvis 60-69-årige). Hvis undersøgelsen skal kunne lokalisere spor af nye kønsspecifikke aktivitetsmønstre, er netop midaldrende og "unge" ældre relevante aldersgrupper.

Det anses tillige for hensigtsmæssigt, at undersøgelsen ikke begrænses til ønsker vedrørende af kommuner tilbudte eller til foreninger og andre delegerede aktivitetstilbud, der er forbeholdt ældre, men udvides til at omfatte aktiviteter i videre forstand. Eksempler på "ældretilbud" kan fx være: bibliotekstilbud, dans, foredrag, foreningsarbejde, fritidsundervisning, frivillige bedsteforældreordninger, frivilligt arbejde, havearbejde, højskoleophold, it-tilbud, håndarbejde, læsegrupper, maling, motion, museumstilbud, musikudøvelse, naturoplevelser, netværkstilbud, rejser, religiøse tilbud, singleklubber, socialt samvær, studiekredse, teaterbesøg, værkstedsaktiviteter og ældrerådsarbejde.

For så vidt som undersøgelsens formål blandt andet er at afdække behov for kønsdifferentierede aktiviteter og aktivitetstilbud, har undersøgelsen også et anvendelsesorienteret sigte og er hermed overensstemmende med en af ligestillingsministerens prioriteringer: "Gruppen af ældre er på ingen måde homogen. Alligevel kan der være nogle fælles problemstillinger i forhold til køn og ligestilling i alderdommen, der kræver en særlig indsats. Det skaber behov for en samlet og visionær ældrepolitik med fokus på de aktive ældre kvinder og mænd. Det vil også være relevant at overveje, om tilbuddene til ældre mænd og kvinder ... kan gøres bedre ved at integrere en kønsvinkel på arbejdet"⁶

1.4. Fremgangsmåde

Hvilke data og metoder står til rådighed med henblik på at belyse problemstillingen? Da den ikke primært angår fænomenerne – aktiviteter og aktivitetsønskers – beskaffenhed, men deres udbredelse, er der behov for kvantitative data og analyser, hvor tre mulige tilgange findes: Kondensering af tidligere undersøgelser, nye analyser af eksisterende data samt tilvirkning og analyse af nye data. Tidligere undersøgelser kan i et vist omfang bidrage med relevante forskningsresultater. Endvidere indeholder eksisterende datasæt relevante, men ikke offentliggjorte informationer. Endelig er der behov for tilvirkning og analyse af nye data, dvs. gennemførelse af en stikprøvebaseret interviewundersøgelse.

Litteraturstudie

Et i Socialforskningsinstituttets regi gennemført litteraturstudie vedrørende midaldrendes og "unge" ældres ønsker og forventninger til det "gode liv" i alderdommen (Olsen, 2003) antyder, at yderligere litteratursøgning og kondensering af litteraturen næppe bidrager med afgørende nye informationer til belysning af arbejdsdagens problemstilling. Om dette er korrekt, belyses i kapitel 2, der indeholder en oversigt over relevante forskningsresultater.

Under inddragelse af et køns- og ligestillingsperspektiv sættes der fokus på, hvordan eksisterende forskning mv. belyser deltagelse i og kønsspecifikke ønsker om ældretilbud i bred forstand. Fremstillingen indledes med en forskningsoversigt over midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders nuværende aktiviteter samt udviklingen heri i de seneste 10-15 år (se: afsnit 2.2.). Derpå rettes opmærksomheden imod de samme aldersgruppers ønsker om sociale og andre aktiviteter i alderdommen (se: afsnit 2.3.).

Analyser af eksisterende data

Hvad analyser af eksisterende data angår, findes der flere databaser med relevante informationer. Det gælder fx følgende fra Socialforskningsinstituttet: Æl-dredatabasen (se fx: Platz, 2003), Levekårsundersøgelsen (se fx: Andersen, 2003), Kultur- og fritidsundersøgelsen (se fx: Fridberg, 2000) og Tidsanvendelsesundersøgelsen (se fx: Bonke, 2002). For baserne gælder, at data er tilvirket på to eller flere tidspunkter, hvorfor sammenligninger af udviklingen i midaldrende og "unge" ældre kvinders og mænds aktivitetsmønstre muliggøres (se: kapitel 3). Derimod indeholder databaserne ikke informationer om de to køns ønskede aktiviteter i alderdommen. Da mange aktiviteter forventeligt fortsætter

⁶ Se: www.folketinget.dk/Samling/20021/redegoerelse/R8.htm.

ind i alderdommen (se fx: Öhrvall, 2002), vil sådanne sammenligninger i et vist omfang kunne anvendes i fortolkende prognostisk øjemed.

Med afsæt i Ældredatabasen gennemføres analyser af ændringer i midaldrende kvinders og mænds aktivitetsmønstre i perioden 1997-2002, ligesom tilsvarende sammenligninger foretages blandt voksne i aldersårene omkring folkepensionsalderen. Ved anvendelse af data fra Levekårsundersøgelsen gennemføres sammenligninger med over ti års afstand – perioden 1986-2000 – blandt midaldrende. Også Kultur- og fritidsundersøgelsens databaser fra 1993 og 1998 indeholder relevante informationer, der kan anvendes komparativt. Endelig anvendes enkelte informationer fra Tidsanvendelsesundersøgelsen 1987-2001 (uddybende om metoder til analyse af eksisterende data, se: kapitel 3).

På grundlag af eksisterende data er der i kapitel 3 gennemført analyser, hvis formål er at afdække udviklingen i ofte henholdsvis sjældent forekommende aktiviteter i aldersårene umiddelbart før og omkring folkepensionsalderen med særlig henblik på at påpege kønsspecifikke forskelle (se: afsnit 3.3.). Med afsæt heri gøres kvalificerede antagelser om den forventede fremtidige udvikling, hvad sociale relationer og fritidsinteresser angår (se: afsnit 3.4.).

Surveyundersøgelse

Forudsigelse af aktivitetsmønstre alene ud fra midaldrendes og "unge" ældres faktiske aktiviteter vil imidlertid – trods nok så dristige fortolkninger – være mangelfuld, eftersom det ikke er sikkert, at faktisk udøvede aktiviteter som midaldrende uden videre kan forudsige aktiviteter i alderdommen, blandt andet fordi aktiviteter kan være påtvungne. Følgelig er der også behov for sætte fokus på midaldrende og "unge" ældres ønsker til en "aktiv" alderdom: Hvilke ønsker har midaldrende og "unge" ældre til aktiviteter i alderdommen? Hvor vigtige bliver forskellige former for husarbejde? Hvor afgørende forventes sociale relationer at blive? Hvilke fritidsinteresser påregner kommende ældre at dyrke?

Da hverken kvinder eller mænd er passive ofre for "historiens gang", men bidrager til at forme deres liv og gennem demokratiske og andre processer påvirker vilkårene for dette, er afdækning af midaldrende og "unge" ældre kvinders og mænds ønsker til en "aktiv" alderdom et interessant og stort set hidtil ubelyst tema. Viden om den slags ønsker kan anvendes på flere måder. Den kan bruges til i nogen grad at forudse krav, der vil blive stillet i fremtiden til kommuners og andres indsats over for ældre, og hvorledes kravene kan tilgodeses. En sådan kortlægning er dermed også politisk relevant. Den vil også kunne anvendes i en bred offentlig kønspolitisk debat om, hvad et "aktivt" liv som gammel er, og hvorledes opnåelse af det lader sig fremme.

Surveyundersøgelsens population er midaldrende og "unge" ældre, der afgrænses til 55-59-årige henholdsvis 65-69-årige, bortset fra indvandrere (uddybende om undersøgelsens metode, se: kapitel 4). Fra hver gruppe er cirka 1.000 respondenter udvalgt simpelt tilfældigt, hvoraf der blev opnået svar fra 62,1 pct. henhv. 65,1 pct. svarende til en samlet opnåelsesprocent på 63,6 pct. Tilvirkningen af data blev gennemført ved fremsendelse af postspørgeskemaer.

Spørgsmål, der indgår i spørgeskemaet, sigter fortrinsvis imod at afdække ønsker til aktiviteter i alderdommen, dvs. er en særlig type af holdningsspørgsmål, men også enkelte faktuelle spørgsmål er inkluderet, fx om aktuel adfærd samt diverse baggrundsplysninger, fx køn, alder og uddannelsesbaggrund. I spørgeskemaet sondres mellem to former for betingede kønsspecifikke aktivitetsønsker. Den ene betingelsesform antager, at respondenteres helbred i alt væsentligt forbliver uændret i alderdommen, mens den anden forudsætter væsentlige helbredsforringelser, der fx gør brug af dagcentre o.l. nødvendig.

Surveyundersøgelsen, hvis resultater formidles i kapitel 4, indledes med en opdatering af eksisterende viden om midaldrendes og "unge" ældres husarbejde, sociale netværk, og fritidsinteresser (se: afsnit 4.3.). Derefter bedes læseren forestille sig, at en halv snes år er forløbet, og at midaldrendes og "unge" ældres helbred er nogenlunde uforandret: Hvad bliver da vigtige fremtidige aktiviteter? (se: afsnit 4.4.). Efterfølgende antages samme antal år forløbet, men aldersgruppernes helbred forringet: Hvad er i så fald de vigtigste aktiviteter? Det gælder fx også, hvis brug af ældre- eller dagcentre skulle blive nødvendig (se: afsnit 4.5.). Kapitlets resultater sammenfattes i afsnit 4.6.

Undersøgelsens data samt metodologiske og analytiske tilgange sammenfattes i *oversigt 1.1.*, hvis disponering svarer til arbejdspapirets. Det fremgår, at undersøgelsens overordnede problemstilling udmøntes i fire aspekter.

Oversigt 1.1.

Problemstillingens aspekter, datagrundlag og analyser.

Aspekter	Datagrundlag	Analyser
1. I hvilket omfang og hvordan bidrager eksisterende forskning til at belyse fremtidens ældre kvinders og mænds forventede ønsker om aktiviteter?	Ønsker og forventninger til det "gode" liv i alderdommen (Olsen, 2003) samt de der anførte referencer suppleret med yderligere undersøgelser med særlig henblik på kønsforskelle.	Kondensering af forskningsresultater fra offentliggjorte undersøgelser. Analysestrategi som i: Olsen, 2003 (kapitel 2).
2. Hvordan har midaldrende og "unge" ældre kvinders og mænds aktiviteter udviklet sig i de sidste 10-15 år? Diskussion vedr. ældre kvinders og mænds fremtidige aktiviteter på baggrund heraf.	Ældredatabasen (1997-2002) Levekårsundersøgelsen (1986-2000) Kultur- og fritidsundersøgelsen (1993-1998) Tidsanvendelsesundersøgelsen (1987-2001)	Kønsspecifikke tværsnitssammenligninger, fx mht. foreningsaktiviteter, gæster, hobbies, koncerter, motion, musikudøvelse, sociale kontakter, sport, teater. Efterfølgende prognostiske fortolkninger af faktisk adfærd (kapitel 3).
3. Hvilke former for aktiviteter ønsker fremtidens ældre kvinder og mænd? Hvor udbredte er ønskerne?	Surveydata fra en landsrepræsentativ stikprøve af 55-59-årige og 65-69-årige.	Analyser af forskelle og ligheder mellem kvinders og mænds ønsker til forskellige former for "ældretilbud" (kapitel 4).
4. I hvilket omfang og på hvilke måder peger kommende ældre kvinders og mænds ønsker på et behov for kønsdifferentierede aktivitetstilbud i alderdommen?	Ovennævnte data	Perspektiverende og fortolkende kondensering af analyserne (kapitel 5).

[2]

KOMMENDE ÆLDRE MÆNDS OG KVINDERS AKTIVITETER

- EN OVERSIGT OVER FORSKNINGSTENDENSER

2.1. Indledning

Aktive mennesker bevæger sig eller udretter noget, fx ved at være virksomme fra tidlig morgen til sen aften. Mennesker, der ikke bevæger sig eller udretter noget, er passive, dvs. handlingslammede og initiativløse, fx ved aldrig at komme uden for en dør, sidde tilbagelænede i en sofa dagen lang, ikke motionere eller ved kun på papiret at være medlemmer af en forening. Hvor aktivitet er at handle eller agere, er passivitet – hidrørende fra latin – at *lide* eller *pine*. Mens aktivitet er at være i live, reagere på påvirkninger og udvikle sig, medfører passivitet, at mennesker knugende stille svinder hen og – uden at sætte den ene fod foran den anden – går til de evige jagtmarker.

Alle mennesker har brug for aktivitet og initiativrigdom. At være virksom og livligt foretagsom er et menneskeligt aktiv, som næppe nogen, der har mulighed for at opnå det, vil være foruden: *Aktivitet er et aktiv for aktive*. Det gælder også alderstegnede mennesker, fx netop pensionerede Alex, der går ture, bruger sine sanser, erindrer, lytter til musik og læser:

Alex går en lang tur i sin by og oplever den med alle sanser: "Havnen, de små fiskerhytter, om til åmundingen, jeg elsker det sted. Barndomsbyen ligger højt mod vest, og sidst på eftermiddagen farves himlen helt rød. Byen står som en knivskarp silhuet mod den røde vesthimmel. Jeg ser spiret på kirken, hvor jeg er døbt og konfirmeret. Kommuneskolens store bygning, hvor jeg gik i skole. Sygehusets kæmpe kolos af en bygning, hvor jeg arbejdede i flere år. Vor Frues gamle, brede tårn, hvorfra klokkerne engang skal ringe mig til hvile. Tre svaner letter under stor larm og bringer mig tilbage til virkeligheden."

Herefter citerer Alex et smukt vers af Jeppe Åkjær, og da han er kommet hjem, konstaterer han: "Er der noget så hyggeligt som at komme træt og lidt kold hjem til sin lille, lune rede i skumringen, rulle for, tænde hyggelamper, lægge musik på CD'en,

skænke sig et glas portvin, fatte den bog, man er i gang med, sætte sig i sin yndlingsstol, lade hunden hoppe op i mit skød, så er livet skønt." (Socialministeriet, 2000:in).

Jutta, der har været folkepensionist i nogle få år, er virkelysten og aktiv på mange fronter, blandt andet i en pensionistforening:

Der er meget på programmet. For eksempel har Jutta's gruppe kontakt til en skoleklasse, som den mødes med en gang om måneden. De tager sammen i skoven, hvor de plukker blomster og finder blade, de klipper julepynt osv. (...). Jutta's gruppe går tit ud sammen. De tager på kunstudstilling, i teateret eller til koncerter (...). De får også besøg af pensionister fra andre dele af landet, ligesom de selv rejser meget rundt.

En aften får gruppen besøg af seks unge mennesker fra en fotoskole. De skal lære at tage portrætbilleder, og de ældre skal være "ofrene". Men først efter at de unge og de ældre har fået kaffe og kage sammen. Senere ser de en film fra Ægypten. Der er planer om at arrangere en tur derned. Jutta går desuden til yoga, ligesom hun spiller kort med de andre beboere i hendes opgang. Og som om det ikke kunne være nok, er hun også med i et mini-sangkor, hvor otte pensionister mødes en gang om måneden, spiser sammen og synger danske sange. Familien skal også passes. Jutta har to børn, to svigerbørn og to børnebørn .. (Socialministeriet, 2000:in).

Hvorfor er Alex og Jutta udadvendt foretagsomme, og hvilke virkninger har deres deltagelse i aktiviteter? Deres motiver fremgår ikke af brevene til den daværende socialminister, men undersøgelser peger på, at sociale og andre aktiviteter er fremmende for sundhed og velbefindende.¹ Der er altså belæg for en sammenhæng mellem aktivitetsniveau og helbred: "Ikke blot ved at ældre med godt helbred og funktionsniveau helt naturligt er mere aktive end ældre med et dårligt, men også ved at ældre, som er fysisk og psykisk aktive, sjældnere udsættes for fysiske og psykiske funktionsnedsættelser" (Hansen & Clemmensen, 1991:12f). Det har fx vist sig, at sociale kontakter er sundhedsfremmende (se fx: Lennartsson, 2001), ligesom nyere forskning tyder på, at jævnlig fysisk aktivitet reducerer dødeligheden (se fx: Avlund et al., 2004).

Selvom Alex og Jutta måske har andre motiver, fx æstetisk fascinerende sanseoplevelser eller et grundlæggende behov for at være sammen med andre mennesker, lader de samtidig deres helbred og almene velbefindende nyde fremme, fx ved at gå ture og bruge deres sanser eller ved at omgås mennesker i foreningssammenhæng. I lighed med mange andre er Alex og Jutta foretagsomme ældre, der muligvis, mens de var midaldrende, gjorde sig tanker om,

¹ Se fx: Andersen et al., 2004; Avlund et al., 2000; Avlund et al., 2004; Hansen & Clemmensen, 1991; Hillerås et al., 1999; Kirk & Schroll, 2002; Lennartsson, 2001; Ness, 1997; ÆldreForum, 2000; Öhrvall, 2003.

hvordan alderdommen blandt andet skulle udfyldes med meningsfulde aktiviteter, fx socialt samvær og dyrkelse af fritidsinteresser. Hvorvidt Alex dengang tænkte på gåture, musik og læsning, eller om Jutta så frem til at blive aktiv i en pensionistforening, gå til yoga, spille kort og synge i kor, besvares ikke i brevene, men Alex og Juttas fortællinger anskueliggør aktiviteters spændvidde tillige med forskelle mellem ældre mænds og kvinders sociale gøremål og aktiviteter.

Aktiviteters – ikke mindst kønsspecifikke – vingeang fremgår også af andre af i alt 1.344 breve til den daværende socialminister: Kurt går ture med sin hund langs en gammel jernbane. Carl Johannes starter dagen med "en stor snaps" og gør derefter morgenmotion. Leif udfører frivilligt arbejde på et genoptræningscenter, hvor han efterser kørestole for løse skruer, møtrikker og manglende luft – og siden spiller harmonika. Ingrid går til dans med sin mand, og når dansen er slut, køber hun ind, for næste dag kommer naboer til morgenkaffe. Karen sylter rødbeder, mens Eigil hugger brænde. Inger lytter til morgenandagt med tændt stearinlys og spiller *Nu rinder solen op* på klaver, hvorefter hun fodrer fugle: "Jeg nyder den friske morgenluft på vej hen til brættet" (Socialministeriet, 2000:in). Ruth går til afspændingsgymnastik, til forelæsninger på Folkeuniversitetet, på kunstudstillinger og læser den nyeste skønlitteratur (anf.skr.).

2.1.1. Problemet

For Alex, Jutta og alle andre ældre i Danmark har alderdommen eksistensbetingelser, der vides meget om. Ikke mindst i Socialforskningsinstituttet er der en righoldig tradition for udforskning af ældre mænds og kvinders levkår, fx huslige gøremål, sociale aktiviteter og fritidsinteresser.² Forskningen har blandt andet problematiseret stereotype mediebilleder, fx af ældre som "stærke" med gunstige betingelser og forventninger til et langt og godt liv henholdsvis som en "ældrebyrde" af gamle og "svage" afhængige af ældreomsorg og sundhedsvæsen. Også andre forskningsinstitutioner – fx Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, Gerontologisk Institut, ÆldreSagen m.fl. – har problematiseret gængse ældrebilleder. Det gælder fx Blaakilde (1999), der anskueliggør "den store fortælling om alderdommen" fortalt i medier, bøger og reklamer.³

Der findes ligeledes adskillige forskningsresultater om midaldrende mænds og kvinders gøremål, aktiviteter og fritidsinteresser. Som kapitlet anskueliggør, er den eksisterende viden om midaldrende og "unge" ældres ønsker og forventninger til aktiviteter i alderdommen til gengæld særdeles begrænset. Under ind-

² Se fx: Andersen & Appeldorn, 1995; Boll Hansen & Platz, 1996; Boll Hansen & Platz, 1995; Bunnage, 1996; Olsen, 2002; Platz, 2000; Platz, 1990.

³ Uanset solskinshistorier om glade ældre eller dystre historier om ældre som svage ofre er Blaakildes (1999) "store" fortælling negativ, nemlig en fortælling om alderdom som (for)dom. For at leve med dommen kræves overlevelsesstrategier, dvs. "små" fortællinger, der fortælles ind i den "store". En "lille" fortælling er tilpasningsfortællingen, fx lykkelige historier om bedstemødres udtalte glæde ved samvær med børnebørn. En anden "lille" fortælling er forsvarsfortællingen, der indebærer fremhævelse af egen ungdommelighed og fornægtelse af aldring. En tredje er angrebsfortællingen, hvori nutiden og det moderne samfund kritiseres, mens gamle dage fremhæves som bedre.

dragelse af et køns- og ligestillingsperspektiv sættes der i det følgende fokus på, hvordan eksisterende forskning mv. bidrager til at belyse midaldrendes og "unge" ældres deltagelse i og kønsspecifikke ønsker om aktivitetstilbud i bred forstand. Kapitlets overordnede problemstilling er derfor:

I hvilket omfang og hvordan bidrager eksisterende forskning til belysning af fremtidens ældre mænds og kvinders forventede ønsker om aktiviteter?

Til perspektivering af problemstillingens belysning er det hensigtsmæssigt indledningsvist at sætte fokus på midaldrendes og "unge" ældres nuværende aktiviteter og udviklingen heri inden for en nærmere fortid. Viden herom kan fx anvendes til kvalificerede gisninger om den fremtidige udvikling og bidrager samtidig til at sætte den manglende viden om ønsker og forventninger i relief.

Ved aktiviteter i ordets brede betydning forstås alt fra fx at købe ind og tilberede mad over samvær og leg med børnebørn til havearbejde og udøvelse af sportslige aktiviteter: "Aktiviteter refererer til samlinger af hverdagens handlinger og opgaver, som er navngivet og har fået tillagt værdi og mening af en kultur og dens individuelle medlemmer. Aktivitet er alt, hvad mennesket gør for at være beskæftiget, inklusive at klare sig selv, nyde livet og at bidrage til samfundets sociale og økonomiske struktur" (Andersen et al., 2004:in). Aktiviteter er ikke kun noget, man tilbydes, men også noget, man selv tager initiativ til. Aktiviteter er, når nogen gør et eller andet, men de er mere end det. Aktiviteter er målrettede og meningsfulde handlinger, som man fx kan føle glæde ved, hvilket en informant fra en undersøgelse af ældre kvinders aktiviteter illustrerer:

Det er mig, der kører bankospillet. Jeg føler en stor tilfredsstillelse, fordi jeg kan bruges til noget. De gør krav på mig i aktivitetscenteret. Jeg var ved at trække mig tilbage ved sidste bestyrelsesmøde, for nu skulle der andre til. Gud hjælpe mig om ikke jeg fik de fleste stemmer! Jeg blev så glad, fordi det er dejligt, at man er anerkendt... Det har givet mig sådan et selvværd, fordi der har været nogle storme på vejen (Andersen et al., 2004:in).

Meningsfulde handlinger indebærer vedvarende forbindelser mellem aktiviteterens udøvere og udøvernes omgivelser: "Aktivitet er sammensatt av ulike komponenter, og består av en indre side som innebærer tenkning, bearbejding, planlegging og en ytre observerbar side som viser seg i praktisk utføring" (Ness, 1997:in). Ikke overraskende varierer aktiviteter, der bidrager til skabelse af mening, fra menneske til menneske og påvirkes fx af køn, alder, kulturelt og etnisk tilhørsforhold, livssituation, interesser og vekslende sociale roller. I dette arbejdsrapport er navnlig køns- og ligestillingsaspektet i fokus.

I de kommende år står ældrepolitikken forventeligt over for ændringer og fornyelser: "Fremtidens ældre har med en bedre uddannelsesmæssig baggrund og med en livserfaring fra tiden efter 1960 helt andre forudsætninger og forventninger end tidligere tiders ældre. De 'moderne' ældre vil kræve opmærksomhed omkring deres individuelle behov. Standardiserede løsninger vil ikke længere

slå til" (Rebirk, 2000:in). Andre forskere peger på, at fremtidens ældre både kan og vil selv, blandt andet fordi de flestes helbred vil være bedre end tidligere: "... fremtidens seniormodel vil fremtræde i bedre stand end tidligere tiders modeller – hvad angår sundhed, helbred og funktionsevne" (Kirk, 1999:22).⁴

En gennemsnitlig 67-årig mestrer praktiske og mentale gøremål bedre, end en person på samme alder gjorde for 25 år siden. Flere og flere "... møder alderdommen meget mindre nedslidte end tidligere generationer og med udsigten til mange spændende år" (Ramian, 1996:3). Det påregnes derfor, at fremtidens ældre vil få det bedre helbredsmæssigt, og at flere vil kunne klare sig selv i eget hjem. Også relativt gode økonomiske vilkår tilbyder fremtidens ældre mulighed for et fritidsliv med mange og afvekslende aktiviteter.⁵

Forskere og andre "varsler" derfor voksende krav inden for adskillige områder, fx kultur- og fritidsområdet (se fx: Bunnage & Bruhn, 1999; Mathiessen, 2002). Hvis fremtidens aktivitetstilbud i bred forstand – dvs. både tilbud hidrørende fra civilsamfundet og fra den offentlige sfære – skal være meningsfulde, kræves en mangfoldighed, som ikke mindst tager hensyn til, at mænds og kvinders behov er forskellige: "Samfundets opgave må ... være at sikre rammer, som indeholder en så varieret mængde af tilbud, at borgerne selv kan vælge og være ansvarlige for at gøre dette, alt efter deres individuelle prioritering af, hvad kvalitet i tilværelsen er." (Lauritzen i: Kirk & Schroll, 2002:86).

Det er derfor af stor vigtighed for politiske beslutningstagere og andre at opnå detaljeret viden om midaldrendes og "unge" ældre mænds og kvinders forventede ønsker om aktiviteter i livets sidste fase. En sådan viden kan blandt andet anvendes til, at kommende ældre mænd og kvinder ikke presses til at foretage bestemte valg: "Alderdommen opleves forskelligt af kvinder og mænd, blandt andet fordi deres livsforløb ofte har været forskellige. Der kan derfor være store forskelle mellem de forventninger, ældre kvinder og ældre mænd har til deres alderdom. Det har betydning for, hvordan aktivitetstilbud til kvinderne og mændene opleves og modtages. Meget tyder på, at den nuværende generation af mænd i større udstrækning end kvinder har sværere ved at omstille sig til et pensionistliv, og at mænd har vanskeligere ved at skulle udvikle nye interesser

⁴ Det er dog en gennemsnitsbetragtning, som dækker over, at andelen af stærke ældre vokser. Ifølge Kirk vil der stadig være et mindretal af ældre med helbredsproblemer og svigtende funktionsevne. Flere undersøgelser peger på, at andelen af stærke ældre er voksende, men mange vil fortsat have brug for omsorg og bistand.

⁵ Et lidt anderledes scenarie skitseres i ÆldreForum & PricewaterhouseCoopers' (1999) rapport, hvor ældre i år 2010 anskues gennem en "sundhedsfaglig optik": "Generationen vil ud fra et sundhedsfagligt syn dele sig i to ca. lige store grupper. Den ene gruppe vil videreføre den sunde livsstil, mens den anden gruppe fortsat vil belaste kroppen med usund levevis og dermed belaste det offentlige sundhedsvæsen markant. Den markante polarisering vil medføre et opgør med tanken om, at det er en privat sag at belaste kroppen med usund levevis, mens det er et offentligt ansvar at behandle og genopbygge skaderne. I fremtiden bliver det ligeså en privatsag at tage konsekvensen af usund levevis" (ÆldreForum & PricewaterhouseCoopers, 1999:in).

og sociale netværk. Mange – især enlige – mænd bliver derfor ensomme, har tab af funktionsevne og dårlig sundhed” (Minister for Ligestilling, 2004:in).

2.1.2. Fremgangsmåden

Da problemstillingen tager afsæt i eksisterende forskning, er kapitlet et litteraturstudie, der forudsætter søgning af relevant litteratur samt granskning og kondensering af litteraturen.⁶ En del af litteraturen var velkendt på forhånd. Det gælder fx Ældre Sagens fremtidsstudie, der er en opfølgning af EGV-Fondens undersøgelse fra 1980'erne blandt andet af midaldrendes og ”unge” ældres ønsker og forventninger til alderdommen (se fx: Bille-Brahe, 1989), og som ligeledes sætter fokus på kommende og ”unge” ældres ønsker og forventninger til alderdommen. Fremtidsstudiet blev påbegyndt i 1997 og resultaterne offentliggjort 2001, blandt andet i tre rapporter (se fx: Audun-Olsen, 2001). Nævnes skal også Socialforskningsinstituttets ældredatabase (se fx: Platz, 2000).

Andre relevante undersøgelser, udredningsopgaver mv. er lokaliseret ved omhyggelig litteratursøgning og gennemgået, idet fokus har været såvel alders- som kønsspecifikt, hvilket navnlig vil sige på midaldrende og ”unge” ældre mænd og kvinder. Forskningsrapporter såvel som anden relevant viden er ved anvendelse af trunkerede og kombinerede emneord – eksempelvis de nedenfor viste – fortrinsvis søgt på litteraturbasen *Danbib* (Det Kongelige Bibliotek) med supplerende *Google*-søgning og downloading, blandt andet af netpublikationer, pressemeddelelser, bogomtaler, anmeldelser mv.

☐ <i>alderd?</i>	☐ <i>kvind?</i>
☐ <i>forvent?</i>	☐ <i>mand?</i>
☐ <i>holdning?</i>	☐ <i>mænd</i>
☐ <i>køn</i>	☐ <i>ældr?</i>
☐ <i>folkepensio?</i>	☐ <i>ønsk?</i>

Den samlede litteraturliste blev fremsendt til nøglepersoner med særlig tematisk ekspertise, hvilket gav anledning til enkelte suppleringer af litteraturlisten, der herefter vurderes at være fyldestgørende. Efter afsluttet litteratursøgning blev samtlige titler fremskaffet af Socialforskningsinstituttets Bibliotek og læst eller skimmet af forfatteren, hvilket førte til udelukkelse af irrelevante titler.⁷ I tilknytning til alle øvrige titler blev der udarbejdet omfattende læsenoter, som via tematisk kodning og kategorisering – inspireret af kodning af kvalitative interview – danner grundlag for den følgende fremstilling.

⁶ Nogle af de databaser, der nævnes nedenfor, fx Socialforskningsinstituttets ældredatabase, muliggør supplerende analyser (se: kapitel 3).

⁷ Den følgende fremstilling baseres fortrinsvis på: Andersen, 2003 (SFI's levkårsundersøgelse), Audun-Olsen, 2001 (ÆldreSagens fremtidsstudie), Andersen & Appeldorn, 1995 (SFI's undersøgelse af ”unge” ældres integration), Bennekou, 1998 (Udviklingscenteret for Folkeoplysning og Voksenundervisning), Bonke, 2002 (SFI's tidsanvendelsesundersøgelse), Bunnage, 1996 (som Andersen & Appeldorn, 1995), Bunnage & Bruhn, 1999 (SFI's ældredatabase), Fridberg, 2000 (SFI's kultur- og fritidsunder-
[fortsættes....](#)

Fremstillingen indledes med en forskningsoversigt over midaldrendes og "unge" ældre mænds og kvinders nuværende aktiviteter samt udviklingen heri i de seneste 10-15 år (se: afsnit 2.2.). Ved midaldrende forstås så vidt muligt 50-59-årige, mens "unge" ældre er 60-69-årige. Det er dog ikke altid muligt at honorere aldersafgrænsningen, fordi de varierer fra undersøgelse til undersøgelse. Derpå rettes opmærksomheden imod de samme aldersgruppers ønsker om sociale og andre aktiviteter i alderdommen (se: afsnit 2.3.). At sidstnævnte afsnit, der burde være kapitlets bærende, er summarisk, skyldes, at eksisterende forskning mv. i begrænset omfang bidrager til belysning af problemstillingen, hvilket er et afgørende argument for de følgende kapitler indeholdende reanalyser af eksisterende data (kapitel 3) og resultater fra en surveyundersøgelse af midaldrendes og "unge" ældres ønsker om aktiviteter i alderdommen (kapitel 4).

2.2. Aktive midaldrende og "unge" ældre

Aktiviteter – hverdagslivets handlinger og opgaveløsninger – er en bredspektret vifte af gøremål, der kan kategoriseres på forskellig måde, fx som i Socialforskningsinstituttets tidsanvendelsesundersøgelse (se fx: Bonke, 2002):

- ❑ Primære behov (fx søvn og toilette)
- ❑ Bruttoarbejdstid (inkl. transport)
- ❑ Husholdningsarbejde
- ❑ Fritid

Da såvel primære behov som arbejde ikke meningsfuldt kan betegnes som "tilbud" om aktiviteter, omhandler den følgende fremstilling alene husholdningsarbejde og fritid, der for sidstnævntes vedkommende underopdeles i sociale netværk og andre fritidsaktiviteter: Hvad viser hidtidig forskning mv. om midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders deltagelse i den slags aktiviteter, og hvordan har aktivitetsmønstrene udviklet sig i de seneste 10-15 år?

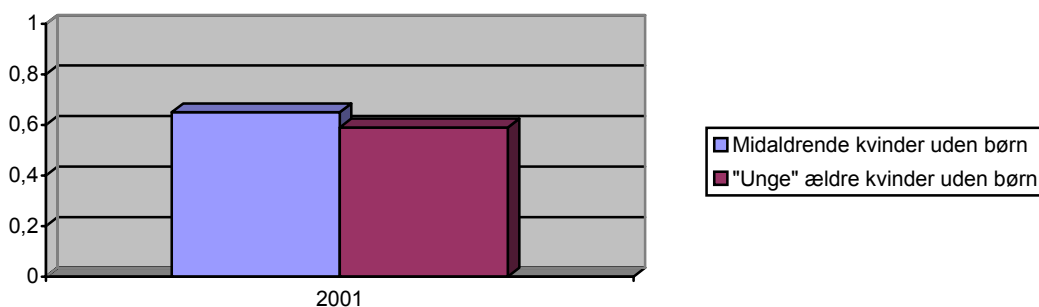
Der findes en righoldig viden om, hvordan gruppernes sociale netværk og fritidsaktiviteter er og har udviklet sig, men ikke om deres deltagelse i husholdningsarbejde. Socialforskningsinstituttets tidsanvendelsesundersøgelse (se fx: Bonke, 2002; Lausten & Sjørup, 2003) såvel som andre undersøgelser sætter ganske vist fokus på husholdningsarbejde, men stort set uden særlig inddragelse af midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders deltagelse heri.⁸ Tidsanvendelsesundersøgelsen viser dog, at såvel midaldrende som "unge" ældre kvinder bruger væsentligt mere tid på husholdningsarbejde end mænd i tilsvarende aldersgrupper (se: *figur 2.1.*). For kvinders vedkommende strukturerer husarbejde i højere grad hverdagen, hvilket også gælder, når de bor alene:

søgelse), Lausten & Sjørup, 2003 (tidsanvendelsesundersøgelsen), Leeson, 2001 (ÆldreSagens fremtidsstudie), Platz, 2000 (ældredatabasen).

⁸ Der fokuseres sædvanligvis *enten* på alder *eller* på køn, men sjældent på begge variable samtidig.

”Kvinder er ... bedre end mænd til at få tiden uden erhvervsarbejde til at fungere, til at skabe hjem, hjælpe den unge familie med børnene og skabe sociale kontakter.” (Lausten & Sjørup, 2003). Det gælder dog ikke alle former for husarbejde, idet mænd ”overhaler” kvinder, hvad gør-det-selv-arbejde angår.

Figur 2.1.
Kvindens andel af husarbejde i parforhold.

Kilde: Lausten & Sjørup, 2003. Midaldrende: 51-61 år; "unge" ældre: 62-66 år (N: uoplyst).

2.2.1. Sociale forbindelser

Involvering i sociale netværk omfatter såvel familiekontakter som kontakt med andre, fx venner og naboer. Til problematikken hører også social isolation, ensomhed og gensidig hjælp, fx mellem venner. Når det handler om midaldrendes og "unge" ældres deltagelse i sociale netværk, findes der en betydelig forskningsmæssig viden.⁹ Det ville dog være ønskeligt, at rapporter mv. i højere grad på ét og samme tidspunkt satte fokus på alder og køn, eftersom det er en forudsætning for at kunne belyse problemstillingen i indeværende kapitel.

Stort set alle har brug for en eller anden form for socialt tilhørsforhold, der fx indebærer, at man har nogen at tale og udveksle oplevelser og erfaringer med. Langt de fleste – det gælder også midaldrende og "unge" ældre – har mere eller mindre omfattende sociale netværk, og intet tyder på, at familien skulle være under opløsning som social institution (se fx: Platz, i: Andersen, 2003; Bunnage & Bruhn, 1999). I så henseende peger ÆldreSagens fremtidsstudie – dog uden fokusering på mænd og kvinder – på, at midaldrende og "unge" ældre i hverdagspraksis tillægger familien stor og tilmed voksende betydning (Audun-Olsen, 2001). Der peges endvidere på, at "bløde værdier", fx relationer til "nære", er af afgørende betydning for menneskelig trivsel.

Undersøgelser viser, at der hverken er afgørende forskelle mellem omfanget af midaldrende mænds og kvinders eller "unge" ældre mænds og kvinders familære kontakter. I lighed med andre aldersgrupper har midaldrende og "unge" ældre ifølge Socialforskningsinstituttets levkårsundersøgelse "... flere forskellige persongrupper i deres netværk. Og det kan tilføjes, at der ikke er nævneværdig forskel på mænd og kvinder" (Platz, i: Andersen, 2003:138; tilsvarende resultater, se fx: Bennekou et al., 1998; Platz, 2000).

⁹ Se fx: Andersen, 2003; Andersen & Appeldorn, 1995; Audun-Olsen, 2001; Bennekou, 1998; Bunnage & Bruhn, 1999; Leeson, 2001; Leeson, 1999; Platz, 2000.

Hvad midaldrendes og "unge" ældres kontakt med *egne børn* angår, er langt de fleste flyttet hjemmefra. Blandt midaldrende med udeboende børn har nogenlunde lige mange kvinder og mænd (ca. fire femtedele) set mindst ét barn sidste uge, hvilket ligeledes gælder "unge" ældre (Platz, i: Andersen, 2003). I anden sammenhæng – baseret på ældredatabasen – påpeger Platz (2000), at midaldrendes og "unge" ældres børn fylder mest i det sociale netværk.

Heraf kan imidlertid ikke udledes, at mænd og kvinder er lige initiativrige, når det handler om etablering af kontakt: "De äldre männen är mera beroende av att vara sammanboende för att träffa sina barn ofta, medan det för kvinnorna inte i lika hög grad tycks vara väsentligt. Männen tycks således ha ett större "socialt beroende" av sammanboendeformen än kvinnorna" (Lennartsson, 2001:in). Tilsvarende kan meget vel gøre sig gældende, hvad kontakter med *børnebørn* angår. Her er der – ligeledes baseret på ældredatabasen – en tendens til, at såvel midaldrende som "unge" ældre kvinder lidt oftere er sammen med børnebørn end mænd i tilsvarende aldersgrupper (se: *figur 2.2.*). Måske nikker navnlig kvinder genkendende til Susie's erfaring:

... jeg har set frem til at blive bedstemor siden jeg var barn. Ganske rigtigt: Jeg anede ikke mine levende råd da jeg blev mor, men da jeg blev bedstemor, var det selvfølgelig og lykkeligt fra første stund (Susie Haxthausen, i: Svendsen, 2004:112).

Hermed er ikke tilkendegivet, at ikke både mandlige og kvindelige bedsteforældre med glæde indtræder i en rolle, der indebærer mindre ansvar end forældrerollen. Læs fx, hvad 7-årige Theis skriver:

*Det gode ved bedsteforældre er, at man ikke skal være sammen med dem ret lang tid, før man får en is*¹⁰.

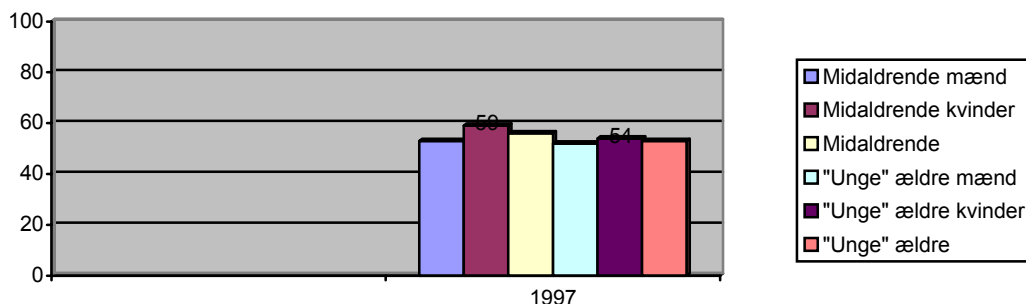
At familien er en vigtig social institution viser sig ved, at en betydelig majoritet (over 80 pct.) af såvel midaldrende som "unge" ældre ifølge Bennekou et al. (1998) inden for den seneste uge enten har talt (fx i telefon) eller været sammen med mindst ét andetsteds boende familiemedlem, og at mere end hver anden ifølge Bunnage & Bruhn (1999) i samme periode har været sammen med udeboende børn og/eller andre familiemedlemmer. Samtidig peger de tre forskere dog samstemmende på midaldrendes familiære kontakter som noget hyppigere end "unge" ældres. Eksempelvis har tre femtedele af de midaldrende (61 pct.) – baseret på ældredatabasen – været sammen med et familiemedlem inden for den sidste uge, mens det blot gælder omkring halvdelen (53 pct.) blandt "unge" ældre (Bunnage & Bruhn, 1999). Tilbage bliver imidlertid, at begge aldersgrupper tillægger familielivet afgørende betydning. Når de fx i fremtidsstudiet spørges om, hvad der er vigtigst for at "være lykkelig", er kun helbredet vigtigere end det familiære netværk (Audun-Olsen, 2001).¹¹

¹⁰ <http://www.pro-minentdata.dk/bedste.html>.

¹¹ Blandt midaldrende nævner 64 pct. helbred, mens 50 pct. peger på familielivet. Blandt "unge" ældre er de tilsvarende tal 73 hhv. 49 pct. (Audun-Olsen, 2001).

Figur 2.2.

Procentuelle andele, der har været sammen med børnebørn sidste uge.

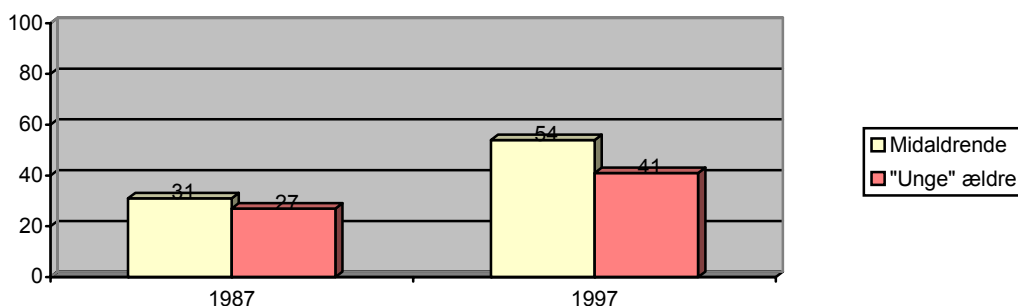
Kilde: Platz, 2000. Figuren baseres på SFI's ældredatabase. Midaldrende: 52- og 57-årige; "unge" ældre: 62- og 67-årige. $N_{\text{mid}}/\text{♂} = 590$; $N_{\text{mid}}/\text{♀} = 745$; $N_{\text{ung}}/\text{♂} = 634$; $P_{\text{ung}}/\text{♀} = 786$.

Uanset mand eller kvinde indtager også *venner* en central plads i midaldrendes og "unge" ældres hverdag, men spiller dog ikke tilnærmelsesvis samme rolle som familie for opnåelse af "lykke" (Audun-Olsen, 2001).¹² Ifølge Platz (i: Andersen, 2003) har stort set alle i de to aldersgrupper venner (97 henholdsvis 96 pct.), og langt de fleste – omkring tre fjerdedele – har telefonisk eller anden kontakt med dem mindst én gang om ugen. Når det handler om samvær under fire eller flere øjne er andelen selv sagt mindre, nemlig omkring eller lidt under 50 pct., der er sammen ugentligt med venner eller bekendte (Platz, 2000).

Over tiårsperioden 1987-97 har der ifølge ÆldreSagens fremtidsstudie været en tendens til, at lidt færre har venner, de kan betroe sig til. Til gengæld holder flere midaldrende og "unge" ældre ferie med venner (se: figur 2.3.). Der synes i løbet af tiårsperioden at være sket afgørende ændringer i, hvad midaldrende og "unge" ældre fortager sig med deres venner ikke kun med hensyn til rejser, men fx også, hvad sportsudøvelse og kulturelle interesser angår (Audun-Olsen, 2001).

Figur 2.3.

Procentuelle andele, der holder ferie med venner.

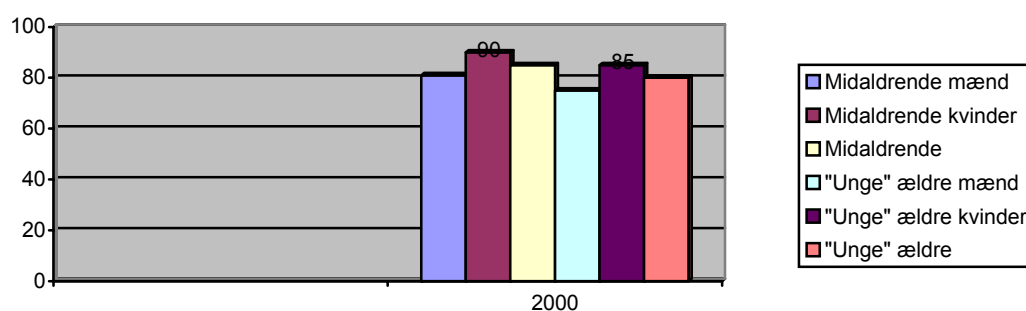
Kilde: Leeson, 2001. Midaldrende (50-54-årige) og "unge" ældre (60-64-årige) mænd henholdsvis kvinder: uoplyst, dvs. manglende søjler (N: uoplyst).

¹² Blandt midaldrende nævner 8 pct. venner som afgørende for "lykke", mens 2 pct. af de "unge" ældre peger på venner (Audun-Olsen, 2001).

Ifølge Platz (2000) synes der ikke at være afgørende forskelle med hensyn til den rolle, som mænd henholdsvis kvinder i de her omhandlede aldersgrupper tillægger det at have og være sammen med venner, ligesom der hverken er køns- eller aldersspecifikke forskelle, når det handler om at have let tilgængelige venner blandt naboer. Derimod har såvel midaldrende som "unge" ældre kvinder i lidt højere grad end mænd i samme aldersgrupper venner, som de kan tale med om personlige problemer (se: figur 2.4.).

Figur 2.4.

Procentuelle andele, der har venner at tale med om personlige problemer.

Kilde: Platz, i: Andersen, 2003. $N_{mid}/\delta = 503$; $N_{mid}/\eta = 457$; $N_{ung}/\delta = 313$; $P_{ung}/\eta = 287$.

Selvom flere forskningsresultater viser, at der ikke er markante forskelle mellem mænds og kvinders kontakter fx med børn, børnebørn, venner etc., peger Platz (2000) ikke desto mindre på, at både midaldrende og "unge" ældre kvinder er socialt stærkere end det andet køn, hvilket skyldes, at kvinder i højere grad end mænd dyrker flere forskellige sociale kontakter. Læs fx, hvad Ingrid, der er i midten af 60'erne, siger:

*Det er vigtigt for mig at blande mig. At komme ud blandt andre og være med. Jeg er blevet god til at være alene, men det er ude blandt andre, at jeg tanker op. Det, at der er brug for mig, at jeg stadig kan være med til at gøre en forskel i nogle menneskers liv, det giver energi.*¹³

Når det fx handler om ugentlig kontakt både med egne børn, med anden familie og med venner, er kvinder i begge aldersgrupper "socialt stærkere" end mænd (se: figur 2.5.). Overensstemmende hermed er, at midaldrende og ældre kvinder i højere grad har gæster eller selv går på besøg (Fridberg, 2000).

Med ovennævnte tendenser in mente er det næppe overraskende, at kun få midaldrende og "unge" ældre føler sig isolerede eller ensomme.¹⁴ Men ensomhed findes. Det gælder fx Stella, der netop er blevet efterlønsmodtager:

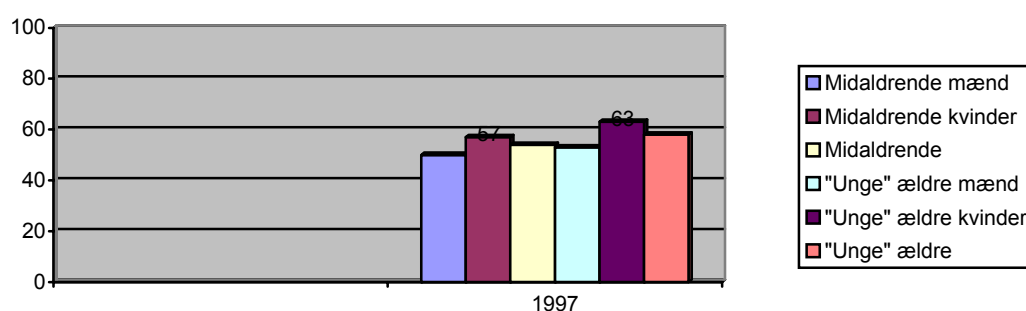
¹³ <http://www.hkblade.dk/hkwww/blade/hkblade.nsf/0/a95c9ed9e0c067a6c1256c1e003f614d?OpenDocument>.

¹⁴ Ensomhed er et abstrakt begreb, hvorom der ikke er definitorisk konsensus, ligesom mange forskere undlader at definere begrebet og uden videre måler ensomhed ved at fortsættes....

Jeg er født under krigen og en af de stille eksistenser, tilmed er jeg datter af en dominerende far. Det er ingen god cocktail, så selv nu hvor jeg er gået på efterløn er det som om jeg ikke kan frigøre mig fra min fortid og nu gør det rigtig ondt, for jeg føler mig tom og venneløs – måske er det min opvækst, jeg aldrig har "gjort op med." Det er svært at tackle. Jeg forstår det ikke selv, for jeg har da 3 dejlige børn og 3 dejlige børnebørn – desuden er jeg en meget blød og følsom natur, god til også at lytte, har en del interesser, men måske for usikker til at åbne mig. Jeg føler mig pludselig så gammel.¹⁵

Figur 2.5.

Procentuelle andele, der er "socialt stærke" ift. familie og venner, dvs. ugentlig kontakt både med egne børn og med anden familie eller venner.

Kilde: Platz, 2000. Midaldrende: 52- og 57-årige; "unge" ældre: 62- og 67-årige. $N_{\text{mid}}^{\text{m}} = 1.337$; $N_{\text{mid}}^{\text{f}} = 1.319$; $N_{\text{ung}}^{\text{m}} = 851$; $P_{\text{ung}}^{\text{f}} = 917$.

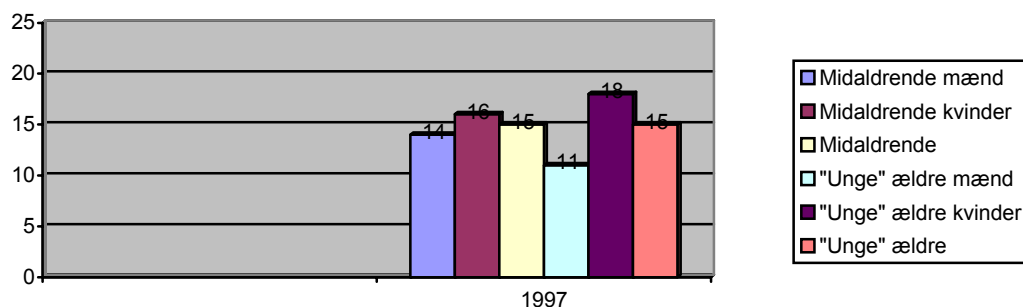
Ifølge ÆldreSagens fremtidsstudie er andelen af "unge" ældre, der "nu og da" oplever ensomhedsfølelse, tilmed faldet (fra 15 til 5 pct.) i perioden 1987-97 (Leeson, 2001). Et yderligere fald synes forekommet siden slutningen af 1990'erne (Leeson, 2001). Når det handler om "ofte"/"af og til" at være uønsket alene, er der en statistisk usikker tendens til, at flere "unge" ældre kvinder end mænd befinder sig i den slags situationer, hvilket ikke nødvendigvis skyldes manglende socialt netværk, men fx kan skyldes tab af ægtefælle (se: figur 2.6.). I anden sammenhæng peges der på, at risikoen for at være eller føle sig uønsket alene er særlig stor ved overgang til enkestand (Andersen & Appeldorn, 1995). Andersen & Appeldorn påpeger dog, at kvinder i almindelighed er bedre end mænd til at håndtere emotionelle tab, fx ved at indgå nye venskaber. Læs fx, hvad "unge" ældre Brigitte, hvis mand døde for to et halvt år siden, skriver:

Ingen siger godnat til mig, og ingen hører på, hvad jeg har oplevet i dag. Der er blevet stille omkring mig (Socialministeriet, 2000:in).

spørge mennesker, hvor hyppigt de er uønsket alene, eller om de føler sig ensomme. I ÆldreSagens fremtidsstudie spørges: "Føler De Dem selv nu og da ensom?"

¹⁵ <http://home.tiscali.dk/8x255114/F4rt8rn/nyeindleg.htm>.

Figur 2.6.
Procentuelle andele, der "ofte" eller "af og til" er uønsket alene.

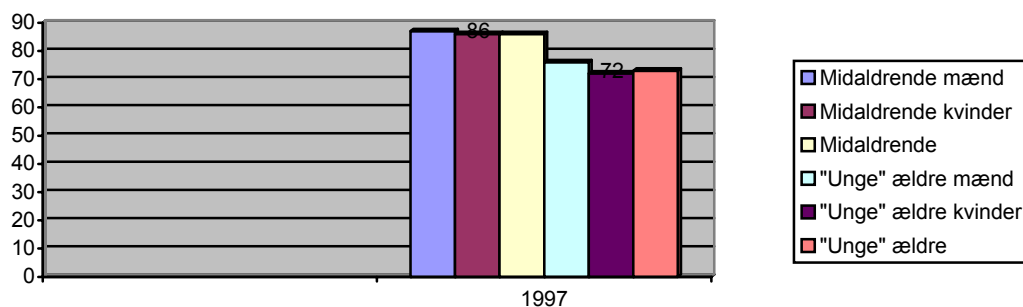

Kilde: Platz, 2000. Midaldrende: 52- og 57-årige; "unge" ældre: 62- og 67-årige. $N_{\text{mid}}^{\text{m}} = 1.334$; $N_{\text{mid}}^{\text{f}} = 1.317$; $N_{\text{ung}}^{\text{m}} = 850$; $N_{\text{ung}}^{\text{f}} = 915$.

Menneskers involvering i sociale netværk kan have forskellige ikke nødvendigvis rivaliserende formål, fx samvær, afslapning, diskussioner, spil, spadsereture, ferier etc. Men social involvering indebærer også mulighed for at yde eller modtage *hjælp og omsorg*. Midaldrendes og "unge" ældres praktiske hjælp til børn og forældre – fx rengøring, vask, indkøb, havearbejde og pasning af børnebørn – er et udbredt fænomen. Ifølge Bunnage & Bruhn (1999) har omkring to tredjedele i hver af de to aldersgrupper – 52-årige henholdsvis 62-årige – ydet hjælp inden for den sidste måned. Kommende ældres hjælp til egne børn – især pasning af børnebørn – fylder mest i hjælpebilledet. Når hertil føjes hjælp, som midaldrende og "unge" ældre selv modtager fra andre, er den samlede hyppighed af gensidig hjælp familie, venner og naboer imellem på et usædvanligt højt niveau (se: figur 2.7.).¹⁶ Det gælder navnlig midaldrende, mens "unge" ældres gensidige hjælpehyppighed er lidt lavere.

¹⁶ Spørgsmålene var: "Sker det, at De hjælper familie, venner eller naboer med et eller andet?", samt "Sker det, at De selv får hjælp fra familie, venner eller naboer med et eller andet?".

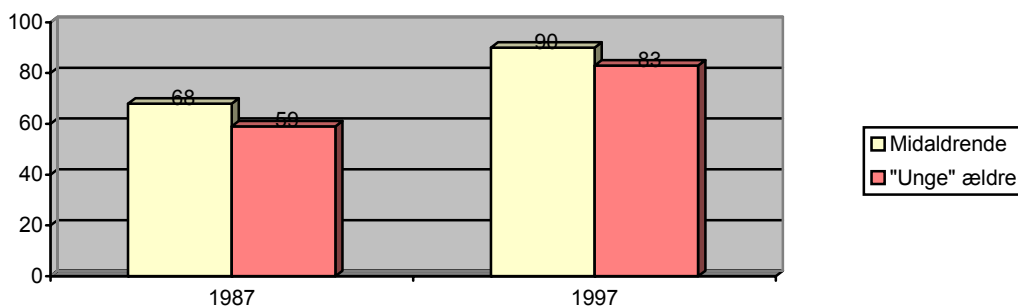
Figur 2.7.
Gensidig hjælp i forhold til familie, venner og naboer. Procentuelle andele.

Kilde: Bunnage & Bruhn, 1999. Midaldrende: 52-årige; "unge" ældre: 62-årige. $N_{\text{mid}}/\text{♂} = 791$; $N_{\text{mid}}/\text{♀} = 780$; $N_{\text{ung}}/\text{♂} = 547$; $P_{\text{ung}}/\text{♀} = 539$.

Selvom foreliggende forskning ikke muliggør opgørelser over udviklingen i det samlede omfang af gensidig hjælp inden for de seneste 10-15 år, antyder enkelte resultater en vækst. Eksempelvis peges der i ÆldreSagens fremtidsstudie på, at gensidig hjælp venner imellem har været stærkt voksende blandt midaldrende og "unge" ældre i perioden 1987-1997 (se: figur 2.8.). Familiær og ven-skabelig solidaritet i form af gensidig hjælp er med andre ord væsentlige kendetegn såvel blandt midaldrende som "unge" ældre, hvilket fører Audun-Olsen (2001) frem til en understregning af, at der ikke er grund til bekymring, når det handler om solidaritet mellem generationer.¹⁷

Figur 2.8.
Procentuelle andele, hvis venner hjælper med praktiske ting og vice versa.

Kilde: Leeson, 2001. Midaldrende (50-54-årige) og "unge" ældre (60-64-årige) mænd henholdsvis kvinder: uoplyst, dvs. manglende søjler (N: uoplyst).

Et tydeligere billede af kønsspecifikke forskelle fås, når antallet af timer, der bruges på at hjælpe nogen uden for husstanden, medinddrages. Det viser sig da, at midaldrende kvinder bruger flere timer end mænd, mens det omvendte er

¹⁷ Beklageligvis sættes der i offentliggjorte undersøgelser kun i begrænset omfang fokus på kønsspecifikke forskelle mht. ydelse eller modtagelse af hjælp. Figur 2.7. antyder dog, at "unge" ældre mænd i højere grad end kvinder indgår i gensidige hjælperelationer til familie, venner og naboer (se også: Leeson, 1999)

tilfældet blandt "unge" ældre (se: *figur 2.9.*). Som blandt andet påpeget af Lausten & Sjørup (2003) skyldes det sandsynligvis navnlig, at de fleste over 60-årige mænd ikke længere er tilknyttet arbejdsmarkedet og derfor har tid til at yde mere og flere forskellige former for hjælp, fx hente børnebørn o.l.

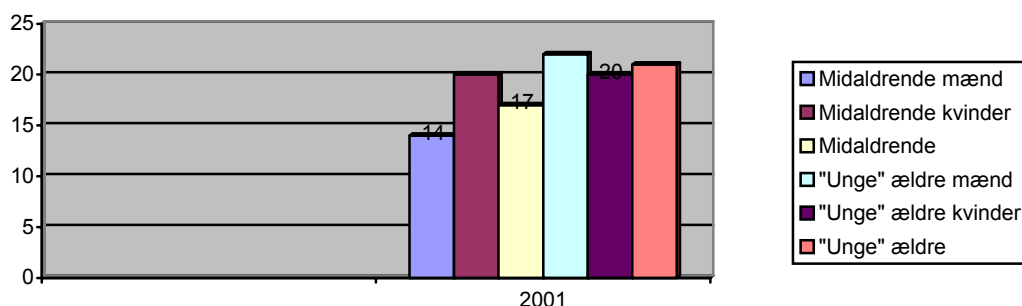
2.2.2. Den fri tids aktiviteter

Den danske befolknings fritidsaktiviteter – også midaldrendes og "unge" ældres – er bredspektrede. Nogle aktiviteter foregår kun eller fortrinsvis i hjemmet, fx læsning og brug af elektroniske medier, mens andre som regel foregår uden for hjemmets vægge. Det gælder fx sport/motion, foredragsarrangementer, kulturelle interesser, religiøse aktiviteter og underholdning. I dette afsnit sættes der fokus på, hvad eksisterende forskning mv. har at sige om midaldrendes og "unge" ældres deltagelse i hver af de i rammen viste fritidsaktiviteter.¹⁸

- ☐ Aviser, bøger og biblioteksbenyttelse
- ☐ Anvendelse af elektroniske medier
- ☐ Sport, motion og sportsinteresse
- ☐ Hobbies/håndarbejde
- ☐ Foredrag, kurser, undervisning, møder mv.
- ☐ Foreningsarbejde mv.
- ☐ Frivilligt ulønnet arbejde
- ☐ Teater, film og musik
- ☐ Kunst, museer mv.
- ☐ Religiøse aktiviteter
- ☐ Underholdning

Figur 2.9.

Antal afrundede hele timer anvendt inden for de sidste fire uger på at hjælpe nogen uden for husstanden.

Kilde: Lausten & Sjørup, 2003. Midaldrende: 51-61 år; "unge" ældre: 62-66 år (N: uoplyst).

¹⁸ Fremstillingen baseres især på: Andersen & Appeldorn, 1995; Audun-Olsen, 2001; Bennekou, 1998; Bonke, 2002; Bunnage, 1996; Bunnage & Bruhn, 1999; Fridberg, 2000; Leeson, 2001; Platz, 2000.

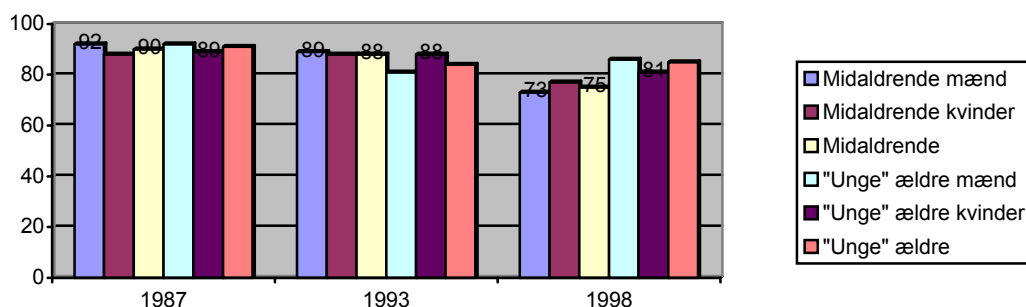
Aviser, bøger og biblioteksbenyttelse

Et fællestræk, der synes at gælde for stort set alle midaldrende og "unge" ældre er en trang til at følge med i samfundsudviklingen såvel i Danmark som i udlandet. I flere af brevene til den daværende socialminister peges der på, at et af dagens rare kulminationer kan være:

... at sætte sig med lun morgenkaffe og en frisk avis (Socialministeriet, 2000:in)

Næsten alle læser mindst én avis dagligt (se: *figur 2.10.*). Ifølge Fridberg (2000) har der dog i perioden 1987-1998 været et mindre fald i andelen af avislæsere. Hertil kommer, at hvor nogenlunde lige mange midaldrende og "unge" ældre i slutningen af 1980'erne læste avis hver dag, var "unge" ældre en halv snes år senere lidt hyppigere avislæsere end midaldrende. Tilsvarende gælder imidlertid også den øvrige del af befolkningen.

Figur 2.10.
Procentuelle andele, der stort set læser avis dagligt.

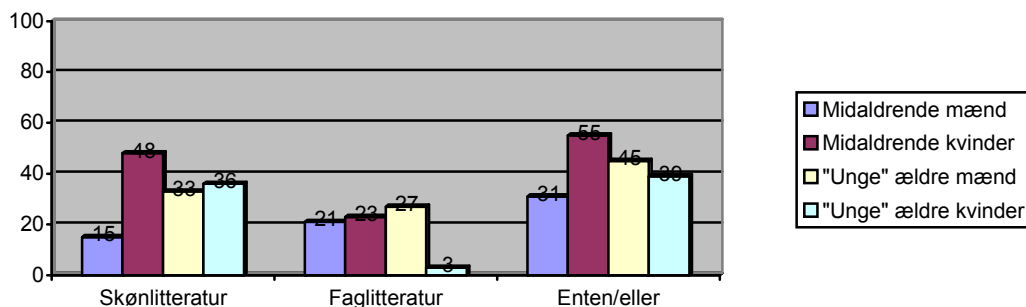

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

Andelen af midaldrende og "unge" ældre, der læser bøger (skøn- og/eller faglitteratur), er ikke overraskende lavere end andelen af avislæsere. Såvel blandt midaldrende som "unge" ældre læste ca. to femtedele bøger ugentligt i slutningen af 1990'erne (Fridberg, 2000). Ti år tidligere var andelen ubetydeligt lavere. Mere påfaldende er kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende, hvor over halvdelen af kvinderne læste bøger ugentligt i 1998 (55 pct.), mens den tilsvarende andel blandt mænd blot var omkring én tredjedel (31 pct.).

Blandt "unge" ældre forekom mindre kønsforskelle og med en tendens til flittigere mandlige læsere. Tankevækkende er også de to køns forskellige litterære orienteringer, idet kvinder – især midaldrende – i højere grad end mænd læser skønlitteratur (se: *figur 2.11.*). Disse forskelle i mænds og kvinders læsning af bøger findes i alle aldersgrupper op til 60-års-alderen, mens relativt mange mandlige folkepensionister ofte læser skønlitteratur (Fridberg, 2000).

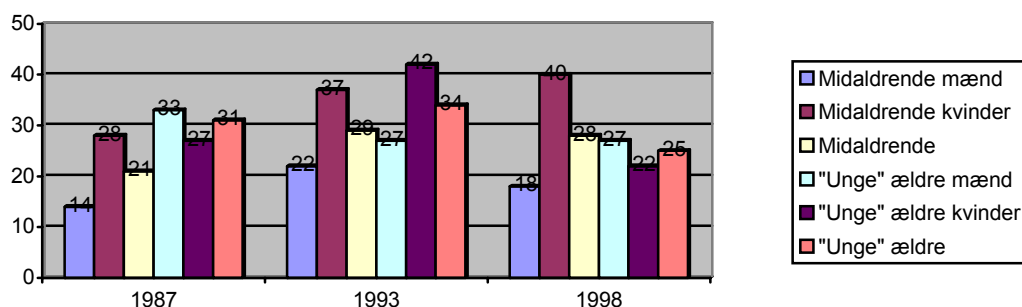
Figur 2.11.
Procentuelle andele, der læser bøger hver uge. 1998.

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

I almindelighed benytter flere kvinder end mænd sig af folkebiblioteker, og især flere kvinder kommer ofte på den slags biblioteker (Fridberg, 2000). Kønsspecifikke forskelle findes også blandt midaldrende, blandt hvilke omkring dobbelt så mange kvinder som mænd kommer månedligt på et folkebibliotek, især for at låne bøger, men fx også for at benytte håndbøger/opslagsværker og læse blade eller aviser på stedet (se: figur 2.12.).

Figur 2.12.
Procentuelle andele, der kommer månedligt på folkebiblioteker.

Kilde mv.: Se forrige figur.

De kønsspecifikke forskelle med hensyn til biblioteksbenyttelse er derimod beskudne blandt "unge" ældre, hvilket svarer til resultaterne af en lokal undersøgelse i Ballerup Kommune (Henriksen, 2001). Ifølge Fridberg (2000) har andelen af befolkningen som helhed, der kommer på folkebiblioteker, holdt sig på et nogenlunde stabilt højt niveau i perioden 1987-1998, hvilket også gælder midaldrende og "unge" ældre. Kun blandt midaldrende kvinder har der i perioden været en tendens til øget benyttelse af folkebiblioteker.

Anvendelse af elektroniske medier

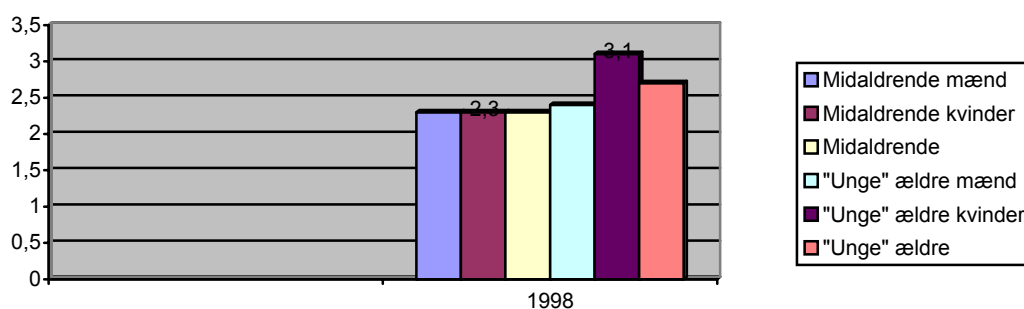
Stort set alle har mindst ét tv-apparat såvel som radio i husstanden, hvilket også gælder midaldrende og "unge" ældre. Hertil kommer, at mange har kabel-tv eller parabol. Også telefon – navnlig fastnet-telefon – er hver mands eje, hvorimod egen hjemme-pc endnu er ret sjældne fænomener blandt ældre, herunder "unge" ældre (se nedenfor). Blandt deciderede fritidsaktiviteter er det at se tv og lytte til radio – fx til musik – særdeles udbredte og tidkrævende aktiviteter ikke

mindst blandt midaldrende og "unge" ældre, hvorimod yngre aldersgrupper bruger mindre tid (se fx: Bonke, 2002; Lausten & Sjørup, 2003).¹⁹

På en "normal" dag bruger midaldrende i gennemsnit over 2 timer på at se tv, mens "unge" ældre sidder i over 2½ time foran et fjernsyn (se: figur 2.13.). Blandt midaldrende afviger den anvendte tv-tid ikke de to køn imellem, hvorimod "unge" ældre kvinder ser mere tv end mænd. Tilsvarende tendenser gør sig gældende med hensyn til radio-lytning. Mens midaldrende mænd og kvinder hver især lytter lidt over et par timer, bruger "unge" ældre kvinder over en time mere end mænd på at lytte til radio og høre musik (Fridberg, 2000).

Computere er efterhånden blevet almindelige i danske hjem. I slutningen af 1990'erne havde tre ud af fem voksne adgang til computer hjemme (Fridberg, 2000). I så henseende adskiller midaldrende sig ikke væsentligt fra landsgennemsnittet, hvorimod mange "unge" ældre stadig ikke har affundet sig med pc'ens "velsignelser". I en opgørelse fra 1997 havde 60 pct. af midaldrende og 40 pct. af "unge" ældre egen pc (Leeson, 2001), mens Bonke (2002) i en opgørelse fra 2001 fandt, at de tilsvarende andele var 80 hhv. 40 pct.

Figur 2.13.
Gennemsnitlig tid brugt på tv på en "normal" dag (timer).

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

Trods pc'ens moderate udbredelse blandt "unge" ældre er der ikke væsentlige forskelle mellem, hvor mange minutter midaldrende og "unge" ældre mænd i gennemsnit tilbringer pr. uge foran skærmen (15 hhv. 13 minutter), mens "unge" ældre kvinder stort set aldrig befinder sig foran den (se: figur 2.14.). Ifølge Fridberg (2000) brugte "unge" ældre kvinder i slutningen af 1990'eren i gennemsnit blot 5 minutter pr. dag foran pc'en. Det gælder dog ikke 63-årige Lis, der er én af undtagelserne, som bekræfter tendensen:

Jeg er godt nok en kvinde på 63 år, men en stor computer-nørd. Jeg er pensionist og bruger mange timer hver dag ved min PC, går den i stykker, ja så laver jeg den selv. Jeg har lige haft problemer med at min pc ikke kunne finde mine harddiske, alle sagde at det var en fejl i min Bios, eller harddiske, det kunne jeg

¹⁹ Ifølge Lausten & Sjørup (2003) er det at se tv og lytte til radio/musik den mest udbredte fritidsaktivitet i hele befolkningen. Godt tre ud af fire danskere ser tv eller hører radio/musik i gennemsnit 2-2½ time om dagen.

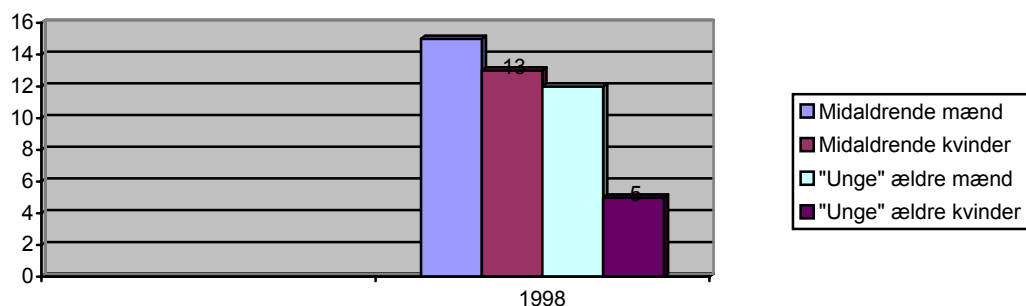
ikke acceptere, så efter en fintænkning, fandt jeg problemet og nu virker det.²⁰

Sport, motion og sportsinteresse

Motion og sport er mange ting, men én skillelinje er, om en given aktivitet forudsætter kropslig udfoldelse eller ej. Til kropslig udfoldelse hører fx gå- og vandreture, motionscykling, boldspil, gymnastik og idræt, mens passiv sportsinteresse indebærer overværelse af sportsarrangementer med eller uden betaling. På det "laveste" niveau er motion at gå en tur engang imellem, hvilket en stor majoritet af midaldrende og "unge" ældre gør – i øvrigt uden væsentlige forskelle mellem mænd og kvinder. Eksempelvis går fire femtedele eller derover mindst én tur om måneden (Fridberg, 2000), ligesom en stor majoritet ifølge Bunnage & Bruhn (1999) går, traver eller cykler ugentligt (70 pct. af de midaldrende hhv. 76 pct. af "unge" ældre). Læs fx, hvad Kurt skriver:

Det er jo fantastisk dejligt, at man .. sådan en dejlig solskinsdag kan gå en tur langs den gamle bane med sin hund (Socialministeriet, 2000).

Figur 2.14.
Gennemsnitlig tid (min.) anvendt på pc pr. dag, bortset fra arbejde/uddannelse.

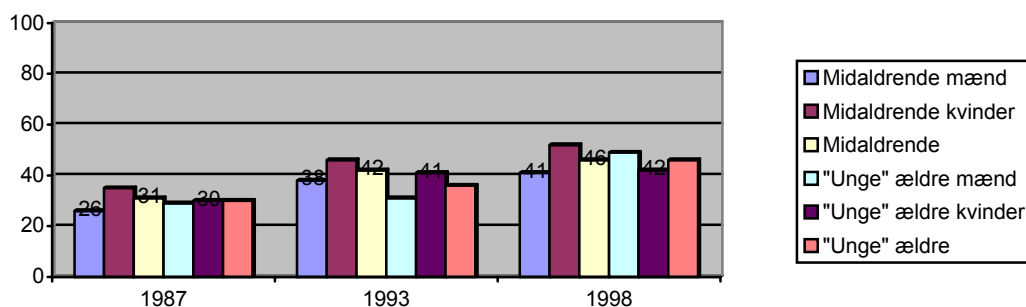
Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

Når det derimod handler om at dyrke "egentlig" sport/motion, er andelene, der gør det, ikke overraskende på et lavere niveau. I hele befolkningen dyrker omkring hver anden voksen sport/motion (51 pct.), hvilket er en hyppighed, der omtrent svarer til hyppigheden blandt midaldrende og "unge" ældre (se: figur 2.15.). Det fremgår, at interessen for at dyrke sport og motion – ligesom i resten af befolkningen – har været jævnt voksende siden slutningen af 1980'erne, hvilket ligeledes vises i ÆldreSagens fremtidsstudie (Leeson, 2001).²¹

²⁰ <http://www.kandu.dk/dk/userview.asp?uid=74601>

²¹ En tilsvarende tendens gør sig gældende i Norge og Sverige (se fx: Vaage, 2002).

Figur 2.15.
Procentuelle andele, der normalt dyrker sport/motion.

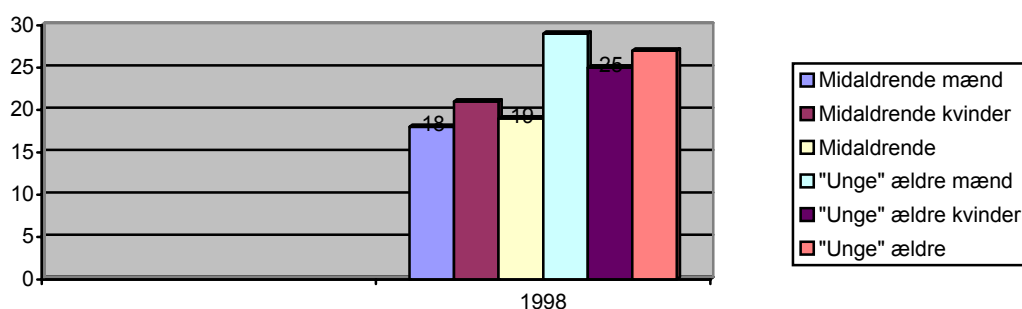

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

Hvad udviklingen skyldes, er ikke afklaret, men i en undersøgelse gennemført i 1998 af Sundhedsstyrelsen nævner voksne som årsager blandt andet at have det godt – dvs. energi, velvære og bedre kondition – samt at indgå i sociale relationer (se fx: Forum for Motion, 2002). Men også samvittighed, morskab, underholdning, udseende og frisk luft nævnes som motiver. Blandt ældre har sociale og sundhedsmæssige aspekter størst betydning.

Figur 2.15. anskueliggør tillige, at det blandt midaldrende især er kvinder, der dyrker sport og motion, mens det sandsynligvis – med statistisk usikkerhed – er sig omvendt blandt "unge" ældre. De kønsspecifikke forskelle underbygges imidlertid ved opgørelser af, hvor megen tid mænd og kvinder i gennemsnit bruger dagligt på sport og motion (se: figur 2.16.). Mens midaldrende kvinder bruger mere tid end det andet køn, er det omvendt blandt "unge" ældre. Formodentlig beror forskellen blandt andet på, at mænd får mere tid til at dyrke sport eller motion, når de trækker sig tilbage fra arbejdsmarkedet.

Figur 2.16.
Gennemsnitlig tid brugt på motion/sport pr. dag (minutter).

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

Den nævnte forskel kan også skyldes, at mænd og kvinder ikke deltager i samme kropslige aktiviteter: "Der kan .. ligge en forskel i de typer af sports- og motionsaktiviteter, mænd og kvinder deltager i. Således dyrker mange kvinder en eller anden form for gymnastik, der kan være lettere at tilpasse i niveau til helbredet end de ofte kraftbetonede idrætter, mænd foretrækker" (Bennekou et

al., 1998:104). Også Andersen & Appeldorn (1995) nævner, at kvinders foretrukne motionsformer formodentlig bedre lader sig tilpasse alderen.

Samme problematik belyses i en PhD-afhandling, hvis forfatter konstaterer følgende på grundlag af kvalitative interview med 15 ældre: "Kvinderne har haft fokus på det nære liv i familien. Gennem livet har de været vant til at udsætte deres egne behov og indordne sig andres. Derfor er de i højere grad end mændene i stand til at acceptere og tilpasse sig de svækkelser og kropslige forandringer, der er en del af aldringen".²² Mænd derimod har sværere ved at acceptere de tab af kontrol, der indtræder med årene. Noget tyder med andre ord på, at "unge" ældre mænd i højere grad end kvinder skal vænne sig til nye kropslige udfoldelsesformer, som de ikke er blevet "for gamle" til at dyrke. Sports- og motionsformer er bredspektrede. Læs fx, hvad Birte skriver:

Fra 14-17 var jeg så i gang med gymnastiktræning i diverse motionsredskaber, romaskinen, løbebåndet, vægtløftning, mave-trimmer, en omgang bowling, brusebad, sauna og solarium – og så hjem på cykel (Socialministeriet, 2000:in).

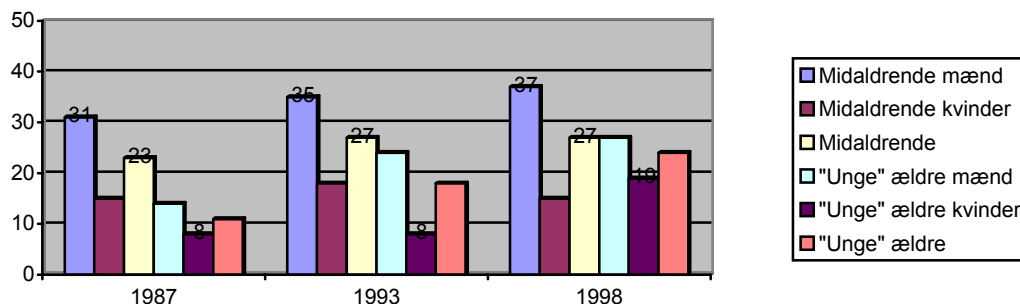
Blandt sports- og motionsformer, der dyrkes af midaldrende og "unge" ældre, kan fx nævnes golf, der især praktiseres af ældre aldersgrupper. Hver tyvende (7 pct.) 60-66-årig spiller golf (Fridberg, 2000). Også vandring o.l. dyrkes regelmæssigt af mange midaldrende og "unge" ældre. I begge grupper er forskellige gymnastikformer hyppige kropslige udfoldelser, men især blandt kvinder. Derimod dyrkes aerobic/workout uhyre sjældent af midaldrende og "unge" ældre. Også vægttræning/body-building er sjælden – navnlig en mandlig aktivitet i de få tilfælde, hvor den dyrkes. Omvendt er svømning mere udbredt blandt kvinder end mænd. Fra Ballerup-undersøgelsen kan nævnes, at kvinder dér i 50-60-årsalderen navnlig dyrker gymnastik, cykler og svømmer, mens mænd især går vandreture, løber og cykler (Henriksen, 2001). Flere undersøgelser tyder derfor på, at der er væsentlige forskelle mellem kropslige aktiviteter, som mænd og kvinder foretrækker, hvilket også Bennekou et al. (1998) påpeger.

Med hensyn til deltagelse i mere passive aktiviteter – *overværelse af sportsarrangementer* – har det længe været og er vedvarende en aktivitet karakteriseret ved mandlig dominans (se: *figur 2.17.*). Blandt alle voksne har ca. hver tredje – mod eller uden betaling – været til et sportsarrangement inden for det sidste halve år, mens andelen er omkring én fjerdedel blandt midaldrende og "unge" ældre (Fridberg, 2000). Som figuren viser, har andelen, der overværer den slags arrangementer, været voksende siden slutningen af 1980'erne.

²² Se: <http://www.sdu.dk/nyheder/Opslag.php?id=11113>; jf. Hoff, 2003.

Figur 2.17.

Procentuelle andele, der har været til mindst ét sportsarrangement inden for det sidste halve år mod eller uden betaling.

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

Af større betydning i denne sammenhæng er dog, at der er tale om markante kønsspecifikke forskelle – ikke mindst blandt midaldrende, hvor over dobbelt så mange mænd som kvinder har været til et sportsarrangement. Navnlig ved overværelse af sportsarrangementer som betalende tilskuer er kønsforskellen udtalt. Blandt midaldrende har hver femte mand (20 pct.) fx deltaget i et sådant arrangement inden for det sidste halve år, mens kun 2 pct. af kvinderne har.

Hobbies/håndarbejde

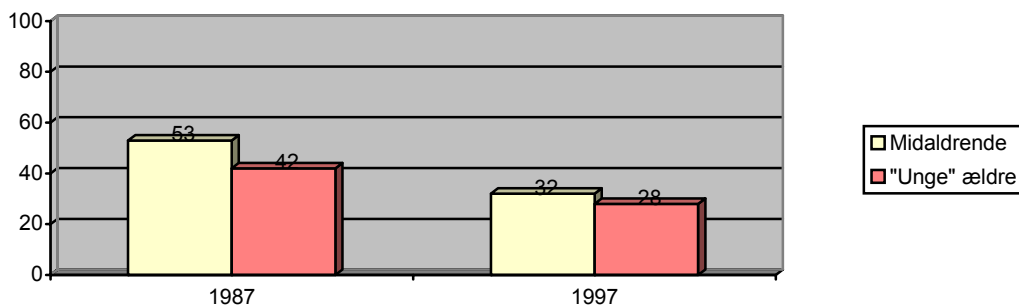
Nogle midaldrende og "unge" ældre dyrker stabilt og vedvarende forskellige former for fritidsaktiviteter. De interesserer sig fx for at male, fotografere, samle på frimærker eller lave stoftryk. Eller de udfører jævnligt håndarbejde, fx syning eller strikning. Det kan foregå hjemme eller ude, fx i klubregi. Marianne, der for nylig er blevet folkepensionist, maler fx hjemme:

*Der har været perioder i mit liv, hvor maleriet har været trængt noget i baggrunden af familieliv, job og andre interesser, bl.a. korsang, men lysten har aldrig sluppet mig. Nu, hvor jeg efter et aktivt liv er blevet pensionist, har jeg fået fornyet energi til at dyrke min hobby mere intenst.*²³

I slutningen af 1990'erne praktiserede hver tredje midaldrende og godt hver fjerde "unge" ældre hobbies eller håndarbejde mindst én gang om måneden (se: figur 2.18.). I ÆldreSagens fremtidsstudie peges der på, at andelen af midaldrende og "unge" ældre, der dyrker hobbies, har været faldende siden 1980'ernes slutning. Tendensen er imidlertid statistisk usikker, eftersom betydningen af, hvad det vil sige at dyrke en hobby, har været overladt til respondenternes utvungne afgørelse. Beklageligvis er det i øvrigt karakteristisk for fremtidsstudiet, at der stort ikke sættes fokus på køn, hvorfor andelen af mænd hhv. kvinder, der dyrker hobbies eller håndarbejde, forbliver uoplyste.

²³ <http://www.morgenstjerne.net/>

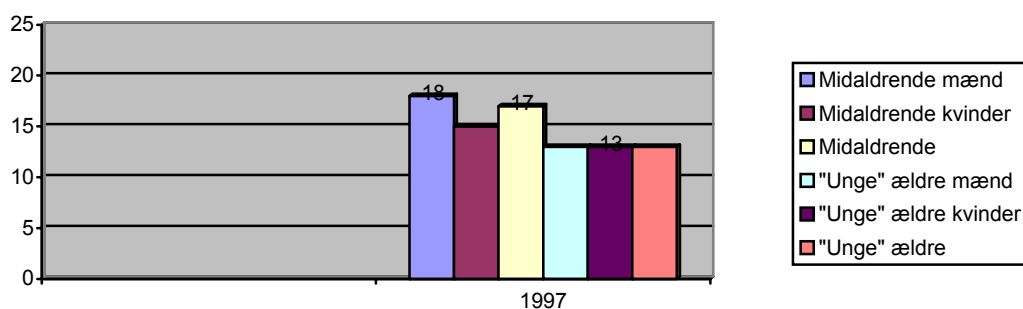
Figur 2.18.
Procentuelle andele, der udfører håndarbejde/hobby månedligt.

Kilde: Leeson, 2001. Midaldrende (50-54-årige) og "unge" ældre (60-64-årige) mænd hhv. kvinder: uoplyst, dvs. manglende søjler (N: uoplyst).

Andelen af midaldrende og "unge" ældre, der dyrker hobbies eller håndarbejde i klubregi, er selvsagt lavere end hobbies i almindelighed. Oplysninger fra SFI's ældredatabase peger på, at omkring hver sjette midaldrende i slutningen af 1990'erne udførte hobbies i klubregi, mens andelen blandt "unge" ældre var lidt lavere. Som *figur 2.19* anskueliggør, er der ikke kønsspecifikke variationer af betydning. Da det ikke kan udelukkes, at mænd og kvinder har forskellige forståelser af, hvad en hobby er, er de fraværende forskelle med hensyn til køn usikre.²⁴ De manglende forskelle understøttes dog af, at der i en undersøgelse fra 1990'ernes begyndelse ligeledes peges på marginale forskelle mellem "unge" ældre mænds og kvinders hobbyaktiviteter i klubregi (Bunnage, 1996).

Figur 2.19.
Procentuelle andele, der udfører håndarbejde/hobbies i klubregi mindst én gang om måneden.

Kilde: Platz, 2000. Midaldrende: 52- og 57-årige; "unge": 62- og 67-årige (N: uoplyst).

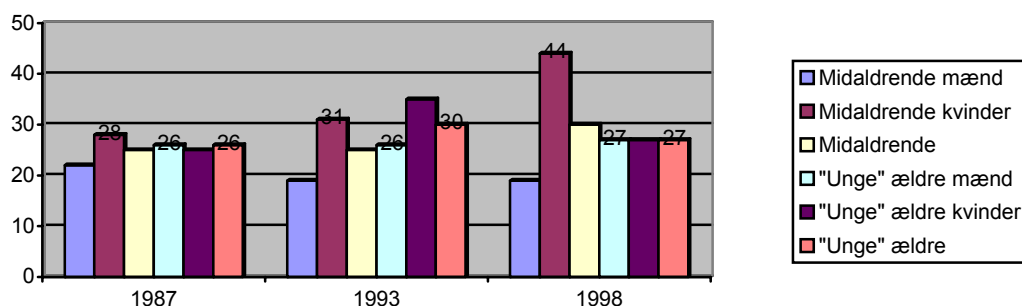
²⁴ I spørgeskemaet spørges, hvorvidt respondenterne "laver håndarbejde/dyrker hobby i klub", og der nævnes ikke eksempler på håndarbejde/hobbies.

Foredrag, kurser, undervisning, møder mv.

For så vidt som overværelse af foredrag og deltagelse i kurser, undervisning mv. forudsætter, at man for en tid lægger hjemmet bag sig, er der i alle tilfælde tale om udadvendte aktiviteter. Hvad foredrag angår, havde over hver fjerde voksen dansker (28 pct.) i slutningen af 1990'erne overværet mindst ét – fx i foreninger eller på biblioteker – inden for de sidste seks måneder (Fridberg, 2000). Midaldrendes og "unge" ældres deltagelse svarer nogenlunde til befolkningens i almindelighed (se: figur 2.20.).

Figur 2.20.

Procentuelle andele, der har været til mindst ét foredragsarrangement inden for det sidste halve år.

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

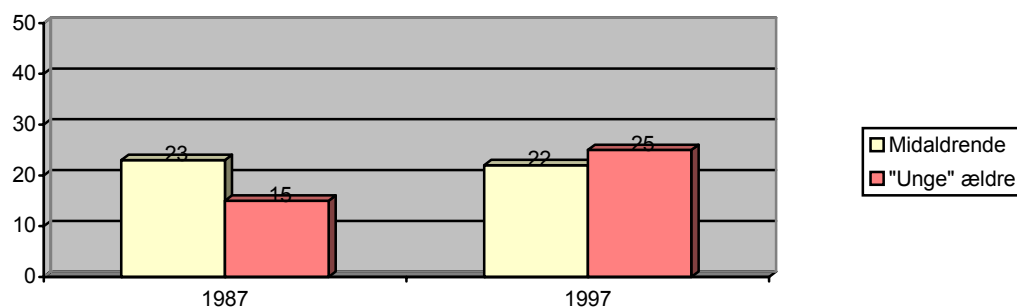
Forholdsvis store andele af midaldrende og "unge" ældre – af størrelsesordenen hver femte – deltager også i egentlige undervisningsforløb, fx kurser. Ifølge ÆldreSagens fremtidsstudie synes interessen for undervisning/kurser at være voksende blandt "unge" ældre, men ikke blandt midaldrende (se: figur 2.21.). I en anden undersøgelse peges på nogenlunde samme andele af undervisningsaktive og det påpeges, at såvel midaldrende som "unge" ældre navnlig tiltrækkes af aftenskoler, hvorimod fx daghøjskoler, folkehøjskoler og folkeuniversiteter ikke påkalder sig nævneværdig interesse (Bennekou et al., 1998).

Også med hensyn til deltagelse i undervisningsforløb ville kønsspecifikke data være relevante, men findes som nævnt stort set ikke i fremtidsstudiet. Derimod muliggør ældredatabasen opgørelse af eventuelle kønsspecifikke forskelle, hvad deltagelse i fritidsundervisning, foredrag o.l. angår. Ifølge Platz (2000) er tendensen navnlig blandt midaldrende, at kvinder i relativt fremskreden alder i højere grad end mænd tiltrækkes af fritidsundervisning mv. (se: figur 2.22.). Det gælder fx en unavngiven "ung" ældre kvinde bosiddende i Storstrøms Amt:

*Min mand døde for ikke så længe siden, så det har været lidt svært at strukturere hverdagen, så hunden bestemmer lidt døgnrytmen. En gang om ugen tager jeg til engelsk på aftenskole.*²⁵

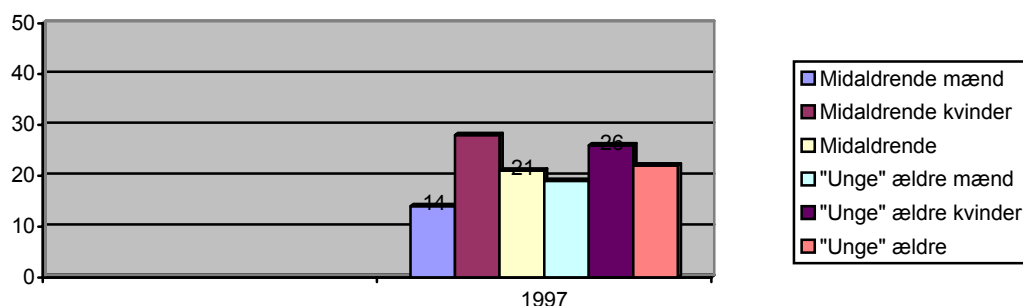
²⁵ http://www.sst.dk/faglige_omr/sundhed/Motion/Rapport_SST_kvalitativ_endelig.pdf+%22p%C3%A5+aftenskole%22+efterl+%C3%B8nsmodtager&hl=da.

Figur 2.21.
Procentuelle andele, der deltager månedligt i kurser/undervisning.

Kilde: Leeson, 2001. Midaldrende (50-54-årige) og "unge" ældre (60-64-årige) mænd hhv. kvinder: uoplyst, dvs. manglende søjler (N: uoplyst).

Figur 2.22.
Procentuelle andele, der deltager i fritidsundervisning, foredrag o.l. månedligt.

Kilde: Platz, 2000. Midaldrende: 52- og 57-årige; "unge": 62- og 67-årige (N: uoplyst).

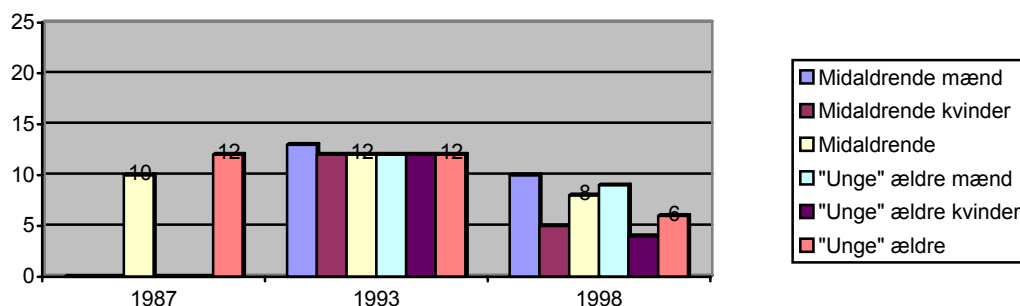
I en undersøgelse, hvis data hidrører fra 1993, fandt Andersen & Appeldorn (1995) tilsvarende forskelle blandt "unge" ældre. Også Bennekou et al. (1998) påpeger lignende kønsforskelle, der følgelig må betragtes som ret sikre: "Undersøgelsen bekræfter .. det almindelige billede af kvinder som flittigere brugere af almen voksenundervisning end mænd" (anf.skr.:109). For Ballerup Kommunes vedkommende fastslår Henriksen (2001) fx, at "unge" ældre kvinder går på aftenskole i langt højere grad end det andet køn. Når undervisningsaktiviteter åbenbart i mindre grad appellerer til mænd end til kvinder, kan det ifølge Bennekou et al. (1998) skyldes, at det især for ældre mænd er vanskeligt at mobilisere nødvendig energi til påbegyndelse af nye interesser.

Inden for i al fald et par interesseområder er midaldrende og "unge" ældre mænd mere deltagende end kvinder: "Mænd er mere aktive, når det drejer sig om politisk arbejde og andet foreningsarbejde, hvor kvinder er mere involveret i kulturelt og socialt arbejde" (Bennekou et al., 1998:109). I voksenbefolkningen som helhed går kun få fx til politiske møder. I 1998 havde blot omkring hver tyvende voksen (6 pct.) været til et politisk møde inden for det sidste halve år (Fridberg, 2000). Interessen for deltagelse i politiske møder har tilmed været faldende siden slutningen af 1980'erne. Det gælder også "unge" ældre, hvorimod tendensen blandt midaldrende er mindre entydig (se: figur 2.23.). Det fremgår ligeledes, at både midaldrende og "unge" ældre mænd – i al fald hen

mod slutningen af 1990'erne – deltog i politiske møder i højere grad end kvinder.

Figur 2.23.

Procentuelle andele, der har været til politisk møde inden for det sidste halve år.

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst; manglende kønsspecifikke oplysninger i 1997).

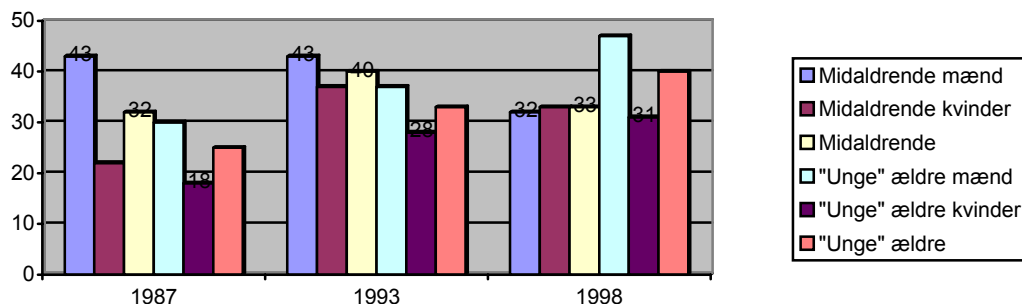
Foreningsarbejde mv.

Stort set alle danskere – ca. ni ud af ti voksne – er medlem af én eller flere foreninger, fx fagforeninger, idrætsforeninger, grundejer- og beboerforeninger, foreninger til bekæmpelse af bestemte sygdomme (fx *Kræftens Bekæmpelse*) samt miljø- og naturbeskyttelsesforeninger (Fridberg, 2000). Det gælder også midaldrende og "unge" ældre, blandt hvilke andelen er endnu højere (95 hhv. 93 pct.). For så vidt angår "unge" ældre skal fremhæves, at forholdsvis mange – 29 pct. blandt 60-66-årige – er medlem af en pensionistforening eller -klub, mens andelen ikke overraskende er markant lavere blandt 50-59-årige. I begge aldersgrupper er andelen, der er medlem af mindst én forening, højest for mændenes vedkommende, hvilket ligeledes fremgår af en undersøgelse baseret på data fra 1990'ernes begyndelse (Andersen & Appeldorn, 1995).

Ét er imidlertid at være medlem af én eller flere foreninger, noget andet at være foreningsaktiv. Mod slutningen af 1990'erne havde hver tredje midaldrende og fire femtedele af de "unge" ældre været til mindst ét foreningsmøde sidste måned (se: *figur 2.24.*). Ligesom deltagelse i foreningsmøder stagnerer i befolkningen som helhed, gælder det også blandt midaldrende, men ikke blandt "unge" ældre, hvor hver fjerde var til mindst ét foreningsmøde i 1987, mens andelen var øget til fire femtedele en halv snes år senere.

Figur 2.24.

Procentuelle andele, der har været til mindst ét foreningsmøde inden for den sidste måned.

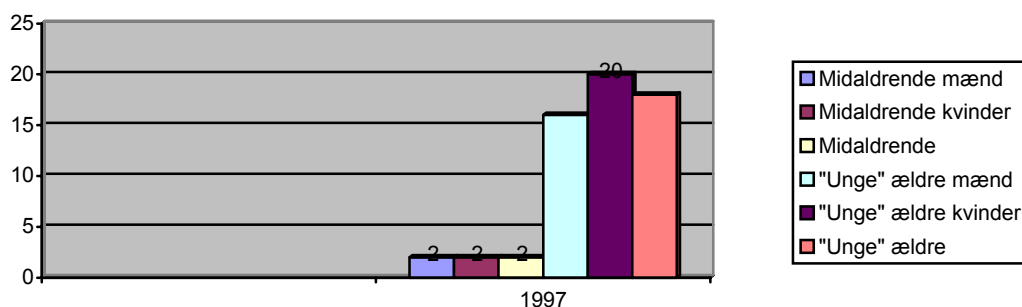
Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

Med henvisning til megen tid anvendt på socialt samvær med familie og venner antyder Lausten & Sjørup (2003), at *ForeningsDanmark* efterhånden afløses af *FamilieDanmark*, hvilket så ikke gælder "unge" ældre. Med hensyn til kønsspecifikke forskelle var der tidligere en tendens til, at både midaldrende og "unge" ældre mænd var mere "mødeflittige" end kvinder, men ifølge målinger gennemført af Fridberg (2000) synes forskellen nu kun at bestå blandt "unge" ældre.

Blandt andre måder at møde mennesker på er at komme i senior- eller ældreklubber. Ikke overraskende virker den slags klubber ikke tiltrækkende på midaldrende, ligesom det for en del klubber gælder, at de alene er forbeholdt efterlønsmodtagere og pensionister. Mens stort set ingen midaldrende har deres jævnlige gang i senior- eller ældreklubber, kommer op imod hver femte "ung" ældre månedligt i den slags klubber (se: figur 2.25.).

Figur 2.25.

Procentuelle andele, der kommer i senior-/ældreklub månedligt.

Kilde: Platz, 2000. Midaldrende: 52- og 57-årige; "unge": 62- og 67-årige (N: uoplyst).

Der er en svag, men ikke statistisk sikker tendens til, at navnlig "unge" ældre kvinder nyder godt af klubbernes tilbud. En tidligere opgørelse udviser samme svage tendens til, at "unge" ældre kvinder oftere end mænd kommer i klubber (Bunnage, 1996). Når civilstand inddrages, forstærkes tendensen, idet *enlige* "unge" ældre kvinder i højere grad end enlige mænd kommer i ældreklubber mv. og deltager i disses aktivitetstilbud (se fx: Andersen & Appeldorn, 1995).

Frivilligt ulønnet arbejde

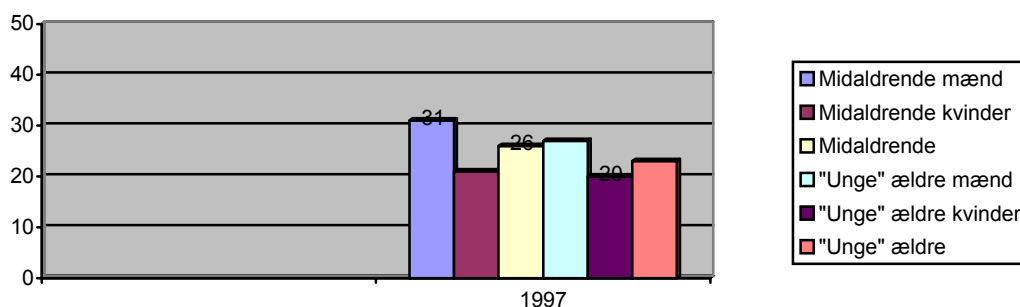
Omkring hver tredje voksen dansker (34 pct.) brugte i slutningen af 1990'erne en del af deres fritid til at udføre frivilligt ulønnet arbejde, fx i fritidsorganisationer eller organisationer med socialt sigte (Fridberg, 2000). Hvad arbejdsopgaverne angår, er det fx udvalgs- og bestyrelsesarbejde, sekretariats- og administrativt arbejde, træning og lederskab eller mere praktisk orienteret arbejde. Ifølge ÆldreSagens fremtidsstudie er der blandt midaldrende og "unge" ældre betydelig og tilmed voksende interesse for at udføre frivilligt arbejde, idet dog midaldrende i lidt højere grad end "unge" ældre – en forskel på 8 procentpoint – udfører den slags arbejde (Audun-Olsen, 2001).²⁶

Heller ikke med hensyn til frivilligt arbejde indeholder fremtidsstudiet opgørelser med køn som baggrundsplysning, hvad en undersøgelse baseret på ældredatabasen derimod gør (Bunnage & Bruhn, 1999; se: figur 2.26.). Undersøgelsen viser, at mænd – midaldrende såvel som "unge" ældre – i højere grad end kvinder udfører frivilligt arbejde: "Større andele mænd end kvinder har påtaget sig frivilligt arbejde inden for det seneste år ... (Bunnage & Bruhn, 1999:130). Tilsvarende forskelle fandtes ikke tidligere, hvor en undersøgelse viste, at navnlig kvinder udførte frivilligt arbejde dengang (Bunnage, 1996). Men stadig udfører også mange midaldrende og "unge" ældre kvinder frivilligt arbejde, fx Ellen:

*Nu om stunder besidder jeg forskellige (fuldstændigt UBETALTE – vi skal ikke have nogen ballade med myndighederne her) hverv: Jeg sidder i Ældrerådet i Hillerød Kommune, og så er jeg Skipper på M/F Frederiksborg. Senest har jeg sagt ja til at lede et madlavningshold for seniorer i vores lokale ældrecenter, som hedder Grønnegadecentret.*²⁷

Figur 2.26.

Procentuelle andele, der har udført frivilligt arbejde inden for den sidste måned.

Kilde: Bunnage & Bruhn, 1999. Midaldrende: 52-årige; "unge" ældre: 62-årige. $N_{mid}/\text{♂} = 791$; $N_{mid}/\text{♀} = 780$; $N_{ung}/\text{♂} = 547$; $N_{ung}/\text{♀} = 539$.

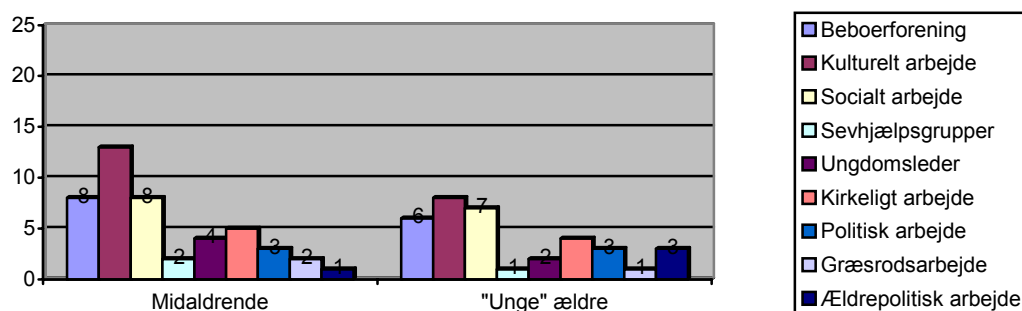
²⁶ Audun-Olsen definerer frivilligt arbejde således: En frivillig, ulønnet indsats, der udføres for andre end ens familie og inden for rammerne af en organisation/forening.

²⁷ <http://hjem.get2net.dk/ellenolfert/arbejde.htm>.

Undersøgelsen fra Udviklingscenteret for Folkeoplysning og Voksenundervisning sætter blandt andet – dog uden at sondre mellem de to køn – fokus på forskellige former for frivilligt arbejde, som midaldrende og "unge" ældre udfører (se: figur 2.27.). I begge aldersgrupper udføres navnlig kulturelt arbejde (13 hhv. 8 pct.), hvorefter følger beboerforeningsarbejde og socialt arbejde (fra 6 til 8 pct.). Også kirkeligt arbejde har en plads, ligesom også ældrepolitisk arbejde spiller en vis – om end begrænset – rolle blandt "unge" ældre.

Figur 2.27.

Procentuelle andele, der deltog i forskellige former for frivilligt arbejde i 1996.

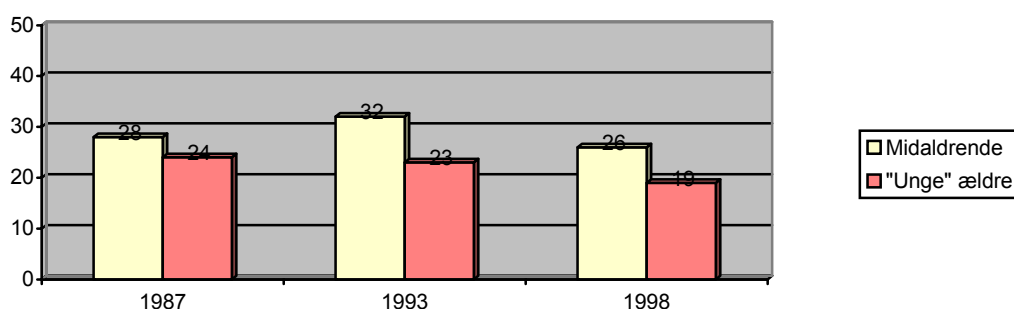
Kilde: Bennekou et al., 1998. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

Teater, film og musik

I slutningen af 1998 tilkendegav lidt over hver fjerde voksen dansker (28 pct.), at de inden for det sidste halve år havde overværet mindst én "almindelig" teaterforestilling, dvs. skuespil, opera/operette, ballet o.l., men fx ikke amatørteater eller skolekomedier. Ligesom interesse for overværelse af teaterforestillinger ikke har været voksende i befolkningen som helhed, gælder det, hvilket figur 2.28. anskueliggør, også midaldrende og "unge" ældre.

Figur 2.28.

Procentuelle andele, der har været i teateret det sidste halve år (Fridberg, 2000).

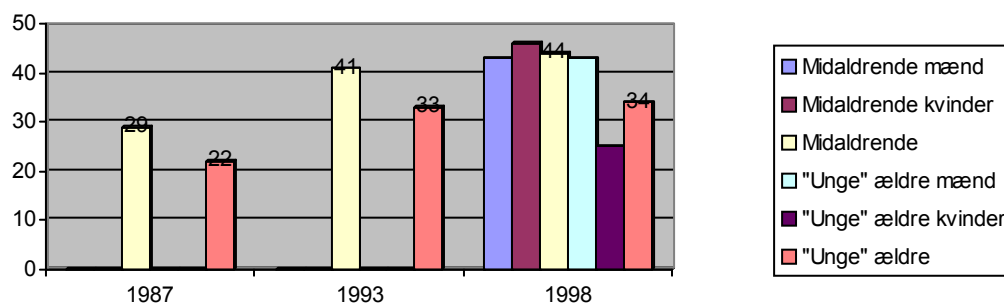
Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige. Manglende søjler skyldes fravær af kønsspecifikke oplysninger (N: uoplyst).

I slutningen af 1990'erne svarede midaldrendes teaterinteresse til "normalbefolkningens", hvorimod "unge" ældres overværelse af teaterforestillinger befandt sig på et lidt lavere niveau. I almindelighed er kvinder flittigere teatergængere end mænd, hvilket også gælder midaldrende og "unge" ældre. Blandt midaldrende er interesse for operetter og musicals særlig udbredt, mens "unge" ældre "topper", hvad overværelse af opera angår (Fridberg, 2000).

I befolkningen som helhed havde godt hver fjerde dansker (28 pct.) i slutningen af 1990'erne været til mindst én *biografforestilling* inden for den seneste måned (Fridberg, 2000). Idet der ikke er nævneværdige kønsspecifikke forskelle, er den form for kulturel interesse mindre udbredt blandt midaldrende (17 pct.) og endnu mindre blandt "unge" ældre (9 pct.). Det bemærkes samtidig, at midaldrendes overværelse har været voksende i perioden 1987-1998, idet knap hver tiende (9 pct.) i 1987 havde overværet en biografforestilling inden for den sidste måned, mens andelen var fordoblet en halv snes år senere (17 pct.). En tilsvarende udvikling findes ikke blandt "unge" ældre (anf.skr.).

Interessen for at gå ud og høre musik er jævnt stigende i hele befolkningen. Ifølge den seneste opgørelse har hver anden voksen dansker (51 pct.) overværet et eller andet *musikarrangement* inden for det sidste år (Fridberg, 2000). Også blandt midaldrende og "unge" ældre er interessen voksende, om end på et noget lavere niveau (se: *figur 2.29.*). Hertil kommer, at midaldrende generelt er mere "koncertflittige" end "unge" ældre. Sættes der derimod fokus på køn, er "unge" ældre mænds koncertinteresse på samme niveau som midaldrende mænds og kvinders. Blandt midaldrende af begge køn er der stor interesse for overværelse af folkemusik/visearrangementer, mens kvinder i den alder tiltrækkes mere af klassisk musik end mænd. Blandt "unge" ældre mænd er klassisk musik – efterfulgt af folkemusik/viser – foretrukne genreinteresser, mens kvinder i den alder især overværer klassiske koncerter. På den anden side er interesse for jazz/rock-koncerter særdeles beskeden (Fridberg, 2000).

Figur 2.29.
Procentuelle andele, der har været til koncert det sidste år.

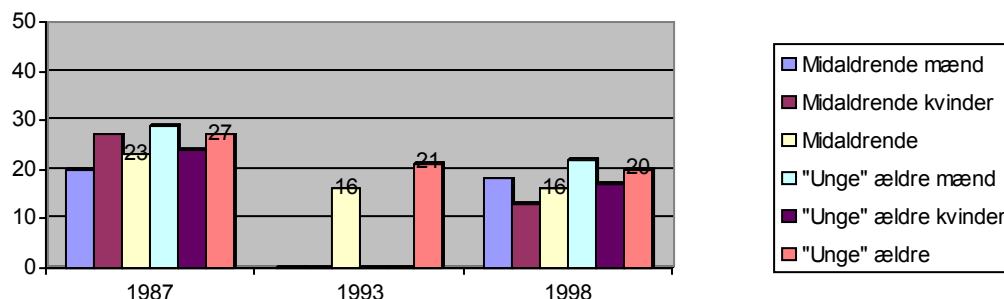

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst). Manglende søjler skyldes fravær af kønsspecifikke oplysninger.

Interessen for at *udøve musik og/eller sang* er et relativt udbredt – om end stagnerende – fænomen. Omkring hver femte voksen dansker (19 pct.) er aktivt musikudøvende ved selv at spille et musikinstrument eller ved at synge (Fridberg, 2000). I så henseende ligner "unge" ældre "normalbefolkningen", mens midaldrendes musikalske udfoldelser er lidt sjældnere forekommende (se: *figur 2.30.*). Blandt "unge" ældre musikudøvere er fx 64-årige Ulla, der har været ak-

tiv som violinist i 16 år i *Svindinge Private Orkester*. Hun har tidligere spillet sammen med spillemand Ewald Thomsen og til folkedans på Nyborg Vold.²⁸

Figur 2.30.
Procentuelle andele, der spiller og/eller synger.

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige. Manglende søjler skyldes fravær af kønsspecifikke oplysninger; N: uoplyst.

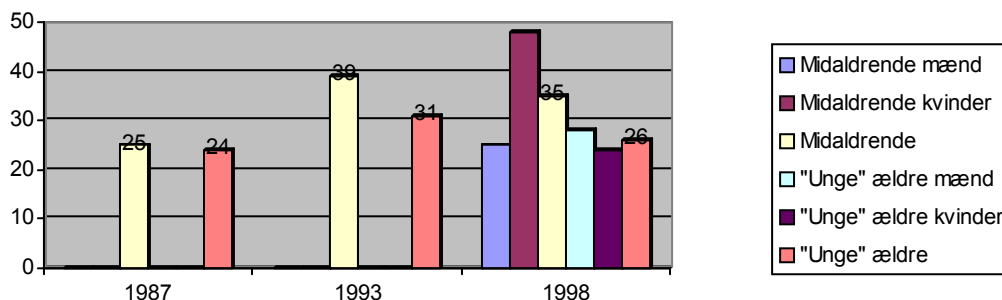
Ligesom i hele befolkningen udviser også midaldrendes og "unge" ældres tilbøjelighed til at spille og/eller synge stagnation – tenderende til fald. I begge aldersgrupper er mænd hyppigere musikudøvere end kvinder. Til ovenstående bør dog knyttes det forbehold, at hyppigheden af musikudøvelse ikke er oplyst. I ÆldreSagens fremtidsstudie findes, at blot omkring hver ottende midaldrende (12 pct.) og "ung" ældre (13 pct.) i 1997 havde spillet eller sunget inden for den sidste måned (Leeson, 2001). Et endnu lavere musikalsk aktivitetsniveau findes selvsagt, hvis musikudøvelse forudsætter skemalagte udfoldelser, fx musikundervisning eller kor (se fx: Andersen & Appeldorn, 1995; Bunnage, 1996).

Kunst, museer mv.

Ganske mange voksne danskere er *kunstinteresserede*. Ifølge den seneste opgørelse har mere end hver fjerde (29 pct.) været på en kunstudstilling og/eller et kunstmuseum inden for det sidste halve år (Fridberg, 2000). Siden midten af 1990'erne synes der imidlertid at være en vis stagnation tenderende til fald, hvilket også gælder midaldrende og "unge" ældre (se: figur 2.31.). I "normalbefolkningen" går især kvinder ud for at se på kunst. Tilsvarende gælder midaldrende (48 hhv. 25 pct.), men derimod ikke "unge" ældre, hvor de to køns aktivitetsniveau ikke afviger væsentligt fra hinanden. De kunstneriske genrer, som de to køn interesserer sig for, foreligger beklageligvis ikke oplyst.

²⁸ http://www.svindinge.dk/private_orkester.htm.

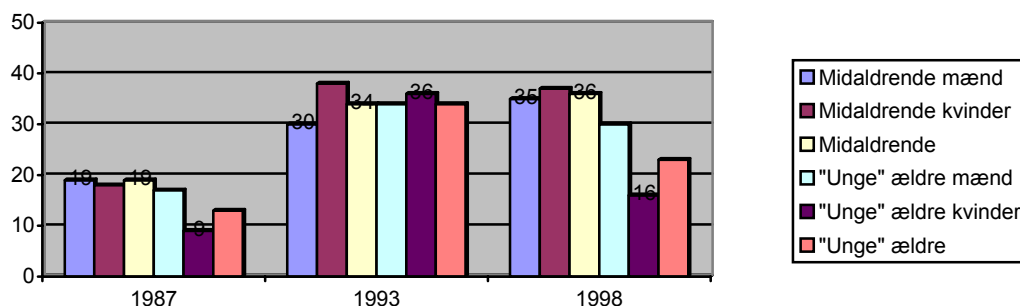
Figur 2.31.
Procentuelle andele, der har været på kunstudstilling/-museum inden for det sidste halv år.

Kilde mv.: Se forrige figur.

Ifølge den seneste opgørelse har op imod to femtedele af voksenbefolkningen (38 pct.) inden for det sidste halv år været på et "andet museum", altså bortset fra kunstmuseer (Fridberg, 2000). Det er eksempelvis bymuseer, botaniske, geologiske, historiske, tekniske og zoologiske museer. Også her synes der at være sket en mindre tilbagegang i interessen siden midten af 1990'erne, hvilket imidlertid ikke gælder midaldrende (se: figur 2.32.).

Figur 2.32.
Procentuelle andele, der har været på "andet" museum det sidste halv år.

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

Modsat interesse for kunstudstillinger/-museer er der ikke nævneværdige forskelle mellem mænds og kvinders tilbøjelighed til at komme på "andre museer". Det gælder også midaldrende, mens "unge" ældre mænd er hyppigere museumsgæster end kvinder (30 hhv. 16 pct.). Hvis der afsluttende sættes fokus på interesse for kunstmuseer/-udstillinger og "andre museer" under ét, er kvinder de flittigste besøgende blandt midaldrende, mens det modsatte er gældende blandt "unge" ældre. Ifølge den seneste opgørelse fra 1998 har to ud af fem midaldrende mænd (43 pct.) været på et eller andet museum/udstilling, mens det gælder tre ud af fem kvinder (59 pct.). Blandt "unge" ældre er de tilsvarende talstørrelser 40 hhv. 29 pct. (Fridberg, 2000).

Religiøse aktiviteter

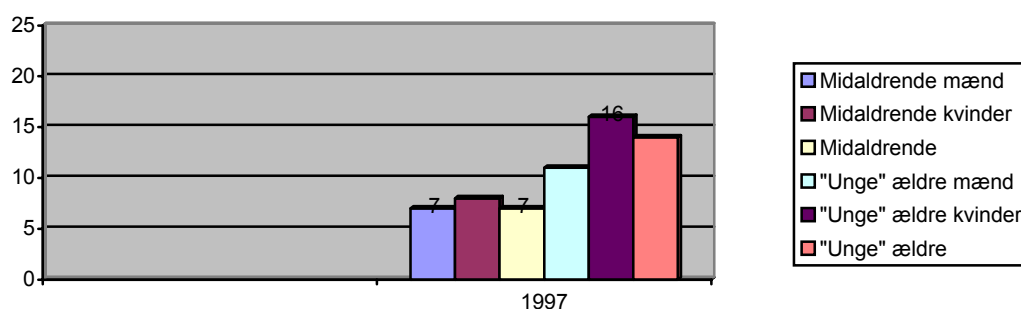
Selvom de fleste danskere – det gælder ikke mindst voksne i fremskreden alder – er medlem af folkekirken, deltager kun få i religiøse aktiviteter uden for hjem-

met.²⁹ Ifølge en nyere opgørelse går kun omkring hver tyvende dansker (4 pct.) i kirke et par gange eller mere om måneden, og næsten tre fjerdedele (72 pct.) gør det aldrig eller kun til højtider (Fridberg, 2000).

Det har langt tilbage været sådan, at andelen af hyppige kirkegængere er størst i de ældre årgange. Overensstemmende hermed peger ÆldreSagens fremtidsstudie på, at "unge" ældre kommer oftere i kirke end midaldrende (Leeson, 2001). Endvidere viser Leeson, at andelen af månedlige kirkegængere ikke har ændret sig blandt "unge" ældre i perioden 1987-1997, mens der blandt midaldrende er en svag, men usikker tendens til fald. Tendensen underbygges dog af, at andre undersøgelser udviser samme tendens. Eksempelvis peger Fridberg (2000) på, at andelen af midaldrende, der går i kirke et par gange om måneden eller mere, blev halveret i perioden 1993-1998, nemlig fra 6 til 3 pct.

Så længe befolkningens deltagelse i religiøse aktiviteter er blevet målt, har det bestandigt været sådan, at kvinder i almindelighed er mere religiøst aktive end mænd. Ifølge den seneste måling fra slutningen af 1990'erne gik to ud af fem kvinder (22 pct.), men kun knap hver ottende mand (13 pct.) af og til i kirke uden for højtiderne (Fridberg, 2000). Overensstemmende hermed er Platz' (2000) opgørelse af "unge" ældres kirkegang, hvorimod der ikke er signifikante kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende (se: figur 2.33.).

Figur 2.33.
Procentuelle andele, der går månedligt til gudstjeneste o.l.

Kilde: Platz, 2000. Midaldrende: 52- og 57-årige; "unge": 62- og 67-årige (N: uoplyst).

Figuren underbygger tillige Leasons (2001) iagttagelse af, at "unge" ældre er hyppigere kirkegængere end midaldrende – eller for den sags skyld er religiøst engagerede på anden måde. Det gælder fx 60-årige Sorella, der fortæller om en drøm, hvor hun pludselig befinder sig foran en kirke:

Det var en meget stor kirke, som ikke havde noget loft. Kirkens loft var selve himlen. Inde i kirken, på gulvet, var der græs, hvor der stod rækker med gamle træbænke og noget der skulle forestille et alter. Alteret var fyldt med slidte ornamenter og malerier

²⁹ Ifølge kirkestatistikken var 85 pct. af den danske befolkning pr. 1. januar 1999 medlemmer af folkekirken, mens 4 pct. var medlemmer af andre godkendte trossamfund (Fridberg, 2000).

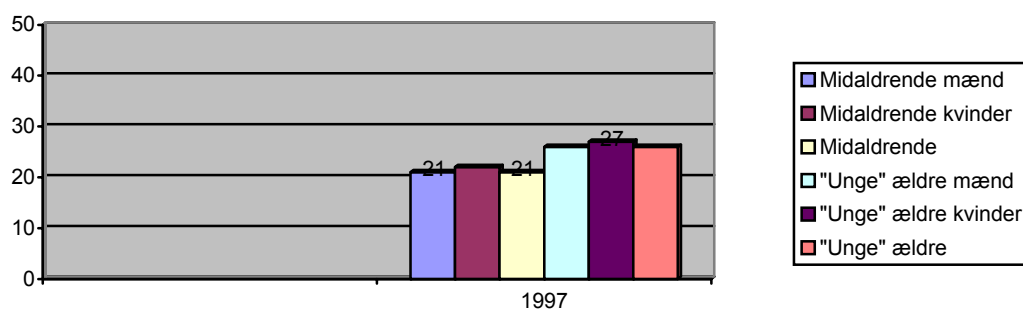
fra gamle dage. Jeg satte mig ned på en af bænkene. Ud over mig var der kun nogle få mennesker i kirken. Ingen kiggede på mig selvom jeg havde bare bryster.

Jeg blev siddende i kirken i lang tid. Fugle fløj ud og ind af kirkerummet, og jeg var fyldt med en følelse af vidunderlig ro. Jeg forstod at det er det åndelige og det spirituelle der er vigtigt, og ikke det at ligne en Barbiedukke. At den tid er forbi (Sorella Englund, i: Svendsen, 2004:112).

Underholdning

Flere af de foregående tilbud – fx sport, foredrag, undervisning, operaer og andre teaterbesøg, kunstudstillinger og kirkegang – indebærer ”seriøse” og ofte krævende aktiviteter. Men de fleste mennesker har også brug for underholdning, dvs. afslappede, fornøjelige og overfladiske aktiviteter, fx kortspil, billard/banko, forlystelser, cirkusoplevelser, dyreparker, restaurant- og cafébesøg. Når det handler om at spille kort, fx bridge eller l’hombre, peger Platz (2000) på, at det er en forholdsvis udbredt aktivitet blandt midaldrende og ikke mindst blandt ”unge” ældre (se: figur 2.34.).

Figur 2.34.
Procentuelle andele, der spiller kort månedligt.

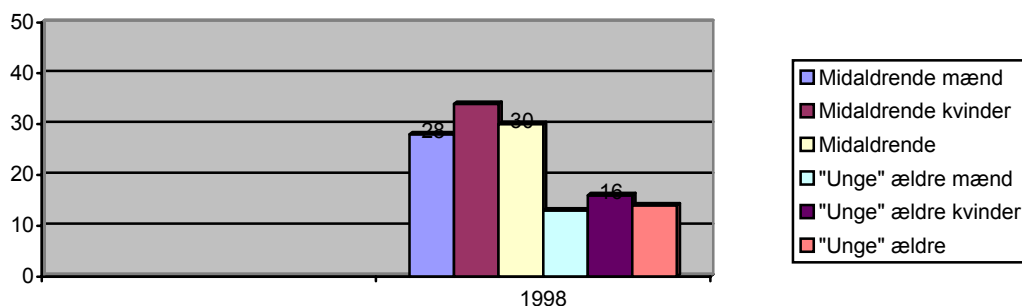

Kilde: Platz, 2000. Midaldrende: 52- og 57-årige; ”unge”: 62- og 67-årige (N: uoplyst).

Mens omkring hver femte midaldrende spiller kort månedligt, gælder det – uden nævneværdige kønsspecifikke forskelle – hver fjerde ”ung” ældre. Ifølge Leeson (2001) er interessen for at spille billard, banko o.l. mindre og har tilmed ifølge ÆldreSagens fremtidsstudie udvist faldende tendens i perioden 1987-97. Under hver tiende midaldrende (8 pct.) og ”ung” ældre (9 pct.) går månedligt til billard/banko. Fridberg (2000) understreger dog, at banko er relativt populært i visse ældre aldersgrupper, navnlig blandt kvinder. Blandt midaldrende og ældre kvinder går omkring hver tyvende (6 pct.) fast til banko hver uge.

Interesse for at komme i forlystelsesparker, tivolier o.l. er udbredt i befolkningen, da op imod to ud af fem voksne (38 pct.) ifølge den seneste opgørelse har været sådanne steder inden for det sidste halve år (Fridberg, 2000). Blandt midaldrende og navnlig blandt ”unge” ældre er interessen imidlertid knap så udtalt som i befolkningen i almindelighed (se: figur 2.35.).

Figur 2.35.
Procentuelle andele, der har været i forlystelsespark, tivoli o.l. inden for det sidste halv år.

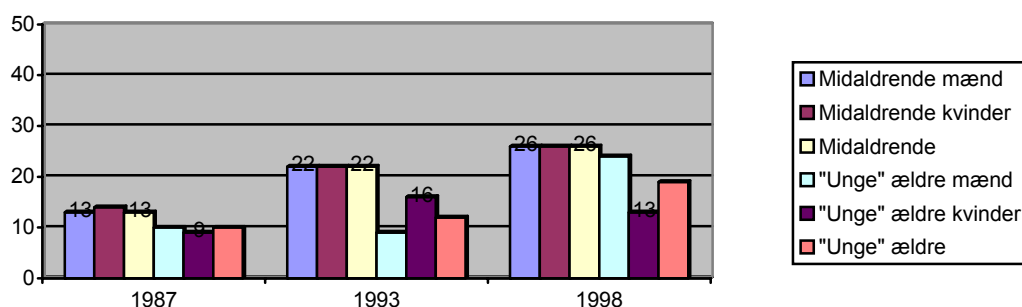

Kilde: Fridberg, 2000. Midaldrende: 50-59-årige; "unge" ældre: 60-69-årige (N: uoplyst).

I begge aldersgrupper er der en tendens til, at navnlig kvinder tiltrækkes af at komme og bevæge sig rundt i forlystelsesparker, tivolier o.l. I hele befolkningen er cirkusbesøg mindre populære end forlystelsesparker mv. Ifølge Fridberg (2000) har kun ca. hver tiende været i cirkus inden for det sidste halv år, og andelen er endnu lavere blandt midaldrende og "unge" ældre (6 pct.), dog med en svag, men ikke statistisk sikker tendens til, at kvinder er mere "cirkusentusiaster" end mænd.

Zoologiske haver, dyreparker o.l. er tilbud, som mange danskere – endda i voksende omfang – tiltrækkes af. Inden for det sidste halv år har over hver fjerde voksen (28 pct.) været sådanne steder (Fridberg, 2000). Mens midaldrende her ligner "normalbefolkningen", er "unge" ældre sjældnere gæster, men for begge aldersgruppers vedkommende har der været en entydig vækst i perioden 1987-98 (se: figur 2.36.). Mens der ikke er kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende, kommer "unge" ældre mænd oftere end slags steder.

Figur 2.36.
Procentuelle andele, der har været i zoo/dyrepark inden for det sidste halv år.

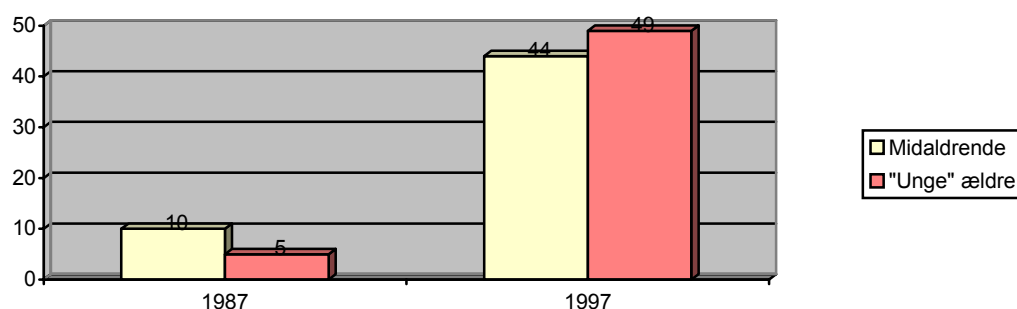
Kilde mv.: se forrige figur.

Endelig skal en interessant tendens, der gøres opmærksom på i ÆldreSagens fremtidsstudie, nævnes (Leeson, 2001). Det drejer sig om interesse for at komme på restaurant, café o.l. Mens meget få midaldrende og "unge" ældre kom jævnligt den slags steder i slutningen af 1980'erne, var andelen markant større en halv snes år senere (se: figur 2.37.). Én årsag kan være, at restaurantbesøg ikke altid er et "privat" anliggende, idet flere kommuner efterhånden tilbyder ef-

terlønsmodtagere og folkepensionister udflugter med indlagte restaurantbesøg.³⁰ Tankevækkende er det tillige, at der hen imod slutningen af 1990'erne ikke var nævneværdig forskel mellem midaldrendes og "unge" ældres tilbøjelighed til at komme på restaurant, café o.l. Også her ville en opgørelse efter køn være interessant, men som nævnt har fremtidsstudiets forfattere valgt stort set ikke at inddrage køn som analytisk variabel.

Figur 2.37.

Procentuelle andele, der er på restaurant, café o.l. månedligt.

Kilde: Leeson, 2001. Midaldrende (50-54-årige) og "unge" ældre (60-64-årige) mænd henholdsvis kvinder: uoplyst, dvs. manglende søjler (N: uoplyst).

2.2.3. Forskelle mellem mænd og kvinder

Forskningsoversigten vedrørende forskelle og ligheder mellem midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders aktiviteter efterlader muligvis et diffust og uoverskueligt indtryk, der imidlertid lader sig kondensere og systematisere. Den første iagttagelse angår udviklingen i midaldrendes og "unge" ældres udøvelse af aktiviteter, hvor det billede, som forskningsoversigten efterlader, udviser et generelt øget – efter Audun-Olsens (2001) opfattelse ligefrem "imponerende" – aktivitetsniveau siden slutningen af 1980'erne vel at mærke gældende for begge aldersgrupper og over en bred front, fx med hensyn til de i rammen viste aktiviteter. Som Anna, der netop er blevet folkepensionist, siger:

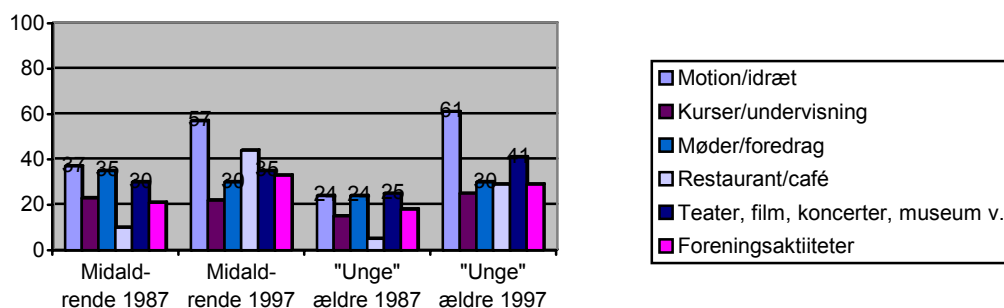
Vi sidder ikke hjemme og samler støv (Socialministeriet, 2000:in).

Ifølge ÆldreSagens fremtidsstudie har der fx været en særlig udtalt vækst i udøvelse af sport/motion samt besøg på restauranter, caféer o.l. (se: figur 2.38.). Kun inden for enkelte områder er aktivitetsniveauet reduceret i løbet af de sidste 10-15 år, hvilket fx gælder spil som billard og banko samt dyrkelse af håndarbejde/hobbies. Hertil kommer en noget mindre interesse for deltagelse i politiske møder. Også avislæsning og udøvelse af sang/spil synes stagnerende med tendens til fald. For flere af disse handlinger gælder som nævnt, at aktivitetsniveauet også har været faldende i befolkningen i almindelighed.

³⁰ Se fx: http://www.gladsaxe.dk/Files/Filer/dokumenter/voksne%20og%20E6ldre/%C6ldre_i_gladsaxe_december2003.pdf. Nogle kommuner tilbyder tilmed ledsageordning i forbindelse med restaurantbesøg; se fx: <http://www.juelsminde.dk/page1286.asp>.

- ❑ Ferie med venner
- ❑ Gensidig praktisk hjælp blandt venner
- ❑ Sport/motion
- ❑ Overværelse af sportsarrangementer
- ❑ Deltagelse i foredragsarrangementer
- ❑ Deltagelse i frivilligt arbejde
- ❑ Overværelse af koncerter
- ❑ Besøg i zoo/dyreparker
- ❑ Restaurations-, café-besøg o.l.
- ❑ Teater-, koncert-, museumsbesøg o.l. under ét³¹

Figur 2.38.
Aktiviteter udført månedligt 1987 og 1997.

Kilde: Leeson, 2001. Midaldrende: 50-54-årige; "unge" ældre: 60-64-årige (N: uoplyst).

Det er endvidere karakteristisk, at udviklingen ikke har været markant forskellig blandt midaldrende og "unge" ældre. Det skal dog nævnes, at "unge" ældres aktivitetsniveau inden for visse områder er lidt lavere end midaldrendes, fx – anskuet tværgående – hvad teaterbesøg, filmforevisninger, musikarrangementer, museumsbesøg o.l. angår (se fx: Bunnage & Bruhn, 1999). På andre felter, derimod, er "unge" ældres deltagelsesgrad højere, fx – anskuet under ét – med hensyn til deltagelse i fritidsundervisning o.l., ældre-/seniorklubber, religiøse aktiviteter, kulturelle fritidsaktiviteter, kortspil og håndarbejde/hobbies udøvet i klubregi (Platz, 2000). Men hvad enkeltaktiviteters beskaffenhed angår, adskiller aldersgrupperne sig kun fra hinanden inden for få områder. Der er fx en tendens til, at midaldrende nu oftere går i biografen, mens "unge" ældre hyppigere deltager i kurser, undervisning og foreningsmøder.

Eftersom arbejdsPapiret har et ligestillingsorienteret sigte, er der et særligt behov for at sætte fokus på forskelle mellem mænd og kvinder. Kvinder i de to aldersgrupper er i almindelighed mere bredspektret foretagsomme end mænd. Der er fx færre kvinder, som hverken er aktive med hensyn til fritidsundervisning, senior-/ældreklub, gudstjenester, kulturelle aktiviteter, kortspil eller håndarbejde/hobbies i klubregi, mens flest kvinder – navnlig "unge" ældre – dyrker tre eller flere af de nævnte aktiviteter (Platz, 2000). Tænk fx på Ruth, der blev

³¹ lagttagelsen hidrører fra: Leeson, 2001.

nævnt først i kapitlet. Hun går fx både til afspændingsgymnastik, på Folkeuniversitetet, på kunstudstillinger, læser den nyeste skønlitteratur og er tilmed aktiv i *Foreningen Norden*. Eller "ikke-støvsamlende" Anna: Om mandagen går hun til seniordans, om tirsdagen i aktivitetscenter, om onsdagen i efterlønsklub, om torsdagen til tæppecurling og petanque, om fredagen til svømning – og passer sin have i weekenden! (Socialministeriet, 2000).

Af *oversigt 2.39*. fremgår for hver aldersgruppe, hvor mænd hhv. kvinder er mest aktive ifølge eksisterende forskning (vedr. reanalyser, se: kapitel 3). Både midaldrende og "unge" ældre *mænd* er fx mere aktive, når det handler om deltagelse i politiske møder, medlemskab af foreninger og pc-anvendelse. Hertil kommer for midaldrende overværelse af sportsarrangementer med eller uden betaling og blandt "unge" ældre mænd fx hjælp til nogen uden for husstanden, deltagelse i foreningsmøder, "andre" museumsbesøg (bortset fra interesse for kunstmuseer) samt besøg i zoo/dyreparker.

Oversigt 2.39.

Kønsspecifikke aktivitetsforskelle blandt midaldrende og "unge" ældre.³²

	<i>Mænd mest aktive</i>	<i>Kvinder mest aktive</i>
Midaldrende	☐ Brug af pc ☐ Deltagelse i politiske møder ☐ Foreningsmedlemskab ☐ Frivilligt arbejde ☐ Sang og/eller spil ☐ Overværelse af sportsarrangementer	☐ Samvær med børn og børnebørn ☐ Tale med venner om personlige problemer ☐ "Socialt stærke" i forhold til familie og venner ☐ Hjælp til nogen uden for husstanden ☐ Læsning af bøger ☐ Brug af folkebiblioteker ☐ Dyrkelse af sport/motion ☐ Overværelse af foredrag ☐ Deltagelse i fritidsundervisning ☐ Kunstudstillinger ☐ Teater/film/koncerter/museer
"Unge" ældre	☐ Brug af pc ☐ Deltagelse i politiske møder ☐ Foreningsmedlemskab ☐ Frivilligt arbejde ☐ Sang og/eller spil ☐ Hjælp til nogen uden for husstanden ☐ Dyrkelse af sport/motion ☐ Deltagelse i foreningsmøder ☐ Overværelse af koncerter ☐ "Andre" museumsbesøg ☐ Zoo/dyreparker	☐ Samvær med børn og børnebørn ☐ Tale med venner om personlige problemer ☐ "Socialt stærke" i forhold til familie og venner ☐ Se tv og høre radio/musik ☐ Gudstjenester mv. ☐ Skemalagte aktiviteter

Midaldrende og "unge" ældre *kvinder* derimod er mest aktive med hensyn til samvær med egne børn og børnebørn, at kunne tale med venner om personlige problemer og i det hele taget at være "socialt stærke", fx i forhold til familie og venner. Det viser sig også, at kvinder i begge aldersgrupper i højere grad end det andet køn deltager i skemalagte aktiviteter og i gennemsnit bruger mere tid på sådanne aktiviteter. Det gælder fx sport/motion, aftenskoleundervisning, teater og musik (Fridberg, 2000). For midaldrende kvinders vedkommende kommer fx hertil læsning af bøger, brug af folkebiblioteker, overværelse af foredrag, deltagelse i fritidsundervisning, kunstudstillinger og en samlet større deltagelsesgrad i forhold til teater, film, koncerter og museumsbesøg. For "unge" ældre kvinders vedkommende kan fx nævnes større interesse for religiøse aktiviteter.

³² **Fede skrifttyper:** aktiviteter fælles for midaldrende og "unge" ældre.

Umiddelbart gør det ultrakorte resumé muligvis ikke læseren klogere, men ved nærmere eftersyn viser der sig bemærkelsesværdige kønsforskelle. Selvom *nogle* midaldrende og "unge" ældre kvinder selvsagt deltager i politiske møder og i foreningsarbejde, dominerer mænd inden for områder, der ofte indebærer potentiel *magt og indflydelse*, ligesom de også tiltrækkes mere af informations-teknologi (pc-anvendelse). Omvendt er midaldrende og "unge" ældre kvinder mere aktive, når det handler om familiær og anden *social interaktion og omsorg*.

Social interaktion og omsorg handler blandt andet om at være sammen med egne børn, passe og pleje børnebørn, hente dem i børnehaven, lege med dem og tale personligt med venner: "Den sociale veven hun har vevd gennem livet blir til en oppspart kapital hun kan bringe med seg inn i alderdommen" (Thorsen, 1998:in). Den slags "kapital" råder mange mænd ikke over i samme omfang og kan derfor "... godt få det lidt underligt ved tanken om ikke at skulle gå på arbejde" (Mathiessen, 2002:20). Med risiko for overfortolkning handler det muligvis om, at kvinder og mænd ikke har samme forhold til kærlighed:

Jeg tror livets mening er kærlighed. At dét er prøvelsen. Ikke på den måde, at nu skal jeg ud i verden og være et kærligt og godt menneske. Eller at jeg for den sags skyld skal leve i et kærlighedsforhold. Det er større end det (Sorella Englund, i: Svendsen, 2004:59).

Kvinder er også mere foretagsomme, når det handler om tilegnelse af viden (foredrag, deltagelse i fritidsundervisning o.l.), religiøse aktiviteter (kirkegang) og udvist stabilitet i måder, hvorpå fritidsaktiviteter udføres (skemalagte aktiviteter). Hvad derimod visse former for hjælp og omsorg (fx frivilligt ulønnet arbejde) samt kreativitet og følsomhed (fx spil/sang) angår, er det områder, hvor også mange midaldrende og "unge" ældre mænd føler sig på hjemmebane. Tilsvarende gælder forskellige former for underholdende aktiviteter, fx sportsarrangementer, "andre" museer og zoologiske haver/dyreparker.

Den slående forskel er, at langt flere mænd end kvinder interesserer sig for at indgå i sociale fora, der indebærer potentiel magt og indflydelse, mens kvinder i højere grad engageres af omsorgs- og hjælpeorienteret social interaktion, ligesom de i højere grad udviser nysgerrighed over for nye vidensudfordringer. Audun-Olsen mener, at interesse for at søge ny viden ikke har meget at gøre med årstallet på dåbsattesten: "Mange er og ønsker at være i en livslang læreproces" (Audun-Olsen, 2001:29). Derimod har interesse for ny viden åbenbart ganske meget at gøre med socialt køn. Læs fx, hvad Agneta skriver:

Jeg tror, der findes to måder at blive gammel på. Måske flere. Men i al fald mindst to. Enten med bitterhed. Eller med nysgerrighed. Den sidste måde er den bedste. Derfor vælger jeg den – godt hjulpet af min naturlige nysgerrighed (Agneta Pleijel, i: Svendsen, 2004:32).

2.3. Midaldrendes og "unge" ældres ønsker om aktiviteter

De foregående sider har anskueliggjort, at der findes en betydelig forskningsmæssig viden om midaldrendes og "unge" ældres sociale aktiviteter og andre

fritidsaktiviteter i nutiden og den nærmeste fortid, men hvordan forholder det sig med fremtiden? I hvilket omfang og hvordan bidrager eksisterende forskning til belysning af fremtidens ældre mænds og kvinders forventede ønsker om aktiviteter? Det er, hvad kapitlet egentlig burde have handlet om, men som de sidste få sider anskueliggør, forbliver spørgsmålet i hovedsagen ubesvaret, hvilket selvsagt er et væsentligt argument for at bringe forskningen videre ved først at gennemføre reanalyser af eksisterende data (kapitel 3) og dernæst tilvirke nye surveydata, der muliggør kvalificerede analyser af problematikken (kapitel 4-5).

Der findes dog et par undersøgelser, som tilbyder antydningssvise svar på midaldrendes og "unge" ældres ønsker og forventninger, men uden særlig fokus på forskelle og ligheder mellem mænds og kvinders ønsker.³³ Det er resultater herfra, resten af kapitlet sætter fokus på (se: afsnit 2.3.2.). Først er det imidlertid påkrævet kort at afklare, hvad ønsker og forventninger er (se: afsnit 2.3.1.).

2.3.1. Ønsker og forventninger

Forskere, der sætter fokus på holdningsbegrebet, er uenige om begrebet. De fleste definitioner peger dog på, at holdninger er evalueringer af objekter, fx Ajzen's: "An attitude is an individual's disposition to react with a certain degree of favorableness or unfavorableness to an object, behavior, person, institution, or event ..." (Ajzen, i: Krebs & Schmidt, 1993:41). Andre definitioner inkluderer udsagn om holdningers herkomst (se fx: Breckler & Wiggins, i: Pratkanis et al., 1989). Yderligere en type af definitioner fastholder, at holdninger er objekt-evalueringer, men differentierer begrebet yderligere ved at inddrage andre begreber, fx kognition og affekt/emotion (se fx: Eagly & Chaiken, 1993).

Der findes ikke definitioner, som overskrider normative opfattelser af, hvad holdninger og deres komponenter er. Det kan dog næppe anfægtes, at begrebet refererer til evalueringer af objekter. Der er næppe heller tvivl om, at begrebet er en hypotetisk-teoretisk konstruktion med forskellige træk, fx holdningers indhold, intensitet, ændringer og varighed (se fx: Olsen, 2001b). Da holdningsbegrebet er en hypotetisk konstruktion, er holdninger ikke direkte observerbare. Afdækning af dem fordrer derfor indirekte metoder. Af hvilken art disse end er, har de verbale holdningsspør som forudsætning (se fx: Henerson et al., 1987).

I modsætning til holdning er begreberne forventning og ønske ikke socialpsykologiske standardbegreber. Ved forventning forstås, at den forventende anser det for sandsynligt, at noget bestemt vil indtræffe. Den, der forventer noget, "regner med", at dette noget indtræffer. Der er ikke tale om en egentlig objekt-evaluering, men heller ikke om noget faktisk. Forventninger, der er en slags "prognoseholdninger", kan både være positive og negative. Ved ønske derimod forstås noget, som mennesker gerne ser indtræffe, dvs. en foretrukken tilstand, fx et godt helbred. Derfor anskues begrebet ønske i højere grad end forventning som overlappende med holdningsbegrebet.

Ønsker er fremtidige, fiktive objekter, der pr. definition "evalueres" positivt. Midaldrende og "unge" ældre kan derfor næppe have ønsker om en "dårlig" alder-

³³ Audun-Olsen, 2001; Bunnage & Bruhn, 1999; Leeson, 2001.

dom: ”.. hvad er egentlig et godt liv i alderdommen? Ud fra en umiddelbar betragtning har begrebet ”det gode liv” en mening for de fleste. Alle har en forestilling om og et billede af, hvad et godt liv er – ikke nødvendigvis en reflekteret og forholden-sig-til menneskets basale mål og bestræbelser, men dog en idé om en form for harmonisk tilstand, hvor ens centrale ønsker og behov bliver opfyldt. Hvad der i konkret forstand skal forstås ved centrale ønsker .., vil variere fra menneske til menneske” (Fromholt, i: Blaakilde & Swane, 1998:193f).

Ved gennemførelse fx af surveyundersøgelser er det imidlertid ikke sikkert, at sondringen mellem forventninger og ønsker er entydig.³⁴ Hvis forventninger opfattes som ”håb” om bestemte tilstande eller hændelser, bliver forventninger og ønsker synonyme. For både forventninger og ønsker gælder, at de uundgåeligt formuleres med afsæt i sociale og andre betingelser, hvorunder mennesker lever, men ønsker er nok i mindre grad end forventninger afspejlinger af gældende forhold. Det forudsætter dog, at respondenter, som besvarer forventnings- og ønskespørgsmål, opfatter spørgsmålene som nævnt.

Når mennesker har bestemte forventninger til noget, er sidstnævnte ikke mere eller mindre sandsynlige prognoser, men en slags prospektive kvasi-holdninger, ligesom også ønsker har prospektive holdningers træk. Selvom disse ikke kommer ud af ”den blå luft”, men udspringer af menneskers erfarings- og ressourcemæssige bagage og konkretiseres i mødet mellem personlige muligheder og samfundsmæssige betingelser, er holdninger i deres egenskab af mentale forestillingsbilleder uden eksterne faktuelle henvisninger.

2.3.2. Sociale netværk og aktiviteter i alderdommen

Når midaldrende og ”unge” ældre anmodes om at artikulere ønsker om og/eller forventninger til alderdommen, tager de formodentlig ikke primært afsæt i, hvordan nutidens ældre i høj alder har det, men bestræber sig på ud fra egne forudsætninger og vilkår at forestille sig en ukendt fremtid. Forestillingsbillederne genereres af mennesker, hvis alderdom som nævnt vil adskille sig væsentligt fra, hvad der gælder blandt nutidens gamle (se: afsnit 2.1.1.). Fremtidens ældre mænd og kvinder vil være karakteriseret ved bedre helbred, bedre økonomi, bedre uddannelse samt være mere samfundsmæssigt engagerede. Desuden vil de i højere grad forvente og være vant til at bestemme over egen tilværelse. Der er dog også kritiske røster: ”Der vil være en mindre gruppe ældre, som enten helbredsmæssigt, socialt, økonomisk eller teknologisk halter bag efter den større gruppe af ældre ...” (Audun-Olsen, 2001:7).

³⁴ Nogle forskere – fx Henning Kirk (1999) – knytter væsentlige forbehold til valide målinger af menneskers ønsker og forventninger. Uden kendskab til holdninger, som respondenter måtte være bærere af i fremtiden, anmodes de om at forholde sig til fremtidige situationer: ”.. når det gælder spådomme om ældre, er det næsten obligatorisk at forudsætningerne i større eller mindre grad kommer til at tage udgangspunkt i forældede ældre-billeder. Fordommene tages med ind i fremtiden” (anf.skr.:49). Der findes en righoldig metodelitteratur om validitets- og reliabilitetsproblemer ved måling af holdninger. Metodelitteraturen giver ikke grund til en antagelse om, at målinger af midaldrendes og ”unge” ældre mænds og kvinders ønsker/forventninger skulle være specielt problematiske i forhold til holdningsmålinger af anden type.

Når det handler om midaldrendes og "unge" ældres ønsker og forventninger til *sociale netværk* i alderdommen, er den hidtidige forskning stort set tavs. Problematikken strejfes dog i Bunnage & Bruhn's (1999) undersøgelse af "unge" ældre i år 2010. Der peges på, at begge køn tildeler sociale netværk høj prioritet: "De kommende ældres begrundelser for at ville trække sig tilbage afspejler ønsker om mere tid, som man selv kan disponere over, og om at benytte flere af deres ressourcer til at nyde livet uden for arbejdet" (Bunnage & Bruhn, 1999:24). Hensyn til familie og andre sociale netværk spiller en afgørende rolle.

Der er med andre ord ingen tegn på, at familiebåndene skulle være under opløsning: "Umiddelbart er der ingen grund til at tro, at de kommende ældres sociale netværksforhold fremover (...) vil være væsentlig anderledes end nutidens unge ældres" (Bunnage & Bruhn, 1999:27). Resultaterne tyder fx på, at midaldrendes og "unge" ældres kontakt og samværsforhold med børn, børnebørn og anden familie tilnærmelsesvis vil være uændret i de nærmest følgende år. At venner og bekendte skulle få mindre betydning, er der heller intet, som antyder. Herfor taler også fremstillingen i afsnit 2.2.1., hvor der blandt andet blev peget på, at flere og flere "før-gamle" holder ferie med venner.³⁵

Overensstemmende hermed – ligeledes uden særlig fokus på køn – er påpegningen i ÆldreSagens fremtidsstudie af, at midaldrende og "unge" ældre tillægger familierelationer voksende betydning, og at udviklingen forventes at fortsætte i de nærmest følgende år: "Der er tale om øget opbakning til familien og en forventning om støtte og hjælp i familien – i egenskab af familie – men der er også en erkendelse af, at enhver i øvrigt har ret til sit eget liv" (Audun-Olsen, 2001:9). Selvom børn og børnebørn (endnu) ikke yder den store hjælp, tror de fleste midaldrende og "unge" ældre, at de – bortset fra økonomisk hjælp – nok skal få hjælp fra børn/børnebørn, hvis behov herfor skulle opstå i fremtiden.

Fremtidsstudiet understreger vigtigheden af uformelle sociale netværk, fx blandt nutidens midaldrende og "unge" ældre: "Bløde værdier, såsom familien, forholdet til vores nærmeste og et godt helbred, er .. det, der har størst betydning for vores trivsel" (Audun-Olsen, 2001:35).³⁶ Mange nævner fx "familieliv" og "kærlighed", når de svarer på, hvad der gør dem lykkelige (se: *figur 2.40.*). Om de "bløde værdier" forventeligt også kommer til at spille en afgørende rolle i alderdommen, belyses dog ikke direkte i undersøgelsen.

Der er tidligere peget på en betydelig og i løbet af de seneste 10-15 år øget interesse for *fritidsaktiviteter* af forskellig type, eksempelvis sport/motion, kurser/undervisning, foredrag, frivilligt arbejde, koncerter og restaurationsbesøg (se: afsnit 2.2.2.). For både midaldrende og "unge" ældre gælder, at de som

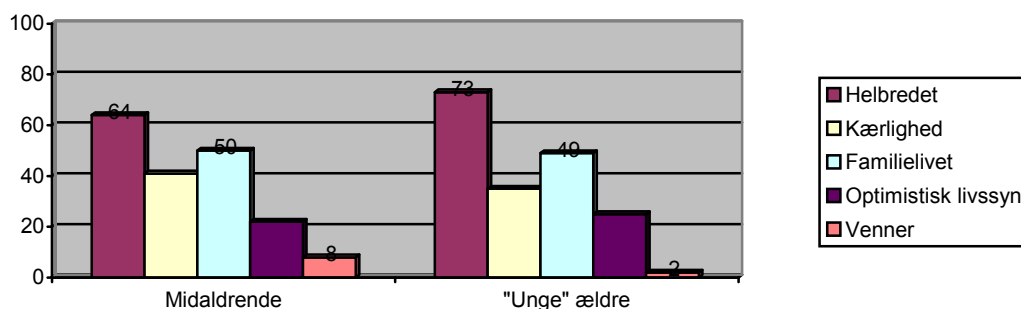
³⁵ Ifølge Danmarks Statistik er danskere omkring folkepensionsalderen (65-74-årige) den mest rejsende aldersgruppe – med bil som foretrukket transportmiddel (se fx: www.danskturisme.dk/web/nyheder.nsf).

³⁶ Også i EGV-Fondens fremtidsstudie påpeges sociale netværks afgørende betydning: "Tilsammen danner familien, venner og naboer .. et tæt og bæredygtigt socialt netværk for de kommende ældre" (Bille-Brahe, 1989:100).

gamle – ud over sociale netværk – regner med at bruge en stor del af deres tid på at dyrke forskellige fritidsinteresser: "Samvær med familie og venner samt fritidsaktiviteter er det, som de nuværende pensionister anvender deres tid til, ligesom det er det, de kommende pensionister regner med at anvende deres tid til, når de holder op med at arbejde" (Audun-Olsen, 2001:8).

Figur 2.40.

Procentuelle andele blandt midaldrende og "unge" ældre, for hvem fem forhold er vigtigst/næstvigtigst for at være "lykkelige". 1997.

Kilde: Audun-Olsen, 2001 (N: uoplyst).

Også når det handler om forskellige former for fritidsaktiviteter, sætter fremtidsstudiet overvejende fokus på nutidige oplevelser og erfaringer, hvorved aktiviteternes forventede fremtidige udvikling i alt væsentligt ekskluderes. Fremtidsstudiet viser som nævnt, at midaldrende og "unge" ældre er blevet mere aktive i løbet af 1990'erne, men den samlede afrapportering indeholder stort set ingen oplysninger om midaldrendes og "unge" ældres forventede fremtidige fritidsaktiviteter og sætter ikke særskilt fokus på de to køn (Audun-Olsen, 2001).³⁷

Fremtidsstudiet indeholder dog oplysninger om midaldrendes og "unge" ældres forventede deltagelse i frivilligt ulønnet arbejde. Mange i de to aldersgrupper udfører allerede frivilligt ulønnet arbejde (50-54-årige: 39 pct.; 60-64-årige: 31 pct.; Audun-Olsen, 2001:27). Endnu flere forventer at komme til at deltage heri inden for den nærmeste halve snes år (se: figur 2.41.), hvilket foranlediger følgende kommentar: "Der er .. masser af solidaritetsfølelse at spore i befolkningen, også når det gælder fremtiden" (anf.skr.:28).

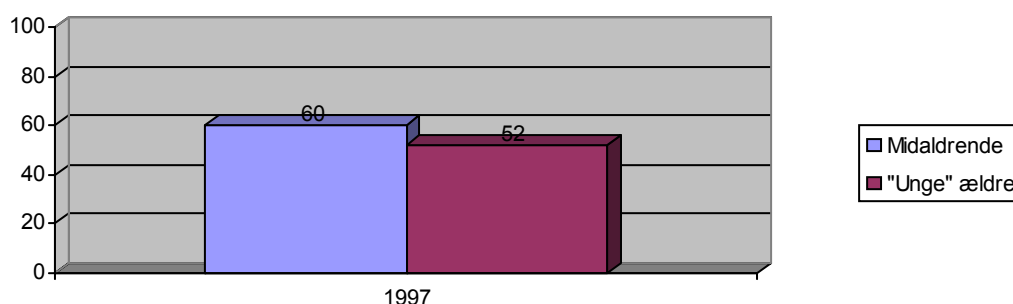
Bunnage & Bruhn (1999) påregner ligeledes, at kommende ældres fritidsliv og samfundsmæssige engagement ikke vil blive mindre aktivt, end niveauet er blandt nutidens ældre: "Resultaterne peger .. i retning af, at de allerfleste af de kommende ældre har ressourcer (og erfaring) nok fremover, både til at dyrke egne fritidsinteresser og til at engagere sig i samfundslivet i bredere forstand"

³⁷ I EGV-Fondens fremtidsstudie havde kommende ældre langt flere og mere alsidige fritidsinteresser end de daværende ældre havde, da de var midaldrende: "De kommende ældre står .. med en ret god bagage på fritidsområdet" (Bille-Brahe & Pedersen, 1990:66). Dengang regnede de fleste kommende ældre ikke med, at de ville få problemer med at få tiden til at gå, når de blev folkepensionister, og kun få forventede at nedtrappe deres aktiviteter.

(Bunnage & Bruhn, 1999:36).³⁸ De nævner også midaldrendes og "unge" ældres voksende erfaring med frivilligt arbejde, hvilket begrundes en optimisme, hvad kommende ældres samfundsengagement angår: " .. nutidens kommende ældre har mere erfaring og (..) mindst lige så stor interesse for (fortsat) at deltage i frivilligt arbejde, som gårsdagens kommende ældre" (anf.skr.:133).³⁹

Figur 2.41.

Procentuelle andele, som forventer at udføre frivilligt, ulønnet arbejde inden for de kommende ti år. 1997 (Audun-Olsen, 2001).

Kilde: Audun-Olsen, 2001 (N: uoplyst).

Selvom kommende ældre forventes at bruge ressourcer på egne fritidsinteresser i mindst ligeså høj grad som nuværende ældre, er der ingen tegn på, at "egne interesser" skulle udelukke et bredere samfundsmæssigt engagement. Bunnage & Bruhn's budskab er således optimistisk: "Når der .. skal opsummeres omkring de kommende ældres samfunds- og fritidsliv set i et tidsperspektiv på 10-15 år, forekommer det mest sandsynligt, at de til den tid vil være mere aktive end nutidens ældre i de tilsvarende aldre. En væsentlig baggrund for den antagelse er, at de kommende ældre er mere involveret i samfunds- og fritidsaktiviteter end tidligere årgange kommende ældre. Desuden besidder de flere ressourcer, der skal til for at kunne benytte de tilbud og muligheder, der er for at dyrke fritidsinteresser. Det gælder ikke alene deres forholdsvis gode økonomiske udsigter og materielle vilkår, fx moderne boliger" (anf.skr.:139).⁴⁰

³⁸ Andre forventer, at kommende ældre vil være fritidsaktive i voksende omfang: "De kommende nye ældre vil dyrke fritidslivet som aldrig før. Men det er på grund af den forventede generelle stigning i aktiviteterne i fritiden. Allerede i dag bliver de ældre mere aktive i fritiden – på lige fod med resten af befolkningen. Så vi må forvente en generel stigning i aktiviteterne – også frem mod år 2020. I forhold til fritidsundervisningen, kulturelle arrangementer mv. er der ikke nogen forskel mellem de kommende ældre og nutidens ældre, men aktivitetsniveauet er generelt stigende også på disse områder" (Jensen, 2002:in).

³⁹ Også andre påregner en vækst i frivilligt arbejde: "Alt tyder på, at der kommer et boom i det frivillige sociale arbejde – især af seniorkvinder. Det frivillige netværk er igennem de seneste år blevet et meget vigtigt fundament for mange 65+årige, både som ydere og som modtagere" (ÆldreForum & PricewaterhouseCoopers, 1999:in).

⁴⁰ Det forventes, at folkepensionisters indkomster generelt vil udvise stigende tendens i de kommende år, da flere og flere erhvervsaktive har forskellige pensionsopsparingsordninger (se fx: Kongsø & Groes, 2002). Samtidig forventes indkomstspredningen at fortsættes....

Endelig mener Bunnage & Bruhn (1999) at kunne ane konturer af en ny udvikling, nemlig at ældre i højere grad end tidligere selv ønsker at beslutte, hvordan de skal bruge deres tid.⁴¹ Herpå kunne Cecilie være et eksempel:

Jeg gør kun noget, jeg selv er glad for. Det gælder for alt, hvad jeg gør. Det er sjældent jeg tager til noget, som jeg ikke bryder mig om. Jeg mener, at når man er blevet så gammel, så er man nødt til at vælge og sige: nu gider jeg ikke stå ret for nogen mere... Jeg vælger efter, hvordan jeg har det med det. Jeg skal have det sådan, at jeg nyder aktiviteten...

Jeg er ikke meget for at gå og gøre rent – så vil jeg hellere gå ud for at bage. Jeg har en, der kommer hver 14. dag for at gøre rent for mig. Så tager jeg "pulderværket" indimellem og vinduerne. Jeg kan ikke fordrage at tørre støv af – jeg synes det er så irriterende... Jeg gør ikke længere noget af pligt (Andersen et al., 2004:in).

En anden informant fra samme undersøgelse giver udtryk for, at hun har det rigtig godt, fordi det, hun laver, er noget, hun selv har besluttet.

Arbejdspapirets forfatter har et mere pessimistisk afrundende budskab: Hvor kapitlet i hovedsagen burde have omhandlet midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders ønsker til aktiviteter i alderdommen, er der stort set kun sat fokus på de to aldersgruppers nuværende og tidligere aktiviteter, hvilket ikke skyldes forfatterens luskede fravalg af relevante forskningsresultater. Hovedtendensen er med andre ord relativt omfattende og kvalificeret viden om midaldrendes og "unge" ældres nuværende og fortidige sociale netværk og aktiviteter, men derimod et gennemgående fravær af fokus på ønsker og forventninger til fremtiden inden for de pågældende områder.

Det vides fx ikke, hvilke betingelser der skal være opfyldt, for at sociale relationer og den fri tids (af)vekslende aktiviteter kan bidrage til, at mænd og kvinder får en "god" alderdom. Hvad er fx aldeles afgørende sociale relationer for de to køn? Der vides heller ikke særlig meget om uprøvede fritidsaktiviteter, som midaldrende og "unge" ældre mænd og kvinder forestiller sig at involvere sig i i livets afslutningsfase. Hvad gør de fx – eller kunne de gøre – for at ønskede

blive mere udtalt, da "velbjærgede" folkepensionister vil blive bedret stillet i forhold til pensionister, der kun har folkepension og ATP som økonomisk eksistensgrundlag. Andre forskere, der peger på, at øget opsparing medfører reduceret indkomstspredning, synes dog ikke at bifalde sådanne forventninger (se fx: Nielsen Arendt, 2003).

⁴¹ I ÆldreForum & PricewaterhouseCoopers' (1999) rapport forudses, at ældre yder en betydelig indsats i år 2010: "Der vil fortsat eksistere et stærkt fællesskab, hvor seniorerne er aktive og villige til at påtage sig forpligtelser. De har indset, at ensomhedsproblemer ikke kan løses gennem levering af offentlige ydelser, og at den enkelte til stadighed må gøre en indsats for at udfylde sin rolle i fællesskabet. Der er fortsat behov for at styrke foreningslivet og det frivillige humanitære arbejde, ikke kun i form af økonomi, men også gennem etablering af fysiske rammer, hvor man kan mødes på tværs af generationer" (ÆldreForum & PricewaterhouseCoopers, 1999:in).

sociale relationer og aktiviteter kan fortsætte ind i alderdommen? Hvis samfundet – i ordets bredeste betydning: civilsamfund, velfærdsstat og erhvervsliv – skal sikre rammer, der tilbyder kommende ældre mænd og kvinder meningsfulde og relevante tilbud og aktivitetsmuligheder, er kvalificerede besvarelser af disse og andre spørgsmål nødvendige.

[3]

UDVIKLINGEN I MIDALDRENDES OG "UNGE" ÆLDRES AKTIVITETER DE SIDSTE 10-15 ÅR

- ANALYSER AF EKSISTERENDE DATA

3.1. Indledning

Det foregående kapitel anskueliggjorde, at der findes adskillige allerede offentliggjorte forskningsresultater om midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders aktiviteter og fritidsinteresser, hvorimod den eksisterende viden om midaldrende og "unge" ældres ønsker og forventninger til aktiviteter i alderdommen er særdeles begrænset. Den hidtidige forskning yder væsentlige bidrag til viden angående midaldrendes og "unge" ældres aktiviteter. Derimod bidrager forskningen i særdeles begrænset omfang til at belyse forventede fremtidige aktiviteter, der vil være aktive for aktive.

Det vides fx ikke, hvilke betingelser der skal være opfyldt, for at sociale relationer og den fri tids aktiviteter kan bidrage til, at mænd og kvinder får en "god" alderdom. Den eksisterende viden er også begrænset, når det handler om uprøvede fritidsaktiviteter, som midaldrende og "unge" ældre mænd og kvinder mener at ville involvere sig i i livets afsluttende fase. Især det følgende kapitel, hvor resultater fra en landsrepræsentativ spørgeskemaundersøgelse blandt midaldrende og "unge" ældre formidles, belyser disse problematikker; men inden da bør det spørgsmål betænkes, om supplerende analyser af eksisterende data kan bidrage til at belyse midaldrendes og "unge" ældres forventede fremtidige sociale relationer og fritidsaktiviteter. Kapitlets problemstilling er derfor:

Hvordan har midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders aktiviteter udviklet sig i de sidste 10-15 år, og muliggør udviklingen udsagn om den forventede fremtidige udvikling?

Problemstillingen har to aspekter, hvoraf det første – reanalyser af eksisterende data – udgør størstedelen af kapitlet (se: afsnit 3.3.). På grundlag af eksisterende data gennemføres reanalyser, hvis formål er at afdække udviklingen i hyppigt hhv. sjældent forekommende aktiviteter i aldersårene umiddelbart før og omkring folkepensionsalderen med særligt henblik på aktivitetsmønstres køns-

specifikke udviklingsforskelle. Er aktiviteter med andre ord blevet et vigtigere aktiv for aktive? Er aktiviteter lige vigtige for de to køn?

På baggrund af de i kapitel 2 antydede udviklingstendenser, men navnlig baseret på reanalyser, overvejes dernæst, om tendenserne er så entydige og robuste, at de tillader kvalificerede antagelser om den forventede fremtidige udvikling, hvad sociale relationer og fritidsinteresser angår (se: afsnit 3.4.). Mens der i dette kapitel tegnes et foreløbigt billede af fremtidens (af)vekslende aktiviteter, udfoldes og præciseres billedet i det følgende kapitel, der sætter fokus på midaldrendes og "unge" ældres ønsker til alderdommens aktiviteter.

3.2. Fremgangsmåden

Hvad analyser af eksisterende data angår, findes der som nævnt flere databaser indeholdende informationer, der kan belyse det første aspekt af kapitlets problemstilling. Det gælder fx følgende baser fra Socialforskningsinstituttet:

- Ældredatabasen 1997-2002 (se fx: Platz, 2003)
- Levekårsundersøgelsen 1986-2000 (se fx: Andersen, 2003)
- Kultur- og fritidsundersøgelsen 1993-1998 (se fx: Fridberg, 2000)
- Værdiundersøgelsen 1990-1999 (se fx: Gundelach, 2002).¹

For de nævnte databaser gælder, at data er tilvirket på flere tidspunkter, hvorfor tværsnitssammenligninger af udviklingen i midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders aktivitetsmønstre er mulige. Derimod indeholder databaserne ikke informationer om de to køns ønskede aktiviteter i alderdommen, men eftersom mange aktiviteter forventeligt fortsætter ind i alderdommen, kan sammenligninger til en vis grad anvendes i fortolkende prognostisk øjemed.

Med afsæt i Ældredatabasen gennemføres analyser af ændringer i midaldrende mænds og kvinders – dvs. 52- og 57-åriges – aktivitetsmønstre i perioden 1997-2002, ligesom tilsvarende sammenligninger foretages blandt danskere i aldersårene omkring folkepensionsalderen, dvs. 62- og 67-årige. Fra femårsperiodens begyndelses- og slutår foreligger tematisk relevante og sammenlignelige oplysninger vedrørende en række sociale kontakter, kropslige fritidsaktiviteter, deltagelse i undervisning o.l., deltagelse i foreningsarbejde, religiøse aktiviteter, kulturelle aktiviteter, udøvelse af hobbies og håndarbejde samt læsning.²

¹ Der henvises til de nævnte publikationer vedr. redegørelse for databaserne, herunder brutto- og nettostikprøver, bortfald mv.

² Sociale kontakter: "Hvor ofte er De sammen med forældre/svigerforældre?"; "Har De inden for sidste måned hjulpet Deres forældre/svigerforældre med ..."; "Hvornår så De sidst Deres barn/nogen af Deres børn?"; "Har De inden for den sidste måned hjulpet Deres barn/nogen af Deres børn med ..."; "Hvor ofte er De sammen med børnebørn?"; "Hvor ofte er De sammen med anden familie?"; "Hvor ofte er De sammen med venner eller bekendte?"; "Hvor godt kender De Deres naboer?"; "Sker det nogensinde, at De er alene, selvom De havde mest lyst til at være sammen med andre?". Krop og bevægelse: "Spadserer, går, travet eller cykler De?"; "Gør De gymnastik, dyrker sport, motioner, går til dans?"; "Hvor ofte kommer De udendørs?". Undervisning mv.: "Går De til fritidsundervisning, foredrag, studiekreds o.l.?". Foreninger/klubber: "Kommer De i se-
[fortsættes...](#)

Ved anvendelse af data fra Levekårsundersøgelsen gennemføres tilsvarende sammenligninger med over ti års afstand (1986-2000) blandt midaldrende (50-59-årige) og "unge" ældre (60-69-årige) med hensyn til aspekter af sociale kontakter, krop og bevægelse, forenings- og klubaktiviteter, kulturelle aktiviteter og læsning.³ Også Kultur- og fritidsundersøgelsens databaser fra 1993 og 1998 indeholder informationer, der anvendes tværnsnitkomparativt. Det drejer sig om tematisk relevante informationer angående sociale kontakter, krop og bevægelse, undervisning mv., forenings- og klubaktiviteter, religiøse aktiviteter, kulturelle aktiviteter, hobbies, læsning og biblioteksbenyttelse.⁴ Endelig anvendes enkelte informationer fra Værldiundersøgelsen 1990-1999.⁵

nior-/ældrekub?". Religiøse aktiviteter: "Går De til gudstjeneste eller til møde i menigheden?". Kultur: "Går De til teaterforestilling, filmforevisning, musikarrangement, på museum, udstilling o.l.?". Hobbies mv.: "Laver De håndarbejde/dyrker anden hobby i klub?"; "Laver De håndarbejde/dyrker anden hobby hjemme, men ikke i en klub?"; "Spiller De kort?". Læsning: "Læser De aviser, ugeblade?"; "Læser De bøger?"

³ Sociale kontakter: "Har De nogle venner, som De kan tale med om personlige problemer?"; "Sker det nogensinde, at De er alene, selvom De havde mest lyst til at være sammen med andre?". Krop og bevægelse: "Dyrker De sport?". Foreninger/klubber: "Er De medlem af nogle af følgende foreninger og organisationer?"; "Har De tillidsposter?"; "Er De medlem af et politisk parti?"; "Har De tillidsposter?"; "Går De til møder?". Kulturelle aktiviteter: "Går De i teater/til koncert/på udstilling og lignende?"; "Går De i biografen?". Læsning: "Læser De?".

⁴ Sociale kontakter: "Hvor tit har De gæster hjemme?"; "Hvor tit går De på besøg?". Krop og bevægelse: "Dyrker De sport eller motion?"; "Hvilke former for motion har De dyrket regelmæssigt sidste år? (28 aktiviteter); "Hvornår var De sidst til et sportsarrangement?"; "Hvor mange gange til sport?". Undervisning mv.: "Hvornår var De sidst til foredrag?". Foreninger/klubber: "Hvornår var De sidst til et politisk møde?"; "Er De medlem af/aktiv i foreninger?"; "Antal foreningsmøder?". Religiøse aktiviteter: "Går De ofte i kirke?". Kultur: "Hvornår var De sidst i biografen?"; "Hvornår var de sidst til koncert?"; "Hvornår var De sidst til andre aktiviteter? (zoo, kunst, andet museum); "Hvornår var De sidst i teateret?"; "Hvor mange gange var De i biografen sidste år?"; "Hvor mange gange var De til koncert ..?"; "Hvor mange gange var De i teateret ..?"; "Hvor mange gange var De på museum ..?"; Hobbies mv.: "Spiller eller synger De selv?"; "Har De inden for det sidste år været aktiv som amatør?". Læsning og biblioteksbenyttelse: "Hvor ofte læser De avis?"; "Læser De sommetider noget af følgende?"; "Hvor ofte kommer De på et folkebibliotek/bogbus?"; "Hvor mange gange har De været på folkebibliotek .. ?". Diverse: "Fremstilling af nyt tøj til nogen i familien?"; "Større reparationer eller forandringer af tøj?"; "Reparations- eller vedligeholdelsesarbejde i hus/lejlighed?".

⁵ Spørgsmål om hvor vigtig arbejde, familie, venner, fritid, politik og religion er som livsområder. Religiøse aktiviteter: "Hvor ofte går De i kirke?"; "Beder De, mediterer eller lignende?". Frivilligt arbejde: Deltagelse i frivilligt arbejde (socialt arbejde, religiøst, uddannelse, fagforeninger, politik, beboergrupper, tredje verden, naturbeskyttelse, faglige foreninger, fredsarbejde, dyrevelfærd, sundhed). Når data fra Værldiundersøgelsen 1990-1999 kun anvendes i begrænset omfang, skyldes det, at databaserne 1990 og 1999 næsten udelukkende sætter fokus på værdier og holdninger i forhold til velfærdssamfundet, hvilket er mindre relevante oplysninger i relation til kapitlets problemstilling. Tidsanvendelsesundersøgelsen 1987-2001 har vist sig at indeholde så få tematisk relevante informationer, eksempelvis angående dyrkelse af faste fritidsinteresser, at den fortsættes....

Reanalyserne, der fokuserer på udvalgte aktivitetsindikatorer, køn, alder og tid, dvs. år for en given aktivitet, er gennemført ved anvendelse af programpakken SPSS. Af overskuelighedsgrunde formidles de vigtigste tendenser – som i det foregående kapitel – i form af figurer med hertil knyttede statistiske test (P-værdier).⁶ Den oftest anvendte testmetode er χ^2 -test, der anvendes til test af udviklingstendensers eventuelle statistiske signifikans og til test af kønsspecifikke forskelle. Hvor aktivitetsindikatorers måleniveau muliggør det, er variansanalyse og F-test til test af signifikante forskelle mellem gennemsnit anvendt.⁷

3.3. Udviklingen

I Værdiundersøgelsen 1990-1999 spørges om "vigtige områder" i danskeres liv, nemlig arbejde, familie, venner, fritid, politik og religion. Som andre undersøgelser peger også Værdiundersøgelsen på familiens afgørende betydning for det levede liv (se fx: ÆldreSagens fremtidsstudie og andre undersøgelser omtalt i kapitel 2). Uanset køn og opgørelsestidspunkt er både midaldrende og "unge" ældre af den opfattelse, at familie og familierelationer er markant vigtigere end de øvrige livsområder, eftersom stort set alle mener, at familie er "meget vigtig" eller "vigtig" (95-100 pct.). Intet tyder således på, at familiens oplevede betydning skulle være aftagende – snarere tværtimod.

Men herefter skilles vandene de to køn imellem. Mens både midaldrende og "unge" ældre mænd peger på arbejde som næst vigtigst, placerer kvinder venner/bekendte på en andenplads, der tilmed – om end med statistiske forbehold – har fået større betydning i løbet af 1990'erne. Mens mere end hver anden midaldrende og "unge" ældre kvinde i 1990 mente, at venner er "meget vigtige"

(foreløbig) ikke finder anvendelse i kapitlet ("Har De nogle faste fritidsinteresser, som De går til/dyrker på bestemte ugedage og tidspunkter?" og "Hvor mange timer?").

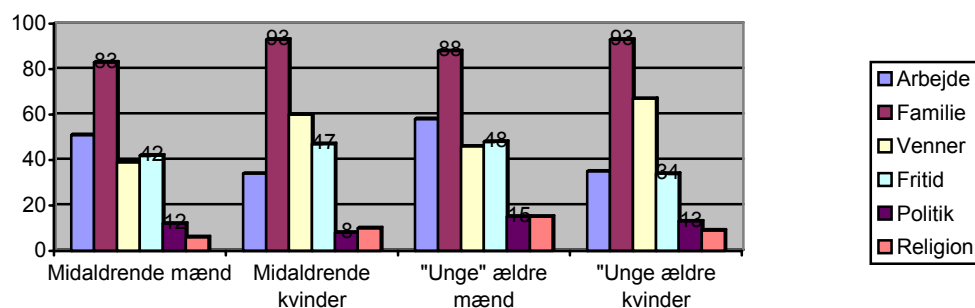
⁶ Når en P-værdi er mindre end 0,05 er en forskel mellem to fordelinger – undertiden mellem to gennemsnit – ikke tilfældig, men statistisk signifikant, mens det modsatte gælder P-værdier på 0,05 eller derover.

⁷ Hvad χ^2 -test angår, fører testmetoden til forkastelse af nulhypotesen - H_0 - om ikke-signifikant forskel, hvis χ^2 -størrelsen ved det valgte signifikansniveau – dvs. 95 pct. i overensstemmelse med ofte forekommende praksis – er større end eller lig med den kritiske χ^2 -værdi. I så fald er χ^2 -størrelsen en statistisk indikator for, men ikke verifikation af signifikans. Hvis H_0 er falsk, er det alt andet lige lettere at forkaste H_0 , jo større en stikprøve er. En moderat forskel kan være signifikant, hvis blot stikprøven er tilstrækkelig stor. Hvis en stikprøve fx fordobles, fordobles også den til en given tabel med et givet antal frihedsgrader knyttede χ^2 -værdi. Med et konstant antal frihedsgrader og en øget teststørrelse er der tendens til signifikans. Hvis en given statistisk sammenhæng genfindes i en dobbelt så stor stikprøve, er det imidlertid blot et udtryk for, at sammenhængen sandsynligvis ikke skyldes tilfældigheder. Med hensyn til test af forskelle mellem gennemsnit anvendes variansanalyse, når mindst én variabel er på intervallskalaniveau. Der er testet for, om gennemsnit inden for én gruppe afviger signifikant fra øvrige grupper. For F-test vil – i lighed med χ^2 -test – store stikprøver alt andet lige tilbyde mere sikre afgørelser.

(51 pct. hhv. 56 pct.), nærmeste andelen sig to tredjedele ved årtiets slutning (60 pct. hhv. 67 pct.; se: *figur 3.1.*).

Figur 3.1.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der mener, at forskellige livsområder er "meget vigtige" (1999).

Kilde: Værdiundersøgelsen, 1999. $N_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}}: 152$; $N_{\text{mid}^{\text{f}}/\text{f}}: 164$; $N_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{m}}: 101$; $N_{\text{ung}^{\text{f}}/\text{f}}: 96$ ($P > 0,05$).

Holdningsmæssigt er mænd – det gælder også mænd i 60'erne – med andre ord først og fremmest orienteret imod familie og arbejde, mens kvinder overvejende er orienteret imod familie og venner. Først herefter kommer fritid og fritidsaktiviteter, mens begge køn tildeler politik og religion endnu lavere betydning. Familie og familierelationer er med andre ord et overmåde vigtigt livsområde, der sættes fokus på indledningsvis i det følgende afsnit.

3.3.1. Sociale forbindelser

Involvering i sociale netværk omfatter familiekontakter og kontakt med andre uden for familien, fx venner og naboer. Til problematikken hører også social isolation, ensomhed og gensidig hjælp familie, venner m.fl. imellem, dvs. de samme netværksaspekter, som kapitel 2 satte fokus på.

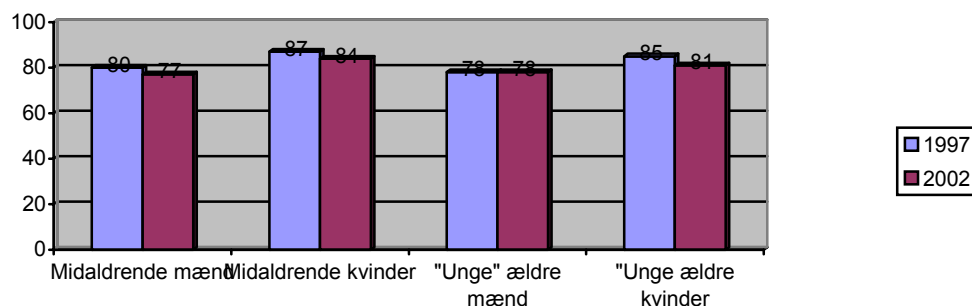
For de fleste er *egne børn* familiens "hovedpersoner", som forældre interesserer sig for, følger på vej og bistår ved behov herfor. Børn fylder mest i midaldrendes og "unge" ældres sociale netværk (se fx: Platz, 2000). Tænk fx på myreflittige Jutta, der blev nævnt indledningsvis i kapitel 2. Jutta er virkelysten på mange fronter, men "passer" også sine to voksne børn. *Figur 3.2.* anskueliggør, at midaldrende og "unge" ældre, der har børn, for langt størstedelens vedkommende er sammen med dem mindst én gang om ugen. Figuren viser imidlertid også, at midaldrende og "unge" ældre kvinder ifølge Ældredatabasen havde lidt sjældnere kontakt med børn ved århundredets begyndelse (2002) end fem år tidligere. Forskellene er moderate, men dog signifikante. Også blandt midaldrende mænd er hyppigheden svagt faldende, men ikke-signifikant.

Også *børnebørn* er almindeligvis familiære "hovedpersoner", om end midaldrende og "unge" ældre er sjældnere sammen med børnebørn end børn. Tænk fx på Susie, der ytrede sig i kapitel 2. Hun har glædet sig til at blive bedstemor, lige siden hun var barn, og det var, skriver hun, "lykkeligt fra første stund". Eller læs, hvad Hannibal, der måske ikke er lyrisk ekspert, skriver:

*Mine børnebørn er dygtige / god intelligens de har // et bevis på de er kløgtige / er valgene de tar' // dengang de skul' ha morfar / var noget helt for sig // jeg blev så glad og lykkelig / fordi de valgte mig // det samme gælder mormor / da hun var blevet valgt // ja – det er rigtig mange / hun dette har fortalt.*⁸

Figur 3.2.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der har set eget barn/børn inden for den sidste uge (midaldrende og "unge" ældre med børn).

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}/\text{♂}} = 0,086$; $P_{\text{mid}/\text{♀}} = 0,035$; $P_{\text{ung}/\text{♂}} = 0,121$; $P_{\text{ung}/\text{♀}} = 0,036$ (χ^2 -test).

Såvel midaldrende som "unge" ældre havde i 2002 for af størrelsesordenen hver andens vedkommende – uden signifikante kønsspecifikke forskelle – været sammen med børnebørn inden for den sidste uge. Ifølge Ældredatabasen var perioden 1997-2002 kendetegnet ved udeblevne ændringer, hvad midaldrendes og "unge" ældres kontakt med børnebørn angår. Bortset fra midaldrende mænd antyder figur 3.3. en tendens til faldende kontaktomfang, men de procentuelle forskelle kan muligvis skyldes statistiske tilfældigheder.

Ikke alle midaldrende og "unge" ældre har mulighed for socialt samvær med *forældre eller svigerforældre*, hvilket naturligvis navnlig gælder "unge" ældre. Selvom forældre muligvis er mindre vigtige end børn og børnebørn, er mange midaldrende og "unge" ældre optaget af deres forældre på godt og ondt, fx Mary's mand, der erindrer hende om at invitere forældrene juleaften:

I denne tid op til jul går der ikke et måltid, hvor han [ægtefællen, h.o.] ikke spørger mig, om jeg har husket at invitere mine forældre til juleaften (Socialministeriet, 2000:in).

Hvad enten der sættes fokus på alle midaldrende og "unge" ældre eller kun på midaldrende og "unge" ældre, hvis forældre/svigerforældre er i live, har perioden 1997-2002 været kendetegnet ved manglende ændringer, hvad sociale kontakter med disse angår. Ifølge Ældredatabasen er der dog en signifikant tendens til, at midaldrende mænd er lidt oftere sammen både med forældre og svigerforældre.⁹ Hvad endelig kontakt med anden familie angår, har perioden 1997-2002 været karakteriseret ved en svag, men ikke statistisk signifikant ten-

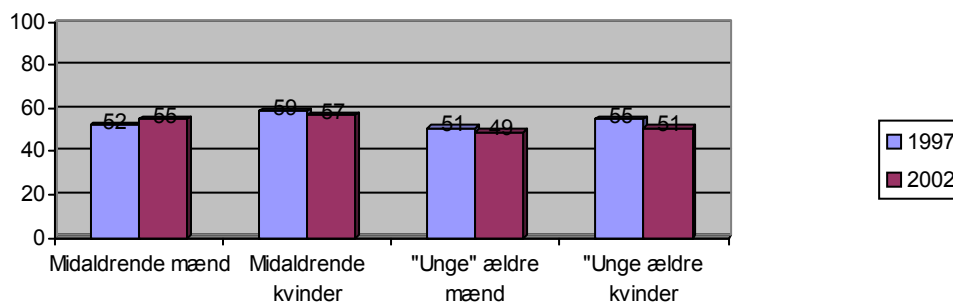
⁸ Se: <http://digte.dk/digte/poem.asp?digt=95020&Forfatter=5667>.

⁹ 1997/2002: $P = 0,034$; $P = 0,026$.

dens til reduceret kontaktomfang. Kun blandt "unge" ældre mænd er tendensen signifikant faldende, nemlig fra tre fjerdedele til fire femtedele uden mindst månedlig kontakt med "andre" familiemedlemmer.

Figur 3.3.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre med børnebørn, der har set barnebarn/børnebørn inden for den sidste uge.

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,321$; $P_{\text{mid}^{\text{f}}/\text{f}} = 0,650$; $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,896$; $P_{\text{ung}^{\text{f}}/\text{f}} = 0,329$ (χ^2 -test).

Trods enkelte faldende tendenser tyder – som også påpeget i kapitel 2 – intet på, at familien skulle være under opløsning som samfundsmæssig institution. Såvel i netværkspraksis som med hensyn til den betydning, midaldrende og "unge" ældre tillægger familien – jf. Værdiundersøgelsen – er der vedvarende tale om afgørende social og følelsesmæssig sammenhængskraft. Hertil kommer, at langt de fleste midaldrende og "unge" ældre som nævnt har *venner*, men er sammen med dem i vekslende omfang. At venskaber er vigtige ses fx af, at de ret få, der er uden, ofte savner venskabelig omgang, fx 55-årige Mai:

*Jeg savner venner at skrive/tale/lave noget sammen med. Jeg er kreativ og har mange gode ideer til fællesaktiviteter, og kan godt lide at sidde her ved PC'eren, men ind imellem er det bare så kedeligt og føles meningsløst at være så meget alene.*¹⁰

For op imod halvdelen vedkommende gælder, at midaldrende og "unge" ældre ser én eller flere venner i løbet af en almindelig uge. Ældredatabasen peger ikke på markante ændringer i perioden 1997-2002. Selvom midaldrende mænd har øget deres kontaktomfang, mens "unge" ældre kvinder var sammen med venner lidt sjældnere i 2002 end fem år tidligere, er det venskabelige kontaktfelt karakteriseret ved overvejende stabilitet.¹¹

Ifølge ÆldreSagens fremtidsstudie har der som nævnt i perioden 1987-1997 været en tendens til, at lidt færre har venner, som de kan betroe sig til, men til gengæld er andelen af midaldrende og "unge" ældre, der holder ferie med venner, øget. Levekårsundersøgelsen tilbyder mulighed for supplerende belysning af, hvordan mulighederne for at tale med venner om personlige problemer har udviklet sig i perioden 1986-2000. Figur 3.4. anskueliggør, at langt de fleste

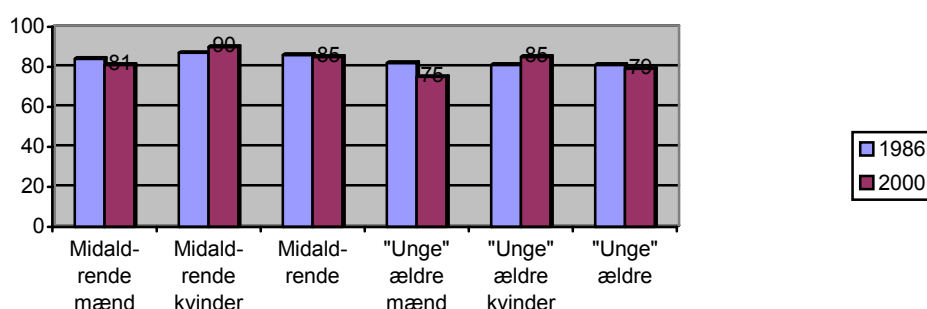
¹⁰ Se: <http://gaia.homepage.dk/sen1.html>.

¹¹ $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,035$; $P_{\text{ung}^{\text{f}}/\text{f}} = 0,028$.

midaldrende og "unge" ældre ikke blot har venner, men venner, de kan støtte sig samtale til, såfremt der skulle opstå problemer, som venner måske kan hjælpe med at løse. I så henseende har perioden 1986-2000 været kendetegnet ved udeblevne ændringer, idet dog "unge" ældre mænd har udvist signifikant faldende tendens. Figuren efterlader imidlertid et generelt indtryk af, at langt de fleste midaldrende og "unge" ældre vedvarende har venner, som de kan tale med – også om personlige problemer.

Figur 3.4.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der har venner, som de kan tale med om eventuelle personlige problemer.

Levekårsundersøgelsen 1986-2000. $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,248$ (N = 902); $P_{\text{mid}^{\text{f}}/\text{f}} = 0,252$ (N = 860); $P_{\text{mid}} = 0,821$ (N = 1.762). $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,029$ (N = 681); $P_{\text{ung}^{\text{f}}/\text{f}} = 0,254$ (N = 720); $P_{\text{ung}} = 0,358$.

Også *naboer* kan spille en vigtig rolle i nogle menneskers liv. Tænk fx på Ingrid, som læseren mødte i kapitel 2, og som køber ind efter at have været til dans, fordi naboer kommer til kaffe den efterfølgende morgen. Ifølge Ældredatabasen synes midaldrendes og "unge" ældres sociale kontakter med naboer karakteriseret ved stabilitet snarere end forandring i perioden 1997-2002. De fleste hilser på deres naboer og snakker lidt med dem, mens færre – omkring hver anden i de to aldersgrupper – kommer sammen eller ligefrem er gode venner med naboer. Ligesom der ikke er sandsynlige udviklingsændringer, er der heller ikke kønsspecifikke forskelle. Eksempelvis tilkendegav hver anden midaldrende henholdsvis "ung" ældre mand og kvinde ved århundredets begyndelse, at de var "gode venner" med én eller flere naboer.

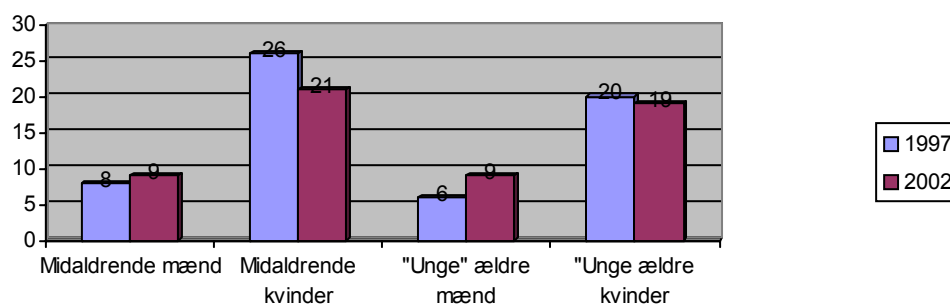
Familie og venner – undertiden også naboer, fx Ingrid og hendes nærmestboende – kan mødes under forskellige former, fx som gæster hos hinanden. Kultur- og fritidsundersøgelsen tilbyder opgørelser heraf, fx over en femårig periode (1993-1998). Bortset fra at midaldrende kvinder af uforklarlige grunde sjældnere havde gæster hjemme og selv var gæst andetsteds i slutningen af 1990'erne end fem år tidligere,¹² er der ingen nævneværdige ændringer. Mere iøjnefaldende er dog en stabilitet på et højt niveau, nemlig at langt over halvdelen af midaldrende og "unge" ældre både har gæster hjemme og selv er gæst mindst hver fjortende dag. Mens nogenlunde lige mange midaldrende kvinder og mænd i 1998 gik på besøg mindst hver anden uge (67 versus 62 pct.), var forskellen markant mellem "unge" ældre mænd og kvinder (56 versus 74 pct.).

¹² $P_{\text{gæster}} = 0,015$; $P_{\text{gæst}} = 0,048$.

Social involvering indebærer også mulighed for at *yde eller modtage hjælp*. Det blev nævnt i kapitel 2, at midaldrendes og "unge" ældres praktiske hjælp fx til børn og børnebørn – fx rengøring, vask, indkøb, havearbejde og pasning af børnebørn – er af betydeligt omfang. Med Ældredatabasen som empirisk grundlag og dermed med fokus på perioden 1997-2002 muliggøres opgørelser af, med hvad og hvor ofte midaldrende og "unge" ældre hjælper deres børn og forældre. Kun få – det drejer sig overvejende om kvinder – hjælper deres børn med rengøring, vask o.l. Mens hjælpeivrigheden ikke har ændret sig blandt "unge" ældre, er den nævnte femårsperiode karakteriseret ved faldende hjælpe-tendens blandt midaldrende kvinder (se: *figur 3.5.*).¹³

Figur 3.5.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der inden for den sidste måned har hjulpet deres barn/børn med rengøring, vask o.l.

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}^*/\text{♂}} = 0,181$ ($N = 3.005$); $P_{\text{mid}^*/\text{♀}} = 0,000$ ($N = 3.081$); $P_{\text{ung}^*/\text{♂}} = 0,057$ ($N = 2.067$); $P_{\text{ung}^*/\text{♀}} = 0,545$ ($N = 2.148$) (χ^2 -test).

Midaldrende kvinder er også blevet mindre hjælpsomme med hensyn til bidrag til vedligeholdelse af deres børns boliger og eventuelle haver – et hjælpeområde kendetegnet ved mandlig dominans (se: *figur 3.6.*). Når det derimod handler om at hjælpe med pasning af børnebørn, er aktiviteten fortrinsvis kvinders gebet – uden nævneværdige ændringer i perioden 1997-2002.

Også hjælp til forældre og svigerforældre kan antage forskellige former, fx rengøring/vask, vedligeholdelse af bolig/have, hjælp til at ordne pengesager, hjælp til at komme til undersøgelse og hjælp til at komme udendørs. Midaldrendes og "unge" ældres indsats inden for disse områder er kendetegnet ved fraværende ændringer i perioden 1997-2002, idet dog midaldrende mænd udviser faldende tendens med hensyn til at hjælpe forældre/svigerforældre med at komme udendørs, på besøg o.l.¹⁴ Hvad kønsspecifikke forskelle angår, er rengøring/vask ikke overraskende kvinders gebet, mens vedligeholdelse af bolig/have omvendt er kendetegnet ved mandlig dominans.¹⁵ Endelig kan hjælp eller blot opmærk-

¹³ Bemærk: $N =$ alle, dvs. at opgørelsen baseres på alle midaldrende og "unge" ældre, dvs. også kommende ældre uden børn.

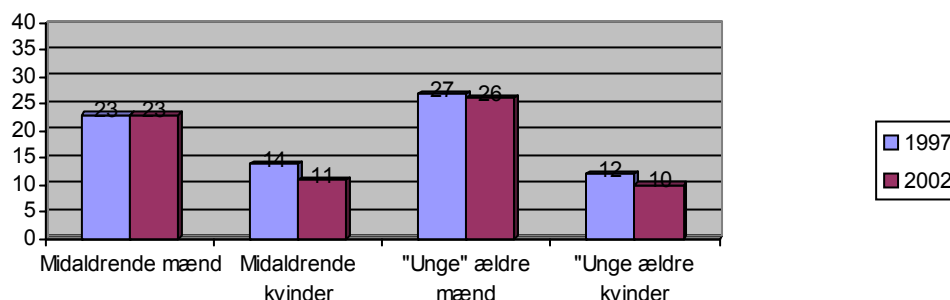
¹⁴ $P = 0,000$.

¹⁵ Rengøring/vask: $P_{\text{mid}^*/2002} = 0,000$; $P_{\text{ung}^*/2002} = 0,000$; vedligeholdelse af bolig/have: $P_{\text{mid}^*/2002} = 0,000$; $P_{\text{ung}^*/2002} = 0,000$.

somhed også omfatte fremstilling og/eller reparation af tøj til familiemedlemmer – aktivitetsformer, der næsten kun dyrkes af kvinder.¹⁶ Heller ikke inden for disse områder er der nævneværdige udviklingsændringer.

Figur 3.6.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der inden for den sidste måned har hjulpet deres barn/børn med vedligeholdelse af bolig/have.

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\delta} = 0,341$ ($N = 3.007$); $P_{\text{mid}^{\text{f}}/\delta} = 0,004$ ($N = 3.080$); $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\delta} = 0,902$ ($N = 2.067$); $P_{\text{ung}^{\text{f}}/\delta} = 0,265$ ($N = 2.147$) (χ^2 -test).

Selvom stort set alle midaldrende og "unge" ældre har familie og venner og for manges vedkommende tillige omgås naboer, kan der opstå situationer, hvor man er ufrivilligt alene og *føler sig ensom*, fx hvis man har mistet en ægtefælle eller ikke oplever at se familie og venner i tilstrækkeligt omfang, fx Erik:

*Jeg hedder Erik, er 68 år og alene, og skønt mange fritidsinteresser og hobbies er der også ensomhed efter tabet af min hustru og kammerat gennem 18 år. Jeg er meget aktiv, holder af at skabe ting og har et lyst sind. Er der en sød kvinde som man kan gøre hverdagen lysere for?*¹⁷

Der blev i kapitel 2 peget på, at andelen af ensomme "unge" ældre ifølge ÆldreSagen faldt i perioden 1987-1997. Over en endnu længere periode muliggør Levekårsundersøgelsen opgørelse af, hvor hyppigt problemet opstår, og om problemet er voksende, hvilket figur 3.7. sandsynliggør.

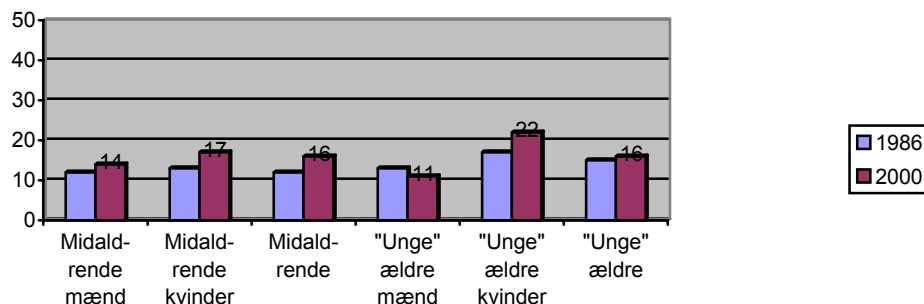
Af størrelsesordenen hver sjette midaldrende og "unge" ældre befandt sig omkring århundredets begyndelse "ofte" eller "engang imellem" i situationer, hvis nærmere indhold er ukendt, men hvor de i al fald var alene, selvom de havde mest lyst til at være sammen med andre. Bortset fra "unge" ældre mænd var andelen markant mindre ti år tidligere, hvilket peger på, at ensomhed – målt på denne særlige måde, dvs. som uønsket væren alene – blev en mere udbredt følelse i 1990'erne blandt midaldrende og "unge" ældre.

¹⁶ $P_{\text{mid}^{\text{m}}/2002} = 0,000$; $P_{\text{ung}^{\text{m}}/2002} = 0,000$.

¹⁷ Se: <http://gaia.homepage.dk/sen1.html>.

Figur 3.7.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der "ofte" eller "engang imellem" er alene, selvom de havde mest lyst til at være sammen med andre.

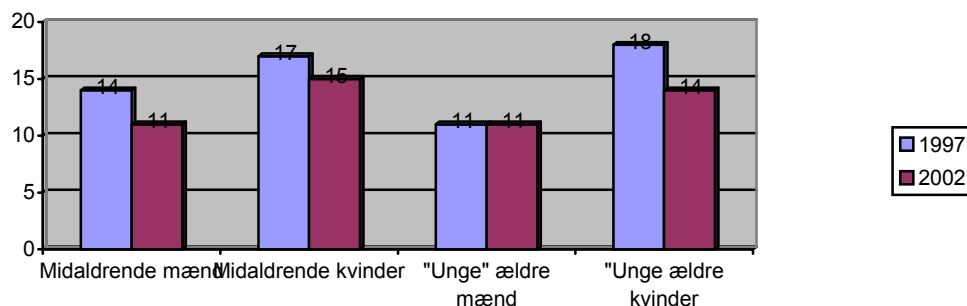

Kilde: Levekårsundersøgelsens databaser 1986-2000. "Mid": 50-59-årige; "ung": 60-69-årige. $P_{\text{mid}/\text{♂}} = 0,008$ (N = 898); $P_{\text{mid}/\text{♀}} = 0,000$ (N = 860); $P_{\text{mid}} = 0,000$ (N = 1.758); $P_{\text{ung}/\text{♂}} = 0,198$ (N = 684); $P_{\text{ung}/\text{♀}} = 0,005$ (N = 719); $P_{\text{ung}} = 0,005$ (N = 1.403).

Bortset fra "unge" ældre mænd udviser Ældredatabasen 1997-2002 imidlertid en modsatrettet tendens, nemlig til reduceret ensomhed, hvilket navnlig gælder blandt "unge" ældre kvinder (se: figur 3.8.). Er forskellen udtryk for et surveymetodologisk måleproblem i én eller begge undersøgelser, eller har den tilsyneladende modsigelse en rimelig forklaring? Mens Levekårsundersøgelsen sætter fokus på 1990'erne, angår Ældredatabasen en femårsperiode omkring årtusindeskiftet. Det er derfor sandsynligt, at der gennem 1990'erne har været en øget tendens til ensomhed, men at tendensen til gengæld er svækket i de senere år. De to datasæt behøver med andre ord ikke at være modstridende.

Figur 3.8.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der "ofte" eller "af og til" er alene, selvom de havde mest lyst til at være sammen med andre.

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}/\text{♂}} = 0,038$ (N = 3.006); $P_{\text{mid}/\text{♀}} = 0,128$ (N = 3.081); $P_{\text{ung}/\text{♂}} = 0,815$ (N = 2.065); $P_{\text{ung}/\text{♀}} = 0,019$ (N = 2.145) (χ^2 -test).

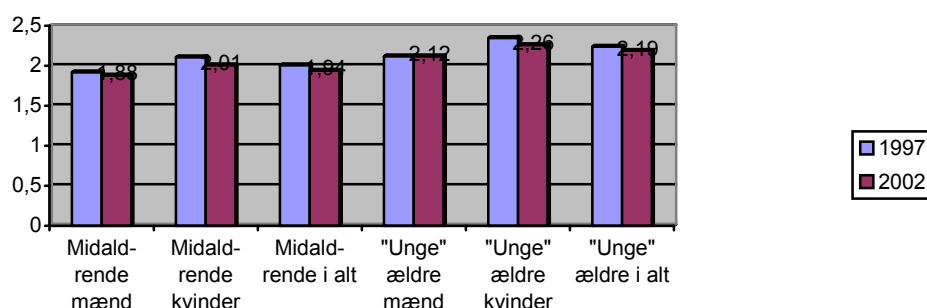
Mens der ovenfor er sat separat fokus på forskellige sociale netværksindikatorer, er det afsluttende sigte, når det handler om udviklingen i midaldrendes og "unge" ældres sociale forbindelser, at belyse, hvorvidt analyser, der går på tværs af indikatorer, bidrager til at tegne et anderledes og mere nuanceret billede af udviklingen. Med dette formål er der med afsæt i Ældredatabasen 1997-

2002 konstrueret et netværksindeks omfattende fire indikatorer, nemlig kontakter med børn, børnebørn, venner og naboer.¹⁸

Af figur 3.9. fremgår, at de gennemsnitlige indeksscores gennemgående har været svagt faldende i perioden 1997-2002, men imidlertid kun signifikant blandt midaldrende kvinder og på grænsen af signifikans blandt "unge" ældre kvinder (se indeksforklaring som fodnote til figur 3.9.). Heraf kan omvendt ræsonneres, at ikke meget – med forbehold for, at indekset kun baseres på fire indikatorer – tyder på, at midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders sociale kontaktomfang efterhånden øges. I forhold til indeksets formelle maksimum peger figurens indeksscores endvidere på, at ganske mange midaldrende og "unge" ældre ikke honorerer alle fire kontaktkriterier.

Figur 3.9.

Gennemsnitlige indeksscores vedrørende sociale kontakter med børn, børnebørn, venner/bekendte og naboer.¹⁹

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}/\text{♂}} = 0,351$ (N = 3.007); $P_{\text{mid}/\text{♀}} = 0,010$ (N = 3.080).
 $P_{\text{ung}/\text{♂}} = 0,875$ (N = 2.067); $P_{\text{ung}/\text{♀}} = 0,055$ (N = 2.147).

Problematikken kan anskueliggøres på en lidt anden måde, nemlig ved at belyse, hvordan andelen af midaldrende og "unge" ældre, der har *alle fire kontaktkriterier*, har udviklet sig i perioden 1997-2002. Der viser sig i så fald en tendens til fald i begge aldersgrupper, om end kun signifikant blandt "unge" ældre.²⁰ Heraf følger, at omkring hver ottende "ung" ældre i 2002 havde været sammen med et barn og barnebarn sidste uge, sammen ugentligt med venner/bekendte og sammen med og/eller gode venner med naboer. Blandt midaldrende er den tilsvarende andel selvsagt noget lavere (ca. én fjortendedel), blandt andet fordi flere midaldrende endnu ikke har fået børnebørn.²¹

¹⁸ Indeksets formelle maksimum er 4, mens minimum er 0.

¹⁹ Midaldrende hhv. "unge" ældre (N = alle), der opfylder følgende betingelser: 1. Har været sammen med barn sidste uge, 2. Har været sammen med barnebarn sidste uge, 3. Sammen med venner/bekendte ugentligt og 4. Kommer sammen med og/eller gode venner med naboer. Indeksets formelle maksimum er 4, mens minimum er 0.

²⁰ "Unge" ældre: fra 15 pct. til 12 pct.; $P = 0,008$.

²¹ Bemærk, at datagrundlaget (N) er samtlige respondenter i de to aldersgrupper.

Endelig er der også åbenbare kønsspecifikke forskelle, idet kvinder lettere end mænd i samme aldersgruppe honorerer de fire kontaktkriterier – uanset om der sættes fokus på 1997 eller 2002. Kvinder har med andre ord flest og hyppigere sociale kontakter.²² Sidstnævnte er i overensstemmelse med en iagttagelse gjort i kapitel 2, nemlig at både midaldrende og "unge" ældre kvinder er mere socialt opsøgende og kontaktskabende end mænd.

3.3.2. Den fri tids aktiviteter

Det foregående kapitel anskueliggjorde, at midaldrendes og "unge" ældres fritidsaktiviteter er særdeles bredspektrede. I dette afsnit sættes der fokus på, hvad de ovenfor nævnte databaser har at sige om midaldrendes og "unge" ældres deltagelse i de samme fritidsaktiviteter som i kapitel 2.²³

Aviser, bøger og biblioteksbenyttelse

Næsten alle midaldrende og "unge" ældre læser mindst én avis dagligt, dog med klart faldende tendens i den sidste halve snes år, hvilket ikke mindst gælder midaldrende mænd (Kultur- og Fritidsundersøgelsen 1993-1998; Ældredatabasen 1997-2002). Den faldende tendens kan blandt andet skyldes øget interesse for andre informationskilder – ikke mindst elektroniske, fx internettet. Ifølge Bonke (2002) havde fire femtedele af midaldrende og to femtedele af "unge" ældre som nævnt i kapitel 2 egen pc ved århundredets begyndelse.

Ud over dagblade er der mange *andre læsetilbud*, fx tegneserier, underholdende blade, blade med fokus på særlige emner (håndarbejde, hus og have, mekanik, IT etc.), kriminal- og spændingsromaner, skønlitteratur og faglitteratur. Blandt tilbud af den type tiltrækkes både midaldrende og "unge" ældre mænd især af blade om særlige emner, underholdende blade og faglitteratur, mens kvinder i begge aldersgrupper som nævnt især læser skønlitteratur og underholdende blade. Det gælder fx Ruth, der netop er blevet folkepensionist, og som ikke blot læser de nyeste bøger og dagens dugfriske avis, men også går på Folkeuniversitetet og på kunstudstillinger (Socialministeriet, 2000). Ifølge Kultur- og Fritidsundersøgelsen synes der ikke at være tale om nævneværdige aktivitetsforskydninger i 1990'erne, hvad den slags læsning angår. Ligeledes er det vedvarende sådan, at flest midaldrende og "unge" ældre kvinder er "læseheste".

Andelen af midaldrende og "unge" ældre, der kommer jævnligt på *folkebiblioteker*, er som nævnt forblevet på et stabilt højt niveau gennem 1990'erne – med kvinder som de flittigste biblioteksbrugere blandt midaldrende. I 1998 var om-

²² Det er ved lineær regression – dvs. under samtidig inddragelse af interviewår, køn og alder – beregnet, at "unge" ældre kvinder i 2002 scorer den højeste indekssværdi, mens "unge" ældre mænd i 1997 scorer lavest (dokumentation ikke vedlagt; kan rekvireres ved henvendelse til forfatteren).

²³ Der gennemføres dog ikke reanalyser vedr. brug af elektroniske medier, da de anvendte databaser ikke indeholder relevante supplerende tværsnitoplysninger. Hvad pc-anvendelse angår, er det selvsagt vanskeligt at anskueliggøre udviklingstendenser, eftersom der er tale om et relativt nyt elektronisk medie. Fra kapitel 2 erindres om, at navnlig "unge" ældre kvinder hen imod århundredeskiftet var sjældne pc-brugere.

kring hver anden midaldrende kvinde mindst tre gange på et folkebibliotek (53 pct.), mens den mandlige andel var under én tredjedel (29 pct.) (Kultur- og Fritidsundersøgelsen). Blandt "unge" ældre var de kønsspecifikke forskelle mindre og ikke-signifikante i slutningen af 1990'erne.

Sport, motion og sportsinteresse

Næsten alle aktiviteter forudsætter kropslige bevægelser. Hvis motion – som fx i Politikens betydningsordbog – er "bevægelse af kroppen", og sport er "aktiviteter, hvor kroppen bruges efter bestemte regler", fx i konkurrence med andre, for sjov eller for at træne, er betydningsgrænserne mellem ikke-motion, motion og sport tvetydige. Blot det at komme udendørs og gå ture – fx i skoven, i parker/offentlige anlæg eller i åbne landskaber – er bevægelser, der medfører "lettere træning af kroppen". Det er, hvad stort set alle midaldrende og "unge" ældre engang imellem gør. Tænk fx på Alex, der ytrede sig i kapitel 2. Han går byture og oplever byen – fx kirken, kommuneskolen, havnen og de små fiskerhytter – med alle sanser. Ifølge Kultur- og Fritidsundersøgelsen er navnlig ture i skoven og i åbne landskaber, fx langs stranden, særdeles udbredt. Med en enkelt undtagelse synes interessen for den slags aktiviteter uændret gennem 1990'erne blandt midaldrende og "unge" ældre.²⁴

Ifølge Ældredatabasen 1997-2002 har interessen for at gå ture, trave og cykle været voksende i de senere år.²⁵ Det gælder ikke mindst "unge" ældre mænd og kvinder, hvor væksten har været overordentlig markant (se: *figur 3.10.*). Blandt midaldrende er det især kvinder, som spadserer, traver og/eller cykler, hvilket kan skyldes, at de har mere tid til rådighed end deres kønsfæller og/eller sjældnere har mulighed for at køre bil.²⁶ Derimod er der ikke kønsspecifikke forskelle "unge" ældre mænd og kvinder imellem.²⁷

At dyrke sport eller motion indebærer et utal af forskellige former for mulige bevægelser af krop og lemmer. Erhvervsaktive Bente går fx jævnligt til vandgymnastik, Erik, der er efterlønsmodtager, dyrker sejlsport med begejstring, selverhvervende Nethe danser, og Liffø, der er folkepensionist, dyrker bowling med stor omhu.²⁸ Bente, Erik, Nethe og Liffø er nogle af de mange midaldrende og "unge" ældre, der tilhører den inden for det seneste kvarte århundrede stadig voksende gruppe af sports- og motionsaktive (se fx: Leeson, 2001).

²⁴ Undtagelsen angår "unge" ældre mænds spadsereture i åbne landskaber/strand, hvor der var tale om en markant vækst i perioden 1993-1998 ($P = 0,006$).

²⁵ $P_{\text{mid}} = 0,007$; $P_{\text{ung}} = 0,000$.

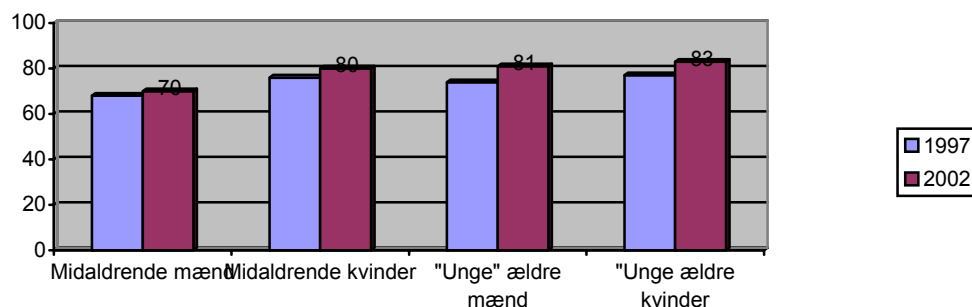
²⁶ Ifølge Ældredatabasen kørte signifikant flere "unge" ældre kvinder bil ugentligt i 2002 end fem år tidligere ($P = 0,000$). Kvinder – det gælder især "unge" ældre – kører imidlertid stadig bil markant sjældnere end mænd. Alt i alt kører både midaldrende og "unge" ældre kvinder stadig sjældnere bil end mænd.

²⁷ $P_{\text{mid}/2002} = 0,000$; $P_{\text{ung}/2002} = 0,441$.

²⁸ Se: <http://gaia.homepage.dk/sen1.html>.

Figur 3.10.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der går, traver eller cykler (minimum en halv time) dagligt eller ugentligt.

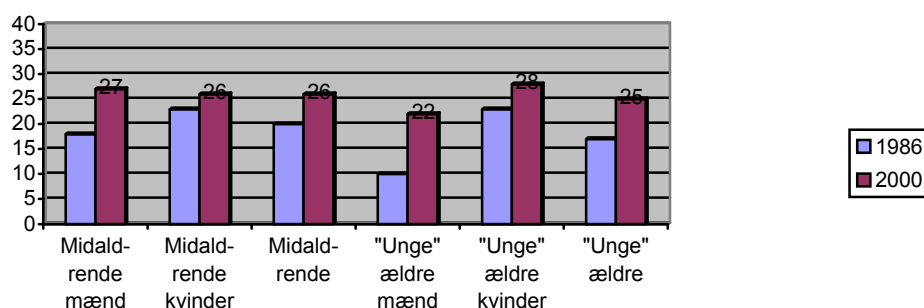

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}/\delta} = 0,130$ ($N = 3.008$); $P_{\text{mid}/\varnothing} = 0,077$ ($N = 3.085$); $P_{\text{ung}/\delta} = 0,001$ ($N = 2.067$); $P_{\text{ung}/\varnothing} = 0,006$ ($N = 2.149$) (χ^2 -test).

Uden uddybende forklaring spørges i Levekårsundersøgelsen 1986-2002, om folk "dyrker sport", hvilket af størrelsesordenen hver fjerde midaldrende og "unge" ældre gjorde ved begyndelsen af indeværende århundrede (se: figur 3.11.). Når kun mænd udviser signifikant vækst siden 1980'erne, skyldes det blandt andet, at kvinders aktivitetsniveau allerede dengang befandt sig på et ganske højt niveau. Heller ikke i Kultur- og Fritidsundersøgelsen, hvor der spørges om, hvorvidt folk "dyrker sport eller motion", kan der konstateres en statistisk sandsynlig vækst blandt midaldrende og "unge" ældre kvinder i perioden 1993-1998, mens væksten blandt "unge" ældre mænd er højsignifikant.²⁹

Figur 3.11.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der "dyrker sport" én eller flere gange om ugen.³⁰

Kilde: Levekårsundersøgelsen 1986-2000. $P_{\text{mid}/\delta} = 0,000$ ($N = 901$); $P_{\text{mid}/\varnothing} = 0,068$ ($N = 862$); $P_{\text{mid}} = 0,000$ ($N = 1.763$). $P_{\text{ung}/\delta} = 0,000$ ($N = 685$); $P_{\text{ung}/\varnothing} = 0,062$ ($N = 719$); $P_{\text{ung}} = 0,000$ ($N = 1.404$).

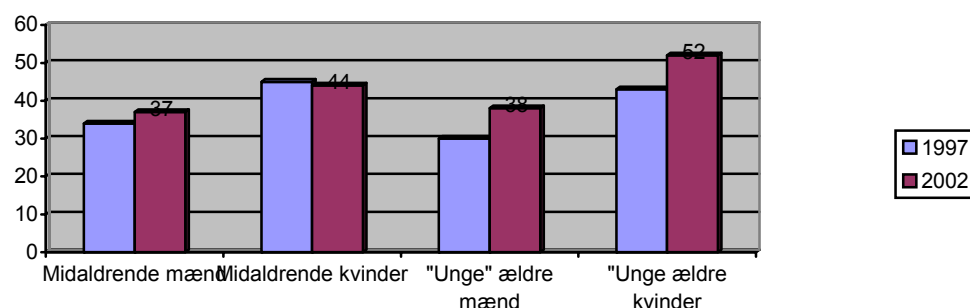
²⁹ Fra 30 pct. i 1993 til 54 pct. i 1998; $P_{\text{ung}} = 0,004$.

³⁰ I 2000-levekårsundersøgelsen sondres der mellem "sport" og "anden motion", mens der i 1986 udelukkede spørges om "sport". Forskellige forståelse af "sport" kan føre til forskellige besvarelser, som i nogen grad kan føre til måleproblemer.

Ældredatabasen, der – anskuet under ét – sætter fokus på den seneste udvikling med hensyn til at gøre gymnastik, dyrke sport, motionere og/eller gå til dans, udviser ikke samme tendens, idet markant flere ”unge” ældre – det gælder både mænd og kvinder – er blevet sports- og motionsaktive i perioden 1997-2002, mens tilsvarende sandsynligvis ikke gør sig gældende statistisk signifikant blandt midaldrende mænd og kvinder hver for sig (se: figur 3.12). Når midaldrende mænd og kvinder ansues under ét, er der imidlertid en svagt signifikant tendens til et øget aktivitetsniveau.³¹ Ikke desto mindre er den generelle tendens, at kønsspecifikke forskelle med hensyn til niveau for deltagelse i sport og/eller motion efterhånden reduceres.

Figur 3.12.

Procentuelle andele af midaldrende og ”unge” ældre, der gør gymnastik, dyrker sport, motionerer og/eller går til dans ugentligt.

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\delta} = 0,102$ (N = 3.005); $P_{\text{mid}^{\text{f}}/\delta} = 0,058$ (N = 3.082); $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\delta} = 0,001$ (N = 2.061); $P_{\text{ung}^{\text{f}}/\delta} = 0,000$ (N = 2.142) (χ^2 -test).

Heraf følger imidlertid ikke, at mænd og kvinder dyrker samme former for sport og motion. I så henseende er der forskelle såvel som ligheder. Til førstnævnte hører, at nogle sports-/motionsformer – fx gymnastik og yoga/afspænding – er kendetegnet ved kvindelig dominans. Tænk fx på yogaaktive Jutta og afspændingsgymnastikdyrkende Ruth, som læseren mødte i kapitel 2. Eller læs, hvad Bodil – informant i en undersøgelse af aktiviteters betydning – ytrer:

Jeg kunne slet ikke undvære min gymnastik efterhånden. Det synes jeg er meget vigtigt for at bevare mit helbred. Nu er det jo første år, jeg går til yoga, men jeg føler virkelig, at det gør meget (Andersen et al., 2004:in).

Andre sports- og motionsformer – eksempelvis jagt og fiskeri – er stort set kun mænds domæne (se: *oversigt 3.13*).³² Det gælder fx 67-årige Arne, hvis hustru laver dukkestuemøbler, syr patchwork og sliber glas, mens ...

³¹ $P_{\text{mid}} = 0,033$.

³² Gymnastik: $P_{\text{mid}^{\text{m}}/1998} = 0,005$; $P_{\text{ung}^{\text{m}}/1998} = 0,019$; yoga/afspænding: $P_{\text{mid}^{\text{m}}/1998} = 0,019$; $P_{\text{ung}^{\text{m}}/1998} = 0,057$; jagt: $P_{\text{mid}^{\text{m}}/1998} = 0,003$; $P_{\text{ung}^{\text{m}}/1998} = 0,005$; fiskeri: $P_{\text{mid}^{\text{m}}/1998} = 0,001$; $P_{\text{ung}^{\text{m}}/1998} = 0,005$.

*... Arne hellere vil på havjagt og fiskeri, eller kreere spændende nye opskrifter med fisk eller vildt, ja og naturligvis afprøve dem på venner og bekendte, som altid gruer for, hvad han nu fundet på.*³³

Til yderligere anskueliggørelse af kønsforskelle kan nævnes, at stort set ingen midaldrende og "unge" ældre kvinder spiller fodbold eller deltager i skydning.

Oversigt 3.13.

Oftest dyrkede motionsformer i rækkefølge svarende til procentandele. 1998.

<i>Midaldrende Mænd</i>	<i>"Unge" ældre mænd</i>	<i>Midaldrende kvinder</i>	<i>"Unge" ældre Kvinder</i>
1. Svømning	1. Turcykling	1. Svømning	1. Vandre-/ motionsture
2. Jogging/ motionsløb	2. Vandre-/ motionsture	2. Gymnastik	2. Gymnastik
3. Vandre-/ motionsture	3. Jagt	3. Vandre-/ motionsture	3. Svømning
4. Fiskeri	4. Fiskeri	4. Turcykling	4. Turcykling
5. Turcykling	5. Svømning	5. Badminton	5. Yoga/ afspænding
6. Badminton	6. Jogging/ motionsløb	6. Yoga/ afspænding	6. Folkedans

Kilde: Kultur- og fritidsundersøgelsens database, 1998.

Til lighederne hører, at der findes motionsformer, som i høj grad tiltrækker begge køn, fx svømning, jogging/motionsløb og vandre-/motionsture. Trods ligheder synes der at være en tendens til, at mænd gerne deltager i konkurrencebetonede motionsaktiviteter, hvor "den bedste" udpeges, fx ved fremvisning af trofæer (fisk, dyr, hullede skydeskiver), mens mange kvinder hellere deltager i ikke-konkurrencebetonede aktiviteter kendetegnet ved socialt samvær, afslapning og fravær af resultatsymboler. Hertil kommer, at mænds aktiviteter ofte er mere kraftbetonede end kvinders. Ifølge Kultur- og fritidsundersøgelsen var der i perioden 1993-1998 blandt midaldrende en særlig markant vækst i interessen for at svømme regelmæssigt samt at vandre og fiske, mens væksten blandt "unge" ældre mænd navnlig rettede sig imod jogging/motionsløb, vandre-/motionsture og turcykling. Blandt kvinder var væksten særlig udtalt, hvad turcykling angår med vandre- og motionsture på en "andenplads".³⁴

Hvad endelig overværelse af sportsarrangementer angår (uanset betaling herfor eller ikke), er det som nævnt aktiviteter karakteriseret ved markant mandlig dominans. Det blev i kapitel 2 påpeget, at andelen af midaldrende og "unge" ældre, der overværer den slags arrangementer, har været voksende siden slut-

³³ Se: <http://gaia.homepage.dk/sen1.html>.

³⁴ Midaldrende: > 200 pct. (sammenligning af procentuelle andele); "unge" ældre mænd: > 300 pct.; "unge" ældre kvinder (turcykling hhv. vandre-/motionsture): > 300 pct. hhv. > 150 pct.

ningen af 1980'erne. Ifølge Kultur- og fritidsundersøgelsen synes interessen dog i nogen grad afmattet i løbet af 1990'erne, da der ikke kan konstateres signifikante udviklingsændringer i perioden 1993-1998, hvad andele af mænd og kvinder, der overværer sportsarrangementer, angår. Med forbehold for fravær af ajourførte data er aktivitetsfeltet med andre ord karakteriseret ved udeblevne ændringer – med mænd som dominerende aktører.

Hobbies/håndarbejde

Hvad vil det egentlig sige at dyrke en hobby? Ifølge betydningsordbogen er det "en aktivitet, som man dyrker af interesse i fritiden", hvilket dog kun delvis afklarer ordets betydning. Hvis man fx syr eller strikker, er det åbenbart ikke en hobby, hvis man gør det af familiær ansvarlighed – og ikke af interesse. Det er med andre ord usikkert, hvad man egentlig måler, når mennesker spørges, om de dyrker hobbies. Der blev derfor i kapitel 2 gjort opmærksom på, at der bør knyttes forbehold til ÆldreSagens konklusion om hobbies faldende udbredelse blandt midaldrende og "unge" ældre siden slutningen af 1980'erne.

Hvis det fx at synge og/eller spille kan kaldes hobbies, peger Kultur- og fritidsundersøgelsen på udeblevne ændringer i 1990'erne. Tilsvarende gælder deltagelse i forskellige former for amatøraktiviteter, fx sangkor, teatergrupper, orkestre/bands, dansegrupper, film- og videoværksteder.³⁵ I slutningen af 1990'erne sang og/eller spillede hver sjette midaldrende (16 pct.) og hver femte "ung" ældre (20 pct.) – i begge grupper uden nævneværdige kønsspecifikke forskelle. Et eksempel er midaldrende Chris, der søger musikalske venner:³⁶

Jeg søger musikalske venner/bekendte af begge køn, der spiller og/eller synger rock/pop/soul/blues m.m. Helst mellem 40-60 år samt fra København, så vi har en mulighed for at mødes og måske lave en eller anden form for musikgruppe.

*Jeg var hippie i min ungdom og synes stadig hippiefilosofien **Make love, not war** er lige relevant. Er single, og mine børn er rejst hjemmefra. Der bliver færre og færre tilbud til os, der bliver ældre, men stadig har musikken i os og er unge af sind.*

Væsentligt færre er aktive som amatører, hvoraf navnlig deltagelse i sangkor og dansegrupper er udbredt. Hvor deltagelse i sangkor overvejende er en kvindelig aktivitet, synes dans primært at være en mandlig, måske blandt andet fordi de giver mænd mulighed for samvær med det andet køn. Det eneste amatørrområde, der er kendetegnet ved signifikante ændringer i perioden 1993-1998, er dansegrupper, hvor midaldrende kvinders deltagelse var markant faldende.³⁷

³⁵ $P \geq 0,05$ i alle tilfælde.

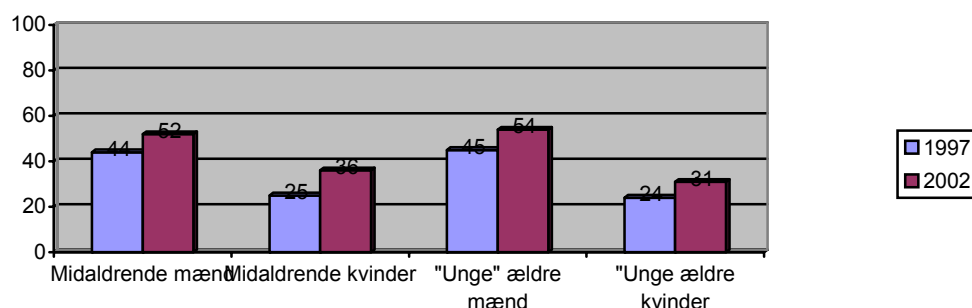
³⁶ Se: <http://gaia.homepage.dk/sen1.html>.

³⁷ Fra 7 pct. i 1993 til 1 pct. i 1998; $P = 0,046$.

I Ældredatabasen 1997-2002 sondres mellem hobbies/håndarbejde udført i klubregi hhv. hjemme. Sondringen har åbenbart en vis betydning, da tendenserne ikke er de samme. Med hensyn til hobbies/håndarbejde udført i hjemmereg i svarer Ældredatabasens oplysninger til det i ÆldreSagens fremtidsstudie påpegede, nemlig en markant faldende aktivitetstendens gældende for både midaldrende og "unge" ældre mænd og kvinder (se: figur 3.14). Ikke overraskende er der markante kønsspecifikke forskelle, idet kvinder oftere end mænd udfører håndarbejde og dyrker andre hobbies hjemme.³⁸ Tænk fx på Arnes førnævnte hustru, der syr patchwork, eller på Marianne, der netop har fået fornyet energi til at dyrke sin malerhobby mere intenst (kapitel 2).

Figur 3.14.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der aldrig laver håndarbejde eller dyrker anden hobby hjemme.

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}^*/\text{♂}} = 0,000$; $P_{\text{mid}^*/\text{♀}} = 0,000$; $P_{\text{ung}^*/\text{♂}} = 0,000$; $P_{\text{ung}^*/\text{♀}} = 0,000$ (χ^2 -test).

Hobbies udført i klubregi kan fx foregå i efterløns- eller pensionistklubber. Hvad hobbies udført den slags steder angår, er udviklingen 1997-2002 mindre éntydig: Mens både midaldrende og "unge" ældre mænd er kendetegnet ved uændret månedligt deltagelsesniveau, er midaldrende kvinder blevet mindre hobbyaktive i klubregi,³⁹ mens "unge" ældre kvinder oftere dyrkede en hobby i klubregi i 2002 (16 pct. månedligt) end fem år tidligere (13 pct.).⁴⁰

Foredrag, kurser, undervisning mv.

Blandt midaldrende og "unge" ældre er der som nævnt en betydelig interesse for undervisning og hermed beslægtede aktiviteter, fx foredrag. Eksempelvis deltager mange i egentlige undervisningsforløb, fx i folkeuniversiteters undervisningstilbud. Med henvisning til ÆldreSagens fremtidsstudie blev der i kapitel 2 peget på, at interessen for undervisning, kurser o.l. har været voksende i perioden 1987-1997 blandt "unge" ældre, men ikke blandt midaldrende. Databaser, der kan belyse problematikken, udviser dog ikke helt samme tendenser og kan derfor bidrage til at differentiere udviklingen.

³⁸ $P_{\text{mid}^*/2002} = 0,000$; $P_{\text{ung}^*/2002} = 0,000$.

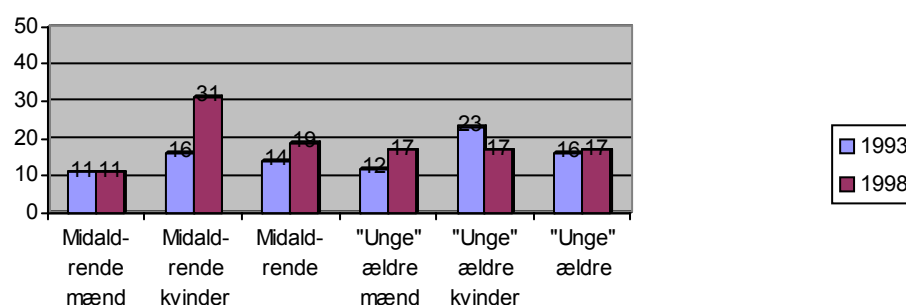
³⁹ Midaldrende kvinder: fra 16 pct. til 12 pct.; $P = 0,000$.

⁴⁰ $P = 0,008$.

I Kultur- og fritidsundersøgelsen spørges fx, hvornår man sidst har været til et foredragsarrangement. Det har fx Vibeke, der er folkepensionist, og som beskriver en novemberdag, hvor hun drikker morgenkaffe, læser avis, køber ind og spiser frokost – for derefter at overvære et to timers foredrag, hvad hun gør hver anden onsdag i vinterhalvåret (Socialministeriet, 2000). Blandt midaldrende hhv. "unge" ældre var der ingen aktivitetsændringer i perioden 1993-1998, hvorimod væksten var markant blandt midaldrende kvinder og med et svagt, men ikke-signifikant fald blandt "unge" ældre kvinder (se: figur 3.15.). Inden for dette særlige område – dvs. overværelse af foredrag, hvis beskaffenhed ikke er oplyst – er tendensen en anden end påpeget af ÆldreSagen.

Figur 3.15.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der har været til foredrag inden for den sidste måned.

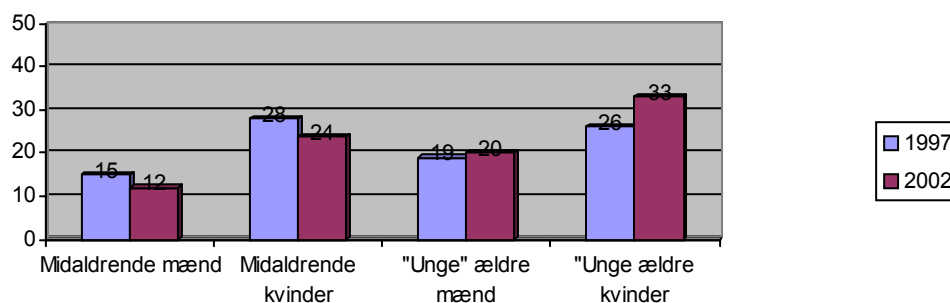

Kultur- og fritidsundersøgelsen. $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,387$ (N = 246); $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,025$ (N = 210); $P_{\text{mid}^{\text{m}}} = 0,223$ (N = 457). $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,137$ (N = 145); $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,657$ (N = 120); $P_{\text{ung}^{\text{m}}} = 0,259$ (N = 269).

Ældredatabasen tilbyder en mere bredspektret tilgang til problematikken, idet der dér spørges om deltagelse i fritidsundervisning, foredrag, studiekredse o.l. Hvor midaldrende og "unge" ældre mænds deltagelse – med statistiske forbehold – var uændret i perioden 1997-2002, var midaldrende kvinders deltagelse kendetegnet ved et højsignifikant fald, mens der omvendt blev flere aktive blandt "unge" ældre kvinder (se: figur 3.16.). Fremtidsstudiets konklusion kan derfor relativiseres til i al fald at være gældende for kvinder i de to aldersgrupper.

Figur 3.16.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der går til fritidsundervisning, foredrag, studiekreds o.l. én eller flere gange om måneden.

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,254$; $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,005$; $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,870$; $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,000$ (χ^2 -test).

Foreningsarbejde mv.

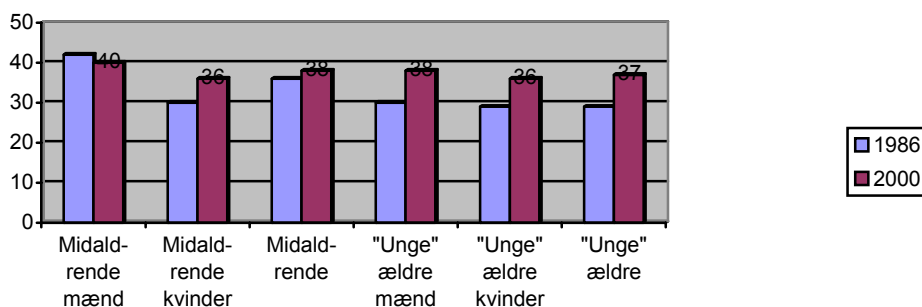
Det er tidligere konstateret, at stort set alle midaldrende og "unge" ældre – mænd i endnu højere grad end kvinder – er medlem af én eller flere foreninger, men ikke nødvendigvis aktive, fx ved at deltage i foreningsmøder. Hvad deltagelse i foreningsmøder angår, udviste midaldrendes deltagelse faldende tendens gennem 1990'erne, men derimod ikke "unge" ældres. Hertil kommer, at interesse for at deltage i politiske møder har været markant faldende siden slutningen af 1980'erne (Fridberg, 2000; Bennekou et al., 1998). I det følgende udbydes og nuanceres de i kapitel 2 gjorte iagttagelser og udviklingstendenser.

Uden nærmere præcisering spørges i Levekårsundersøgelsen 1986-2000, i hvilket omfang voksne går til møder i fritiden. Eftersom foreningsmøder kun er én type af møder, er der ikke nødvendigvis overensstemmelse mellem de i kapitel 2 gjorte iagttagelser og oplysninger fra Levekårsundersøgelsen. Det viser sig da også, at midaldrende og "unge" ældre – bortset fra midaldrende mænd – oftere deltog i møder ved århundredeskiftet end 14 år tidligere (se: *figur 3.17*). En kreds af yngre pensionister deltager fx i møder i en studiekreds hver anden mandag, hvor de diskuterer Europas fremtid:

Vi aftaler forud de emner, vi vil tage op og hvem, der skal indlede. Ofte har vi en gæst udefra som indleder. Det er trods alderen en meget levende gruppe med gode meningsudvekslinger ...
(Socialministeriet, 2000:in).

Figur 3.17.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der går til møder i fritiden hver anden måned eller oftere.

Levekårsundersøgelsen 1986-2000. $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,168$ ($N = 903$); $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,017$ ($N = 862$); $P_{\text{mid}^{\text{m}}} = 0,014$ ($N = 1.765$). $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,043$ ($N = 686$); $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,015$ ($N = 721$); $P_{\text{ung}^{\text{m}}} = 0,004$.

Eftersom mødernes beskaffenhed ikke foreligger oplyst i Levekårsundersøgelsen, er det ikke muligt at udpege specifikke mødeformer, der i særlig grad har bidraget til væksten i midaldrendes og "unge" ældres mødeaktiviteter. Kultur- og fritidsundersøgelsen derimod sætter fokus på udviklingen 1993-1998 i deltagelse i forskellige foreninger, organisationer, klubber o.l. – og på heraf følgende mødeformer, eksempelvis i fagforeninger, idrætsforeninger, ungdomsarbejde, handicap-/patientforeninger, foreninger til bekæmpelse af visse sygdomme (fx *Kræftens Bekæmpelse*), miljø- og naturbeskyttelsesforeninger, velgørenhedsorganisationer, kulturelle foreninger og foreninger med internationalt sigte.

Med fokus på hver af disse foreninger, organisationer mv. gælder, at midaldrendes og "unge" ældres deltagelse – med få undtagelser – var uforandret i 5-årsperioden, altså uden statistisk signifikante udviklingsændringer.⁴¹ En opgørelse af det gennemsnitlige antal foreningsmøder, som de to aldersgrupper har deltaget i inden for den sidste måned, peger ganske vist på en svagt faldende tendens, men tendensen er ikke signifikant.⁴²

Trods få udviklingsændringer er aktivitetsfeltet foreningsarbejde/-møder kendetegnet ved interessante kønsspecifikke ligheder og forskelle (se: *oversigt 3.18*). Til lighederne hører, at fagforeningsarbejde samt grundejer-, andels- og beboerforeningsarbejde er mange mænds og kvinders aktivitetsområde. Blandt kønsspecifikke forskelle kan nævnes, at midaldrende og "unge" ældre mænd tenderer til i højere grad end kvinder at deltage i politisk arbejde, fx ældre- eller handicappolitisk.⁴³ Det gælder fx midaldrende Morten, der er førtidspensionist:

*Efter at have været på førtidspension et par år begyndte jeg at deltage i politisk arbejde. I dag leder jeg bl.a. handicaprådet i min kommune. En stor del af dette arbejde går ud på at blande sig i samfundsdebatten, bl.a. ved at skrive læserbreve, kronikker og deltage i debatter og konferencer.*⁴⁴

Modsat deltager kvinder – det gælder ikke mindst "unge" ældre – i højere grad end mænd i foreningsarbejde/-møder sigtende imod miljø- og naturbeskyttelse samt bekæmpelse af visse sygdomme. Nogle former for kulturelt arbejde – fx filmklubber og teaterforeninger – er ligeledes i højere grad kvindelige anliggender. Hertil kommer, at deltagelse i kvindeorganisationer – mest udbredt blandt "unge" ældre – selvsagt er et rent kvindeligt aktivitetsfelt. Det drejer sig fx om *Dansk Kvindesamfund*, *Evas Ark* og *Kvinderådet*.

En særlig form for organisatorisk aktivitet er deltagelse i senior- eller ældreklubber, som Ældredatabasen sætter fokus på. Det blev i kapitel 2 påpeget, at mange midaldrende afholder sig fra at komme i den slags klubber, mens op imod hver femte "ung" ældre har deres gang månedligt dér. Inden for dette særlige felt er der hverken signifikante udviklingsændringer i perioden 1997-2002 blandt midaldrende eller "unge" ældre. Intet tyder altså på, at det er en aktivitet,

⁴¹ Vedrørende deltagelse i handicap-/patientforeninger gælder dog, at midaldrendes – især mænds – aktiviteter dér er for nedadgående ($P = 0,021$). Hvad aktiv deltagelse i filmklubber angår, var perioden 1993-1998 kendetegnet ved midaldrende kvinders markant øgede deltagelse ($P = 0,000$). Endelig deltager midaldrende – ikke mindst kvinder – i højere grad i foreningsarbejde med internationalt sigte ($P = 0,001$).

⁴² "Mid"/♂: fra 1,38 til 0,92 ($P_{\text{mid}/\text{♂}} = 0,138$); "mid"/♀: fra 1,28 til 0,98 ($P_{\text{mid}/\text{♀}} = 0,539$); "ung"/♂: fra 0,97 til 0,82 ($P_{\text{ung}/\text{♂}} = 0,579$); "ung"/♀: fra 1,14 til 0,58 ($P_{\text{ung}/\text{♀}} = 0,322$).

⁴³ Grundet det beskedne antal respondenter i de to relevante aldersgrupper er kønsforskellene dog ikke-signifikante ($P_{\text{mid}/1998} = 0,051$; $P_{\text{ung}/1998} = 0,052$).

⁴⁴ Se: <http://www.clh.dk/pjecer/arbejdsliv/doc10.html>.

der efterhånden skulle tiltrække flere i de to aldersgrupper. Derimod er det en aktivitet, der interesserer markant flere "unge" ældre kvinder end mænd.⁴⁵

Oversigt 3.18.

Oftest forekommende foreningsarbejder/mødeformer 1998 i rækkefølge svarende til procentandele.

Midaldrende mænd	"Unge" ældre mænd	Midaldrende kvinder	"Unge" ældre Kvinder
1. Fagforeninger	1. Fagforeninger	1. Fagforeninger	1. Pensionistforeninger
2. Grundejer-, andels-, beboerforeninger	2. Grundejer-, andels-, beboerforeninger	2. Grundejer-, andels-, beboerforeninger	2. Grundejer-, andels-, beboerforeninger
3. Idrætsforeninger	3. Pensionistforeninger	3. Filmklubber	3. Miljø- og naturskyttelsesforeninger
4. Faglige organisationer (fx erhvervsorg., faglige foreninger)	4. Idrætsforeninger	4. Idrætsforeninger	4. Fagforeninger
5. Politiske organisationer	5. Hobbyorganisationer	5. Faglige organisationer	5. Kvindeorganisationer
6. Kunstforeninger	6. Politiske organisationer	6. Pensionistforeninger	6. Foreninger til bekæmpelse af visse sygdomme

Kilde: Kultur- og fritidsundersøgelsens database 1998.

Hvad politisk deltagelse angår, peger Levekårsundersøgelsen 1986-2000 på et markant fald blandt midaldrende med hensyn til medlemskab af politiske partier.⁴⁶ Den negative vækst har været særligt udtalt blandt midaldrende kvinder, nemlig fra 13 pct. i 1993 til 4 pct. fem år senere. Derimod kan der ikke konstateres fald i partimedlemskab blandt "unge" ældre.⁴⁷ Endnu færre har partipolitiske tillidsposter med en andel, der er størst blandt "unge" ældre mænd (4 pct.). Ikke overraskende har tendensen til at have politiske tillidsposter ligeledes været faldende, især blandt midaldrende mænd og "unge" ældre kvinder.⁴⁸

Interessen for deltagelse i politiske møder har som nævnt været faldende siden slutningen af 1980'erne såvel blandt midaldrende som "unge" ældre. Der blev i kapitel 2 peget på, at tendensen blandt midaldrende er mindre éntydig end blandt "unge" ældre. Når der imidlertid i Kultur- og fritidsundersøgelsen spørges om, hvorvidt voksne overhovedet går til politiske møder, udviser også midaldrende en markant faldende tendens, hvilket især gælder mænd.⁴⁹ Selvom man-

⁴⁵ $P_{\text{ung}}/2002 = 0,000$.

⁴⁶ $P = 0,000$.

⁴⁷ $P_{\text{ung}}/\text{♂} = 0,804$; $P_{\text{ung}}/\text{♀} = 0,615$.

⁴⁸ Midaldrende mænd: $P = 0,000$; "unge" ældre kvinder: $P = 0,032$.

fortsættes....

ge midaldrende og "unge" ældre kvinder stadig interesserer sig for politiske problematikker ved aktiv deltagelse i møder herom, er mænd i de samme aldersgrupper fortsat hyppigere deltagere.⁵⁰

Frivilligt ulønnet arbejde

I kapitel 2 blev midaldrendes og "unge" ældres voksende interesse for ulønnet frivilligt arbejde påpeget, blandt andet med henvisning til ÆldreSagens fremtidsstudie. Det blev samtidig beklaget, at fremtidsstudiet undlader at sætte fokus på kønsspecifikke forskelle. Blandt andet dét rådes der bod på i det følgende, hvor reanalyser baseret på Værdiundersøgelsen 1990-1999 præsenteres.

I Værdiundersøgelsen belyses, om de adspurgte – uden nærmere tidsmæssig afgrænsning – udfører ubetalt frivilligt arbejde inden for en række specificerede områder, fx socialt arbejde for ældre, handicappede og fattige, religiøse og kirkelige organisationer, frivilligt arbejde inden for kunst, musik og andre kulturelle aktiviteter, beboerarbejde med fokus på fattigdom, beskæftigelse, boliger og racisme, naturbeskyttelse, miljø og økologi, ungdomsarbejde (fx spejderbevægelser) og sportslige fritidsaktiviteter. Et eksempel fra Fredericia er illustrativt for frivilligt kulturelt arbejde. Fredericia Jazzklub, der har været ramme om traditionel jazz i 15 år, ville efter klubformandens opfattelse, Bjarne, der er pensioneret døvelærer, ikke have været mulig uden frivilligt arbejde:

*Jeg gik med i klubben, fordi det var en gammel drøm at have et spillested (...). Vi har omkring 40 frivillige at trække på til daglig for at skabe en ramme med en hyggelig tone og venskaber.*⁵¹

For de fleste af ovennævnte og andre former for frivilligt arbejde gælder, at der hverken kan konstateres signifikante udviklingsændringer blandt midaldrende eller "unge" ældre i perioden 1990-1999,⁵² hvilket fx kan skyldes et moderat antal respondenter i hver af de relevante grupper. Blandt signifikante ændringer i den nævnte periode er følgende: Interesse for at udføre frivilligt arbejde i beboergrupper med fokus på fattigdom, beskæftigelse, boligforhold mv. er voksende blandt midaldrende mænd og muligvis også blandt "unge" ældre af samme køn.⁵³ Midaldrende mænds udførelse af frivilligt ungdomsarbejde – fx i spejderregi – har ligeledes været voksende 1990-1999, men uændret blandt kvinder og "unge" ældre. Det gælder fx midaldrende Heidi:

⁴⁹ $P_{\text{♂}} = 0,009$ versus $P_{\text{♀}} = 0,030$.

⁵⁰ Andele, der gik til politiske møder i 1998: "Mid"/♂: 33 pct. ; "mid"/♀: 26 pct.; "ung"/♂: 25 pct. ; "ung"/♀: 19 pct. (Kilde: Kultur- og fritidsundersøgelsen).

⁵¹ Se: <http://www.frivind.dk/pressen/jp200804.htm>.

⁵² Det gælder følgende former for frivilligt arbejde ($P > 0,05$): Socialt arbejde for ældre, handicappede og fattige; religiøse/kirkelige organisationer; uddannelse, kunst, musik og kulturelle aktiviteter; frivilligt arbejde i fagforeninger; politiske partier/partipolitiske grupper; tredje verden og menneskerettigheder; faglige foreninger; kvindegrupper; fredsbevægelser; sundhedsforeninger.

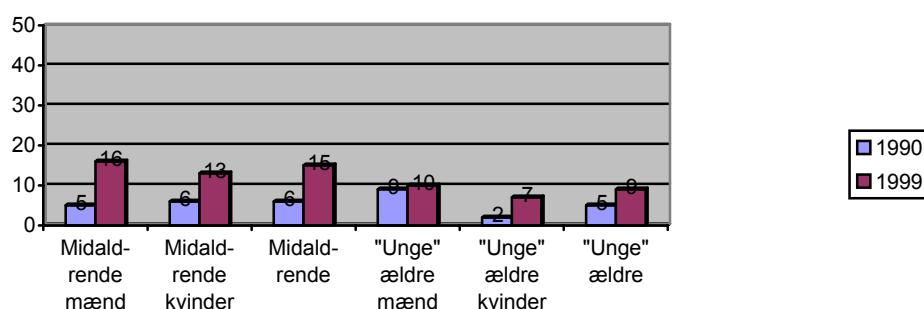
⁵³ $P_{\text{"mid"/♂}} = 0,044$; $P_{\text{"ung"/♂}} = 0,052$.

*Ord som dagsorden, møder, referater og bunker af papir får mange til at melde fra og takke nej, når der jages nye kræfter til frivilligt ungdomsarbejde. Det er da heller ikke de mest farverige navneord, men de fylder så til gengæld heller ikke så meget af arbejdet, som det ofte lyder til. De kunne i de fleste tilfælde skiftes ud med ord som forventninger, udfordringer, oplevelser, smil og glæde. Det er de ord, jeg først kommer i tanke om, når jeg tænker på mine år med ungdomsarbejde både på klubplan og kredsplan. Det er forventningerne, udfordringerne, oplevelserne osv., der får en til at kunne lide arbejdet ...*⁵⁴

Mest påfaldende er imidlertid en øget interesse for at udføre frivilligt arbejde i sportslig sammenhæng, fx i sportsklubber (se: figur 3.19). Hvad denne aktivitet angår, var 1990'erne kendetegnet ved øget deltagelse såvel af midaldrende som "unge" ældre, hvilket navnlig gælder midaldrende mænd og "unge" ældre kvinder. Tendensen synes overensstemmende med den tidligere påpegede øgede interesse for motionerende og sportslige aktiviteter.

Figur 3.19.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der udfører frivilligt ulønnet arbejde vedr. sport o.l.

Værdiundersøgelsen 1990-1999. $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{m}} = 0,009$ (N = 150); $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,322$ (N = 167); $P_{\text{mid}^{\text{f}}/\text{f}} = 0,010$ (N = 317). $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{m}} = 0,162$ (N = 103); $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,045$ (N = 94); $P_{\text{ung}^{\text{f}}/\text{f}} = 0,008$ (N = 197).

Når de nævnte former for frivilligt arbejde ansues tværgående, har der i 1990'erne været en tendens til, at flere midaldrende og "unge" ældre ikke blot udfører frivilligt arbejde, men oftere udfører frivilligt arbejde i to eller flere foreninger/grupper. Det gælder navnlig midaldrende mænd, hvis gennemsnitlige foreningsdeltagelse med udførelse af frivilligt arbejde er vokset fra 0,31 til 0,68 foreninger, og "unge" ældre kvinder, hvis deltagelse er vokset fra 0,16 til 0,50.⁵⁵ Blandt midaldrende kvinder er væksten mere behersket og ikke-signifikant, mens "unge" ældre mænd er kendetegnet ved fraværende ændringer.

Ligesom der er fåtallige udviklingsændringer, er feltet frivilligt arbejde kun kendetegnet ved enkelte kønsspecifikke forskelle (se: oversigt 3.20). Mænd og

⁵⁴ Se: <http://www.dhf.dk/indhold/ungdom/Ungdomsmappen/FraboblertilUDU.doc>.

⁵⁵ $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{m}} = 0,015$; $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,037$.

kvinder i de to aldersgrupper udfører mange af de samme former for frivilligt arbejde. Frivilligt arbejde udført i sportslig eller politisk sammenhæng er fx ikke forbeholdt det ene køn, ligesom socialt eller religiøst/kirkeeligt arbejde ikke er forbeholdt det andet. Kun hvad frivilligt arbejde udført i kvindegrupper angår, er de kønsspecifikke forskelle selvindlysende markante. Når andelene af mænd og kvinder, der udfører frivilligt arbejde, inddrages, er der dog tendenser – om end ikke-signifikante – til, at mænd i højere grad end kvinder i 1999 udførte frivilligt arbejde i sportslig sammenhæng og inden for ungdomsarbejde.⁵⁶

Oversigt 3.20.

Hyppigste frivillige arbejdsformer i rækkefølge svarende til procentandele. 1999.

<i>Midaldrende mænd</i>	<i>"Unge" ældre mænd</i>	<i>Midaldrende kvinder</i>	<i>"Unge" ældre Kvinder</i>
1. Sportsarbejde	1. Sportsarbejde	1. Sportsarbejde	1. Kulturelt arbejde
2. Faglige foreninger	2. Socialt arbejde	2. Socialt arbejde	2. Religiøst arbejde
3. Ungdomsarbejde	3. Beboerarbejde	3. Kulturelt arbejde	3. Socialt arbejde
4. Kulturelt arbejde	4. Politisk arbejde	4. Faglige foreninger	4. Sportsarbejde
5. Fagforeningsarbejde	5. Religiøst arbejde	5. Natur- og miljøarbejde	5. Beboerarbejde
6. Beboerarbejde	6. Ungdomsarbejde	6. Ungdomsarbejde	6. Kvindegrupper
7. Socialt arbejde	7. Kulturelt arbejde	7. Fagforeningsarbejde	7. Politisk arbejde

Kilde: Værdiundersøgelsens database, 1999.

Kulturelle fritidsaktiviteter

Baseret på allerede offentliggjorte forskningsresultater blev der i kapitel 2 sat fokus på kulturelle fritidsaktiviteters forskellige aspekter, fx overværelse af teaterforestillinger og koncerter samt besøg på kunstudstillinger og andre museer. Der blev fx peget på, at interesse for overværelse af teaterforestillinger stagne-rede blandt midaldrende og "unge" ældre fra 1980'erne og frem imod årtusinde-skiftet, mens overværelse af koncerter voksede i omfang. I det følgende uddybes og nuanceres tidligere iagttagelser og tendenser.

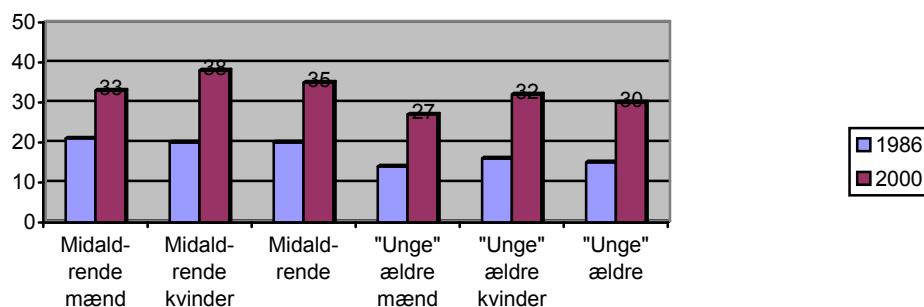
I Levekårsundersøgelsen 1986-2000 spørges, om danskere går i teateret, til koncert, på udstilling o.l. Der er tale om et grovmasket mål for udøvelse af ud-valgte kulturelle interesser. Målt således er udviklingstendenserne særdeles markante fra slutningen af 1980'erne og frem til årtusindeskiftet (se: *figur 3.21*). Såvel midaldrende som "unge" ældre mænd og kvinder har øget deres aktivi-tetsniveau højsignifikant i perioden, når teater-, koncert-, udstillingsinteresse mv. anskues under ét. Kulturelle interessers vækst har været særligt markant blandt midaldrende kvinder og "unge" ældre af begge køn. Omvendt er der ble-vet færre, der aldrig går i teateret, til koncerter, udstillinger o.l. Blandt midald-rende og "unge" ældre kvinder er andelene, der aldrig udøver den slags fritids-

⁵⁶ Sportslig sammenhæng: 16 pct. og 10 pct. i forhold til 13 pct. og 7 pct.; ungdomsar-bejde: 8 og 3 pct. i forhold til 4 og 0 pct.

interesser, halveret eller mere. Selvom også mange mænd er aktive inden for de nævnte kulturelle felter, er både midaldrende og "unge" ældre kvinder endnu mere aktive – med midaldrende som de mest aktive.

Figur 3.21.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der går i teateret, til koncert, på udstilling o.l. hver anden måned eller oftere.

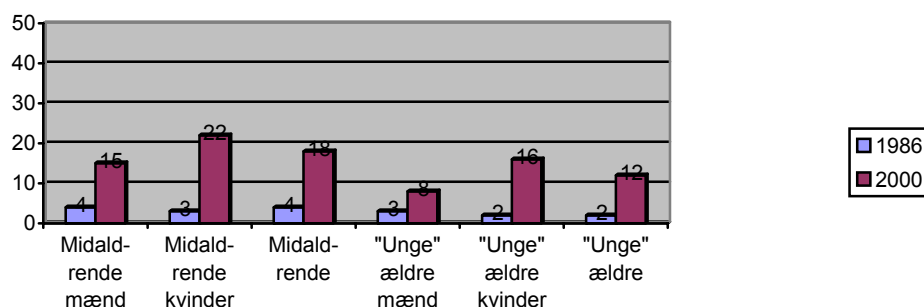

Kilde: Levekårsundersøgelsen 1986-2000. $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,000$ ($N = 903$); $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,000$ ($N = 861$); $P_{\text{mid}^{\text{m}}} = 0,000$ ($N = 1.764$). $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,000$ ($N = 686$); $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,000$ ($N = 721$); $P_{\text{ung}^{\text{m}}} = 0,000$.

Uvist af hvilke årsager er biografbesøg ikke indeholdt i Levekårsundersøgelsens grovmaskede mål for kulturelt aktivitetsniveau, men udskilt som en særlig aktivitetskategori, der ligeledes udviser markant – i alle tilfælde højsignifikant – vækst i perioden 1986-2000, såvel blandt midaldrende mænd og kvinder som "unge" ældre (se: figur 3.22).

Figur 3.22.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der går i biografen hver anden måned eller oftere.

Kilde: Levekårsundersøgelsen 1986-2000. $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,000$ ($N = 903$); $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,000$ ($N = 861$); $P_{\text{mid}^{\text{m}}} = 0,000$ ($N = 1.764$). $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,000$ ($N = 686$); $P_{\text{ung}^{\text{m}}/\text{f}} = 0,000$ ($N = 720$); $P_{\text{ung}^{\text{m}}} = 0,000$.

Biografbesøgs vækst har været særligt udtalt blandt kvinder, men er også betydelig blandt mænd. Omvendt har andelen af midaldrende og "unge" ældre, der aldrig går i biografen, udvist markant faldende tendens.⁵⁷ Hvor der i slutningen af 1980'erne ikke var nævneværdige kønsspecifikke forskelle, er situationen nu den, at både midaldrende og "unge" ældre kvinder går i biografen langt oftere end mænd. Endnu flere ønsker det, har ikke råd, fx Inge, der er folkepensionist:

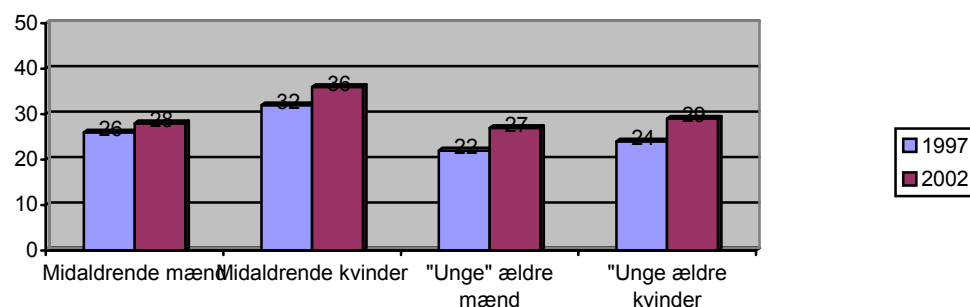
⁵⁷ $P_{\text{mid}^{\text{m}}/\text{ung}^{\text{m}}} = 0,000$.

Jeg ville utrolig gerne deltage i nogle relevante ting med indhold. Jeg ville gerne engang imellem i teateret. Jeg ville gerne engang imellem i biografen – det er 12 år siden. Jeg ville gerne engang imellem til København (Socialministeriet, 2000:in)

Ældredatabasen 1997-2002 indeholder beslægtede tværgående oplysninger om teatergang, biograf- og museumsbesøg mv., hvorfor også den seneste udvikling lader sig anskueliggøre. Det bemærkes, at biografbesøg er indeholdt i Ældredatabasens grovmaskede mål for kulturelle aktiviteter, hvorfor de to måls udfald ikke uden videre kan sammenlignes. Den nævnte 5-årsperiode er på samme måde kendetegnet ved voksende kulturel aktivitet, idet dog kun udviklingsændringerne blandt "unge" ældre mænd og kvinder er signifikante (se: figur 3.23.). Som Levekårsundersøgelsen peger også Ældredatabasen på kvinder – navnlig midaldrende – som kulturelt aktivere end mænd.⁵⁸

Figur 3.23.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der går i teateret, til filmforevisning, musikarrangementer, på museer o.l. én eller flere gange om måneden.

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}/\text{♂}} = 0,522$; $P_{\text{mid}/\text{♀}} = 0,075$; $P_{\text{ung}/\text{♂}} = 0,016$; $P_{\text{ung}/\text{♀}} = 0,030$ (χ^2 -test).

Ifølge Kultur- og fritidsundersøgelsen har midaldrendes og "unge" ældres interesse for overværelse af teaterforestillinger og besøg på kunstudstillinger/-museer været stagnerende over en længere periode (1987-1998), mens biografbesøg og koncerter har fået større bevågenhed. Med fokus alene på 1990'erne – dvs. udviklingen 1993-1998 – har antallet af teaterbesøg været stagnerende i de to aldersgrupper. Ved slutningen af 1990'erne var midaldrende kvinder de mest ihærdige teatergængere, mens "unge" ældre hørte til de mest forbeholdne. Blandt midaldrende kvinder havde 19 pct. været i teateret mindst tre gange inden for de sidste år, mens den tilsvarende andel var 10 pct. hhv. 12 blandt "unge" ældre mænd og kvinder.

Midaldrendes og "unge" ældres besøg på kunstudstillinger/-museer var ligeledes stagnerende i 5-årsperioden, om end på et højt niveau og med kvinder som hyppigere gæster end mænd.⁵⁹ Hertil hører fx Jutta og Ruth, som læseren mød-

⁵⁸ $P_{\text{mid}} = 0,000$.

⁵⁹ Andele på kunstudstilling/-museum i 1998: "Mid"/♂: 62 pct.; "mid"/♀: 76 pct.; "ung"/♂: 51 pct.; "ung"/♀: 69 pct.

te i kapitel 2. Hvis "andre" museer tilføjes, fx zoologiske, botaniske og byhistoriske, kom midaldrende kvinder dog oftere på museer som sådan i løbet af perioden, men ikke midaldrende mænd og "unge" ældre.⁶⁰ Når det handler om museumsbesøg i almindelighed, var midaldrende kvinder flittigere gæster i 1998 end mænd, mens det var omvendt blandt "unge" ældre.⁶¹

Hvad biografbesøg angår, var 1990'erne ifølge Kultur- og fritidsundersøgelsens data kendetegnet ved voksende aktivitet blandt midaldrende, hvilket ikke mindst gælder kvinder, mens "unge" ældres aktivitetsniveau var stagnerende.⁶² Som nævnt er biografbesøg især kvinders – ikke mindst midaldrendes – aktivitetsfelt. Mere end hver fjerde midaldrende kvinde (29 pct.) var fx mindst tre gange i biografen i 1998. Hvad endelig koncertbesøg angår, var perioden 1993-1998 kendetegnet ved stagnation, men med en vedholdende tendens til, at levende musik i langt højere grad interesserer midaldrende kvinder end mænd, mens kønsforskellene er beskedne blandt "unge" ældre.⁶³

Religiøse aktiviteter

ÆldreSagens fremtidsstudie peger som nævnt på, at andelen af månedlige kirkegængere ikke ændrede sig blandt "unge" ældre i perioden 1987-1997 (se: kapitel 2), mens en faldende tendens blandt midaldrende mentes usikker. Kultur- og fritidsundersøgelsen antydede dog et fald blandt midaldrende i perioden 1993-1998. Nye beregninger gennemført af arbejdspapirets forfatter peger på, at den faldende tendens er signifikant blandt midaldrende under ét, men ikke med samtidig fokus på køn.⁶⁴ Ifølge Kultur- og fritidsundersøgelsens databaser var tendensen i 1990'erne reduceret kirkegang såvel blandt midaldrende som "unge" ældre. Tendensen er dog fortsat behæftet med usikkerhed, da beregninger på Værdiundersøgelsens database 1990-1997 ikke underbygger den.⁶⁵

⁶⁰ $P_{\text{"mid"/♀}} = 0,041$; $P_{\text{"mid"/"ung"/♂}} \geq 0,05$.

⁶¹ Andele mindst tre gange på museum i 1998: "Mid"/♂: 19 pct.; "mid"/♀: 32 pct.; "ung"/♂: 20 pct.; "ung"/♀: 13 pct.

⁶² $P_{\text{"mid"}} = 0,043$; $P_{\text{"mid"/♀}} = 0,021$; $P_{\text{"ung"}} \geq 0,05$.

⁶³ Andele mindst tre gange til koncert i 1998: "Mid"/♂: 10 pct.; "mid"/♀: 20 pct.; "ung"/♂: 14 pct.; "ung"/♀: 11 pct.

⁶⁴ $P_{\text{"mid"}} = 0,014$; $P_{\text{"mid"/♂}} = 0,199$; $P_{\text{"mid"/♀}} = 0,101$.

⁶⁵ $P_{\text{"mid"}} = 0,075$; $P_{\text{"ung"}} = 0,143$. Ifølge Værdiundersøgelsens databaser 1990-1999 er andelen af midaldrende og "unge" ældre, der går i kirke månedligt eller oftere, højere end i Kultur- og fritidsundersøgelsen. Eksempelvis gik 10 pct. af midaldrende og 20 pct. af "unge" ældre månedligt eller oftere i kirke i 1999. Forskellene kan skyldes, at nogle respondenter muligvis har inkluderet kirkegang i forbindelse med højtider o.l. Også konteksteffekter er mulige, eftersom Værdiundersøgelsens spørgsmål om kirkegang findes i en længere spørgsmålsserie om religiøse problematikker. Endelig kan forskellen selvsagt også skyldes to forskellige periodeafgrænsninger.

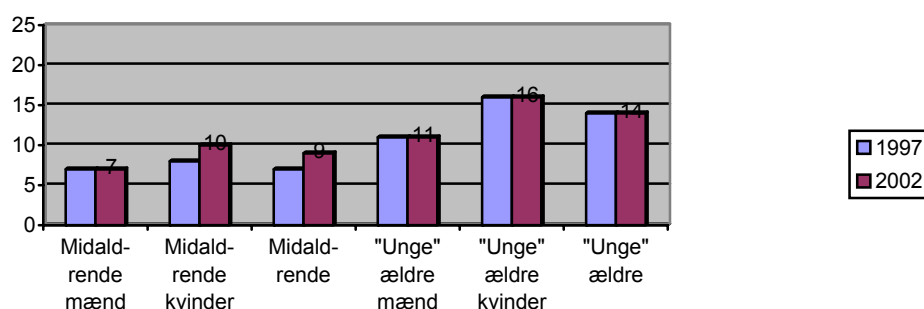
Når der derimod i Ældredata-basen 1997-2002 nogle år senere spørges, hvorvidt midaldrende og "unge" ældre er til gudstjeneste eller menighedsmøde månedligt eller oftere, forekommer den samme udviklingstendens ikke længere (se: figur 3.24.). Mens udviklingen blandt midaldrende som helhed er kendetegnet ved en beskedent, men signifikant vækst, er "unge" ældres kirkelige aktiviteter stagnerende.⁶⁶ Især midaldrende kvinder synes at gå til gudstjeneste lidt oftere, om end tendensen ikke er signifikant (med de tre omtalte databaser og heraf afledte tendenser in mente bliver det vanskeligt at forudsige omfanget af fremtidig kirkegang). Blandt flittige kvindelige kirkegængere hører Elly, der er pensioneret sygeplejerske og menighedsrådsmedlem:

Jeg er vokset op på landet, og vi kom ikke så meget ud, men jeg var af en eller anden grund betydelig mere genert end mine søskende (...).

*Siden jeg var barn, har jeg haft mange komplekser, så jeg har mange gange bedt Gud om hjælp, fordi jeg ikke følte mig kompetent til de opgaver, jeg blev stillet overfor. Jeg ville ikke være uvillig, og Gud har hjulpet mig.*⁶⁷

Figur 3.24.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der er til gudstjeneste eller menighedsmøde månedligt eller oftere.

Kilde: Ældredata-basen 1997-2002. $P_{\text{mid}/\text{♂}} = 0,123$ (N = 3.009); $P_{\text{mid}/\text{♀}} = 0,103$ (N = 3.085); $P_{\text{mid}} = 0,028$. $P_{\text{ung}/\text{♂}} = 0,448$ (N = 2.066); $P_{\text{ung}/\text{♀}} = 0,247$ (N = 2.148); $P_{\text{ung}} = 0,137$.

Underholdning

Når det til sidst handler om mindre "seriøse", underholdende aktiviteter, indeholder de i dette kapitel anvendte databaser kun få ikke allerede omtalte og offentligtgjorte budskaber. Der blev fx peget på, at forskellige kortspil er forholdsvis udbredt blandt midaldrende og ikke mindst blandt "unge" ældre. Ældredata-basen muliggør anskueliggørelse af, hvordan midaldrendes og "unge" ældres interesse for kortspil har udviklet sig i en 5-årsperiode omkring årtusindeskiftet (se: figur 3.25). Interessen har været markant faldende blandt midaldrende af begge køn, mens der ikke er signifikante ændringer blandt "unge" ældre. Selv-

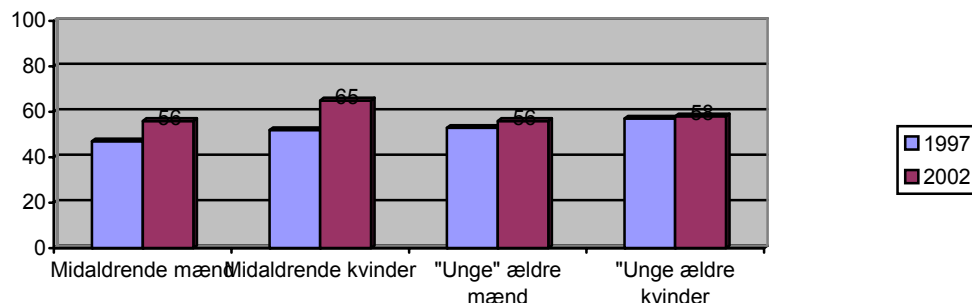
⁶⁶ $P_{\text{mid}} = 0,028$; $P_{\text{ung}} = 0,137$.

⁶⁷ Se: <http://www.eliaskirken.dk/pdf2001/2001-4.pdf>.

om mange fortsat vil spille kort – fx Jutta, som læseren mødte i kapitel 2 – er det næppe en aktivitet, der vinder frem inden for de nærmeste år.

Figur 3.25.

Procentuelle andele af midaldrende og "unge" ældre, der aldrig spiller kort.

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}^*/\text{♂}} = 0,000$; $P_{\text{mid}^*/\text{♀}} = 0,000$; $P_{\text{ung}^*/\text{♂}} = 0,377$; $P_{\text{ung}^*/\text{♀}} = 0,740$ (χ^2 -test).

I det foregående kapitel blev det tillige – dog uden mulighed for at skitsere udviklingslinjer – påpeget, at midaldrendes og "unge" ældres interesse for at komme i forlystelsesparker, tivolier o.l. er ret udtalt, hvilket ikke mindst gælder kvinder. Flere kunne dog ønske at have deres gang sådanne steder, men har ikke råd. Det gælder fx Henny, der er folkepensionist:

Jeg går aldrig ud og bruger penge til teater, tivoli eller andre forlystelser – det er der ingen penge til (...). Jeg kan jo ikke spise mine mursten (Socialministeriet, 2000:in).

Også zoologiske haver, dyreparker o.l. tiltrækker mange, især midaldrende. Den slags aktiviteter er et område kendetegnet ved relativ konstans i perioden 1993-1998 – ydermere uden nævneværdige kønsspecifikke forskelle. Endelig skal en fra ÆldreSagens fremtidsstudie tendens gentages, nemlig at både midaldrende og "unge" ældre i slutningen af 1990'erne kom betydeligt oftere på restauranter, caféer o.l. end ti år tidligere – en problematik, der ikke er inkluderet i de ovenfor omtalte databaser. Det ville være interessant at vide, om tendensen i højere grad angår det ene køn end det andet, men i fremtidsstudiet er køn som nævnt tildelt en tilbagetrukket næsten ikke eksisterende placering.

Tværgående tendenser

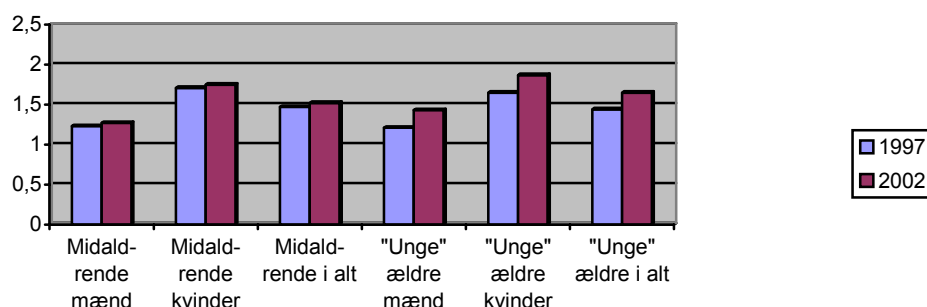
Mens der ovenfor er sat separat fokus på en lang række indikatorer vedrørende fritidsanvendelse, er sigtet afsluttende at belyse, hvorvidt analyser, der går på tværs af indikatorer, bidrager til at tegne et andet og mere nuanceret billede af udviklingen i midaldrendes og "unge" ældres fritidsaktiviteter. Med dette formål er der med afsæt i Ældredatabasen 1997-2002 – svarende til netværksindekset ovenfor – konstrueret et indeks omfattende fem indikatorer, nemlig læsning af bøger, udøvelse af motion/sport, deltagelse i fritidsundervisning/foredrag samt udøvelse af kulturelle og kirkelige aktiviteter.⁶⁸

⁶⁸ Indeksets formelle maksimum er 5, mens minimum er 0.

Det fremgår af figur 3.26, at de gennemsnitlige indeksscores har været stigende 1997-2002, dog kun signifikant blandt "unge" ældre mænd og kvinder. Heraf kan omvendt udledes, at ikke meget – med forbehold for, at indekset kun baseres på fem indikatorer – tyder på, at midaldrende og "unge" ældre mænds og kvinders fritidsaktiviteter skulle være faldende, snarere tværtimod. I forhold til indeksets maksimum peger indeksscores endvidere på, at mange midaldrende og "unge" ældre ikke honorerer alle fem fritidsanvendelseskriterier.

Figur 3.26.

Gennemsnitlige indeksscores vedrørende læsning af bøger, dyrkelse af motion/sport, deltagelse i fritidsundervisning/foredrag samt deltagelse i kulturelle og kirkelige aktiviteter.⁶⁹

Kilde: Ældredatabasen. $P_{\text{mid}}^{\text{m}} = 0,256$ (N = 3.007); $P_{\text{mid}}^{\text{f}} = 0,338$ (N = 3.080); $P_{\text{ung}}^{\text{m}} = 0,000$ (N = 2.067); $P_{\text{ung}}^{\text{f}} = 0,000$ (N = 2.147).

Problematikken kan illustreres på en lidt anden måde, nemlig ved at belyse, hvordan andelen af midaldrende og "unge" ældre, der *undlader* at dyrke blot én af de nævnte fritidsaktiviteter, har udviklet sig i 5-årsperioden. Der viser sig en tendens til fald i begge aldersgrupper, om end faldet kun er signifikant blandt "unge" ældre mænd og kvinder.⁷⁰ Heraf følger, at ca. hver fjerde "ung" ældre mand og hver sjette kvinde ikke læste bøger ugentligt, ikke dyrkede motion/sport mindst en gang om måneden, ikke gik til fritidsundervisning/foredrag månedligt, ikke gik i teateret/biografen/til koncert/på museum o.l. månedligt og ikke til gudstjeneste månedligt i 2002. Blandt midaldrende mænd er andelen lidt højere, men på samme niveau blandt midaldrende og "unge" ældre kvinder.

Endelig er der også åbenbare kønsspecifikke forskelle, idet mænd har "lettere" ved ikke at udføre blot én af de nævnte aktiviteter. Omvendt udfører både midaldrende og "unge" ældre kvinder markant oftere mindst fire af de nævnte aktiviteter. Mens kun 3 pct. af midaldrende mænd i 2002 udførte 4-5 aktiviteter, var andelen blandt kvinder ca. tre gange større (9 pct.). Blandt "unge" ældre var

⁶⁹ Midaldrende hhv. "unge" ældre (N = alle), der opfylder følgende betingelser: 1. Læser bøger ugentligt; 2. dyrker motion/sport mindst en gang om måneden; 3. går til fritidsundervisning/foredrag månedligt; 4. går i teateret, biografen, til koncert, på museum o.l. månedligt; 5. er til gudstjeneste månedligt.

⁷⁰ "Unge" ældre mænd: fra 34 til 26 pct. ($P_{\text{m}} = 0,000$); "unge" ældre kvinder: fra 19 til 16 pct. ($P_{\text{f}} = 0,004$).

forskellen af samme størrelsesorden (5 hhv. 13 pct.). I begge aldersgrupper er kvinder med andre ord mere bredspektret aktive end mænd.⁷¹ Det gælder fx 69-årige Anna, der trods to alvorlige operationer "ikke sidder hjemme og samler støv", hvilket hendes bredspektrede ugeprogram viser:

Mandag – seniordans. Tirsdag – aktivitetscenter. Onsdag – LO tværfaglig efterlønsklub. Torsdag – Tæppecurling og petanque i rulleskøjtehal + aktivitetscenter. Fredag – svømning i varmtvandsbassin + møder i centerråd. Lørdag/søndag passes haven (Socialministeriet, 2000:in).

3.4. Fremtidens forventede aktiviteter

Er de i dette og det foregående kapitel beskrevne udviklingstendenser så entydige og robuste, at de tillader kvalificerede antagelser om den fremtidige udvikling – dvs. inden for de nærmeste 10-15 år – med hensyn til ældre mænds og kvinders sociale relationer, gøremål og fritidsinteresser? Forudsigelser angående menneskelig adfærd er nødvendigvis problematiske, blandt andet fordi forudsigelser i sig selv kan påvirke menneskelig adfærd, men også fordi kommende ældres samfundsmæssige betingelser på mange måder er "ukendt land", fx med hensyn til internationale forholds gennemslag i Danmark, økonomisk udvikling, ældrepolitiske tiltag, nye aktivitetsændrende innovationer mv.

Forfatteren placerer sig derfor på en uriaspost, når han ikke desto mindre "vover pelsen" og skitserer forventelige aktivitetsscenarier blandt kommende ældre mænd og kvinder. Eksempelvis ville David Hume (1711-1776) og Karl Popper (1902-1994), hvis de var i live, beføjet kunne anfægte forfatterens mangelfuldt betingede forudsigelser. Ifølge Popper kan forudsigelser af "historiens gang" næppe nogensinde opnå nævneværdig grad af sikkerhed, men usikkerheden kan søges reduceret. Forudsigelserne er derfor under alle omstændigheder foreløbige og vil blive justeret under inddragelse af resultater fra den førnævnte spørgeskemaundersøgelse blandt midaldrende og "unge" ældre (se: kapitel 4). Hvad forudsigelsernes konsekvenser er med hensyn til ældretilbud, der kan bibringe kommende ældre mænd og kvinder en ligestillet aktiv alderdom, er en problematik, der henvises til arbejdspapirets afsluttende kapitel.

Kommende ældres sociale forbindelser

For midaldrende og "unge" ældre er familie og familierelationer markant vigtigere end alle andre livsområder, fx venskaber, fritidsinteresser og religiøse aktiviteter. Familiære relationer spiller en afgørende rolle for begge køn (se fx også: Audun-Olsen, 2001; Bunnage & Bruhn, 1999). Det er en opfattelse, som kommende ældre mænd og kvinder så at sige bærer ind i alderdommen, og som er afgørende for deres fremtidige adfærd og forhåbninger. På dét livsvigtige område vil der næppe heller opstå nye forskelle inden for en nærmere fremtid. Der-

⁷¹ Det er ved lineær regression – dvs. under samtidig inddragelse af interviewår, køn og alder – beregnet, at "unge" ældre kvinder i 2002 scorer den højeste indekssværdi, mens midaldrende mænd i 1997 scorer lavest (dokumentation ikke vedlagt; kan rekvireres ved henvendelse til forfatteren).

imod kan det spille en rolle, at kommende ældre mænd fremhæver betydningen af arbejde, mens kvinder i højere grad er orienteret imod venner og familie. Med termer fra filosofen Jürgen Habermas (f. 1929) er kvinder navnlig præget af *livsverdenen*, mens mænd i højere grad tildeler *systemverdenen* betydning og derfor – selv når de ikke længere er erhvervsaktive – betoner arbejdets mening.

Som for nutidens midaldrende og ”unge” ældre vil *børn og børnebørn* også for langt de fleste kommende ældres vedkommende være sociale netværks ”hovedpersoner”. Modsat hvad Bunnage & Bruhn (1999) forventede, kan der ganske vist i de senere år (1997-2002) spores en svag tendens til, at midaldrende og ”unge” ældre – det gælder ikke mindst kvinder – efterhånden er lidt mindre sammen med deres børn. Dog har ældre mænds og kvinders kontakt med børn i adskillige år været – og vil også i fremtiden være – overordentlig hyppig, endda muligvis med en successiv tilnærmelse mellem de to køn. Ligeledes tyder intet på, at kommende ældres samvær med deres børnebørn skulle udvise faldende fremtidig tendens. Det vil dog formodentlig også i de nærmeste 10-15 år være sådan, at ældre kvinder er lidt oftere sammen med deres børnebørn end det andet køn, blandt andet fordi de varetager omsorgs- og andre opgaver, der traditionelt er kvindelige og nok også vil være det i årene fremover.

Hvad midaldrendes og ”unge” ældres samvær med *forældre og svigerforældre* angår, har de seneste år været kendetegnet ved udeblevne ændringer. Ikke desto mindre kommer nogle ændringer af sig selv, nemlig ved livets afslutning. Når midaldrende og ”unge” ældre når livets sidste dage, er forældrekontakter en sjældenhed. Derimod kan *andre familiære kontakter* komme på tale. Selvom der – især blandt ”unge” ældre mænd – er sporet tendenser til sjældnere kontakt med ”anden familie”, fx søskende, er tendensen så svag, at den slags kontakter næppe vil undergå afgørende ændringer inden for de nærmeste 10-15 år.

Alt i alt tyder intet således på, at familien skulle være under opløsning som samfundsmæssig ”ældreinstitution” i de nærmeste 10-15 år, men også vil være afgørende socialt såvel som følelsesmæssigt for langt de fleste af fremtidens ældre mænd og kvinder. Om der så ligefrem – som hævdet af ÆldreSagens Audun-Olsen (2001) – vil være tale om øget familiær opbakning er mere diskutabelt. Selvom familien som ”ældreinstitution” på ingen måde er truet, er der som anskueliggjort i kapitlet ikke grundlag for udelt begejstring.

Selvom familierelationer er vigtige, vil også *venskabelige relationer* spille en vigtig – næppe reduceret – rolle i fremtiden. Blandt midaldrende og ”unge” ældre har det venskabelige felt i de senere år (1997-2002) været kendetegnet ved overvejende stabilitet, hvorfor der – som også forudset af Bunnage & Bruhn (1999) – ikke synes at være spor af afgørende ændringer. Måske vil der dog blive færre, som har venner, som de kan betro sig til, mens noget tyder på, at fremtidens ældre i højere grad end nutidens vil rejse og feriere med venner.

Efter alt at dømme vil de fleste kommende ældre også i fremtiden have venner, som de kan henvende sig til, betro sig til og tale med om personlige problemer. Noget tyder imidlertid på, at ældre kvinder muligvis vil få lettere end mænd ved

at fastholde venskaber og opdyrke nye venskaber.⁷² Endelig peger intet på, at naboskabsrelationer, der er – og formodentlig forsat vil være – nogenlunde lige vigtige for de to køn, skulle være under begyndende udtynding. De fleste ældre vil forsat hilse på deres naboer og tale lidt med dem, mens færre vil komme sammen med eller ligefrem lade sig involvere i venskaber med dem.

Social involvering indebærer også mulighed for at *yde eller modtage hjælp*. Der er som nævnt fundet spor af reduceret hjælpsomhed blandt midaldrende kvinder, hvilket fx kan skyldes erhvervsarbejde eller andre uopsættelige gøremål. Blandt "unge" ældre forekommer den slags ændringer da heller ikke. Det formodes derfor, at fremtidens ældre – når helbredet vel at mærke tillader det – vil være ligeså hjælpsomme over for børn og andre familiemedlemmer som nutidens. Til gengæld vil der forsat være iøjnefaldende kønsspecifikke forskelle. Når det fx handler om at hjælpe egne børn med rengøring, tøjvask o.l., hente og/eller passe børnebørn og fremstille eller reparere tøj til familiemedlemmer, vil det hovedsageligt være kvindelige aktiviteter, mens fremtidens mandlige folkepensionister i højere grad vil bistå med vedligeholdelse af børns boliger mv. Intet tyder på, at traditionelle kønsroller skulle være under afgørende forandring.

Trods familierelationer, venskaber, naboskabs- og gensidige hjælperelationer undgår mange ældre – det gælder også fremtidens – ikke undertiden at blive grebet af *ensomhedsfølelse*, dvs. en mere eller mindre belastende oplevelse af at være alene mod egen vilje. Der har over en længere periode været tegn på, at midaldrende og navnlig "unge" ældre – tilmed med ægtefælle/samlever for størstedelens vedkommende – er blevet mere ensomme, mens nyere tendenser (1997-2002) tyder på reduceret ensomhed, især blandt "unge" ældre kvinder. Anskues de to tendenser under ét, er forudsigelse af ensomhed blandt kommende ældre et tvivlsomt forehavende og udelades derfor.

Da kommende ældres kontakter med familie, venner o.l. forventes at være stagnerende, er ét af flere kim, fx tab af ægtefælle og øget individualisering (se fx: Gundelach, 2002), måske hermed lagt til fremtidige ensomhedsproblemer. Da ældre kvinder forventeligt også i fremtiden har mere bredspektrede kontaktflader end mænd og lettere etablerer nye sociale relationer, vil kommende ældre mænd muligvis være særligt udsat for ensomhedsrisici.

Den fri tids aktiviteter blandt kommende ældre

For både midaldrende og "unge" ældre gælder, at de som gamle – ud over familiære og andre sociale netværk – regner med at bruge en stor del af deres tid på fritidsinteresser (se fx: Audun-Olsen, 2001). Deres nuværende fritidsaktiviteter er bredspektrede og vil – når helbredet tillader det – også være det i alderdommen. Fremtidens ældre læser fx aviser og bøger, kommer på biblioteker, bruger pc/internet, dyrker sport/motion, går til sportsarrangementer, dyrker hob-

⁷² Selvom midaldrende kvinder som nævnt sjældnere havde gæster hjemme og selv var gæst andetsteds ultimo end primo 1990'erne, er der ikke afgørende ændringer. Mere iøjnefaldende er imidlertid en stabilitet på et ganske højt niveau. Der forventes derfor heller ikke afgørende ændringer med hensyn til som ældre at have gæster eller at besøge andre som gæst.

bies, går til foredrag, deltager i undervisning, er aktive i foreninger, udfører frivilligt arbejde, dyrker kulturelle interesser, går i kirke og lader sig underholde.

Kommende ældre læser selvsagt dagblade, men næppe i samme omfang som nutidens. Midaldrende og "unge" ældres vigende interesse for daglig avislæsning vil fortsætte ind i alderdommen, blandt andet fordi nye informationskanaler er kommet til og forventeligt vil finde anvendelse i voksende omfang. Det gælder ikke mindst pc'ere og internettet, hvis gennemslag er markant blandt nutidens midaldrende og vil blive det i endnu højere grad inden for de nærmeste 10-15 år. I almindelighed har nutidens ældre – sammenlignet med yngre aldersgrupper – forholdsvis begrænset kendskab til pc/internet,⁷³ mens det samme ikke vil gælde fremtidens. Ældres voksende anvendelse af pc/internet vil indebære nye muligheder, fx hjemmeindkøb via internettet, banktransaktioner via internettet og anden kommunikation med omverdenen.⁷⁴ Antagelig vil det fortsat være aktiviteter, der fortrinsvis praktiseres af mænd, hvis ikke der gøres en særlig indsats for, at ældre kvinder tildeles mulighed for at deltage i "informationssamfundet", fx ved it-kurser særligt rettet imod ældre kvinder.⁷⁵

Selvom elektroniske medier – det gælder ikke mindst pc og internet – vil få en mere fremtrædende placering blandt fremtidens ældre, vil læsning fx af underholdende blade, skønlitteratur og faglitteratur vedvarende være vigtige aktiviteter for mange ældre. Herfor taler blandt andet, at der ikke er fundet spor af aktivitetsændringer blandt midaldrende og "unge" ældre. Antagelig vil det imidlertid fortsat være sådan, at aldrende kvinders foretrukne læsning er skønlitteratur og underholdende blade, mens mænd – ud over også at læse underholdende blade – navnlig vil sætte fokus på faglitteratur og blade om særlige emner, fx sport og teknologi. Bøger og blade vil blive købt eller lånt på folkebiblioteker, der næppe vil blive besøgt sjældnere af fremtidens ældre og formodentlig i nogenlunde samme omfang af mænd og kvinder.

Midaldrendes og "unge" ældres dyrkelse af *sport og motion* har – navnlig for mænds vedkommende – undergået en betragtelig vækst siden 1980'erne, og udviklingen har været usvækket i de seneste år (1997-2002). Også interessen for at gå ture, trave og cykle har været voksende, navnlig blandt "unge" ældre. Det er en udvikling, der forventes fortsat, og som vil bevirke, at endnu flere ældre vil blive kropsligt aktive i fremtiden. Da kvinders motionerende bevægelse af krop og lemmer hele tiden har været hyppigere end mænds, vil der efterhånden ske en tilnærmelse mellem ældre mænds og kvinders aktivitetsniveau.

⁷³ Se fx: <http://www.forsk.dk/forskpro/aeldre-it/oplys.htm>.

⁷⁴ Ifølge oplysninger fra Videnskabsministeriet er andelen af 60-74-årige med adgang til internet voksende. I 2. halvår 2003 havde 50 pct. adgang til internet, mod 44 pct. i 1. halvår 2003 og 38 pct. i 2002. Blandt 60-74-årige brugte 30 pct. internet ugentligt i 2. halvår 2003 (se: www.videnskabsministeriet.dk/fsk/div/itstatistik/Befolkningen_pdf.doc).

⁷⁵ Se fx: <http://own-europe.org/conf99/dk.html>. *Older Women's Network* peger på, at ældre kvinders manglende it-deltagelse bidrager til samfundsmæssig udelukkelse, og foreslår oplysende kampagner, uddannelsesinitiativer og sikring af lige it-adgang.

Heraf følger imidlertid ikke, at fremtidens ældre mænd og kvinder kommer til at dyrke de samme former for sport og motion. Også inden for de nærmeste 10-15 år vil der være forskelle og ligheder. Nogle aktivitetsformer – eksempelvis jagt, fiskeri og skydning – vil næsten udelukkende blive udøvet af mænd, der vil fremvise deres trofæer med begejstring og stolthed, mens andre mænd med beklagelse må konstatere, at de ikke længere er i stand til at udøve fascinerende kraftbetonede former for sport og motion, fx fodbold. Andre ikke-konkurrencebetonede aktiviteter derimod vil være overvejende kvindelige, fx gymnastik, yoga og afspænding, der samtidig tilbyder mulighed for samtale. Inden for andre områder vil der forventeligt ske en yderligere tilnærmelse mellem de to køn, fx med hensyn til svømning, motionsløb og vandreture.⁷⁶

Hvad *hobbies* angår, er det aktiviteter, der – i det mindste udøvet i hjemligt regi – har udvist faldende tendens i de senere år (1997-2002) blandt midaldrende og "unge" ældre. Tilsvarende tendenser er som nævnt konstateret i ÆldreSagens fremtidsstudie (se fx: Audun-Olsen, 2001). Det må derfor imødeses, at udøvelse af hjemlige hobbies vil blive sjældnere blandt fremtidens ældre og stadig være en overvejende kvindelig aktivitet, fx forskellige former for håndarbejde. Hobbies kan også dyrkes uden for hjemmet. Det gælder fx sang og anden musikalsk udfoldelse samt amatøraktiviteter, fx teatergrupper, dansegrupper, film- og videoværksteder. Hvad den slags aktiviteter angår, har der ikke været påfaldende ændringer blandt midaldrende og "unge" ældre, hvorfor sådanne heller ikke forventes i den nærmeste fremtid. Med hensyn til hobbies udført i klubregi afhænger de blandt andet af klubtilbuds ukendte fremtidige omfang, og da udviklingen tilmed har været tvetydig, afstår forfatteren fra forudsigelser herom.

Mange midaldrende og "unge" ældre – blandt midaldrende ikke mindst kvinder – *modtager undervisning, går til foredrag o.l.* ÆldreSagens fremtidsstudie peger som nævnt på, at "unge" ældres – det gælder ikke midaldrendes – interesse for deltagelse i undervisning o.l. voksede i perioden 1987-1997. Eftersom data fra perioden 1997-2002 viser, at væksten kun er vedvarende blandt "unge" ældre kvinder, og da midaldrende kvinder samtidig har udvist et markant fald, er en begrundet forudsigelse angående ældres fremtidige undervisningsinteresser ikke mulig. Derimod tyder meget på, at også kommende ældre kvinder i langt højere grad end mænd vil deltage i fritidsundervisning, studiekredse o.l., hvis ikke særlige tilbud rettet imod ældre mænd iværksættes.

Næsten alle midaldrende og "unge" ældre er medlem af én eller flere *foreninger*, men går ikke nødvendigvis til møder dér eller andetsteds. Hvad mødedeltagelse i almindelighed angår, er midaldrende og "unge" ældre blevet mere aktive hen imod århundredeskiftet (1986-2000). Derimod udviste midaldrendes – ikke "unge" ældres – deltagelse i foreningsmøder faldende tendens i 1990'erne.

Det er derfor vanskeligt at forudsige kommende ældres aktivitetsniveau. Derimod tyder meget på, at der fortsat vil være forskelle mellem ældre mænds og

⁷⁶ Hvad overværelse af sportsarrangementer – med eller uden betaling – angår, er det som nævnt aktiviteter kendetegnet ved mandlig dominans og vil formodentlig også være det blandt fremtidens ældre.

kvinders foreningsaktiviteter. Eftersom navnlig midaldrende kvinder i stigende grad lægger afstand til politisk arbejde, vil mænd formodentlig fortsat i højere grad end det andet køn deltage i politisk foreningsarbejde og i politiske partier. Omvendt imødeses ældre kvinder i højere grad at være aktive fx inden for miljø- og naturbeskyttelse, bekæmpelse af visse sygdomme og visse former for kulturelt arbejde. Der vil dog også være ligheder de to køn imellem, fx med hensyn til fagforeningsarbejde samt grundejer-, andels- og beboerforeningsarbejde.⁷⁷

Forudsigelse af *frivilligt arbejde* blandt fremtidens ældre er ligeledes et vanskeligt forehavende, eftersom forskellige databaser ikke udviser overensstemmende tendenser. Mens ÆldreSagens fremtidsstudie (1987-1997) peger på voksende interesse for udførelse af frivilligt arbejde, er tendensen mindre åbenbar i Værdiundersøgelsen (1990-1999). Sidstnævnte database peger dog på mænds voksende udførelse af beboerarbejde, midaldrende mænds øgede udførelse af ungdomsarbejde og ikke mindst såvel midaldrendes som "unge" ældres markant øgede interesse for at udføre frivilligt arbejde i forskellige sportslige sammenhænge, fx i sportsklubber. Sidstnævnte kan blandt andet skyldes, at "unge" ældre mænd, der har måttet give afkald på kraftbetonede sportsaktiviteter, gennem frivilligt arbejde ønsker at fastholde kontakten med sportsverdenen.

Da der er en tendens til oftere at udføre frivilligt arbejde i flere foreninger eller klubber, er en forsigtig forudsigelse, der svarer til Bunnage & Bruhn's (1999), at frivilligt arbejde i det mindste ikke vil udvise faldende tendens blandt kommende ældre. Der vil med andre ord fortsat være "masser af solidaritetsfølelse" (Audun-Olsen, 2001:28). Da midaldrende og "unge" ældre mænd og kvinder udfører mange af de samme former for frivilligt arbejde, vil der næppe heller i fremtiden være afgørende forskelle med hensyn til, hvad mænd og kvinder udfører.

Når det handler om *kulturelle aktiviteter*, fx teatergang, overværelse af koncerter og biografforestillinger, udstillingsbesøg o.l., har både midaldrende og "unge" ældre – det gælder navnlig kvinder – som nævnt øget deres aktivitetsniveau anskuet over en længere periode (1986-2000). Selvom aktivitetsniveauet med hensyn til visse aktiviteter – fx overværelse af teaterforestillinger og besøg på kunstudstillinger/-museer – stagnerede i 1990'erne (1993-1998), peger nyere oplysninger (1997-2002) i samme aktivitetsøgende retning. Hvad omfanget af aktiviteter angår, er et "mætningspunkt" næppe nået, hvorfor det antages, at kommende ældre vil blive betragteligt mere aktive i kulturel henseende.

Ældres voksende kulturelle aktivitetsniveau vil omfatte begge køn, men formodentlig navnlig kvinder, der har udvist størst kulturel interesse i den nærmeste fortid. Midaldrende og "unge" ældre kvinder går fx i biografen langt oftere end det andet køn og forventes at videreføre deres i de seneste år markant øgede interesse til alderdommen. Kommende ældre kvinder går også oftere end det andet køn på kunstudstillinger og -museer, hvilket vil virke afsmittende senere

⁷⁷ Hvad deltagelse i senior- og ældreklubber angår, er der som nævnt ikke fundet spor af udviklingsændringer 1997-2002, hvilket tyder på, at det formodentlig ikke er aktiviteter, der vil tiltrække flere ældre i fremtiden. Derimod forventes ældre kvinder fortsat at komme oftere end mænd i senior- og ældreklubber.

hen. Endelig vil fremtidens ældre kvinder formodentlig også i højere grad end mænd interessere sig for at lytte til levende musik.

Der er peget på, at midaldrendes og "unge" ældres udadvendte *religiøse aktiviteter*, dvs. kirkegang, menighedsmøder o.l., tenderede til fald i 1990'erne, mens nyere oplysninger tyder på, at midaldrende efterhånden går lidt oftere i kirke, til menighedsmøder o.l. (1997-2002). Især midaldrende kvinder synes at komme oftere i kirke, ligesom "unge" ældre kvinder i forvejen er hyppigere kirkegængere end mænd. Det formodes derfor, at kvinder også vil være i overtal blandt fremtidens ældre kirkegængere, hvorimod de skitserede tendenser udelukker underbyggede forudsigelser af niveauet for fremtidig kirkegang.

Når det til sidst handler om fremtidens *underholdende aktiviteter*, er en påregnelig, men ikke særlig underbygget forudsigelse, at de – anskuet under ét – næppe kommer til at spille en mindre rolle end blandt nutidens ældre. Eksempelvis vil zoologiske haver, dyreparker o.l. fortsat tiltrække mange ældre af begge køn. Ikke mindst kvinders interesse for at besøge forlystelsesparker o.l. påregnes usvækket. Hertil kommer, at den i ÆldreSagens fremtidsstudie viste øgede interesse for restaurant- og cafébesøg forventes at holde ved – måske navnlig blandt mænd, fx enlige. Derimod udviser både midaldrende og "unge" ældre vigende interesse for kortspil, som derfor formodes at komme til at spille en mindre rolle blandt fremtidens ældre. Tilsvarende gælder billard, banko o.l.

Afslutning

Med afsæt i arbejdspapirets kønsanalytiske og ligestillingsorienterede sigte rettes opmærksomheden til sidst imod forventede aktivitetsligheder og -forskelle blandt fremtidens ældre mænd og kvinder (se: *oversigt 3.27.*). Hvad sociale netværk angår, vil ældre af begge køn også i fremtiden tildele familie og familierelationer – det gælder ikke mindst børn og børnebørn – afgørende betydning. Familie vil også fremover virke som fundamental "ældreinstitution". Familiens betydning for ældre nu og i fremtiden begribes måske bedst med fokus på problemer, der opstår, og skader, der sker, når familiemedlemmers antal reduceres, fx ved ægtefælles eller børns død. Læs fx, hvad 83-årige Ingrid skriver:

*Vi .. levede et roligt liv med gode og hjælpsomme naboer, og mange gode venner. Nu i skrivende stund er mange borte. Mine børn er blevet midaldrende, mine børnebørn er alle voksne, tre små piger er mine dejlige oldebørn, og som børnene altid i vores familie, er de både de klogeste og kønneste. Vagn [ægtefælle, h.o.] fik et slemt år, med sygdom, tab af kræfter, han ændrede sig mentalt, det var slemt at være vidne til, men det gjorde selvfølgelig at man fik fred, da han døde dagen efter sin 83 års fødselsdag. Man kan sige et langt og muntert liv sluttede.*⁷⁸

⁷⁸ Se: <http://www.danbbs.dk/~just/total.web/com00866.htm>

Oversigt 3.27.

Aktivitetsligheder og -forskelle blandt fremtidens ældre mænd og kvinder.

	<i>Ligheder mellem kønnene</i>	<i>Forskelle mellem kønnene</i>
<i>Sociale netværk</i>	Familien som stabil institution Høj prioritering af familierelationer Børn/børnebørn: "hovedpersoner".. Venskabs store udbredelse Hjælpsomhed over for familie mv. ..	Kvinder oftest sammen med børnebørn Kvinder oftest sammen med venner Kønsspecifikke hjælpeformer Størst ensomhedsrisiko blandt mænd
<i>Fritids-aktiviteter</i>	Vigende interesse for avislæsning Øget interesse for pc/internet Udbredt interesse for bøger Udbredt brug af folkebiblioteker Øget interesse for sport/motion Fælles sports-/motionsformer Faldende interesse for hobbies Fortsat undervisningsinteresse Fælles foreningsarbejde Frivilligt arbejde ikke faldende Øget kulturel aktivitet Underholdning ikke faldende Øget interesse for restauranter mv. Faldende interesse for kortspil mv.	Mænd oftest brugere af pc/internet Kvinder oftest skønlitterære Mænd oftest faglitterære Mænds interesse mest voksende Kønsspecifikke sports-/motionsformer Kvinder oftest hobbydyrkende Kvinder oftest til undervisning o.l. Mænd oftest til politisk arbejde Kvinder mest aktive i visse foreninger, fx miljø/natur og sygdomsbekæmpelse Størst kulturel vækst blandt kvinder Kvinder oftest i kirke o.l. Kvinder oftest i tivoli o.l. Muligvis størst mandlig interesse

Hvis helbredet tillader det, vil hjælpsomhed over for familiemedlemmer og andre fortsat blive vægtet højt, ligesom også venskaber vil være vigtige for begge køn. Ældre kvinder vil dog tilbringe mest tid fx sammen med børnebørn og venner, ligesom der også i de nærmeste 10-15 år vil være hjælpeformer kendetegnet ved kvindelig dominans, fx pasning af børnebørn, mens mange mænd med helbred til det vil nyde at udføre reparationer, lave havearbejde mv. Trods den betydning, som også mænd tillægger familie og venner, vil det fortsat være sådan, at ældre kvinder bidrager med mere "socialt klister" end det andet køn.

Ældres fritidsinteresser er bredspektrede og vil forventeligt blive endnu mere mangfoldige i fremtiden. Eksempelvis vil interessen for brug af pc og internet være voksende blandt begge køn, ligesom mænd og kvinders interesse for at dyrke sport og motion formodentlig vil være i yderligere tiltagende. Blandt midaldrende og "unge" ældre anes konturer af en udvikling, der indebærer, at flere sports- og motionsformer bliver fælles aktiviteter for de to køn, fx svømning, motionsløb og vandreture, ligesom de fleste former for frivilligt arbejde allerede er fælles blandt kommende ældre. Forventelig vil også dyrkelse af kulturelle interesser være omsiggribende, hvilket desuden gælder byture, fx restaurant-, cafébesøg o.l. Inden for andre områder forventes derimod stagnation tenderende til fald, fx med hensyn til avislæsning, hobbies/håndarbejde og kortspil.

Trods iøjnefaldende bestræbelser i retning af øget ligestilling de to køn imellem siden 1960'ernes ungdomsoprør og kvindebevægelse vil der imidlertid også i fremtiden være afgørende forskelle mellem ældre mænds og kvinders aktivitetsmønstre. Det vil fx tage længere tid, før ældre kvinders brug af pc og internet bliver ligeså udbredt som mænds. Trods sports- og motionsformer, der efterhånden bliver fælles for begge køn, vil visse former vedvarende være kendetegnet ved mandlig eller kvindelig dominans. Det vil fx fortsat næsten udelukkende være mænd, der jager, skyder og fisker – og ærekært fremviser deres trofæer, mens ældre kvinder vil være i markant overtal, når de gymnasticerer, dyrker yoga og andre afspændingsøvelser. Desuden vil det fortsat være sådan, at først og fremmest ældre mænd overværer sportsarrangementer.

Ældres udøvelse af kulturelle interesser vil også være karakteriseret ved markante forskelle de to køn imellem, fx med forventet kvindelig dominans, hvad biografbesøg, overværelse af koncerter og besøg på kunstudstillinger angår. På samme måde vil ældre kvinder også være i overvægt, når det drejer sig om at overvære foredrag, deltage i undervisning o.l., mens den vigende interesse for deltagelse i politiske møder og andet politisk arbejde formodentlig vil være mindre vigende blandt mænd. Mænd vil fortsat dominere inden for aktivitetsområder, der indebærer potentiel magt og indflydelse, mens ældre kvinder vil være mere aktive, når det handler om familiær og anden omsorgsorienteret social interaktion, ligesom kvinder også vil udvise en højere grad af udadsøgende nysgerrighed over for nye vidensudfordringer.

Som dette og det foregående kapitel har anskueliggjort, mestrer kommende ældre mænd og kvinder – trods ligheder de to køn imellem – ikke overgangen til livets sidste fase på samme måde. For så vidt som kommende ældre kvinder forventeligt bliver mere bredspektret aktive end mænd, tyder meget på, at fremtidens kvinder fortsat vil være det "stærke køn" såvel i social som anden aktivitetsmæssig henseende: "Kvinner og menn takler det å bli eldre på ulik måte, og kvinnene kommer generelt best ut av det. Den sosiale veven hun har vevd gjennom livet blir til en oppspart kapital hun kan bringe med seg inn i alderdommen (...). For menn derimot, som har levd i den tradisjonelle mannsrollen, blir overgangen til pensjonistlivet vanskeligere. De har i stor grad bygget opp livet sitt rundt jobben, og kan miste noe av sin identitet når de slutter i den"⁷⁹ Scenariet afhænger dog af, om ældre mænd i samme omfang som kvinder i fremtiden får tilbudt aktiviteter, der opfattes som meningsfulde (se: kapitel 5).

Med ovennævnte forudsigelser og en underbygget antagelse om, at kommende ældre kvinder – både når det handler om sociale forbindelser og dyrkelse af den fri tids aktiviteter – vil være mere tværgående aktive end det andet køn, tildeles Bunnage & Bruhn (1999) de afsluttende (tidligere citerede) sætninger, eftersom deres "profetier" i hovedsagen svarer til forfatterens: "Når der .. skal opsummeres omkring de kommende ældres samfunds- og fritidsliv set i et tidsperspektiv på 10-15 år, forekommer det mest sandsynligt, at de til den tid vil være mere aktive end nutidens ældre i de tilsvarende aldre. En væsentlig baggrund for den

⁷⁹ Kirsten Thorsen: Eldrerollen endrer seg dramatisk (se: <http://gammel.viover60.no/le-sestoff/reportasjer99/eldrerolle.html>)

antagelse er, at de kommende ældre er mere involveret i samfunds- og fritidsaktiviteter end tidligere årgange kommende ældre. Desuden besidder de flere ressourcer, der skal til for at kunne benytte de tilbud og muligheder, der er for at dyrke fritidsinteresser ..." (anf.skr.:139).

[4]

MIDALDRENDE OG "UNGE" ÆLDRE MÆNDS OG KVINDERS ØNSKER OM AKTIVITETER I ALDERDOMMEN

- EN SPØRGESKEMAUNDERSØGELSE

4.1. Indledning

I det foregående kapitel blev der sat fokus på, hvordan midaldrendes og "unge" ældres aktiviteter har udviklet sig i de sidste 10-15 år. På grundlag heraf vovede forfatteren "pelsen" og fremkom med empirisk baserede gisninger om den fremtidige aktivitetsudvikling blandt aldrende mænd og kvinder. Der blev blandt andet peget på, at kommende ældre kvinder – både når det handler om sociale forbindelser og dyrkelse af fritidsaktiviteter – vil være mere bredspektret aktive end det andet køn. Hvad er imidlertid mere naturligt end at spørge de implicerede aktører, hvad de selv mener om fremtidens aktiviteter? Mens der i kapitel 3 blev tegnet et foreløbigt billede af mænds og kvinders fremtidige aktiviteter, præciseres billedet med afsæt i relevante aktørers egne ytringer.

Som afsæt herfor er det imidlertid hensigtsmæssigt først at opdatere den eksisterende viden om midaldrendes og "unge" ældres husarbejde, sociale netværk og fritidsinteresser (se: afsnit 4.3.). Det indledende afsnit bør læses som et nødvendigt supplement til analyserne i de to foregående kapitler. Derefter bedes læseren forestille sig, at en halv snes år er forløbet, og at aktørernes helbred er nogenlunde uforandret: Hvad bliver i så fald vigtige fremtidige aktiviteter med hensyn til husarbejde, netværk og fritidsinteresser? (se: afsnit 4.4.). Derefter antages det samme antal år forløbet, men aktørernes helbred forringet: Hvad er da den vigtigste aktivitet, fx også hvis brug af ældre- eller dagcentre skulle blive nødvendig (se: afsnit 4.5.). Sigtet hermed er at belyse, hvad fremherskende fremtidsønsker er, og hvor robuste kønsspecifikke forskelle er.

4.2. Fremgangsmåden

Der er med andre ord behov for at sætte fokus på midaldrende og "unge" ældres ønsker til en aktiv alderdom, hvilket kræver gennemførelse af en surveyundersøgelse, dvs. en stikprøvebaseret spørgeskemaundersøgelse. Ved planlægning af en surveyundersøgelse skal blandt andet populationen afgrænses, en stikprøve udtrækkes, et spørgeskema udarbejdes og interviewmåde

besluttet. Ikke overraskende er surveyundersøgelsens population midaldrende og "unge" ældre, der afgrænses til 55-59-årige hhv. 65-69-årige. Blandt i Danmark bosiddende i de to aldersgrupper er simpelt tilfældigt via *Befolkningsstatistikregisteret* udvalgt cirka 1.000 fra hver gruppe.¹

Med afsæt i metodeforskning om forebyggelse af måleproblemer i surveyundersøgelser (se fx: Olsen, 2001a; Olsen, 1998) er der udarbejdet et spørgeskema, der er egnet til at kortlægge midaldrendes og "unge" ældres ønsker til en "aktiv" alderdom. Der sættes både fokus på husarbejde, sociale netværk og fritidsinteresser. Dermed er fokus langt fra udelukkende på kommunale og af kommuner delegerede tilbud, men på aktiviteter og aktivitetstilbud i bred forstand, fx følgende: aftenskoler, folkebiblioteker, biografer, efterlønssklubber, folkekirke, forlystelser, frivilligt arbejde, højskoler, museer, pensionistforeninger, private organisationer, sociale netværk, sport/motion og sportsarrangementer.

Spørgsmål, der indgår i spørgeskemaet, sigter fortrinsvis imod at afdække ønsker til aktiviteter i alderdommen, dvs. er en særlig type af holdningsspørgsmål, men også faktuelle spørgsmål er inkluderet, fx om aktuelle aktiviteter samt diverse baggrundsoplysninger, fx køn, alder og erhvervsuddannelse. Holdningsspørgsmål er generelle eller specifikke. Mens generelle holdninger er almene forestillingsbilleder, der udelukker holdningsbæreren som aktør i forhold til et givet holdningsobjekt, forudsætter specifikke holdninger, at holdningsbæreren indtænker sig selv som aktør (se fx: Olsen, 2001b). Da der ikke nødvendigvis er overensstemmelse mellem generelle og specifikke holdninger, og da specifikke holdninger er nærmere potentiel handleparathed og dermed nærmere faktisk fremtidig adfærd end generelle fremtidsholdninger, belyses de nævnte problemstillinger fortrinsvis ved besvarelse af specifikke holdningsspørgsmål.²

Under henvisning til de nævnte problemstillinger sondres i spørgeskemaet endvidere mellem to former for betingede kønsspecifikke aktivitetsønsker. Den ene betingelsesform antager, at respondenters helbred i alt væsentligt forbliver uændret i de kommende ti år, mens den anden forudsætter væsentlige helbredsforringelser, der fx gør modtagelse af hjemmehjælp, brug af dagcentre etc. nødvendig. Sondringen er påkrævet, hvis surveyundersøgelsens resultater skal kunne anvendes til i nogen grad at forudse krav, der vil blive stillet til kommuners og andres indsats over for ældre mænd og kvinder.

¹ Fokusering på midaldrende og "unge" ældre med anden etnisk oprindelse end dansk ville være ønskelig, men er ikke gennemførlig. Der måtte i så fald "oversamples" på indvandrere og flygtninge, hvilket ville gøre nettostikprøven af respondenter med dansk oprindelse for lille. Hertil kommer, at fokus på respondenter med anden etnisk oprindelse end dansk ville udelukke tilvirkning af data via anvendelse af postspørgeskemaer. Hertil ville kræves telefoninterview i flere tilfælde gennemført af interviewere, der behersker relevante fremmedsprog.

² Det udviklede spørgeskema er testet ved gennemførelse af en prøveundersøgelse. En halv snes prøveinterview sikrer ikke, at målinger er fuldstændig uden mangler, men yder dog et vist bidrag til, at spørgeskemaet "fungerer" i praksis.

Tilvirkningen af data er gennemført postspørgeskemabaseret med sædvanlige for SFI-SURVEY gældende retningslinjer, herunder fremsendelse af to rykkere. Det er en gennemgående erfaring, at der sjældent opnås høje gennemførelsesprocenter ved anvendelse af postspørgeskemaer, mens relativt flere respondenter almindeligvis deltager i besøgsinterview. Tilvirkningen af data ultimo 2004 tog afsæt i en simpelt tilfældigt udtrukket bruttostikprøve på 2.118 potentielle respondenter, hvoraf 1.056 var midaldrende (55-59-årige) og 1.062 "unge" ældre (65-69-årige). Den samlede opnåelsesprocent er 63,6, hvilket er tilfredsstillende, når datatilvirkningsmåden tages i betragtning. Opnåelsesprocenterne er ikke markant forskellige de to aldersgrupper imellem (62,1 pct. hhv. 65,1 pct.), ligesom der heller ikke er væsentlige kønsspecifikke forskelle. Kun lidt flere kvinder end mænd er interviewet (64,4 pct. hhv. 62,8 pct.).

Hvad geografiske forskelle angår, er de af lidt større omfang, dog uden at være bekymrende. Den laveste deltagelsesgrad er blandt sønderjyske respondenter (55,0 pct.), mens den højeste findes i hovedstadens forstæder (69,5 pct.). Endelig varierer deltagelsesgraden med respondenteres civilstand. Den laveste deltagelse findes blandt ugifte og fraskilte (42,2 pct. hhv. 50,0 pct.), mens den højeste findes blandt gifte (67,9 pct.). Det kan ikke udelukkes, at navnlig det ulige geografiske og civilstandsmæssige bortfald kan bidrage til at skabe måleproblemer. Der er derfor iagttaget et forsigtighedsprincip ved analyse og fortolkning af data, herunder af P-værdier knyttet til statistiske test.

4.3. Nuværende aktiviteter

I det følgende sættes der fokus på midaldrendes og "unge" ældres nuværende aktiviteter under tre overskrifter: husarbejde, sociale relationer og fritidsaktiviteter. Disse aktiviteter og udviklingen heri er belyst i de to foregående kapitler, men uden inddragelse af opdaterede informationer. Før spørgeskemaundersøgelsens gennemførelse hidrørte de nyeste informationer fra Platz (2003), mens andre informationer, fx Levekårsundersøgelsen (B.H. Andersen, 2003) og Kultur- og fritidsundersøgelsen (1998) er af ældre dato.

De følgende sider bør derfor læses som et nødvendigt supplement til oversigten over forskningstendenser (kapitel 2) og reanalyser af eksisterende data (kapitel 3). Hvad husarbejde angår, er den slags aktiviteter belyst summarisk i kapitel 2, men udfoldes i det nærmest følgende afsnit. Midaldrendes og "unge" ældres sociale relationer er tildelt en mere fremtrædende plads i de to foregående kapitler, men uddybes yderligere i afsnit 4.3.2. Endelig belyses aktuelle fritidsaktiviteter i afsnit 4.3.3. og sammenholdes med tidligere iagttagelser herom.

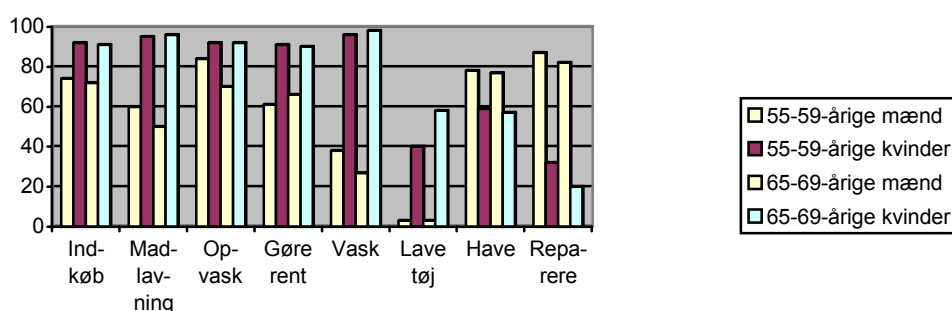
4.3.1. Husarbejde

Der er tidligere peget på, at både midaldrende og "unge" ældre kvinder bruger væsentlig mere tid på husarbejde end mænd i tilsvarende aldersgrupper, og at næsten alle former for husarbejde i højere grad strukturerer kvinders end det andet køns hverdag (se: afsnit 2.2.). Men hvor mange mænd og kvinder i de to aldersgrupper er aktivt involveret i forskellige typer af husarbejde? Findes der husarbejde, som fortrinsvis er mænds domæne?

Gældende for både midaldrende og "unge" ældre, mellem hvilke forskellene generelt er moderate, viser *figur 4.1.* tilstedeværelse af markante kønsspecifikke forskelle. En stor mandlig majoritet er involveret i indkøb af dagligvarer, opvask, havearbejde og reparations- eller vedligeholdelsesarbejde. Færre, men dog stadig et flertal, bidrager i større eller mindre omfang til rengøring og madlavning, mens endnu færre vasker tøj og stort set ingen frembringer tøj.

Figur 4.1.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige, der inden for den sidste måned har udført udvalgte former for husarbejde alene eller sammen med andre.³

Omvendt er stort set alle kvinder involveret i indkøb, madlavning, opvask, rengøring og tøjvask, mens færre udfører havearbejde og endnu færre reparationer og vedligeholdelse. Hvad fremstilling af tøj angår, er det næsten udelukkende et kvindeligt anliggende, mens en del kvinder udfører reparationer. Derfor er 59-årige Hans, der er faglært arbejder, og som snart går på efterløn, næppe utypisk for den måde, som mange deler husarbejdet på:⁴

Int.: *Er det så sådan, at I deles om husarbejdet?*

Hans: *Ja, det gør vi, det gør vi. Lad os så sige, at min kone nok tager sig mest af det, men vi har jo haven, og så har vi haft meget sygdom i familien ...*

Int.: *Det vil sige, at det mest er din kone, der er i køkkenet?*

Hans: *Ja, jeg er ikke den store kok. Jeg hjælper til med havearbejde og ... selvom det ikke er mig der handler ... vi følges meget ad. Meget af det, der foretages, det foretages i fællesskab.*

³ "Hvem har inden for de sidste 30 dage udført følgende i Deres hjem: 1. Købt dagligvarer? 2. Lavet mad? 3. Vasket op, ryddet af? 4. Gjort rent? 5. Vasket tøj? 6. Fremstillet tøj? 7. Lavet havearbejde? 8. Udført reparationer eller vedligeholdelse?". Indkøb: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 653$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 684$); madlavning: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 650$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 675$); opvask: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 648$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 682$); rengøring: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 651$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 683$); tøjvask: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 648$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 673$); tøjfremstilling: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 582$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 602$); havearbejde: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 631$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 657$); reparationer: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 638$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 651$) (χ^2 -test).

⁴ I forlængelse af spørgeskemaundersøgelsen er der gennemført kvalitative interview med enkelte midaldrende og "unge" ældre informanter.

Derimod er Grethes bidrag til husarbejde langt fra at være typisk for den måde, som midaldrende og "unge" ældre normalt deler husarbejdet på. Grethe, der er 59 år og museumsinspektør, udfører nemlig stort set intet husarbejde:

Grethe: Min mand er lige gået på efterløn. Han er nogle år ældre end mig, så han sørger for alt det praktiske derhjemme, jeg køber ikke ind, jeg laver ikke mad, jeg gør knap nok rent, jeg vasker heller ikke. Han har taget alt husholdningsmæssigt. Det bliver selvfølgelig et problem, når jeg holder op. Så kan jeg jo ikke forlange det mere – han elsker at lave mad – når jeg skal holde op om, tidligst når jeg er 65.

De påpegede markante kønsspecifikke forskelle findes i stort set alle grupper af midaldrende og "unge" ældre, fx med hensyn til skole- og erhvervsuddannelse. Dog spiller uddannelsesbaggrund en rolle for de to køns deltagelse i to gøremål, nemlig opvask og havearbejde. Blandt midaldrende med mellemlang og lang videregående erhvervsuddannelse er der ikke signifikante forskelle mellem mænds og kvinders deltagelse i afrydning og opvask.⁵ Hvad udførelse af havearbejde angår, er der hverken kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende eller "unge" ældre med mellemlang eller lang videregående erhvervsuddannelse.

Kun én baggrundsvariabel spiller en ikke overraskende rolle for kønsspecifikke forskelles fravær: husstandssammensætning. Mens kønsspecifikke forskelle opretholdes blandt samlevende, gælder det omvendte både enlige midaldrende og "unge" ældre, hvad de fleste former for husarbejde angår. At bo alene tvinger så at sige mænd til at udføre nogenlunde samme husarbejde som kvinder, hvilket dog ikke gælder fremstilling af tøj og udførelse af reparationer, hvor de kønsspecifikke forskelle opretholdes.⁶ Næsten uanset hverdagsmæssige betingelser er og forbliver tøjfremstilling en kvindelig aktivitet, men det omvendte ikke i samme grad gælder udførelse af reparationer.

De markante forskelle mænd og kvinder imellem, hvad deltagelse i husarbejde angår, kan præciseres yderligere ved at sætte fokus på andelen af mænd og kvinder, der inden for den sidste måned har udført flere overvejende "kvindelige" hhv. "mandlige" huslige aktiviteter (se: figur 4.2.). Mens næsten alle midaldrende og "unge" ældre kvinder både har tilberedt mad, ryddet af/vasket op, gjort rent og vasket tøj, gælder det blot omkring hver fjerde midaldrende mand og hver femte "unge" ældre af samme køn. Sættes der omvendt fokus på overvejende "mandlige" aktiviteter, har langt flere mænd end kvinder både udført ha-

⁵ Empirisk dokumentation af inddragelse af yderligere baggrundsvariabler er af pladsmæssige årsager ekskluderet her og i det følgende.

⁶ Blandt mandlige 55-59-årige ikke-samlevende har 7 pct. fremstillet tøj inden for den sidste måned, mens den tilsvarende kvindelige andel er 49 pct. Blandt 65-69-årige er de tilsvarende andele 10 hhv. 57 pct. Hvad reparationer angår, er andelen blandt 55-59-årige 64 hhv. 54 pct. og blandt 65-69-årige 66 hhv. 41 pct. ($P < 0,05$).

vearbejde og reparationer/vedligeholdelse inden for den sidste måned.⁷ Læs fx, hvad 69-årige Ivar, der er tidligere selvstændig erhvervsdrivende, siger:

Int.: *Du sagde noget om reparationer?*

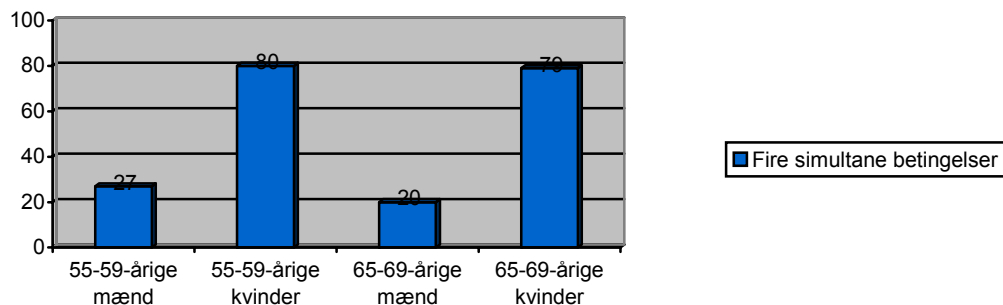
Ivar: *Ja, min datter er i gang med noget, som jeg skal hjælpe med. Der skal rages mure ned og bygges op og støbes og laves badeværelse. Det kommer til at tage noget tid.*

Int.: *Så du laver meget såd'n håndværksting?*

Ivar: *Jah, det ... jeg er ikke fantastisk god til det, men jeg er heller ikke så dårlig, jeg har jo også en murer til at hjælpe, så er jeg arbejdsmand for ham for at hjælpe, for at det bliver billigere.*

Figur 4.2.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige, der inden for den sidste måned både har lavet mad, ryddet af/vasket op, gjort rent og vasket tøj.

$P_{55-59} = 0,000$ ($N = 655$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 687$).

Hermed er de robuste forskelle de to køn imellem yderligere anskueliggjort. Det er forskelle, der sandsynligvis ikke kun angår husarbejde som sådant, men bidrager til at forme midaldrendes og "unge" ældres deltagelse i andre aktivi

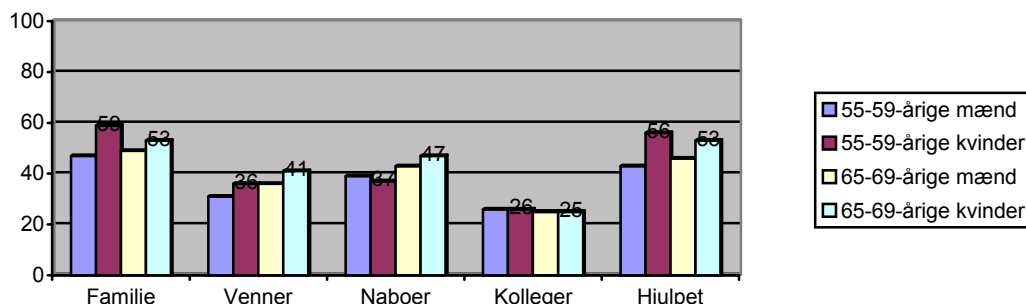
4.3.2. Sociale forbindelser

Der er tidligere peget på, at langt de fleste midaldrende og "unge" ældre har mere eller mindre omfattende sociale netværk, og at intet peger i retning af familiens opløsning som social institution (se fx: afsnit 2.2.1.). Såvel i netværkspraksis som med hensyn til den betydning, de to aldersgrupper tillægger familien, er der vedvarende tale om afgørende social og følelsesmæssig sammenhængskraft. Det er ligeledes nævnt, at der ikke er markante forskelle mellem omfanget af midaldrende mænds og kvinders eller "unge" ældre mænds og kvinders familiære kontakter, idet kvinder dog er lidt oftere sammen med børnebørn end det andet køn. Stort set alle har også én eller flere venner, som op imod halvdelen ser mindst én af i løbet af en almindelig uge. Også samvær med naboer spiller en rolle i mange midaldrendes og "unge" ældres liv. Endelig er de to aldersgruppers praktiske hjælp til familie og andre også et udbredt fænomen. Er spørgeskemaundersøgelsens nye data i overensstemmelse med tidligere påpegede tendenser? Svaret er i alt væsentligt bekræftende (se: figur 4.3).

⁷ 55-59-årige: 70 pct. hhv. 24 pct.; 65-69-årige: 66 pct. hhv. 22 pct. ($P_{55-59} = 0,000$; $N = 649$; $P_{65-69} = 0,000$; $N = 673$).

Figur 4.3.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der sidste år har været ugentligt sammen med familie og venner, månedligt med naboer og kolleger samt hjulpet familie, venner o.l. månedligt med indkøb, rengøring mv.⁸

Såvel for mænd som kvinder er familien tydeligvis en særdeles afgørende social institution, blandt andet fordi kontakter med venner, naboer og kolleger er sjældnere. Læs fx, hvad 63-årige Kirsten, der forsøger at vænne sig til et nyt liv som efterlønsmodtager, siger om samværet med sine børn:

Int.: *Du har to børn, men har du børnebørn?*

Kirsten: *Nej desværre, mit ældste barn er 35, min datter og min søn er 32, han bor jo så sammen med én, ja, jeg kalder hende svigerdatter, de er jo ikke gift, vel.*

Int.: *Hvordan er jeres relation så?*

Kirsten: *På mine initiativer laver vi altid noget sammen. Det er noget med, jeg inviterer og lægger hus til og laver mad. Så har de jo en stor familie, fætre og kusiner, som så også kommer med. Men en forklaring er også, at jeg for 12 år siden blev uigenkaldeligt skilt fra deres far, og han har så stiftet en ny familie, det har skabt lidt, jeg vil ikke sige store problemer, men i hvert fald har jeg følt, at det har kompliceret sagerne lidt, ikke i forhold til mine egne børn ... dem har jeg det udmærket med ... men jeg er heller ikke typen, der sidder lårene af nogle. Jeg ringer ikke til dem hvert andet øjeblik. Hver gang, der sker mig noget, så har jeg jo gode venner og veninder, som jeg får meget udbytte af at tale med.*

Med hensyn til kontakter med familie, venner, naboer og (tidligere) kolleger samt praktisk hjælp til familie, venner o.l. er den gennemgående tendens, at der ikke er afgørende forskelle mellem mænd og kvinder. Blandt midaldrende er

⁸ "Hvor ofte har De inden for de sidste 12 måneder: 1. Været sammen med familie, De ikke bor sammen med? 2. Været sammen med venner? 3. Været sammen med naboer? 4. Været sammen med tidligere eller nuværende kolleger? 5. Hjulpet familie, venner eller naboer, fx med indkøb, rengøring, børnepasning?". Familie: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 651$); $P_{65-69} = 0,755$ ($N = 674$); venner: $P_{55-59} = 0,111$, ($N = 644$); $P_{65-69} = 0,567$ ($N = 668$); naboer: $P_{55-59} = 0,369$ ($N = 628$); $P_{65-69} = 0,501$ ($N = 644$); kolleger: $P_{55-59} = 0,966$ ($N = 644$); $P_{65-69} = 0,061$ ($N = 654$); hjulpet: $P_{55-59} = 0,001$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,094$ ($N = 656$) (χ^2 -test).

kvinder dog oftere sammen med familie og hjælper hyppigst andre, fx med børnepasning, indkøb og rengøring. Men også mange mænd rækker en hjælpende hånd, fx 59-årige Jens, der er arbejdsmiljøkonsulent:

Int.: Ser I den nærmeste familie meget?

Jens: Ja, børnebørnene ser vi cirka gange om ugen og dermed også moderen på en eller anden led. Vi henter dem fra vuggestuen, og så er de her et par timer eller 3-4 timer og får noget mad, og så kører vi dem hjem. Om sommeren så er de i perioder oppe i sommerhuset.

Int.: Og det er fordi, I vil være sammen med dem og hjælpe?

Jens: Det er fordi, vi godt vil være sammen med dem. Der er ikke nogen ordning. Det er os, der er 100 pct. initiativtagerne.

Hvad derimod kontakter med venner, naboer og kolleger angår, er der ikke kønsspecifikke forskelle i de to aldersgrupper. Navnlig kontakten med (tidligere) kolleger er påfaldende ens de to køn imellem. At der ikke er afgørende kønsspecifikke forskelle kan vises på anden måde, nemlig ved at sætte fokus på andele, der både har været sammen med familie og venner ugentligt samt sammen med naboer månedligt. Opgjort på denne måde er der hverken kønsforskelle blandt midaldrende eller "unge" ældre.⁹

At blot et par signifikante kønsspecifikke forskelle gør sig gældende – midaldrendes familiekontakter og ydelse af hjælp – indebærer ikke nødvendigvis samme tendens, når yderligere baggrundsvariabler inddrages, eftersom signifikante forskelle kan forsvinde eller dannes i undergrupper. Med fokus på midaldrende er der eksempelvis ikke signifikante forskelle mellem fagligt erhvervsuddannede mænds og kvinders ugentlige familiære kontakter, hvilket ligeledes gælder midaldrende med lang videregående erhvervsuddannelse.¹⁰ Hvad ydelse af hjælp angår, forsvinder den signifikante kønsforskel ligeledes blandt midaldrende med faglig erhvervsuddannelse.¹¹

Vice versa findes undergrupper, hvor insignifikans ville være forventelig, men erstattes af signifikante kønsforskelle. Det gælder fx "unge" ældre med faglig erhvervsuddannelse, hvor kvinders hjælpsomhed er markant større end mænds.¹² Endelig spiller også husstandssammensætning en rolle for, om kvinder yder hjælp til familie, venner o.l. i højere grad end mænd. Mens der ikke er signifikante kønsforskelle blandt "unge" ældre som helhed med hensyn til ydelse af hjælp, gælder det ikke enlige kvinder, der er markant mere hjælpsomme end enlige mænd, ligesom "unge" ældre enlige kvinder også er sammen med

⁹ 55-59-årige mænd: 8 pct.; kvinder i samme alder: 12 pct. ($P_{55-59} = 0,133$; $N = 649$); 65-69-årige mænd: 10 pct.; kvinder i samme alder: 14 pct. ($P_{65-69} = 0,054$; $N = 673$).

¹⁰ Faglig erhvervsuddannelse: 50 pct. hhv. 59 pct.; lang videregående erhvervsuddannelse: 40 pct. hhv. 48 pct. ($P > 0,05$).

¹¹ Mænd: 52 pct.; kvinder: 59 pct. ($P > 0,05$).

¹² Mænd: 49 pct.; kvinder: 58 pct. ($P < 0,05$).

familien oftere end enlige mænd.¹³ Mens hver anden samlevende "unge" ældre mand er sammen med familie ugentligt (53 pct.), gælder det kun hver fjerde enlige mand i samme alder (25 pct.).

4.3.3. Den fri tids aktiviteter

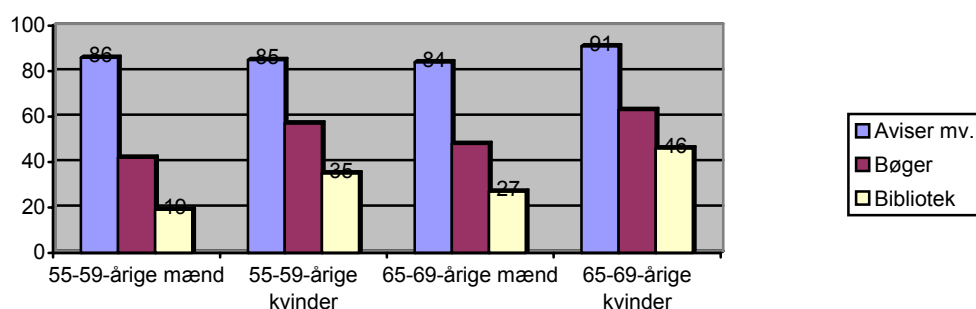
Der er tidligere peget på, at midaldrendes og "unge" ældres fritidsaktiviteter er særdeles bredspektrede, fx læsning, biblioteksbenyttelse, it-anvendelse, sport og motion, kreative aktiviteter, foredrag og undervisning, foreningsarbejde, frivilligt arbejde, kulturelle aktiviteter, kirkegang og underholdende aktiviteter (se: afsnit 2.2.2. og 3.3.2.). I det følgende præsenteres en ajourført kortlægning af, hvor ofte og hvem i de to aldersgrupper der deltager i de nævnte aktiviteter.

Aviser, bøger og biblioteksbenyttelse

Næsten alle midaldrende og "unge" ældre læser som nævnt avis dagligt, mens andelen af boglæsere er lavere, hvilket navnlig gælder det mandlige køn (se: afsnit 2.2.2.). Hertil kommer, at mænd også er sjældnere biblioteksbrugere end kvinder. Tendenserne – herunder kønsspecifikke forskelle – er i hovedsagen de samme, når der sættes fokus på nye data (se: figur 4.4.).

Figur 4.4.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der sidste år har læst aviser, ugeblade o.l. dagligt, bøger ugentligt og været på bibliotek månedligt.¹⁴

Aviser: $P_{55-59} = 0,465$ (N = 642); $P_{65-69} = 0,089$ (N = 665); bøger: $P_{55-59} = 0,000$ (N = 637); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 658); bibliotek: $P_{55-59} = 0,000$ (N = 647); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 666); (χ^2 -test).

Aviser, ugeblade o.l. læses fortsat dagligt af stort set alle og af lige mange mænd og kvinder. I begge aldersgrupper læses bøger – navnlig skønlitterære – oftere af kvinder end af mænd, og kvinder er fortsat markant flittigere biblioteksbrugere end det andet køn. Læs fx, hvad Hans siger om at læse bøger:

Int.: *Hvad med aviser og bøger?*

Hans: *Bøger, det har jeg aldrig ... så har det været faglitteratur, det har jeg læst meget af, næsten i sagens natur – også alle de*

¹³ Hjulpet familie og/eller andre sidste måned: mænd: 28 pct.; kvinder: 52 pct.; sammen med familie sidste uge: mænd: 25 pct.; kvinder: 56 pct (P < 0,05).

¹⁴ "Ud over husarbejde og samvær med familie, venner og andre er der mange tilbud om fritidsaktiviteter. Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 3. Læst aviser, ugeblade e.l. 4. Læst bøger 12. Været på biblioteket".

kurser, jeg selv har deltaget i. Ja, der er jo næsten ikke det kursus, jeg ikke har været på i alle de år, et "professorkursus", som vi kaldte det, der varede tolv uger, der var jo meget læsestof ...

Når avislæsning, læsning af bøger og biblioteksbenyttelse anskues under ét, accentueres de kønsspecifikke forskelle, idet både midaldrende og "unge" ældre kvinder er markant mere tværgående aktive end mænd.¹⁵

Ikke overraskende afhænger læsning af bøger ikke blot af køn, men er også sammenhængende med skole- og erhvervsuddannelse. Såvel blandt mænd som kvinder læser markant flere med mellemlang eller lang videregående erhvervsuddannelse bøger ugentligt, mens midaldrende og "unge" ældre uden erhvervsuddannelse hører til de sjældneste boglæsere. Men selv når der tages højde for uddannelsesmæssig baggrund, spiller køn en selvstændig rolle. Eksempelvis læser dobbelt så mange midaldrende kvinder som mænd uden erhvervsuddannelse bøger ugentligt, mens forskellen er mindre markant blandt "unge" ældre.¹⁶ Tilsvarende forskelle ses fx også blandt personer med lang videregående erhvervsuddannelse, men på et højere niveau.

Uddannelsesbaggrund spiller ligeledes en rolle for biblioteksbenyttelse. Såvel blandt midaldrende og "unge" ældre har de flittigste biblioteksbrugere mellemlang eller lang videregående erhvervsuddannelse, men med en enkelt undtagelse opretholdes de kønsspecifikke forskelle. I begge aldersgrupper angår undtagelsen personer med lang videregående erhvervsuddannelse, hvor der ikke er statistisk signifikante forskelle mellem mænd og kvinder. Eksempelvis har nogenlunde lige mange midaldrende med den uddannelsesmæssige baggrund været på et folkebibliotek inden for den sidste måned. Vice versa er der højsignifikante kønsforskelle blandt personer uden erhvervsuddannelse.¹⁷

Anvendelse af elektroniske medier

Blandt deciderede fritidsaktiviteter er det at se tv som nævnt en særdeles udbredt og samtidig tidkrævende aktivitet blandt midaldrende og "unge" ældre, mens anvendelse af video/DVD og pc'ere er mindre udbredt (se: afsnit 2.2.2.). Ikke mindst blandt "unge" ældre kvinder er pc-anvendelse et forholdsvis sjældent fænomen. Nye data peger på tilsvarende tendenser (se: figur 4.5.).

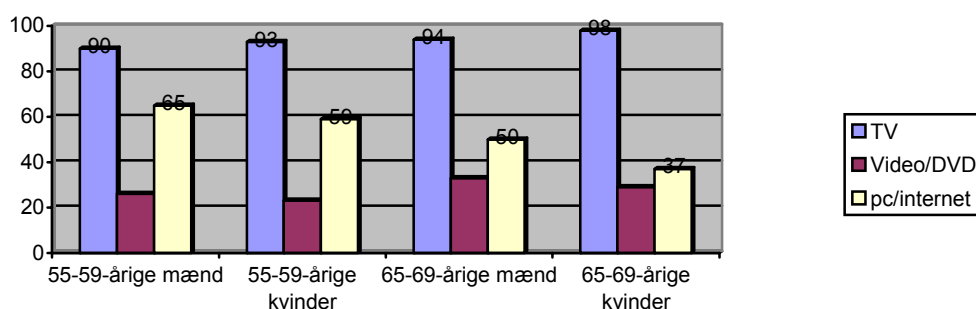
¹⁵ Der er til formålet konstrueret et indeks omfattende avislæsning, læsning af bøger og biblioteksbenyttelse, hvor dagligt tildeles værdien 4, ugentligt 3, månedligt 2, sjældnere 1 og ikke udført 0. Indeksets formelle udfaldsrum er således 0-12, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 6,48 ($P = 0,000$; t-test), mens kvinder scorer 7,38. De tilsvarende gennemsnitlige scores blandt 65-69-årige er 6,57 og 7,40 ($P = 0,000$).

¹⁶ 55-59-årige: 20 pct. hhv. 39 pct.; 65-69-årige: 31 pct. hhv. 44 pct. ($P < 0,05$).

¹⁷ 55-59-årige med lang videregående erhvervsuddannelse: 44 pct. hhv. 39 pct. ($P > 0,05$); 55-59-årige uden erhvervsuddannelse: 11 pct. hhv. 27 pct.; 65-69-årige uden erhvervsuddannelse: 12 pct. hhv. 33 pct. ($P < 0,00$).

Figur 4.5.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der sidste år har set TV dagligt samt set video/DVD og brugt pc/internet mindst ugentligt.¹⁸

TV: $P_{55-59} = 0,572$ (N = 648); $P_{65-69} = 0,062$ (N = 685); video/DVD: $P_{55-59} = 0,501$, (N = 644); $P_{65-69} = 0,152$ (N = 648); pc/internet: $P_{55-59} = 0,396$ (N = 637); $P_{65-69} = 0,002$ (N = 637) (χ^2 -test).

Stort set alle midaldrende og "unge" ældre mænd og kvinder ser fremdeles TV stort set hver dag, mens markant færre bruger video eller DVD. Men blandt dem, der har adgang til sidstnævnte elektroniske medier, er der ikke forskel mellem, hvor ofte mænd og kvinder bruger medierne. 69-årige Ivar er formodentlig typisk for den betydning, som mange tillægger TV-mediet:

Int.: Ser du fjernsyn?

Ivar: Ja, det går aftenen som regel med.

Int.: Er det så specielle programmer?

Ivar: Nej, der er i hvert fald nogle, jeg ikke har lyst til at se. Hvis der nu kommer et eller andet ... nu har jeg engang i efteråret læst den her meget omtalte bog, Da Vinci-mysteriet. Så har der været nogle udsendelser i fjernsynet om teorier, der er meget specielle. Den handler om nogle, der leder efter den hellige gral. Jeg synes, han har løst de der specielle teorier sådan ret troværdigt, men der var en udsendelse fra Sverige, hvor de sagde, der ikke var bevis for noget af det ...

Der er heller ikke signifikante forskelle mellem midaldrende mænds og kvinders ugentlige brug af pc/internet, hvorimod "unge" ældre mænd bruger pc og/eller er på internettet markant oftere end kvinder. Det gælder dog ikke enlige kvinder, hvis pc-anvendelse er lidt mindre end mænds, men uden at være signifikant forskellig.¹⁹ Mens brug af pc'er har nogenlunde samme udbredelse blandt midaldrende som blandt yngre, vil der endnu forløbe nogen tid, før pc-anvendelse er ligeså udbredt blandt "unge" ældre som i befolkningen i almindelighed.

¹⁸ "Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 1. Set fjernsyn; 2. Set video eller DVD; 5. Brugt pc/været på Internet hjemme"

¹⁹ Ugentlig anvendelse af pc/internet blandt "unge" ældre mænd: 31 pct.; tilsvarende andel blandt kvinder: 21 pct.. ($P > 0,05$).

Når TV-kigning, video/DVD-brug og anvendelse af pc/internet ansues under ét, er der fremdeles ingen kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende, hvorimod "unge" ældre kvinder bruger elektroniske medier markant mindre end det andet køn, hvilket først og fremmest skyldes "unge" ældre kvinders moderate anvendelse af pc/internet.²⁰ Til gengæld spiller uddannelsesmæssig baggrund en afgørende rolle for pc-anvendelse i begge aldersgrupper. Sammenhængen er forventelig og kontant: Jo længere erhvervsuddannelse, desto hyppigere brug af pc/internet – uanset om brugeren er mand eller kvinde. Eksempelvis bruger dobbelt så mange midaldrende kvinder med lang videregående erhvervsuddannelse pc/internet *dagligt*, når disse sammenlignes med kvinder i samme alder uden erhvervsuddannelse (78 pct. hhv. 41 pct.). Blandt midaldrende mænd er forskellen endnu større (68 pct. hhv. 25 pct.).

Sport, motion og sportsinteresse

Sportslige og andre motionerende aktiviteter, fx gå- og cykelture, har som nævnt været i fremvækst i de senere år, også blandt midaldrende og "unge" ældre (se: afsnit 2.2.2 og 3.3.2.). Blandt midaldrende dyrker især kvinder sport og motion, mens tidligere undersøgelser peger på moderate kønsforskelle blandt "unge" ældre. Den generelle tendens har imidlertid hidtil været, at kønsspecifikke forskelle med hensyn til niveau for deltagelse i sport og/eller motion efterhånden reduceres. Derimod er overværelse af sportsarrangementer aktiviteter kendetegnet ved mandlig dominans, navnlig blandt midaldrende.

Nye data udviser ikke samme tendenser og sammenhænge (se: *figur 4.6.*). Hvad enten der sættes fokus på sport/motion i klubregi eller på udfoldelser i ikke-organisatorisk regi, er både midaldrende og "unge" ældre kvinder mere aktive end det andet køn, når "kravet" er ugentlig deltagelse. Det gælder navnlig sports- og motionsaktiviteter i klubber eller foreninger, hvor de kønsspecifikke forskelle er højsignifikante. Læs fx, hvad 67-årige Katrine siger om den hyppighed, hvormed hun dyrker gymnastik og cykler:

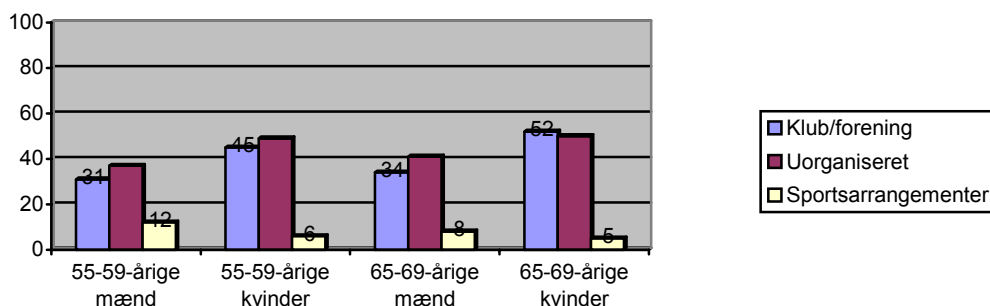
Int.: Hvis du nu kort fortæller, hvad du bruger tid på for tiden?

Katrine: Jeg går til gymnastik tre gange om ugen. Den ene gang med mit mindste barnebarn, og gymnastik har jeg gået til hele mit liv. Jeg kommer fra en lille by, hvor der var gymnastik i forsamlingshuset om vinteren og håndbold på marken om sommeren. Så cykler jeg meget, rigtig meget, året rundt. Ude i naturen. Den sidste plads, jeg havde, i en skovbørnehave, det var jo ude, så det passer mig meget godt. Der er masser af ture rundt, der er søer, der er skov, og Farum, Slangerup og Allerød og Hillerød, masser af ture.

²⁰ Der er til formålet konstrueret et indeks omfattende TV, video/DVD og pc/internet, hvor dagligt tildeles værdien 4, ugentligt 3, månedligt 2, sjældnere 1 og ikke udført 0. Indeksets formelle udfaldsrum er hermed 0-12, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 7,97, mens kvinder scorer 7,75 ($P = 0,202$; t-test). De tilsvarende gennemsnitlige scores blandt 65-69-årige er 7,23 og 6,48 ($P = 0,000$).

Figur 4.6.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der sidste år har dyrket sport/motion i klub/forening og/eller ikke-organiseret sport/motion ugentligt samt overværet sportsarrangementer månedligt.²¹

Klub/forening: $P_{55-59} = 0,003$ ($N = 641$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 655$); uorganiseret: $P_{55-59} = 0,020$, ($N = 635$); $P_{65-69} = 0,001$ ($N = 653$); sportsarr.: $P_{55-59} = 0,001$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,067$ ($N = 653$).

Selvom flest kvinder er motionsaktive, gælder det også mange mænd, fx 69-årige Ivar, der cykler hele året rundt:

Ivar: *Jeg dyrker jo også lidt motion. Jeg nåede ikke at komme til gymnastik her i vinter... men jeg cykler. Om vinteren en halv time hver dag og om sommeren, nu snart når det bliver forår, så er det udendørs så er det en time hver anden dag i stedet for.*

Int.: *Hvor du cykler rundt? I området?*

Ivar: *Ja.*

Int.: *Og om vinteren er det inden døre, hvor du holder formen ved lige måske?*

Ivar: *Ja, jeg er jo nødt til at gøre noget ved det, for jeg cykler jo Sjælsø rundt sammen med en af mine sønner, og hvis jeg skal følge med ham så skal jeg virkelig være i god form, det er lidt af et ræs, men det er sjovt. Det er 50 km. Det kører vi så på et par timer, sådan cirka.*

Kvindens hyppigere deltagelse kan tydeliggøres ved samtidig fokus på organisatoriske og ikke-organisatoriske kropslige udfoldelser, hvor forskellene er højsignifikante.²² Hermed mere end antydes, at de kønsspecifikke forskelle formo-

²¹ "Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 7. Dyrket motion/sport i klub eller forening (fx boldspil, gymnastik, yoga, dans, svømning); 8. Dyrket uorganiseret sport/motion (dvs. uden at være med i en klub eller forening); 9. Overværet sportsarrangementer (ikke i TV)".

²² Der er konstrueret et indeks vedr. organiseret og ikke-organiseret sport/motion, hvor dagligt tildeles værdien 4, ugentligt 3, månedligt 2, sjældnere 1 og ikke udført 0. Indekssets formelle udfaldsrum er hermed 0-8, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 2,79, mens kvinder scorer 3,43 ($P = 0,001$; t-test). De tilsvarende gennemsnitlige scores blandt 65-69-årige er 2,82 og 3,34 ($P = 0,003$).

dentlig er mere robuste end hidtil antaget. Omvendt er overværelse af sportsarrangementer fortsat kendetegnet ved mandlig dominans, om end den kønsspecifikke forskel er på grænsen af signifikans blandt "unge" ældre.

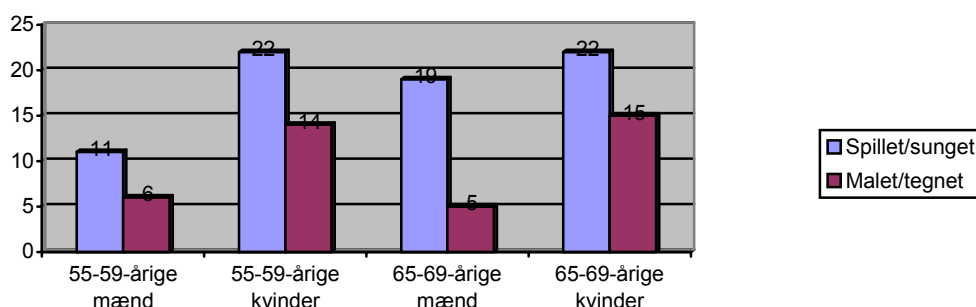
Ikke kun køn, men også uddannelsesmæssig baggrund spiller en rolle for deltagelse i sport og motion. Mens der blandt midaldrende som helhed er markante kønsspecifikke forskelle med hensyn til ugentlige kropslige udfoldelser i klub- eller foreningsregi, gælder det ikke midaldrende med mellemlang og lang videregående erhvervsuddannelse.²³ Heraf følger omvendt, at der er væsentlige kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende uden og med faglig erhvervsuddannelse. Hvad "unge" ældre angår, er det kun hos personer med lang videregående erhvervsuddannelse, at der ikke spores signifikant forskel med hensyn til ugentlig deltagelse i sport/motion i klub- eller foreningsregi. Tilsvarende sammenhænge gør sig gældende, hvad uorganiseret sport/motion angår, hvilket indebærer, at mellemlang og lang videregående erhvervsuddannelse så at sige "neutraliserer" i almindelighed gældende kønsspecifikke forskelle.

Kreative aktiviteter

Kreative aktiviteter, der er tildelt en forholdsvis tilbagetrukket placering i de to foregående kapitler, kan eksempelvis være at spille, synge, male, tegne, fotografere, lave stoftryk, sy og strikke. Blandt de nævnte eksempler er kun de fire første inkluderet i spørgeskemaundersøgelsens aktivitetsbatteri, hvorfor fremstillingen bliver summarisk (se: figur 4.7.).

Figur 4.7.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der sidste år har spillet/sunget og malet/tegnet mindst månedligt.²⁴

Spillet/sunget: $P_{55-59} = 0,001$ ($N = 641$); $P_{65-69} = 0,403$ ($N = 653$); malet/tegnet: $P_{55-59} = 0,009$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 658$).

²³ Ugentlig deltagelse blandt midaldrende med mellemlang erhvervsuddannelse: Mænd: 41 pct.; kvinder 48 pct. ($P > 0,05$). Blandt midaldrende med lang videregående uddannelse er de tilsvarende andele: 36 pct. hhv. 38 pct. ($P > 0,05$).

²⁴ "Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 10. Spillet et musikinstrument (også sang); 18. Malet, tegnet eller lignende (fx akvarel, kunsthåndværk, oliemaling, silkemaling)".

Det fremgår, at markant flere synger/spiller end maler/tegner. Det ses også, at der – bortset fra spil og sang blandt "unge" ældre – er markante kønsspecifikke forskelle til gunst for det kvindelige køn. Når de fire kreative aktiviteter anskues under ét, er også "unge" ældre kvinder generelt og højsignifikant mere kreativt aktive end det andet køn, hvilket blandt andet skyldes, at de oftere end mænd både synger/spiller og maler/tegner.²⁵

Foredrag, undervisning mv.

Ganske mange midaldrende og "unge" ældre har som nævnt vist sig at have behov for udadvendte aktiviteter som foredrag, undervisning o.l., fx på aftenskoler og folkeuniversiteter (se: afsnit 2.2.2 og 3.3.2.). Det gælder ikke mindst kvinder, der er flittigere brugere af almen voksenundervisning end mænd. Læs fx, hvad 63-årige Kirsten, der har svært ved at være efterlønsmodtager, siger:

Int.: Hvad laver du i din fritid?

Kirsten: Ja, nu forsøger jeg mig lidt med Folkeuniversitetet, og det synes jeg er møgkedsommeligt. Én af forklaringerne er, det er så kedeligt at være sammen med alle mulige andre pensionister. Det har jeg ikke vænnet mig til, det er stygt, det er rigtig grimt. Fordi mange af dem, jeg støder på, de får jo deres tilværelse til at køre med det. Jeg synes, det er for kedeligt at sidde ... det kan godt være, jeg ikke har vænnet mig til det endnu, at føle mig rigtig gammel. Altså, jeg synes ikke, det er interessant at være sammen med strikkede trøjer og sjaler og kridhvidt hår eller mahognifarvet hår, og så er det det at skue ud over forsamlingen, at alle har et problem med at få tiden til at gå.

Int.: Det er sådan, du opfatter det?

Kirsten: Sådan opfatter jeg det, men det er også fordi jeg kender mig selv godt nok til, at jeg vil godt deltage i det, men jeg holder mig sådan lidt på afstand. Jeg har ikke helt lyst til det endnu.

Selvom flest kvinder er undervisningsaktive, appellerer foredrag, undervisning o.l. også til mange mænd, fx til 69-årige Ivar:

Int.: Hvad bruger du ellers din tid på?

Ivar: Ja, der er både en efterårs- og forårssæson på folkeuniversitetet.

Int.: Hvad tager du så af kurser derinde?

Ivar: Alt, nej det passer ikke. Ting, der interesserer mig. Noget om historie, noget om København eller, lige nu er det noget, der hedder "på lystvandring i det danske sprog". Det er meget sjovt.

Int.: Det er noget med at læse?

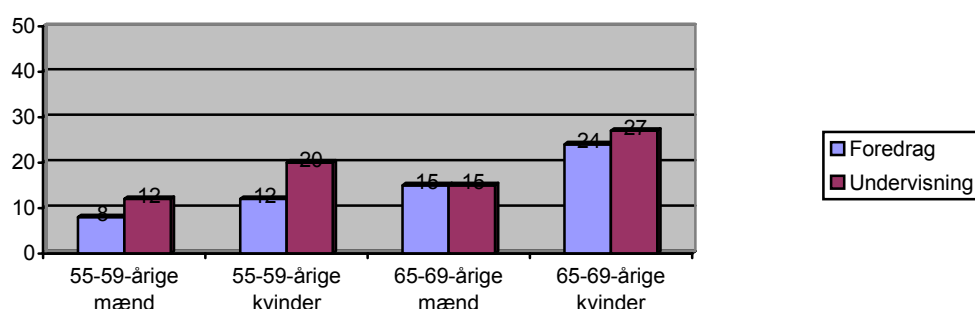
²⁵ Der er konstrueret et indeks vedr. at spille/synge og male/tegne, hvor dagligt tildeles værdien 4, ugentligt 3, månedligt 2, sjældnere 1 og ikke udført 0. Indeksets formelle udfaldsrum er hermed 0-8, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 0,73, mens kvinder scorer 1,33 ($P = 0,000$; t-test). De tilsvarende scoregennemsnit blandt 65-69-årige er 0,74 og 1,05 ($P = 0,006$).

Ivar: *Nej det er forelæsninger ... kun én gang om ugen.*
 Int.: *Det er så to sæsoner.*
 Ivar: *Det afhænger lidt af ... der er forskellige kurser.*

Nye data underbygger, at der fremdeles findes væsentlige kønsspecifikke forskelle (se: figur 4.8.). Såvel blandt midaldrende som "unge" ældre udviser kvinder størst interesse for overværelse af foredrag og deltagelse i undervisningsforløb. Endvidere er kvinder i almindelighed mere aktive på tværs af forskellige foredrags- og undervisningstilbud, hvilket underbygger kønsforskellene.²⁶

Figur 4.8.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der sidste år har været til foredrag og deltaget i undervisning mindst månedligt.²⁷

Foredrag: $P_{55-59} = 0,019$ ($N = 645$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 663$); undervisning: $P_{55-59} = 0,002$ ($N = 642$); $P_{65-69} = 0,001$ ($N = 651$).

I lighed med tidligere spiller også uddannelsesmæssig baggrund i kombination med køn en rolle for variationer i deltagelse i undervisnings- og foredragsmæssige aktiviteter. Hvad fx undervisning angår, hører midaldrende og "unge" ældre med mellemlang og lang videregående erhvervsuddannelse til de hyppigste deltagere i aftenskole-, folkeuniversitetsundervisning o.l., mens personer uden erhvervsuddannelse udgør en forsvindende minoritet.²⁸ De i almindelighed gældende kønsspecifikke forskelle med hensyn til undervisningsdeltagelse neutraliseres fx blandt midaldrende med mellemlang og lang videregående erhvervsuddannelse, mens de er markante blandt midaldrende såvel uden som med faglig erhvervsuddannelse. Samme tendens gør sig imidlertid ikke gældende

²⁶ Der er konstrueret et indeks vedr. foredrag og undervisning, hvor dagligt tildeles værdien 4, ugentligt 3, månedligt 2, sjældnere 1 og ikke udført 0. Indeksets formelle udfaldsrum er hermed 0-8, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 1,17, mens kvinder scorer 1,59 ($P = 0,000$; t-test). De tilsvarende scoregennemsnit blandt 65-69-årige er 1,06 og 1,54 ($P = 0,000$).

²⁷ "Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 20. Været til foredrag; 25. Modtaget undervisning (fx aftenskole, folkeuniversitet, højskole, studiekreds, kurser)".

²⁸ Eksempelvis er den mindst månedlige deltagelse i undervisning blandt 55-59-årige uden erhvervsuddannelse: Mænd: 4 pct.; kvinder: 10 pct. ($P < 0,05$); mellemlang erhvervsuddannelse: både mænd og kvinder: 23 pct. ($P > 0,05$); lang videregående erhvervsuddannelse: mænd: 22 pct.; kvinder: 30 pct. ($P > 0,05$).

blandt "unge" ældre, hvor der er kønsspecifikke deltagelsesforskelle blandt personer med faglig og mellemlang erhvervsuddannelse. Endelig afhænger også overværelse af foredrag af uddannelsesmæssig baggrund, hvor midaldrende og "unge" ældre uden erhvervsuddannelse hører til de mindst aktive

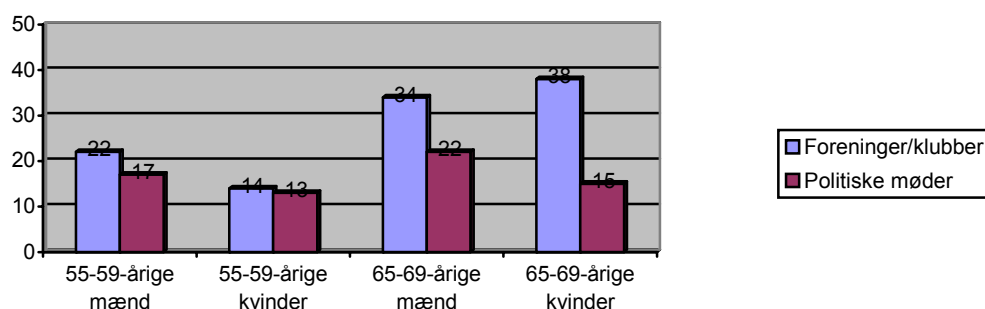
Foreningsarbejde mv.

Stort set alle midaldrende og "unge" ældre er som nævnt medlem af én eller flere foreninger/klubber, fx fagforeninger, beboerforeninger, patientforeninger, pensionistforeninger, efterløns- og ældreklubber, men er ikke nødvendigvis forenings- eller klubaktive (se: afsnit 2.2.2. og 3.3.2.). Mens mange – om end med faldende tendens – deltager i forenings- eller klubarbejde, gælder tilsvarende ikke deltagelse i politiske møder, for hvilke interessen er markant vigende.

Nye data om deltagelse i forenings- og klubaktiviteter underbygger tidligere konstateringer af, at "unge" ældre i højere grad end midaldrende deltager i forenings- og klubaktiviteter (se: figur 4.9.).

Figur 4.9.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der inden for det sidste år mindst er kommet månedligt i foreninger/klubber, og som har været til ét eller flere politiske møder inden for det sidste år.²⁹

Foreninger/klubber: $P_{55-59} = 0,003$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,578$ ($N = 661$); politiske møder: $P_{55-59} = 0,237$ ($N = 642$); $P_{65-69} = 0,046$ ($N = 650$).

Der er endvidere markante kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende, men derimod ikke blandt "unge" ældre. Mens hver femte midaldrende mand har haft deres månedlige gang i en forening eller klub, gælder det omkring hver ottende kvinde. Nogle er mere aktive end andre og langt fra at være typiske, fx Jens:

Int.: *Kan du kort fortælle hvad du bruger din fritid til nu?*

Jens: *Ja, jeg har været boligforeningsformand i 27 år og gik af for et par år siden, men jeg vil sige – på en måde desværre – er jeg kommet tilbage igen, fordi alle de her huse var ved at køre rabundus, økonomisk og teknisk. Så blev jeg hevet ind igen og sagde ja til at tage en tørn til, så det går en del af tiden med.*

Int.: *Kan du uddybe det lidt?*

²⁹ "Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 21. Været til politiske møder; 23. Kommet i en forening/klub (fx fagforening, beboerforening, pensionistforening, ældreklub, efterlønsklub, patientforening)".

Jens: Jeg gik af på grund af ... nu gad jeg sgu ikke høre mere på den kritik, så sagde jeg pænt farvel og fik en pæn afsked, og så blev det kørt i ruin på halvandet år af den nye bestyrelse, der gik ind og tog over. Jeg kom så ind og brugte fire måneder på at rette det op. Det har været barsk, for det var kørt fuldstændig ned. Så folk var så glade for, jeg kom tilbage ...

De nye fund er ikke overensstemmende med, hvad Fridberg (2000) fandt i slutningen af 1990'erne. Ifølge Kultur- og fritidsundersøgelsen viste der sig tværtimod udelukkende kønsforskelle blandt "unge" ældre. Tendenserne afhænger imidlertid af opgørelsesmåde. Når der fx alene sættes fokus på midaldrende, der er kommet *ugentligt* i foreninger/klubber, er der ikke nævneværdige kønspecifikke forskelle (8 pct. hhv. 5 pct.). Hertil kommer, at de signifikante kønsforskelle neutraliseres i de fleste undergrupper, når der samtidig sættes fokus på uddannelsesmæssig baggrund. Kun blandt midaldrende med faglig uddannelse – fx tømrere, murere og malere – er der markante kønsspecifikke forskelle (24 pct. hhv. 13 pct.), mens der fx ikke er forskel mellem mænd og kvinder uden erhvervsuddannelse (18 pct. hhv. 20 pct.). Omvendt er der ikke kønsspecifikke forskelle blandt "unge" ældre med hensyn til erhvervsuddannelse.³⁰

I slutningen af 1990'erne fandt Fridberg (2000), at overværelse af eller deltagelse i politiske møder kendetegnes ved mandlig dominans. Selvom figur 4.9. antyder forekomst af kønsspecifikke forskelle, er de – opgjort som deltagelse i mindst ét møde inden for det sidste år – insignifikante blandt midaldrende og på grænsen af signifikans blandt "unge" ældre ($P = 0,046$). En "fordring" om hyppigere deltagelse, fx månedlig, ændrer ikke tendensen afgørende, eftersom det i alle tilfælde er forsvindende få, der deltager så ofte.³¹ Trods mulige anfægtelser over for den seneste opgørelse, fx fordi mænd og kvinder kan forstå termen "politisk møde" forskelligt, bliver dog tilbage, at politisk arbejde er en aktivitet, der kun spiller en afgørende rolle for ganske få midaldrende og "unge" ældre

Frivilligt arbejde

Midaldrendes og "unge" ældres voksende interesse for frivilligt ulønnet arbejde, fx frivilligt socialt arbejde, frivilligt arbejde i hjælpeorganisationer o.l., er tidligere påpeget, fx med henvisning til ÆldreSagens fremtidsstudie (se: afsnit 2.2.2. og 3.3.2). I fremtidsstudiet konstateres blandt andet, at navnlig midaldrende udfører den slags arbejde. I anden sammenhæng – baseret på 1997-data – påpeges, at mænd i de to aldersgrupper efterhånden er hyppigere udøvere af frivilligt arbejde end kvinder (Bunnage & Bruhn, 1999), hvilket i givet fald kan skyldes øget mandlig interesse for at udføre frivilligt arbejde i sportsligt regi.

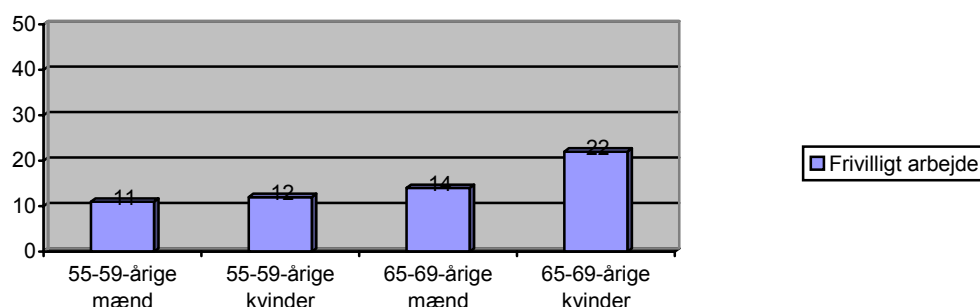
³⁰ Endelig skal nævnes, at husstandssammensætning i kombination med køn spiller en rolle for deltagelse i forenings- og klubaktiviteter blandt "unge" ældre, men ikke blandt midaldrende. Mens "unge" ældre mænds mindst månedlige deltagelse ikke påvirkes af, om de er samlevende eller enlige (34 pct.), er forskellen betydelig blandt "unge" ældre kvinder (samlevende: 34 pct.; enlige: 47 pct.).

³¹ 55-59-årige og 65-69-årige mænd, der har været månedligt til politiske møder: 4 pct.; tilsvarende blandt 55-59-årige og 65-69-årige kvinder: 1 pct.

Spørgeskemaundersøgelsens nye data er ikke i overensstemmelse med ovennævnte iagttagelser, eftersom "unge" ældre nu oftere udfører frivilligt arbejde end midaldrende (se: figur 4.10.). Der er heller ikke kønsspecifikke deltagelsesforskelle blandt midaldrende, mens "unge" ældre kvinder ligefrem er markant flittigere udøvere af frivilligt arbejde end mænd. Det gælder også med et "krav" om hyppigere deltagelse end månedlig, fx ugentlig (15 pct. hhv. 9 pct.). Hertil bør bemærkes, at termen "frivilligt arbejde" har stor betydningsvidde og derfor ikke nødvendigvis opfattes på samme måde af forskellige respondenter.

Figur 4.10.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der mindst har udført frivilligt ulønnet arbejde månedligt inden for det sidste år, fx frivilligt socialt arbejde.³²

$P_{55-59} = 0,416$ (N= 644); $P_{65-69} = 0,001$ (N = 651).

Tilbage bliver imidlertid, at frivilligt arbejde under alle omstændigheder er vigtige aktiviteter for ganske mange midaldrende og "unge" ældre. Mens køn åbenbart spiller en rolle for udførelse af frivilligt arbejde blandt "unge" ældre, er uddannelsesmæssig baggrund fx ikke afgørende, idet nogenlunde lige store andele med forskellig uddannelsesbaggrund udfører frivilligt arbejde, hvilket både gælder blandt midaldrende og "unge" ældre. Heller ikke husstandssammensætning synes at spille en rolle, idet enlige hverken udfører frivilligt arbejde hyppigere eller sjældnere end samlevende. Frivilligt arbejde i dets vekslende former appellerer med andre ord til et bredt spektrum af midaldrende og "unge" ældre.

Kulturelle fritidsaktiviteter

Midaldrendes og "unge" ældres kulturelle fritidsaktiviteter er bredspektrede, fx koncerter, biograf- og teaterforestillinger samt besøg på kunstmuseer og andre museer. Anskuets tværgående er interessen for den slags aktiviteter som nævnt øget i det sidste kvarte århundrede, hvilket ikke mindst gælder blandt kvinder (se: afsnit 3.3.2.). Kvinder i begge aldersgrupper overværer fx oftere biograf- og teaterforestillinger end det andet køn, ligesom kvinder også er mere kunstinteressererede. Derimod har der ikke hidtil været nævneværdige forskelle mellem mænd og kvinders tilbøjelighed til at besøge andre museer, fx bymuseer, botaniske, geologiske, historiske, tekniske eller zoologiske museer.

³² "Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 24. Udført frivilligt ulønnet arbejde (fx frivilligt socialt arbejde; hjælpeorganisation e.l.)."

Tilsvarende tendenser gør sig fremdeles gældende (se: figur 4.11.). Bortset fra besøg på museer, hvor kunst ikke fremvises, er de kønsspecifikke forskelle markante. Blandt midaldrende gælder det ikke mindst overværelse af koncerter og teaterforestillinger, mens den kvindelige dominans er særligt udtalt blandt "unge" ældre med hensyn til biografbesøg og besøg på kunstmuseer/gallerier. Påfaldende er også "unge" ældre mænds beskedne interesse for at komme i biografen. Læs fx, hvad 69-årige Ivar siger om biografbesøg:

Int.: *Hvad med at gå i biografen?*

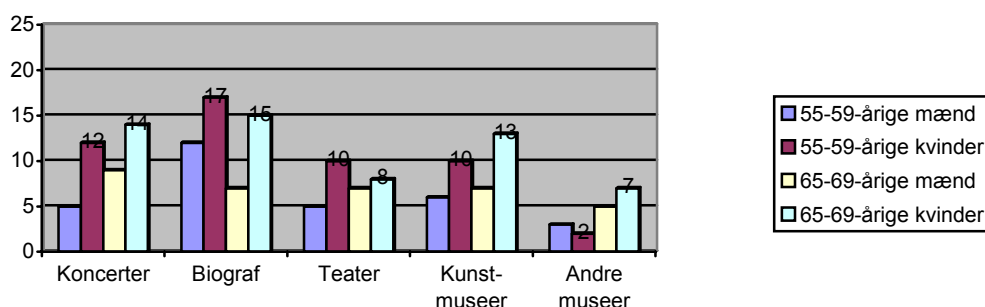
Ivar: *Det kommer jeg næsten aldrig ... ja, jo, ikke ret tit. Ikke så ofte som jeg havde lyst til.*

Int.: *Som du havde lyst til? Var det noget, du forestillede dig, du ville bruge mere tid på, uden at det ikke er blevet til noget?*

Ivar: *Sikkert... indimellem når man læser avisen, som der jo også bruges lidt tid på, så kommer der noget kritik på det ene og andet ... ah, den kunne da være meget sjov og se ... Det bliver som regel ikke til noget - men der har vi jo nogle venner, som straks køber dem, når de kommer som DVD eller lejer dem, så det kan man selvfølgelig også gøre, men der er nogle gange forskel på at se dem på et stort lærred.*

Figur 4.11.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der mindst har deltaget månedligt i forskellige kulturelle aktiviteter inden for det sidste år.³³

At de kulturelle kønsforskelle er markante, kan vises ved konstruktion af et indeks, der tværgående sætter fokus på de fem nævnte kulturelle aktiviteter og hyppigheden af deltagelse heri. Gældende for begge aldersgrupper er forskellene mellem mænd og kvinder højsignifikante.³⁴ Målt således er midaldrende kvinder mest aktive, mens de mindst aktive er "unge" ældre mænd.

³³ "Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 11. Været til koncerter (fx klassiske eller rytmiske); 13. Været i biografen; 14. Været i teateret (fx ballet, opera, revy e.l.); 16. Været på kunstmuseer/gallerier; 17 Været på andre museer (ikke kunstmuseer)". Koncerter: $P_{55-59} = 0,001$ (N= 647); $P_{65-69} = 0,043$ (N = 658); biograf: $P_{55-59} = 0,002$ (N = 648); $P_{65-69} = 0,006$ (N = 657); teater: $P_{55-59} = 0,004$ (N = 648); $P_{65-69} = 0,418$ (N = 662); kunstmuseer/gallerier: $P_{55-59} = 0,032$ (N= 650); $P_{65-69} = 0,005$ (N = 656); andre museer: $P_{55-59} = 0,443$, (N = 646); $P_{65-69} = 0,282$ (N = 663).

fortsættes....

Som i andre sammenhænge spiller uddannelsesmæssig baggrund i kombination med køn en rolle for dyrkelse af kulturelle fritidsinteresser. Mens fx både mænd og kvinder uden erhvervsuddannelse sjældent overværer koncerter, gør det omvendte sig gældende blandt midaldrende og "unge" ældre med lang videregående erhvervsuddannelse. De sjældneste månedlige koncertgæster er midaldrende og "unge" ældre mænd uden erhvervsuddannelse (1 pct. hhv. 2 pct. månedligt), mens de hyppigste er midaldrende kvinder (17 pct.), "unge" ældre med lang videregående erhvervsuddannelse (20 pct.) og kvinder i samme aldersgruppe med mellemlang erhvervsuddannelse (21 pct.).

Tilsvarende sammenhænge gør sig gældende, når det handler om biografbesøg, hvor midaldrende og "unge" ældre af begge køn og uden erhvervsuddannelse er sjældne gæster (2-8 pct. månedligt), mens kvinder i begge aldersgrupper med mellemlang erhvervsuddannelse og alle med lang videregående erhvervsuddannelse er hyppige (15-31 pct.). Blandt midaldrende spiller også husstandssammensætning en rolle for overværelse af biografforestillinger, idet enlige kvinder i den alder går markant oftere i biografen end samlevende (28 pct. hhv. 14 pct. ugentligt).³⁵ Hvad teaterbesøg angår, er sammenhængen anderledes. Ganske vist er midaldrende og "unge" ældre uden erhvervsuddannelse også sjældne teatergængere, men på den anden side overværer forholdsvis mange kvinder med faglig/kort erhvervsuddannelse ofte teaterforestillinger.³⁶

Med hensyn til besøg på kunstmuseer/gallerier spiller uddannelse ligeledes en væsentlig rolle. Mens hver tredje kvinde med lang videregående erhvervsuddannelse kommer månedligt på kunstmuseer (33-34 pct.), kommer stort set ingen midaldrende og "unge" ældre så ofte på kunstmuseer, hvilket gælder uanset køn (0-3 pct.). Også midaldrende og "unge" ældre kvinder med mellemlang erhvervsuddannelse er hyppige gæster på kunstmuseer og gallerier (14 pct. hhv. 25 pct. månedligt). Endelig spiller også husstandssammensætning en rolle for, hvor ofte kunstmuseer besøges. Hvis man er midaldrende eller "ung" ældre enlig kvinde, er sandsynligheden langt større for hyppige besøg på kunstmuse-

³⁴ Der er konstrueret et indeks vedr. koncerter, biografbesøg, teaterforestillinger, kunstmuseer og andre museer, hvor dagligt tildeles værdien 4, ugentligt 3, månedligt 2, sjældnere 1 og ikke udført 0. Indeksets formelle udfaldsrum er hermed 0-20, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 2,83, mens kvinder scorer 3,52 ($P = 0,000$; t-test). Tilsvarende scoregennemsnit blandt 65-69-årige er 2,36 og 2,99 ($P = 0,001$).

³⁵ Tilsvarende markante sammenhænge gør sig ikke gældende blandt 55-59-årige mænd (samlevende: 12 pct.; enlige: 10 pct) og ligeledes ikke blandt 65-69-årige af begge køn (samlevende mænd: 8 pct.; enlige mænd: 4 pct.; samlevende kvinder: 14 pct.; enlige kvinder: 18 pct.).

³⁶ Eksempelvis har omkring hver tiende midaldrende kvinde med den uddannelsesmæssige baggrund været månedligt i teater inden for det sidste år (10 pct.). Sammenholdt med kvinder med mellemlang eller lang videregående erhvervsuddannelse er forskellene ubetydelige (13 pct. hhv. 9 pct.). Hvad teaterbesøg angår, synes husstandssammensætning ikke at spille en rolle for variationer heri.

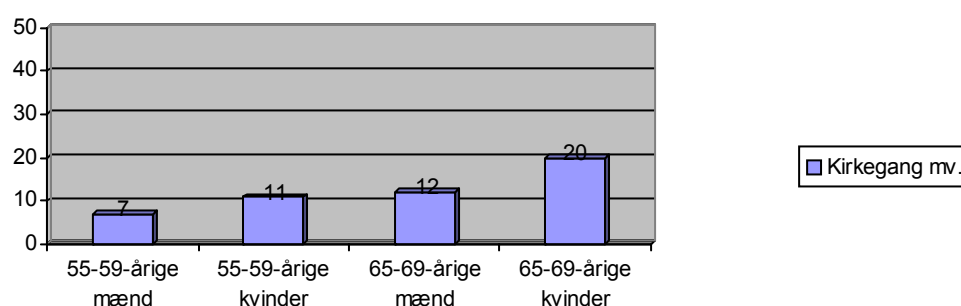
er, end hvis man er samlevende.³⁷ Blandt kvinder er det at bo alene åbenbart et incitament til øget udadvendt kunstinteresse.

Religiøse aktiviteter

Tidligere undersøgelser har vist, at kirkegang, menighedsarbejde o.l. – som i den øvrige befolkning – ikke er særlig udbredt, at "unge" ældre er mere religiøst aktive end midaldrende, og at kirkegang mv. tiltrækker flest kvinder (se: afsnit 2.2.2.). Nyere data peger dog på fravær af kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende (Platz, 2000). Selvom helt nye data antyder kønsforskelle gældende i begge aldersgrupper, er forskellene på grænsen af signifikans (se: figur 4.12.). Det gælder også med fokus på energiske kirkegængere (ugentligt) henholdsvis sjældne (årligt). Hvad figuren imidlertid anskueliggør er, at kirkegang o.l. fremdeles er mere udbredt blandt "unge" ældre end blandt midaldrende.

Figur 4.12.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der har været i kirke eller udført menighedsarbejde månedligt inden for det sidste år.³⁸

$P_{55-59} = 0,067$ (N= 647); $P_{65-69} = 0,079$ (N = 660).

Inddragelse af yderligere baggrundsvariabler peger på interessante sammenhænge. Hvor andre fritidsaktiviteter – det gælder fx kulturelle – navnlig dyrkes af personer med mellemlang eller lang videregående erhvervsuddannelse, er sammenhængen omvendt, når det drejer sig om midaldrende, hvor de flittigste kirkegængere er mænd og kvinder uden erhvervsuddannelse (13 pct. hhv. 15 pct. månedligt). En tilsvarende sammenhæng findes ikke blandt "unge" ældre. Endelig synes også husstandssammensætning at spille en rolle, dog atter kun blandt midaldrende: Omkring dobbelt så mange enlige mænd går månedligt i kirke sammenlignet med samlevende (12 pct. hhv. 6 pct.). Hvad forskellen beror på, kan undersøgelsen ikke belyse, men én mulig forklaring er, at kvinder – og så enlige – i almindelighed er socialt stærkere end det andet køn.

Underholdning

De fleste mennesker har også brug for underholdende aktiviteter, fx besøg i zoologiske haver, forlystelsesparker o.l., restauranter, caféer samt forskellige

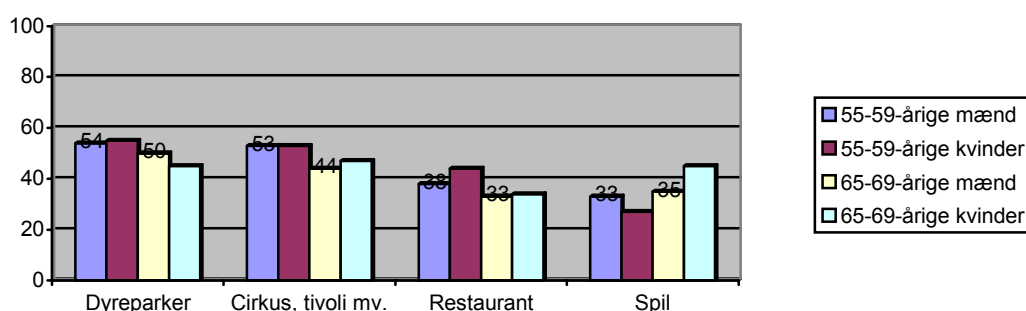
³⁷ 55-59-årige enlige kvinder: 17 pct. månedligt; samlevende: 8 pct.; 65-69-årige enlige kvinder: 21 pct.; samlevende: 10 pct.

³⁸ "Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 22. Været i kirke eller udført menighedsarbejde (folkekirke eller andet trossamfund)".

spil. Zoologiske haver, dyreparker o.l. er tilbud, som mange midaldrende og "unge" ældre tiltrækkes af (se: afsnit 2.2.2.). Hvad forlystelsesparker o.l. angår, peger Fridberg (2000) på, at det i slutningen af 1990'erne navnlig var kvinders interesse. Om den øgede interesse for restaurant- og cafébesøg gælder begge køn, belyser tidligere undersøgelser ikke. Hvad endelig spil angår, viser tidligere resultater tvetydige tendenser. Mens fx banko navnlig spilles af kvinder (Fridberg, 2000), spiller nogenlunde lige mange mænd og kvinder kort (Platz, 2000). Nye data peger imidlertid på, at deltagelse i underholdende aktiviteter gennemgående kendetegnes ved fravær af kønsspecifikke forskelle (se: figur 4.13.).

Figur 4.13.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der har været i dyreparker og i cirkus/tivoli inden for det sidste år samt været på restaurant, café o.l. og spillet kort eller andre spil månedligt inden for det sidste år.³⁹

Mens andre aktivitetsmønstre – det gælder fx læsning, sport/motion og kulturelle fritidsinteresser – udviser iøjnefaldende forskelle, er underholdning åbenbart et behov, som mænd og kvinder er fælles om. Iagttagelsen underbygges ved konstruktion af yderligere et tværgående indeks, der viser, at der ikke er forskel mellem mænd og kvinder med hensyn til deltagelse i de nævnte aktiviteter.⁴⁰ Kun hvad restaurantbesøg o.l. samt deltagelse i forskellige spil angår, findes signifikante forskelle: Midaldrende kvinder går oftere på restaurant o.l. end mænd i samme alder, ligesom "unge" ældre kvinder er en anelse mere spilleivrige end jævnaldrende mænd – med sidstnævnte forskel som lavsignifikant.

³⁹ "Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 15. Været steder, hvor man ser dyr (fx zoologiske haver, akvarier o.l., men ikke i naturen); 19. Været i cirkus/tivoli/forlystelser; 26. Været på restaurant, café, værtshus e.l.; 6. Spillet kort eller andre spil (fx banko, billard, bridge, dart, quiz)". Dyreparker $P_{55-59} = 0,922$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,993$ ($N = 666$); cirkus/tivoli/forlystelser: $P_{55-59} = 0,304$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,206$ ($N = 668$); restaurant, café o.l.: $P_{55-59} = 0,004$ ($N = 637$); $P_{65-69} = 0,487$ ($N = 664$); spil: $P_{55-59} = 0,215$ ($N = 639$); $P_{65-69} = 0,019$ ($N = 654$) (χ^2 -test).

⁴⁰ Der er konstrueret et indeks vedr. dyreparker, forlystelsesparker o.l., restauranter mv. og spil, hvor dagligt tildeles værdien 4, ugentligt 3, månedligt 2, sjældnere 1 og ikke udført 0. Indeksets formelle udfaldsrum er hermed 0-16, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 3,65, mens kvinder scorer 3,61 ($P = 0,798$; t-test). Tilsvarende score gennemsnit blandt 65-69-årige er: 3,23 og 3,45 ($P = 0,102$).

At behovet for underholdning deles af mange viser sig fx også ved, at besøg i forlystelsesparker, cirkus o.l. ikke afhænger af uddannelsesmæssig baggrund. Uanset baggrund har af størrelsesordenen hver anden midaldrende og "unge" ældre mand og kvinde været i forlystelsesparker o.l. inden for det sidste år.⁴¹ Derimod spiller uddannelse en rolle for restaurantbesøg o.l., hvor midaldrende og "unge" ældre uden erhvervsuddannelse og uanset køn hører til de sjældneste gæster (23-35 pct. månedligt), mens lang videregående erhvervsuddannelse fører til hyppigere besøg (44-55 pct.). Sammenhængen er ikke overraskende, eftersom det i almindelighed er omkostningskrævende at gå på restaurant o.l. Endelig er der også en tendens til, at enlige – det gælder dog ikke "unge" ældre kvinder – oftere end samlevende indtager måltider og/eller fluidum ude.⁴²

Rejser mv.

I de foregående kapitler er to fritidsaktiviteter, der interesserer mange, ekskluderet. Det drejer sig om rejser i ind- og udland samt om sommerhus- og kolonihaveophold (se: figur 4.14.). Rejser, der ikke nødvendigvis har ferieformål, men som fx kan angå besøg hos ikke nærtboende familiemedlemmer og venner, er ofte forekommende blandt midaldrende og "unge" ældre, navnlig blandt mænd. Men når man har en samlever, er ferierejser oftest et fælles projekt, fx for Hans:

Hans: Vi vil jo gerne rejse ... det har vi gjort en hel del inden for det sidste par år. Vi har taget det, der hedder kroferier herhjemme. Nu har jeg jo i kraft af jobbet været ... ja, jeg vil ikke sige det meste af verden rundt, men jeg har været mange steder, altså alle de nordiske lande, Grønland, Island, Færøerne, alle de skandinaviske lande og i østen og sådan noget, så jeg har set meget, og så har vi set ret meget til Malta, hvor vi har været ned 7-8 gange ... og det vil vi jo gerne igen, men der har den der sygdom lissom sat en lille bremse på, fordi jeg skal have alt det der medicin, så ... men de der kroferier herhjemme.

Mange kommer også jævnligt i sommerhus o.l. I de to aldersgrupper har over hver femte mindst opholdt sig månedligt dér, og langt over halvdelen – midaldrende i lidt højere grad – har været i sommerhus inden for det sidste år. Modsat rejser er der ingen kønsspecifikke forskelle med hensyn til sommerhusophold.

I begge aldersgrupper rejser hver femte mand mindst en gang om måneden i Danmark og/eller udlandet. Anskuet over en længere periode – dvs. de seneste 12 måneder – har stort set alle været på mindst én rejse i begge aldersgrupper. Når uddannelsesmæssig baggrund medinddrages, rejser personer uden erhvervsuddannelse – det gælder mænd og kvinder i begge aldersgrupper – dog sjældnere end personer med mellemlang og lang videregående erhvervsud-

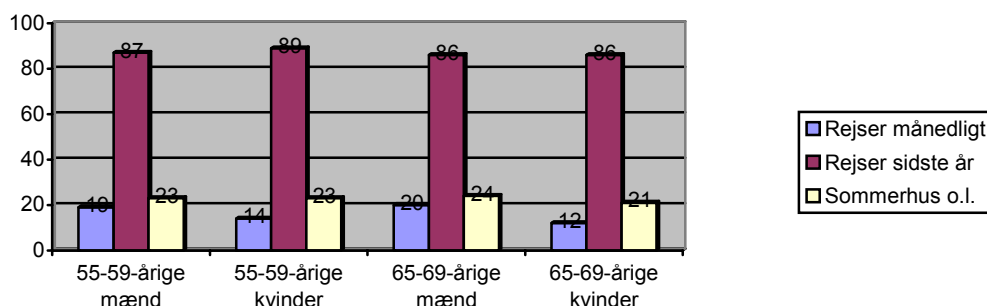
⁴¹ Desuden synes interesse for den slags underholdende indslag heller ikke at afhænge af husstandssammensætning.

⁴² 55-59-årige samlevende mænd: 36 pct. månedligt; enlige: 47 pct.; samlevende kvinder i samme alder: 40 pct.; enlige: 49 pct.; 65-69-årige samlevende mænd: 30 pct.; enlige: 44 pct.; samlevende kvinder i samme alder: 34 pct.; enlige: 35 pct.

dannelse.⁴³ Også husstandssammensætning spiller en rolle, idet enlige kvinder rejser i langt højere grad end enlige mænd.⁴⁴ Forklaringen herpå er formodentlig atter kvinders generelt større socialt udfarende kraft.

Figur 4.14.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige, der mindst har været månedligt i sommerhus/kolonihavehus inden for det sidste år og rejst i Danmark eller i udlandet månedligt eller årligt.⁴⁵

Rejser: $P_{55-59} = 0,044$ ($N = 642$); $P_{65-69} = 0,021$ ($N = 662$); sommerhus, kolonihavehus o.l.: $P_{55-59} = 0,892$ ($N = 645$); $P_{65-69} = 0,608$ ($N = 662$).

Andre fritidsaktiviteter

Ud over de nævnte fritidsaktiviteter er spørgeskemaundersøgelsens respondenter tildelt mulighed for at nævne yderligere en aktivitet, der er udført én eller flere gange inden for det sidste år. Nogle af de af ca. 200 respondenter i hver aldersgruppe nævnte aktiviteter er indeholdt i de foregående, fx cykelture som eksempel på motion, men de fleste er nye. De oftest nævnte aktiviteter er præsenteret prioriteret i *oversigt 4.15*.

Trods gentagelser, der egentlig ikke burde forekomme, og som fx skyldes huskommunesproblemer, er oversigten tankevækkende, fordi den anskueliggør væsentlige ligheder og forskelle mellem de to køn. Til lighederne hører, at adskillige af begge køn fx nævner camping, gå-/traveture og cykelture. Golf, stavgang, bowling, havearbejde og interesse for naturen er også fælles for de to køn, hvorimod kun mænd nævner jagt, fiskeri/lystfiskeri og sejlsport, mens ingen mænd nævner håndarbejde, fx at sy og strikke. Trods det begrænsede empiriske grundlag illustreres hermed, at relevante tilbud til kommende ældre er en delikat problematik, fordi nogle tilbud er "kønsløse", mens andre i allerhøjeste grad er kønsspecifikke. Læs fx, hvad 59-årige Jens siger mandigt om at komme ud et sted, hvor det må "briste eller bære":

⁴³ Rejst sidste år: Ingen erhvervsuddannelse: 71-82 pct.; mellemlang erhvervsuddannelse: 88-94 pct.; lang videregående erhvervsuddannelse: 90-98 pct.

⁴⁴ Enlige 55-59-årige: 84 pct. hhv. 62. pct.; enlige 65-69-årige: 69 pct. hhv. 84 pct. ($P < 0,05$).

⁴⁵ "Hvilke aktiviteter har De udført inden for de sidste 12 måneder – og hvor ofte? 27. Været i sommerhus/kolonihavehus; 28. Rejst i Danmark eller i udlandet".

Int.: *Du har en sejlbåd, siger du. Hvordan er den?*

Jens: *Den er ti meter lang og tre meter bred. Med sejl og med motor. Når vinden blæser, så er det for sejl, og når det ikke blæser, er det for motor. Og så har jeg dyrket en del sejlsport, kap-sejlads. Det gør, at man kommer til at kunne sejle og kender ... hvor yderpunkterne er. Det er det, der for mig giver oplevelsen, at presse tingene og komme ud hvor det må briste eller bære.*

Oversigt 4.15.

Oftest nævnte "andre aktiviteter" i prioriteret rækkefølge bortset fra aktiviteter, der kun nævnes én gang.

55-59-årige mænd	55-59-årige kvinder	65-69-årige mænd	65-69-årige kvinder
Jagt	Camping	Sejlsport	Gå/-traveture
Camping	Gå/-traveture	Camping	Golf
Fiskeri/lystfiskeri	Cykelture	Gå/-traveture	Håndarbejde
Sejlsport	Sejlture	Fiskeri/lystfiskeri	Camping
Logearbejde	Ombygning	Cykelture	Cykelture
Cykelture	Håndarbejde	Jagt	Stavgang
Gå/-traveture	Havearbejde	Golf	Bowling
Golf	Naturinteresse	Bowling	Dans
Fritidslandbrug	Logearbejde	Logearbejde	Badminton
Motorcykel	Hundesport	Hjemmeværn	Havearbejde
Bowling	Stavgang	Byggeri	
Tilsyn med båd		Dans	
		Holder foredrag	
		Stavgang	
		Naturinteresse	
		Havearbejde	
		Bilkørsel	

Derudover informerer respondenter om en lang række fritidsaktiviteter, der ikke kan prioriteres, fordi de kun nævnes en enkelt gang. Nogle midaldrende mænd udfører fx følgende aktiviteter: aktiebestyrelsesarbejde, filateli, forfatterskab, *handyman*-arbejde, havekunst, hundetræning, håndværksarbejde, kortklub, kræmmermarked, modeltog, skydning, slægtsforskning, spejderarbejde og vin-interesse, mens "unge" ældre mænd fx nævner antikvitsinteresse, beboerarbejde, brevduer, fodboldommer, hestesport, lokalpolitisk arbejde, opfindelser, ornitologi, papirklip, smedjærnsarbejde, togklub og træarbejde. Som 59-årige Hans kan man fx også være aktiv som domsmand:

Int.: *Du har været politisk aktiv. Kunne du forestille dig ...*

Hans: *Nej, det tror jeg ikke, altså jeg er domsmand, det er jo borgerligt ombud. Det er gennem partiet, man bliver udpeget som det. Det sætter jeg meget stor pris på ... Det har jeg været i mange år, så var jeg væk fra det i en periode, men så her for et par år siden er jeg blevet udpeget igen ...*

Int.: *Hvor tit er det så?*

Hans: *Ja, nu har jeg lige fået en indkaldelse her i fredags. Det er to møder med tre dage mellemrum, så er det sådan fem eller*

seks gange om året, men nu har jeg meddelt dem på grund af at jeg går hjemme, at så kan jeg godt tage flere sager. Der er mange gange, man kommer ud for, der er nogle, der melder afbud i sidste øjeblik, så jeg har meddelt dem, at det kan jeg godt. Så jeg har lige fået en indkaldelse med to retssager ...

Int.: Og det er noget, der tager lang tid?

Hans: Ja, det gør det - man skal sætte sig ind i tingene.

Hvad midaldrende kvinder angår, er de fx aktive inden for følgende områder: alternativ terapi, amatørteater, bamsesyning, bogklub, hjemmeværn, kirkeligt arbejde, madlavning, maleri, mavedans, meditation, ridning, patchwork, skovinteresse, sportsforening, strøgture og vævning, mens "unge" ældre kvinder fx nævner amatørmusiker, besøgsven, bestyrelsesarbejde, blomsterbinding, dyrepasning, fællesspisning, genbrugsbutik, katteudstillinger, keramisk arbejde, kryds og tværs, litteraturkreds, pasning af dement mor, sprogundervisning. Ligesom i oversigten ovenfor er nogle af disse eksempler "kønsløse", mens andre er kønsspecifikke, men i øvrigt overlades videre fortolkning til læseren.

Aktivitetssammenhænge

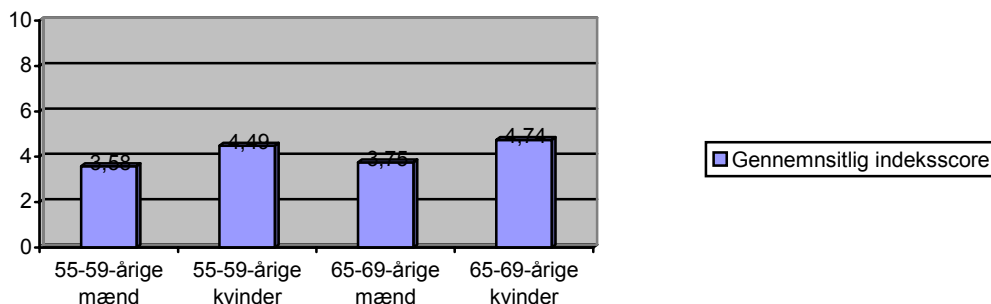
Den hidtidige fremstilling rejser spørgsmålet om, hvorvidt midaldrende og "unge" ældre kvinder i almindelighed er mere aktive end det andet køn, når forskellige fritidsaktiviteter ansues under ét, og samtidig sociale kontakter og husarbejder medinddrages. Inden for nogle områder er de to køn nogenlunde lige aktive, fx med hensyn til avislæsning, underholdende aktiviteter, sommerhusophold samt midaldrendes brug af pc/internet og deltagelse i frivilligt arbejde. Hertil kommer, at der kun er enkelte forskelle, hvad sociale kontakter med familie, venner, naboer og (tidligere) kolleger angår.

Inden for andre områder bærer mænd "førertrøjen". Det gælder fx overværelse af sportsarrangementer, rejser i ind- og udland, midaldrendes opsøgende aktiviteter i forhold til foreninger og klubber og "unge" ældres brug af pc/internet. Eksemplerne er dog flere blandt kvinder: læsning af bøger, biblioteksanvendelse, sport/motion i klub- og ikke-organisatorisk regi, foredrag, deltagelse i undervisningsforløb, kulturelle interesser og restaurantbesøg mv. blandt midaldrende. Hertil kommer, at kvinder er markant mere involveret i husarbejde end mænd og oftere hjælper andre, fx familie og venner, med indkøb, rengøring o.l.

Eksemplerne mere end antyder, at kvinder er mere bredspektret aktive end mænd, hvilket kan belyses ved konstruktion af et tværgående indeks, der sætter fokus på læsning af bøger, sport og motion i forskellige regier, kulturelle aktiviteter, undervisning, forenings- og klubaktiviteter, ud- og indlandsrejser, sommerhusophold, underholdning, sociale kontakter og husarbejde (se: *figur 4.16.*). Der viser sig da en højsignifikant tendens til, at både midaldrende og "unge" ældre kvinder er markant mere aktive end det andet køn. Som mere aktive er det forventeligt, at kvinder også peger på relativt flere fritidsaktiviteter og andre aktiviteter, som de finder er meget vigtige i fremtiden (se: afsnit 4.4.4.).

Figur 4.16.

Gennemsnitlige indeksscores med hensyn til udvalgte fritidsaktiviteter, sociale kontakter og husarbejde blandt 55-59-årige og 65-69-årige mænd og kvinder.⁴⁶

$P_{55-59} = 0,000$ ($N = 656$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 671$) (t-test).

Fritidsaktiviteter og tidsanvendelse

Trods et bredt spektrum af fritidsaktiviteter fylder nogle aktiviteter mere i tid end andre, hvorfor følgende spørgsmål er stillet: "Hvilke fritidsaktiviteter har De brugt mest tid på inden for de sidste 12 måneder?" Ikke alle har besvaret spørgsmålet, hvorfor *oversigt 4.17.* er behæftet med nogen usikkerhed.⁴⁷ Ikke desto mindre er oversigten interessant, fordi den anskueliggør, hvor vigtig TV-kigning målt i tid er for både midaldrende og "unge" ældre (22-32 pct.). Herefter følger klubsport/-motion (11-18 pct.) og uorganiseret motion (7-9 pct.). TV-kigning og udøvelse af sport/motion er med andre ord absolutte "topscorere", når det handler om den tid, som de to aldersgrupper anvender på egentlige fritidsaktiviteter, dvs. husarbejde og sociale kontakter eksklusive. Hvad tid anvendt til disse fritidsinteresser angår, ligner mænd og kvinder således hinanden.

Færre anvender mest tid på at læse. Med hensyn til avislæsning drejer det sig om ca. hver tyvende midaldrende og "unge" ældre – uden nævneværdige forskelle de to køn imellem (5-7 pct.). Derimod anvender op imod hver tiende kvinde i de to aldersgrupper mest tid på at læse bøger (8 pct. i begge aldersgrupper), mens det gælder mindre end hver tyvende mand (3-4 pct.). Omvendt er der flere mænd end kvinder, som bruger mest tid på pc'ere og at være på internettet (4-5 pct. hhv. 1-3 pct.). Endelig bemærkes, at foreningsarbejde alene

⁴⁶ Figuren baseres på et indeks omfattende følgende items: 1. ugentlig læsning af bøger, 2. ugentlig dyrkelse af organiseret og/eller ikke-organiseret sport/motion, 3. månedlig deltagelse i mindst én kulturel aktivitet (koncerter, biografforestillinger, teaterforestillinger, kunstmuseer/gallerier og andre museer), 4. månedlig overværelse af foredrag og/eller deltagelse i undervisning, 5. månedlig deltagelse i forening/klub og/eller frivilligt arbejde, 6. rejser og/eller sommerhusophold inden for det sidste år, 7. månedlige forlystelser mv. (forlystelser, tivoli, cirkus o.l. og/eller restaurant mv.), 8. ugentligt samvær med familie, 9. ugentligt samvær med venner samt 10. udførelse af husarbejde inden for den sidste måned (både madlavning, opvask og rengøring). Med ti items er indeksets formelle udfaldsrum 0-10.

⁴⁷ 55-59-årige: 451 besvarelser (205 manglende); 65-59-årige: 386 besvarselses (305 manglende).

findes i oversigten for mænds vedkommende, mens kunstneriske aktiviteter – dvs. at male eller tegne – kun findes i oversigtens kvindelige søjler.

Oversigt 4.17.

Fritidsaktiviteter, som midaldrende og "unge" ældre har brugt mest tid på inden for det sidste år nævnt i prioriteret rækkefølge efter svarandele.⁴⁸

55-59-årige mænd	55-59-årige kvinder	65-69-årige mænd	65-69-årige kvinder
TV-kigning	TV-kigning	TV-kigning	TV-kigning
Klubmotion	Klubmotion	Klubmotion	Klubmotion
Uorganiseret motion	Uorganiseret motion	Uorganiseret motion	Læsning af bøger
Avislæsning	Læsning af bøger	Avislæsning	Uorganiseret motion
PC/internet	Avislæsning	PC/internet	Avislæsning
Sommerhus	Sommerhus	Læsning af bøger	Spil
Foreningsarbejde	Spillet/sunget	Spillet/sunget	Malet/tegnet
Læsning af bøger	Malet/tegnet	Sommerhus	PC/internt
		Foreningsarbejde	Sommerhus

I spekterets anden ende findes en lang række fritidsaktiviteter, som *ingen* midaldrende eller "unge" ældre uanset køn bruger mest tid på. Det drejer sig om følgende aktiviteter: biblioteksbesøg, biografforestillinger, foredrag, forlystelsesparker mv., koncerter, museer (bortset fra kunstmuseer) og sportsarrangementer. Derimod findes der mænd, om end meget få (1-2 pct.), som anvender størstedelen af den fri tid på fx at udføre frivilligt arbejde, spille forskellige spil eller at se video/DVD. Ligeledes findes der ganske få kvinder, der fx bruger mest tid på at udføre frivilligt arbejde, se på kunst, lade sig undervise, spille eller synge.

Økonomisk begrundede aktivitetsafsavn

Ikke alle har mulighed for at dyrke enhver form for ønsket fritidsinteresse. Til belysning heraf blev følgende spørgsmål stillet: "Er der fritidsaktiviteter, som De gerne ville udføre, men som De undlader at udføre af økonomiske grunde?" Lidt flere kvinder end mænd i de to aldersgrupper svarer bekræftende. For mænds vedkommende drejer det sig om ca. hver syvende (15 pct. hhv. 14 pct.), mens flere kvinder oplever at måtte lide den slags afsavn (19 pct. hhv. 20 pct.). Blandt midaldrende er forskellen dog insignifikant.⁴⁹

Som det ellers måske kunne forventes, er der ikke entydige sammenhænge mellem fritidsafsavn og uddannelsesmæssig baggrund. De to grupper, der sjældnest lider afsavn, er midaldrende og "unge" ældre mænd uden erhvervsuddannelse (12 pct. hhv. 9 pct.), mens kvinder med mellemlang erhvervsuddannelse hyppigst fravælger fritidsaktiviteter af økonomiske grunde (begge grupper: 23 pct.). Også mænd med lang videregående erhvervsuddannelse

⁴⁸ Andele under 3 pct. er ekskluderet.

⁴⁹ $P_{55-59} = 0,257$ (N= 610); $P_{65-69} = 0,037$ (N = 609).

mener relativt ofte at lide afsavn (18 pct. hhv. 19 pct.). Når sammenhængen mellem fritidsafsnavn og uddannelse er tvetydig, skyldes det formodentlig, at afsavn er en diffus størrelse, der blandt andet bestemmes af forventningsniveau. Hvis man fx har en videregående uddannelse og derfor i almindelighed er bedre økonomisk stillet end mange andre, har man måske lyst til en jordomsejling, som pengepungen ikke magter, men som ikke desto mindre er et afsavn. Fritidsafsnavn er næppe nogensinde rent økonomisk begrundede.

Blandt andre forhold, der samvarierer med afsavns hyppighed, er erhvervsaktivitet eller mangel på samme. Mens fuldtidsbeskæftigede midaldrende af begge køn relativt sjældent oplever at måtte give afkald på fritidsaktiviteter (13 pct. hhv. 14 pct.), er afsavn langt mere udbredt blandt ikke-erhvervsaktive i samme alder, dvs. førtidspensionister, arbejdsløse og andre på overførselsindkomst. Det gælder ikke mindst kvinder, der for over en tredjedels vedkommende har måttet undlade at udføre én eller flere aktiviteter inden for det sidste år (36 pct. hhv. 21 pct.). Endelig spiller også husstandssammensætning en rolle, idet enlige midaldrende af begge køn oftere lider afsavn end samlevende. En tilsvarende sammenhæng findes ikke blandt "unge" ældre.⁵⁰

Hvad arten af afsavn angår, er der ligheder de to køn imellem, men også interessante forskelle (se: *oversigt 4.18.*). Til lighederne hører, at adskillige af begge køn undlader at rejse – navnlig i udlandet – af økonomiske årsager.⁵¹ En anden interesse, som både mænd og kvinder nødsages til at give afkald på, er golf, der som bekendt er en bekostelig aktivitet. På den anden side er der åbenbare kønsspecifikke forskelle. Eksempelvis oplyser ingen kvinder at måtte give afkald på jagt, fiskeri, sejlsport o.l., mens ingen mænd tilsyneladende af økonomiske årsager afskæres fra motionerende aktiviteter, undervisning, koncerter, besøg på kunstmuseer eller blomsterbinding for den sags skyld.

Blandt sjældne fritidsafkald – dvs. afkald, som kun én respondent har været ude for i hver af oversigtens fire søjler – kan følgende mandlige eksempler nævnes: bowling, dans, dykning, flyvning, helsestudie, massage, modeltog, motorkurser, ridning, sportsarrangementer, svæveflyvning og togbygning, mens nogle eksempler hidrørende fra det andet køn er: biografbesøg, foredrag, håndbold, mensendick, restaurantbesøg, smykker, sommerhus og tennis. Også disse eksempler peger i retning af både ligheder og forskelle de to køn imellem.

4.4. Fremtidige aktiviteter ved uændret helbred

Læseren bedes forestille sig, at der i forhold til det aktuelle øjeblik er forløbet en halv snes år, og at de midaldrende og "unge" ældre, der omhyggeligt har redegjort for deres nuværende aktiviteter (jf. tidligere afsnit), er blevet "unge" og "gamle" ældre. Deres helbred antages fremdeles at være uforandret: "De skal forestille Dem, at Deres helbred er nogenlunde som i dag – måske endda bed-

⁵⁰ 55-59-årige samlevende mænd: 13 pct; kvinder 12 pct.; enlige mænd i samme alder: 23 pct.; kvinder: 43 pct. 65-69-årige samlevende mænd: 13 pct; kvinder 20 pct.; enlige mænd i samme alder: 16 pct.; kvinder: 19 pct.

⁵¹ Afkald på rejser nævnes af 15-20 respondenter i hver af oversigtens fire grupper.

re. De er altså 10 år ældre, men kan stort set klare, hvad De klarer i dag". Under dén forudsætning anmodes spørgeskemaundersøgelsens respondenter om at tage stilling til aktiviteter, der er mere eller mindre vigtige i fremtiden. Det drejer sig fortsat om et bredt spektrum af aktiviteter fra husarbejde over sociale kontakter til fritidsaktiviteter. For hver aktivitet spørges, om den er "meget vigtig", "ret vigtig", "ikke særlig vigtig", eller om aktiviteten ikke forventes udført.

Oversigt 4.18.

Økonomisk begrundede fritidsafsavn blandt midaldrende og "unge" ældre nævnt i prioriteret rækkefølge efter svarandele.⁵²

<i>55-59-årige mænd</i>	<i>55-59-årige kvinder</i>	<i>65-69-årige mænd</i>	<i>65-69-årige kvinder</i>
Rejser	Rejser	Rejser	Rejser
Golf	Motion/gymnastik	Golf	Teater
Fiskeri	Golf	Teater	Motion/fitness
Jagt	Undervisning	Fiskeri	Blomsterbinding
Sejle/sejlbåd	Svømning	Jagt	Golf
	Teater	Jordomsejling	Sprogundervisning
	Dans	Koncerter	Svømning
	Bowling	Maleri	Aftenskole
	Yoga	Svømning	EDB
			Maleri
			Højskoler
			Koncerter
			Kunstmuseer

Prospektive spørgsmål af den type er i sagens natur holdningsspørgsmål og dermed – blandt andet fordi holdninger undertiden er skrøbelige ad hoc-konstruktioner, og fordi ikke alle nødvendigvis har holdninger til alting mellem himmel og jord – forbundet med større måleproblemer end faktuelle spørgsmål (se fx: Olsen, 2000; Olsen, 2001b). Sigtende imod at afdække nogenlunde robuste "fremtidsholdninger" vil der derfor i det følgende næsten udelukkende blive sat fokus på aktiviteter, som midaldrende og "unge" ældre mener er "meget vigtige": Hvilke former for husarbejde er af særlig vigtighed i alderdommen? (afsnit 4.4.1.). Hvor vigtige er forskellige former for sociale relationer (afsnit 4.4.2.), og hvilke fritidsaktiviteter tildeles høj prioritet? (afsnit 4.4.3.).

4.4.1. Husarbejdes vigtighed

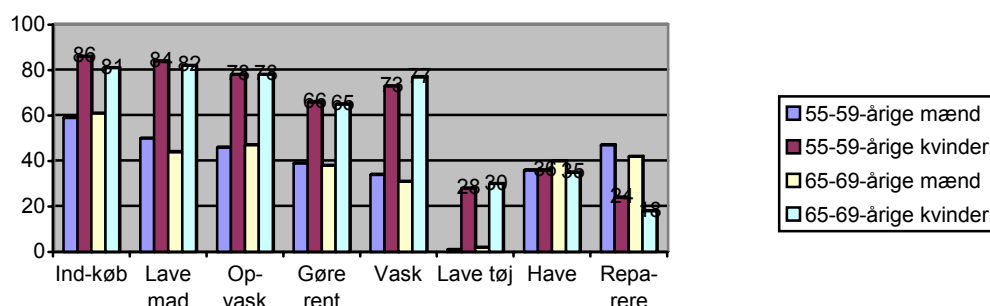
I nutiden er der som nævnt markante kønsspecifikke forskelle mellem mænds og kvinders involvering i husarbejde (se: afsnit 4.3.1.). Selvom de fleste midaldrende og "unge" ældre mænd fx bidrager til at købe ind, vaske op, lave havearbejde og udføre reparationer, er kvinder mere bredspektret aktive. Kvinder tilbereder oftere måltider, gør oftere rent, vasker oftere tøj og er stort set enerådende, hvad fremstilling af tøj angår. Kun med hensyn til reparationer o.l. fremstår

⁵² Fritidsafsavn, der kun nævnes én gang i hver af de fire grupper, er ekskluderet.

mænd som det "stærke" køn. Forventelig transformeres den slags nutidig køns-specifik adfærd til hermed matchende fremtidsholdninger (se: figur 4.19.).

Figur 4.19.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige for hvem det ved uændret helbred er "meget vigtigt" om ti år at kunne udføre udvalgte former for husarbejde.⁵³

Sammenholdt med figur 4.1. (se: afsnit 4.3.1.) anskueliggør figur 4.19. en tendentiell transformation og peger dermed – med en enkelt undtagelse – på markante holdningsforskelle mænd og kvinder imellem.⁵⁴ Kun hvad havearbejde angår, er der ikke iøjnefaldende forskelle, idet op imod to femtedele af såvel mænd som kvinder mener, at det om en halv snes år bliver "meget vigtigt" at udføre. For kvinder er indkøb, madlavning, opvask og tøjvask dog langt vigtigere, mens mænd tildeler disse gøremål markant reduceret betydning. I så henseende er 67-årige Katrines klare tilkendegivelse næppe utypisk:

Int.: Forestiller du dig, at du og din mand deler husarbejdet på samme måde om ti år, eller kunne du forestille dig, der var ting, der interesserede dig mere, som du ville lave mere af?

Katrine: Altså, det er mig, der laver maden. Altså den generation hører jeg jo til, og så ved det, at jeg aldrig har været fuldtids, så er det lissom altid tid til det. Så det er mig, og det vil det fortsat være. Det interesserer desværre ikke min mand overhovedet.

⁵³ "Hvis Deres helbred er nogenlunde som i dag eller bedre, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år selv at kunne klare følgende: 1. Købe dagligvarer? 2. Lave mad? (uanset tidspunkt på dagen) 3. Vaske op, rydde af? (også evt. brug af opvaske-maskine) 4. Gøre rent? (fx gulvvask, støvsugning, vinduespudsning og afvaskning) 5. Vaske tøj? 6. Fremstille tøj? (fx sy, strikke) 7. Lave havearbejde? 8. Udføre reparationer eller vedligeholdelse? (fx af hus/lejlighed, transportmiddel)". Indkøb: $P_{55-59} = 0,000$ (N= 648); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 678); lave mad: $P_{55-59} = 0,000$ (N= 650); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 676); opvask: $P_{55-59} = 0,000$ (N= 650); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 677); gøre rent: $P_{55-59} = 0,000$ (N= 649); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 676); tøjvask: $P_{55-59} = 0,000$ (N= 648); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 670); fremstille tøj: $P_{55-59} = 0,000$ (N= 628); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 633); havearbejde: $P_{55-59} = 0,599$ (N= 646); $P_{65-69} = 0,075$ (N = 659); reparere: $P_{55-59} = 0,000$ (N= 647); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 662).

⁵⁴ Bemærk de matchende tendenser i figur 4.1. og figur 4.19. med hensyn til de fleste huslige gøremål. Kun hvad havearbejde angår, er tendenserne markant forskellige.

Blandt midaldrende og "unge" ældre mænd er nogenlunde lige store andele endda af den opfattelse, at reparationer, vedligeholdelse o.l. er ligeså vigtigt eller vigtigere end at kunne lave mad, vaske op, gøre rent og vaske tøj. De største relative forskelle angår fremstilling af tøj, tøjvask og reparationer, hvoraf beherskelse af de to første forehavender tillægges særlig betydning af kvinder. Læs fx, hvad 59-årige Grethe siger om at strikke til andre:

Int.: Din mand er gået på efterløn og laver alt det praktiske. Er der noget, du vil være glad for at lave, når du går på pension?

Grethe: Ja, jeg strikker jo selv ... og så går jeg ud fra, jeg gerne vil begynde at strikke noget mere, altså om vinteren strikke, om sommeren haven. Det var også noget jeg tænkte hvis ... efter-som jeg er ret god og de unge er helt vilde med sådan noget strikketøj, så kan jeg jo strikke, så kan de gí en eller anden hundredelap eller sådan for det, så kan jeg jo strikke ting til dem, fordi de ikke kan nå det. De vil gerne ha' nogle af de der modeller, som man kan strikke selv. Det kunne være meget skægt, hvis man oveni sin pension tjente en lille smule oveni, fordi, jeg har en ret god pension, men min mand har ikke nogen særlig god pension. Det kunne være rart lige at få nogle tusinde kroner ind ekstra hist og pist. Det kunne da godt være en fordel.

At det er langt vigtigere for fremtidens ældre kvinder end for det andet køn fx at være i stand til at tilberede mad, vaske op, gøre rent og vaske tøj kan i lighed med tidligere anskueliggøres ved konstruktion af et indeks, der blot yderligere understreger de markante kønsspecifikke holdningsforskelle.⁵⁵ Omvendt er der klar mandlig dominans, når holdninger til havearbejde og reparationer anskues under ét ved tilsvarende indekskonstruktion.⁵⁶

Selvom køn spiller en afgørende rolle for holdninger til husarbejdes fremtidige vigtighed, samvarierer holdningerne også med andre baggrundsvariabler. Særlig iøjnefaldende er den rolle, som husstandssammensætning spiller for holdninger til flere huslige gøremål. Mens der i almindelighed er markante kønsspecifikke forskelle, hvad holdninger til at kunne købe ind, tilberede måltider, vaske op, gøre rent og vaske tøj angår, gælder det ikke blandt enlige, hvor forskellene tenderer imod at blive neutraliseret.⁵⁷ Aktuelt at være aleneboende er altså med til at forme fremtidsholdninger til de nævnte gøremål, ikke mindst fordi aktivite-

⁵⁵ Der er konstrueret et indeks omfattende madlavning, opvask, rengøring og tøjvask. Hvert gøremål tildeles værdien 1, hvis aktiviteten er "meget vigtig", ellers 0. Indekssets formelle udfaldsrum er hermed 0-4, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 1,68, mens kvinder scorer 2,99 ($P = 0,000$; t-test). Tilsvarende scoregennemsnit blandt 65-69-årige er: 1,58 og 2,99 ($P = 0,000$).

⁵⁶ $P_{55-59} = 0,001$ ($N = 649$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 673$).

⁵⁷ Her og i det følgende: $P > 0,05$. For de to sidste gøremåls vedkommende gælder "neutraliseringen" dog kun midaldrende.

terne i de fleste tilfælde allerede udføres. Blandt midaldrende gælder sammenhængen også holdninger til at kunne udføre reparationer, vedligeholdelse o.l.

Erhvervsuddannelse påvirker ligeledes holdninger til enkelte af fremtidens huslige gøremål. Mens andre uddannelsesgrupper er kendetegnet ved markante kønsspecifikke forskelle med hensyn til holdninger til at kunne købe ind og vaske op, gælder det ikke personer med lang videregående erhvervsuddannelse. Blandt midaldrende spiller uddannelse en anden rolle, når det handler om holdninger til rengørings vigtighed, idet nogenlunde lige mange mænd og kvinder uden erhvervsuddannelse mener, at det at kunne gøre rent er "meget vigtigt" (53 pct. hhv. 64 pct.). I begge aldersgrupper opretholdes derimod de kønsspecifikke forskelle, hvad holdninger til at kunne tilberede måltider angår. Ligesom fremstilling af tøj også i fremtiden vil være gøremål domineret af kvinder, gælder det åbenbart også tilberedelse af måltider.

4.4.2. Sociale forbindelsers vigtighed

For midaldrende og "unge" ældre er familien som nævnt en afgørende social institution, der prioriteres højere end venskaber, som igen er vigtigere end kontakter med naboer og (tidligere) kolleger (se: afsnit 4.3.2.). Med enkelte undtagelser er den gennemgående tendens, at der ikke er afgørende kønsspecifikke forskelle. Hvordan forholder det sig med forhåbninger til fremtiden? Er fremtidige familiære og andre sociale kontakter lige vigtige for mænd og kvinder? Spørgsmålenes besvarelse er anskueliggjort i *figur 4.20.*, der udpeger ægtefælle – eventuelt samlever – som det vigtigste fremtidige familiemedlem, men som samtidig viser, at mænd er mest afhængige af en ægtefælle. Bemærk fx Hans' ekspeditte svar på et spørgsmål om vigtige fremtidige netværkspersoner:

Int.: Hvem er de vigtigste for dig at du har i nærheden om ti år?

Hans: Det vil være min kone. Jeg har to sønner. Der er ikke nogen af dem, der bor hjemme. De er 35 og 37 år og bor meget tæt på ...

Dens slags svar kan fx skyldes de tidligere nævnte fremtidsholdninger til husarbejde. Hvis det fx er vigtigt at kunne tilberede mad eller vaske tøj, er det alt andet lige lettere at forestille sig en tilværelse som enlig, fordi man selv er indstillet på at udføre disse gøremål. Heraf følger imidlertid ikke, at mænd uden ægtefælle i højere grad end kvinder i givet fald ønsker at bo sammen med andre. Det er der i alle tilfælde meget få, som gør.

Efter ægtefæller følger øvrige familiemedlemmer (desværre uspecificeret) og dernæst venner som "meget vigtige", dog med en tydelig tendens til, at kvinder i begge aldersgrupper tildeler familie og venner større betydning end mænd, hvilket ikke afspejler det næsten undtagelsesfrie fravær af forskelle mellem mænds og kvinders nuværende kontakter (se: *figur 4.3.*). Læs fx, hvad 67-årige Katrine siger om, hvad der vil være de vigtigste personer om ti år:

Katrine: Det ville jo så nok være omgangen med søn og svigerdatter og to børnebørn. Den vil jeg da bevare ...

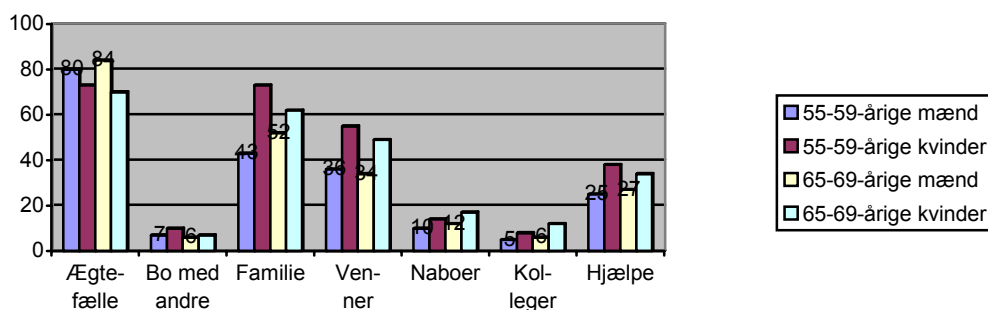
Int.: Hvordan forestiller du dig, I er sammen om ti år?

Katrine: Så bliver det jo lidt andet. Altså, jeg bilder mig da ind, at børnebørnene er glade for farmor, men den glæde går jo over

og bliver anderledes, jo ældre du bliver. Hvis jeg sammenligner med mig selv, da jeg var ... dengang og skulle hjem til mormor og morfar, jamen så bliver det et andet forhold. Så bliver de ældre, og så kan man jo gøre nogle andre aktiviteter. Det er noget af det, jeg be'r til at jeg kan have lov til at have omgangen med dem. Som den lille pige på fem år siger: hun skal på kulturtur med farmor, så kan man tage til legetøjsmuseer, og masser af museer. Er hun for lille, så er der alligevel noget, sådan noget er en stor oplevelse for mig at tage til sådan noget med hende.

Figur 4.20.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige for hvem det – forudsat uændret helbred – er "meget vigtigt" om ti år at bo sammen med en ægtefælle, bo sammen med andre (hvis ingen ægtefælle), være sammen med familie, venner og kolleger samt hjælpe familie, venner m.fl.⁵⁸

Også fremtidige venskabelige relationer er vigtige for mange, ikke mindst for kvinder. Læs fx, hvad 63-årige Kirsten siger:

Int.: Kan du se dig selv sammen med dine veninder ude i fremtiden have aktiviteter sammen?

Kirsten: Jo, på den måde, som vi nu har ...

Int.: Hvordan er det?

Kirsten: Jo, vi husker jo på hinanden, altså fødselsdage indimellem, julekort altid, ikke gaver, der har vi nok spredt os lidt for langt væk – jeg har to barndomsveninder, som jeg har stort set kendt hele mit liv. I perioder er vi meget tætte og i perioder er vi langt fra hinanden. Vi er sgu enlige alle tre. Jeg tænkte det er dig, der er noget galt med. De havde ikke samme behov for at

⁵⁸ "Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, dvs. hvis De kan det samme som nu, hvor vigtigt vil det så om cirka 10 år være for Dem at: 1. Bo sammen med ægtefælle/samlever? 2. Bo sammen med andre, hvis De til den tid ikke har en ægtefælle/samlever? 3. Være sammen med familie? 4. Være sammen med venner? 5. Være sammen med naboer? 6. Være sammen med tidligere kolleger? 7. Hjælpe familie, venner eller naboer?". Ægtefælle: $P_{55-59} = 0,011$ (N = 635); $P_{65-69} = 0,001$ (N = 655); bo med andre: $P_{55-59} = 0,303$ (N = 627); $P_{65-69} = 0,061$ (N = 635); familiesamvær: $P_{55-59} = 0,000$ (N = 645); $P_{65-69} = 0,049$ (N = 666); vennsamvær: $P_{55-59} = 0,000$ (N = 645); $P_{65-69} = 0,002$ (N = 670); nabosamvær: $P_{55-59} = 0,404$ (N = 644); $P_{65-69} = 0,115$ (N = 658); kollegasamvær: $P_{55-59} = 0,030$ (N = 645); $P_{65-69} = 0,002$ (N = 655); hjælpe familie mv.: $P_{55-59} = 0,001$ (N = 645); $P_{65-69} = 0,094$ (N = 666).

være sammen med mig. Det er vidunderligt at vide, man har nogle gode venner, nogle man kan rette henvendelse til. Men det er jo ikke det samme som at have en god bankforbindelse, hvor man kan gå ned og få løst sine økonomiske problemer. Det er jo slet ikke det, det handler om. Det handler bare om nogle, der gider. Venskaber det betyder ustyrligt meget mere, måske mere end familiære relationer. Jeg håber på de næste ti år, at mine venner, specielt mine veninder, er der. Nu har vi jo levet on and off hinanden igennem 50 år, så nej, med mindre der kommer terroristangreb, kunne jeg ikke forestille mig, det skulle ændre sig. Der har jeg det jo nok anderledes med dem, end jeg har det med mine børn. Godt nok er mine børn jo dem, der er tættest på mig, men det er ikke helt det samme. Jeg har da respekt for mine børn, men det er jo deres liv.

Begge køns beskedne prioritering af fremtidige nabo- og kollegakontakter matcher aktuel praksis. At både midaldrende og ”unge” ældre kvinder om en halv snes år forudsat uændret helbred ser frem til at være mere socialt opsøgende end det andet køn kan underbygges yderligere ved konstruktion af et tværgående indeks med fokus på familie-, venne- og nabokontakters vigtighed.⁵⁹ I begge aldersgrupper er de gennemsnitlige forskelle højsignifikante.

Hvad endelig fremtidig hjælp til familie, venner m.fl. angår, er det et udbredt ønske, der langt overstiger udtrykte ønsker om socialt samvær med naboer og tidligere kolleger. Det gælder ikke mindst blandt midaldrende kvinder, der er signifikant mere hjælpeivrige end det andet køn, hvilket svarer til, at kvinder i den alder også hjælper mest i nutiden (se: figur 4.3.). Læs fx, hvad 59-årige Grethe siger om at rejse til Sverige og hjælpe sin datter:

Int.: Tror du 10 år frem i tiden, at du stadig hjælper dine børn?

Grethe: Min datter skal jo flytte til Sverige, og hun snakker jo meget om at starte et eller andet med noget café, for de har elendige caféer i Sverige, og der har vi da aftalt, at vi kommer op og hjælper hende. Måske går ind i et eller andet, hvis de har et projekt der. Hun vil gerne være selvstændig, men hun er gartner, og hun skal anlægge en frugtplantage, men så kan det være, hun vil sælge æblemost og æbletærter, og så kunne vi måske hjælpe hende med at producere i den café der og så flytte derop i sommerhalvåret måske.

Selvom køn spiller en afgørende rolle for holdninger til forskellige sociale netværks fremtidige betydning, samvarierer holdningerne også med andre baggrundsvariabler. Hvorvidt det er ”meget vigtigt” at bo sammen med en ægtefælle

⁵⁹ Der er konstrueret et indeks omfattende de tre nævnte kontaktformer, der hver tildeles værdien 1, hvis kontakten er ”meget vigtig”, ellers værdien 0. Indeksets formelle udfaldsrum er hermed 0-3, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 0,88, mens kvinder scorer 1,41 ($P = 0,000$; t-test). Tilsvarende scoregennemsnit blandt 65-69-årige er: 0,96 og 1,25 ($P = 0,000$).

le eller samlever, bestemmes fx ikke kun af køn, men også af aktuel husstands-sammensætning, hvor det viser sig, at stort set alle samlevende midaldrende og "unge" ældre tildeler samliv afgørende betydning, mens det kun gælder få ikke-samlevende.⁶⁰ Den ægtefælle, man har, vil man åbenbart nødig miste, mens manglende ægtefælle kun sjældent fordrer en erstatning.

Med hensyn til familierelationer spiller erhvervsuddannelse en rolle, idet de kønsspecifikke forskelle neutraliseres blandt personer med lang videregående erhvervsuddannelse samt blandt "unge" ældre uden og med faglig erhvervsuddannelse ($P > 0,05$). Hertil kommer, at overraskende få enlige midaldrende mænd tillægger familierelationer stor fremtidig vigtighed (15 pct.). Hvad endelig venskabelige relationer angår, spiller erhvervsuddannelse også en rolle i kombination med køn. Ligeledes i dette tilfælde neutraliseres de kønsspecifikke forskelle blandt personer med lang videregående erhvervsuddannelse samt blandt "unge" ældre uden og med faglig uddannelse.

4.4.3. Fritidsaktiviteters vigtighed

Både midaldrende og "unge" ældre kvinder er som nævnt mere bredspektret fritidsaktive end mænd. Hvis fremtidsholdninger blandt andet bestemmes af nutidig adfærd, bør forventningen være, at kvinder tildeler flere fritidsaktiviteter større fremtidig betydning end mænd. I så fald har kvinder større og mere vidtfavnende krav til fremtidens fritidsaktiviteter. Det er, hvad det følgende handler om, idet der sættes fokus på samme aktiviteter som i afsnit 4.3.3.

Aviser, bøger og biblioteksbenyttelse

Uden kønsspecifikke forskelle læses aviser, ugeblade o.l. som nævnt dagligt af stort set alle midaldrende og "unge" ældre, mens kvinder oftere læser bøger og kommer på folkebiblioteker. Inden for disse aktivitetsområder afspejler den vigtighed, som aktiviteterne – forudsat uændret helbred – tildeles i fremtiden, nutidig adfærd (se: *figur 4.21.*). Dog bemærkes, at signifikant flere "unge" ældre kvinder end mænd er af den opfattelse, at avislæsning mv. bliver "meget vigtig".

Hvad læsning af bøger og biblioteksbesøg angår, afspejler de to køns forskellige prioritering aktuel adfærd. Det ses fx, at omkring dobbelt så mange kvinder som mænd mener, at læsning af bøger er af stor betydning. At de kønsspecifikke forskelle er markante, kan belyses ved konstruktion af et indeks, der sætter tværgående fokus på vigtigheden af læsning af aviser og bøger samt på biblioteksbesøg.⁶¹ Forskellene er højtsignifikante i begge aldersgrupper.

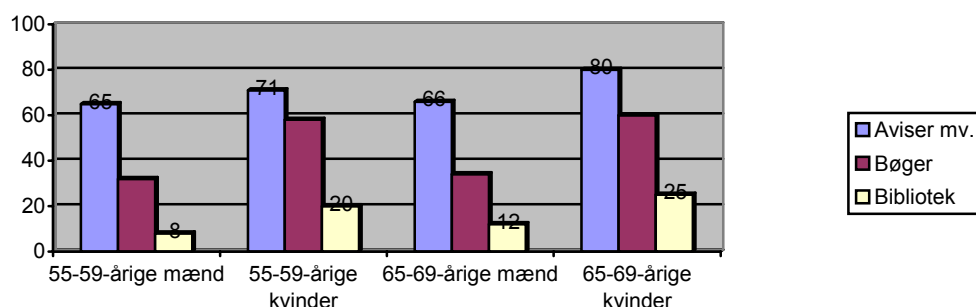
⁶⁰ "Meget vigtigt" blandt 55-59-årige samlevende mænd: 93 pct.; kvinder: 92 pct.; ikke-samlevende mænd i samme alder: 9 pct.; kvinder: 12 pct.; samlevende 65-69-årige mænd: 96 pct.; kvinder: 91 pct.; ikke-samlevende mænd: 7 pct.; kvinder: 12 pct.

⁶¹ Der er konstrueret et indeks med de tre items, der hver tildeles værdien 1, hvis aktiviteten er "meget vigtig", ellers 0. Indeksets formelle udfaldsrum er hermed 0-3, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 1,04, mens kvinder scorer 1,41 ($P = 0,000$; t-test). Tilsvarende scoregennemsnit blandt 65-69-årige er: 1,11 og 1,61 ($P = 0,000$).

De kønsspecifikke holdningsforskelle med hensyn til læsning af bøger og biblioteksbesøg er så udtalte, at de findes i næsten alle undergrupper, når andre baggrundsvariabler medinddrages, fx grad af erhvervsaktivitet, forekomst eller ikke af kronisk sygdom/handicap samt husstandssammensætning. Kun erhvervsuddannelse synes i stand til at kunne neutralisere kønsspecifikke forskelle. Blandt midaldrende og "unge" ældre med lang videregående erhvervsuddannelse spiller køn en insignifikant rolle for den vigtighed, som læsning af bøger og biblioteksbesøg tildeles ($P > 0,05$).

Figur 4.21.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige for hvem, det – forudsat uændret helbred – om ti år er "meget vigtigt" at læse aviser/ugeblade, bøger og at komme på biblioteker.⁶²

Aviser mv.: $P_{55-59} = 0,134$ ($N = 652$); $P_{65-69} = 0,002$ ($N = 675$); bøger: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 644$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 663$); bibliotek: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 648$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 657$).

Elektroniske medier

Stort set alle mænd og kvinder ser som nævnt TV dagligt, ligesom der heller ikke er kønsspecifikke forskelle, hvad brug af video/DVD angår. Der er heller ikke signifikante forskelle mellem midaldrende mænds og kvinders ugentlige brug af pc/internet, hvorimod "unge" ældre mænd bruger pc og/eller er på internettet markant oftere end kvinder. Også hvad fremtidsholdninger til anvendelse af elektroniske medier angår, afspejler de aktuel adfærd (se: figur 4.22).

Stort set samme andele af mænd og kvinder tillægger fremtidig TV-kigning afgørende betydning, idet "unge" ældre dog prioriterer mediet højere end midaldrende. Væsentlig mindre betydning har video/DVD, men til gengæld den samme blandt mænd og kvinder. Det gælder også midaldrendes prioritering af pc- og internetaktiviteter, hvorimod "unge" ældre mænd tillægger sidstnævnte medie langt større betydning end kvinder i samme alder. Når holdninger til de tre medier ansues under ét, er der ikke kønsspecifikke forskelle.⁶³ TV-mediet er i

⁶² "Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år at udføre følgende aktiviteter: 3. Læse aviser, ugeblade e.l.; 4. Læse bøger (skøn- eller faglitteratur); 12. Komme på biblioteket (fx folkebibliotek)".

⁶³ Der er konstrueret et indeks med de tre items, der hver tildeles værdien 1, hvis aktiviteten er "meget vigtig", ellers 0. Indeksets udfaldsrum er hermed 0-3, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 0,88, mens kvinder scorer 0,91 ($P = 0,649$; t-test). Tilsvarende scoregennemsnit blandt 65-69-årige er: 0,97 og 1,01 ($P = 0,650$).

alle tilfælde – ikke mindst blandt ”unge” ældre – det højest prioriterede. Læs fx, hvad Hans siger om mediets fremtidige betydning:

Int.: *Du sagde før, at du brugte meget tid på at se fjernsyn, specielt omkring politiske ...*

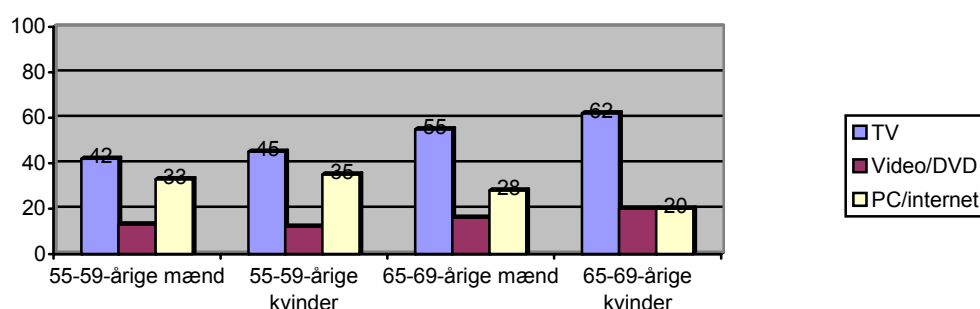
Hans: *Ja, og det faglige ...*

Int.: *Og det tror du, du stadig vil gøre om ti år?*

Hans: *Ja, det er jeg helt sikker på ... Ja, altså, hvis jeg nu skulle få et dårligt syn. Ja, det ville jeg være meget ked af. Jeg hører også meget radio for øvrigt.*

Figur 4.22.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige for hvem, det – forudsat uændret helbred – er ”meget vigtigt” om ti år at se TV, video/DVD og bruge pc/internet.⁶⁴

TV: $P_{55-59} = 0,059$ (N= 649); $P_{65-69} = 0,215$ (N = 674); video/DVD: $P_{55-59} = 0,652$ (N= 641); $P_{65-69} = 0,310$ (N = 651); pc/internet: $P_{55-59} = 0,056$ (N= 643); $P_{65-69} = 0,004$ (N = 649).

Mens den fremtidige betydning, som TV- og video/DVD-anvendelse tildeles, hverken adskiller sig med hensyn til køn eller andre baggrundsvariabler, gælder det ikke pc- og internetanvendelse, hvor uddannelsesmæssig baggrund spiller en vigtig rolle. Blandt midaldrende ansues anvendelse af sidstnævnte medie som lige vigtig blandt mænd og kvinder i hver erhvervsuddannelsesgruppe ($P > 0,05$), men på den anden side vokser andelen, der svarer ”meget vigtigt” med erhvervsuddannelsens varighed. Mens kun få uden erhvervsuddannelse afgiver det svar, gælder det en majoritet af midaldrende med lang videregående erhvervsuddannelse.⁶⁵ Blandt ”unge” ældre, derimod, er der højsignifikante holdningsforskelle, der imidlertid kun opretholdes blandt personer uden erhvervsuddannelse, hvor kønsforskellen er markant (19 pct. hhv. 2 pct.).

⁶⁴ ”Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år at udføre følgende aktiviteter: 1. Se fjernsyn (hjemme eller ude); 2. Se video eller DVD (hjemme eller ude); 5. Bruge pc/være på Internet hjemme”.

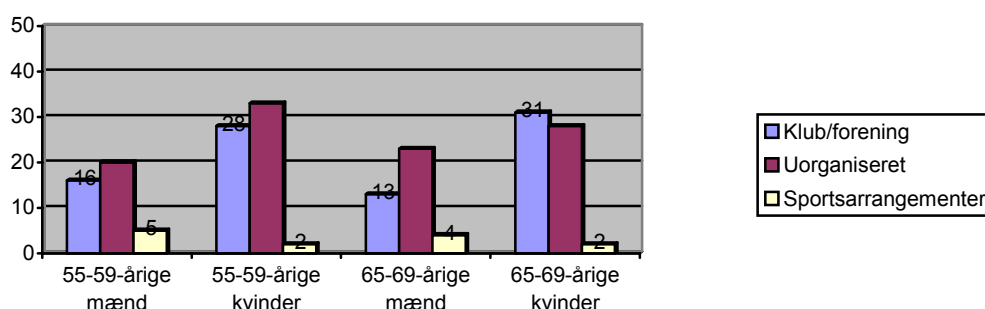
⁶⁵ Mænd uden erhvervsuddannelse: 22 pct.; kvinder: 10 pct.; mænd med faglig/kort erhvervsuddannelse: 22 pct.; kvinder: 33 pct.; mænd med mellemlang erhvervsuddannelse: 45 pct.; kvinder: 47 pct.; mænd med lang videregående erhvervsuddannelse: 61 pct.; kvinder: 62 pct. (alle $P > 0,05$).

Sport, motion og sportsinteresse

Hvad enten der sættes fokus på sport/motion i klubregi eller på kropslige udfoldelser i ikke-organisatorisk regi, er midaldrende og "unge" ældre kvinder som nævnt mere aktive end det andet køn, hvilket ikke mindst gælder aktiviteter i klubber eller foreninger. Omvendt er overværelse af sportsarrangementer fortsat kendetegnet ved mandlig dominans. Også disse tendenser har flere afsmittende virkninger på fremtidsholdninger hertil (se: figur 4.23.).

Figur 4.23.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige for hvem, det – forudsat uændret helbred – om ti år er "meget vigtigt" at dyrke sport/motion i klub/forening eller ikke-organiseret sport/motion samt overvære sportsarrangementer.⁶⁶

Klub/forening: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 644$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 653$); uorganiseret: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 648$); $P_{65-69} = 0,337$ ($N = 660$); sportsarr.: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,016$ ($N = 655$).

I begge aldersgrupper tillægger langt flere kvinder end mænd det afgørende betydning i fremtiden at kunne dyrke sport og/eller motion i organisatorisk regi. Tilsvarende gælder kropslige udfoldelser i ikke-organisatorisk regi, om end kun blandt midaldrende. 67-årige Katrine er en af de mange kvinder, der tildeler motion, dvs. cykling og stavgang, helt afgørende fremtidig betydning:

Int.: *Hvilke fritidsaktiviteter vil være de vigtigste om ti år?*

Katrine: *Det har jeg jo sagt i mange år: Jeg bliver meget ked af det den dag, jeg ikke kan cykle mere, og så vil jeg da også stadigvæk håbe, at jeg kan gå til bevægelse. Nu har jeg jo lige fået et par stavstænger, så jeg kan gå stavgang. Det er for mig meget væsentligt at røre mig og at være ude. Så det håber jeg da. Og ellers er der jo masser af aktiviteter for ældre, som jeg ikke decideret er begyndt at gå til ...*

Int.: *Det vil sige, at din vigtigste aktivitet vil være at kunne cykle?*

Katrine: *Ja, og at kunne røre mig i kraft af, at fysikken stadigvæk vil være der, selvom den jo dog er ændret, men sådan er det.*

Int.: *Hvis du nu forudsætter, din fysik er uændret ti år frem, hvor*

⁶⁶ "Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år at udføre følgende aktiviteter: 7. Dyrke motion/sport i klub eller forening; 8. Dyrke uorganiseret motion/sport (dvs. uden at være med i en klub eller en forening); 9. Overvære sportsarrangementer".

lang tid vil så du bruge på at cykle, fx?

Katrine: Jeg ville bruge – som jeg gør nu – en time til halvanden på at komme ud og gå med mine stavstænger og tage ud med min cykel ... Det vil jeg da håbe, jeg stadig kan blive ved med.

Men mindre kan også gøre det, fx at gå ture i den nærmeste park, som fx 63-årige Kirsten glæder dig til at fortsætte med:

Int.: Hvad tror du, din vigtigste fritidsaktivitet bliver?

Kirsten: Det skal jeg fortælle dig. Jeg elsker at gå ture, og jeg går en hel del, så stod det til mig, så havde jeg en hund, men det må jeg desværre ikke have her. Ærgerligt. Det er noget med, at man stadigvæk er så mobil, at man stadigvæk kan komme ud, og det handler ikke om at tage til det store udland. Det kan være en tur ned i parken. Det syntes jeg i virkeligheden er den store frihed, når man ikke skal fise på arbejde mere, så kan man jo beslutte sig til, at man skal tage en tur et eller andet sted. Jeg kan godt li' at være for mig selv, men jeg kan heller ikke holde ud at være alene ... Så længe jeg kan gå ud og få frisk luft, når jeg har behov for det, så længe jeg kan det, så har jeg sgu ikke flere forventninger om, hvordan resten af mit liv skal gå.

Når fremtidsholdninger til udfoldelser i organisatorisk og ikke-organisatorisk regi anskues under ét ved konstruktion af et tværgående indeks, er der imidlertid markante kønsspecifikke forskelle i begge aldersgrupper.⁶⁷ Mens mange mænd og kvinder tildeler sport og motion afgørende betydning, gælder det ikke fremtidig overværelse af sportsarrangementer, der – ligesom i nutiden – navnlig efterlyses af det mandlige køn. Kønsforskellene kan synes beskedne, men er ikke desto mindre signifikante i begge aldersgrupper.⁶⁸

Også hvad fremtidsholdninger til kropslige udfoldelser angår, spiller uddannelse en rolle i kombination med køn. Mens markant flere kvinder end mænd i almindelighed tillægger sport og motion i organisatorisk regi afgørende betydning, neutraliseres de kønsspecifikke forskelle i begge aldersgrupper, når uddannelsesbaggrunden er mellemlang og lang videregående erhvervsuddannelse. Tilsvarende gælder den betydning, som midaldrende mænd og kvinder tildeler kropslige udfoldelser i ikke-organisatorisk regi.⁶⁹ Også husstandssammensætning spiller en rolle, dog kun hvad midaldrendes prioritering af sport og motion i

⁶⁷ Der er konstrueret et indeks med de to items, der hver tildeles værdien 1, hvis aktiviteten er "meget vigtig", ellers 0. Indeksets udfaldsrum er hermed 0-2, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 0,36, mens kvinder scorer 0,61 ($P = 0,000$; t-test). Tilsvarende scoregennemsnit blandt 65-69-årige er: 0,36 og 0,58 ($P = 0,000$).

⁶⁸ "Meget vigtigt" og "ret vigtigt" under ét blandt 55-59-årige mænd: 22 pct.; kvinder i samme alder: 7 pct.; 65-69-årige mænd: 15 pct.; kvinder i samme alder: 8 pct.

⁶⁹ Med hensyn til "unge" ældres holdninger til uorganiseret motion forbliver kønsforskellene insignifikante i alle erhvervsuddannelsesgrupper.

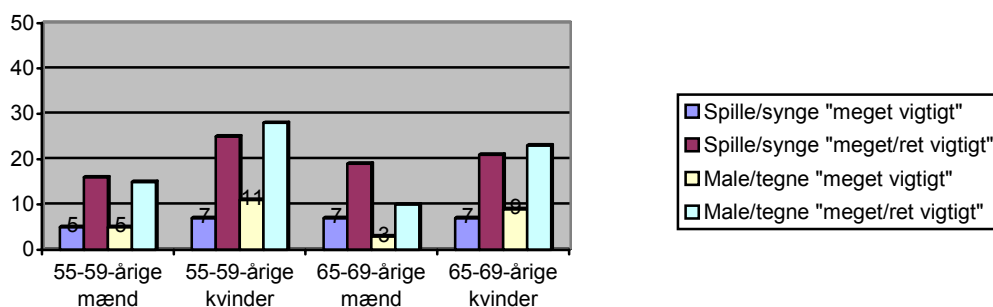
organisatorisk regi angår. Såvel blandt samlevende som enlige er der markante kønsspecifikke forskelle, men navnlig for mænds vedkommende synes samliv at føre til mere udbredte ønsker om deltagelse i organisatoriske aktiviteter. En tilsvarende sammenhæng findes ikke blandt "unge" ældre.⁷⁰

Kreative aktiviteter

Det er tidligere konstateret, at markant flere midaldrende og "unge" ældre synger og spiller end maler og tegner, og at der – bortset fra spil og sang blandt "unge" ældre – er markante kønsspecifikke forskelle i det kvindelige køns favør. Også med hensyn til aktiviteter af den type er der en tendens til, at adfærd og fremtidsholdninger er analoge (se: figur 4.24.). Bortset fra "unge" ældre mænds og kvinders ensartede prioritering af spil og sang ser flest kvinder i almindelighed frem imod at være kreativt aktive i alderdommen.

Figur 4.24.

Procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige for hvem det ved uændret helbred om ti år er "meget vigtigt" og "meget/ret vigtigt" at spille/synge og male/tegne.⁷¹

Spille/synge: $P_{55-59} = 0,025$ ($N = 644$); $P_{65-69} = 0,673$ ($N = 657$); male/tegne: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 647$); $P_{65-69} = 0,001$ ($N = 659$).

Også holdninger til kreative aktiviteter i fremtiden påvirkes i nogen grad af uddannelsesmæssig baggrund, men fx ikke af grad af erhvervsaktivitet, forekomst eller ikke af kronisk sygdom/handicap eller husstandssammensætning. Hvad spil og sang angår, prioriteres det blandt midaldrende markant højere af kvinder end af mænd med lang videregående erhvervsuddannelse (14 pct. hhv. 4 pct.), mens den generelle kønsspecifikke forskel neutraliseres i de øvrige uddannelsesgrupper. En tilsvarende sammenhæng forekommer ikke blandt "unge" ældre. Med hensyn til at male og tegne findes ingen kønsforskelle i uddannelsesgrupper, hvilket blandt andet skyldes det forholdsvis begrænsede datagrundlag. Til gengæld observeres en tendens til, at midaldrende og "unge" ældre kvinder med mellemlang erhvervsuddannelse er grupper, der prioriterer den slags kreative aktiviteter højest (18 hhv. 13 pct.).

⁷⁰ 55-59-årige samlevende mænd: 18 pct. "meget vigtigt"; samlevende kvinder: 30 pct.; 55-59-årige enlige mænd: 8 pct.; enlige kvinder: 21 pct.

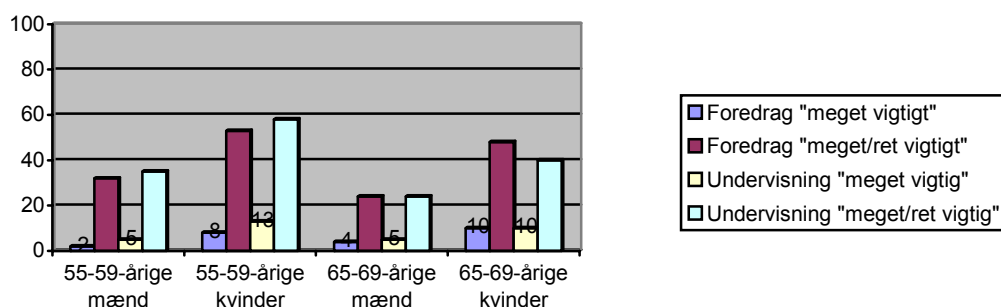
⁷¹ "Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år at udføre følgende aktiviteter: 10. Spille et musikinstrument (også sang); 18. Male, tegne eller lignende".

Foredrag, undervisning mv.

De nyeste data underbygger som nævnt, at der fortsat er markante forskelle mellem de to køns overværelse af foredrag og deltagelse i forskellige former for voksenundervisning. Som adfærd således også fremtidsholdninger, dog under forudsætning af uændret helbred (se: figur 4.25.).

Figur 4.25.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige for hvem det – forudsat uændret helbred – om ti år er "meget vigtigt" og "meget/ret vigtigt" at gå til foredrag og undervisning.⁷²

Foredrag: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 648$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 658$); undervisning: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 649$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 653$).

Mens meget få mænd i begge aldersgrupper tildeler foredrag og undervisning stor betydning, gælder det højsignifikant flere kvinder. Den største relative forskel findes blandt midaldrende mænds og kvinders prioritering af deltagelse i voksenundervisning.⁷³ At de kønsspecifikke forskelle er udtalte kan også her anskueliggøres ved konstruktion af et tværgående indeks, der peger på forekomst af højsignifikante forskelle.⁷⁴

Også med hensyn til prioritering af fremtidig overværelse af foredrag og undervisningsdeltagelse kan inddragelse af yderligere baggrundsvariabler bidrage til at nuancere de nævnte sammenhænge. Både hvad foredrag og undervisning angår, neutraliseres de kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende og "unge" ældre uden og med lang videregående erhvervsuddannelse ($P > 0,05$). Mens lige få mænd og kvinder uden erhvervsuddannelse tildeler den slags aktiviteter høj fremtidig prioritet, er det vice versa, når man har en lang erhvervsuddannel-

⁷² "Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år at udføre følgende aktiviteter: 20. Gå til foredrag; 25. Modtage undervisning (fx aftenskole, folkeuniversitet, højskole, studiekreds, kurser)".

⁷³ "Meget vigtigt" og "ret vigtigt" at deltage i undervisning blandt 55-59-årige mænd: 34 pct.; kvinder i samme alder: 58 pct.; 65-69-årige mænd: 24 pct.; kvinder: 40 pct.

⁷⁴ Der er konstrueret et indeks med de to items, der hver tildeles værdien 1, hvis aktiviteten er "meget vigtig", ellers 0. Indeksets udfaldsrum er 0-2, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 0,07, mens kvinder scorer 0,22 ($P = 0,000$; t-test). Tilsvarende score gennemsnit blandt 65-69-årige er: 0,09 og 0,21 ($P = 0,000$).

se bag sig. Det gælder ikke mindst, hvad fremtidig undervisningsdeltagelse angår.⁷⁵ Også husstandssammensætning synes at spille en rolle, idet langt flere enlige kvinder end mænd i begge aldersgrupper tildeler foredrag stor betydning, mens en tilsvarende sammenhæng ikke findes blandt mænd.⁷⁶

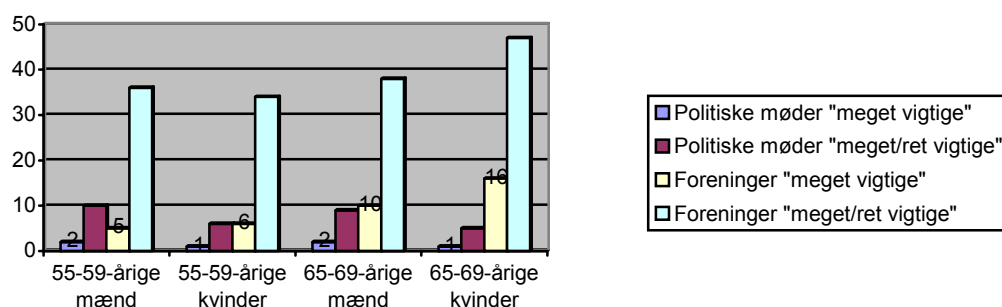
Foreningsarbejde mv.

De nyeste data om deltagelse i forenings- og klubaktiviteter underbygger som nævnt, at "unge" ældre i højere grad end midaldrende deltager i forenings- og klubaktiviteter, og at der er markante kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende, men derimod ikke blandt "unge" ældre. Hvad deltagelse i politiske møder angår, er det en aktivitet, der tiltrækker meget få i de to aldersgrupper.

"Unge" ældres relativt hyppige deltagelse i forenings- og klubarbejde er ikke i overensstemmelse med midaldrendes tilkendegivelser af, hvad de anser som værende "meget vigtigt" om ti år, fx fordi de muligvis har svært ved at forestille sig, at de skulle få brug for den slags aktiviteter (se: figur 4.26.).

Figur 4.26.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige for hvem det – forudsat uændret helbred – om ti år er "meget vigtigt" og "meget/ret vigtigt" at gå til politiske møder og komme i foreninger/klubber.⁷⁷

Politiske møder: $P_{55-59} = 0,166$ ($N = 645$); $P_{65-69} = 0,148$ ($N = 662$); foreninger/klubber: $P_{55-59} = 0,419$ ($N = 647$); $P_{65-69} = 0,051$ ($N = 661$).

Også folkepensionister, der ikke plejer at deltage i foreningsarbejde, kan være i tvivl. Det gælder fx 67-årige Katrine, der overvejer at blive aktiv:

⁷⁵ Vedr. undervisningsdeltagelse: 55-59-årige mænd uden erhvervsuddannelse: 4 pct. "meget vigtigt"; kvinder i samme alder: 5 pct.; 65-59-årige mænd uden erhvervsuddannelse; 2 pct.; kvinder i samme alder: 6 pct. Tilvarende andele blandt 55-59-årige mænd med lang videregående erhvervsuddannelse: 12 pct.; kvinder i samme alder: 18 pct.

⁷⁶ 55-59-årige samlevende kvinder: 6 pct. "meget vigtigt"; enlige kvinder i samme alder: 16 pct.; 65-69-årige samlevende kvinder: 7 pct.; enlige kvinder: 16 pct. ($P < 0,05$).

⁷⁷ "Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år at udføre følgende aktiviteter: 21. Gå til politiske møder; 23. Komme i en forening eller klub (fx fagforening, beboerforening, pensionistforening o.l.)."

Int.: Så talte du om pensionistforeninger? Ku' du forestille dig at bruge dem om 10 år?

Katrine: Ja, her i byen. Jeg har egentlig ikke gjort brug af dem overhovedet. Jeg ku' måske bruge det. Altså, der kommer foredragsholdere, der er syng-sammen-aftener og eftermiddage. Sådan noget ku' jeg måske godt forestille mig, jeg ku' bruge.

De tidligere nævnte kønsspecifikke aktivitetsforskelle gældende blandt midaldrende afspejles heller ikke i *figur 4.26.*, der er uden signifikante holdningsforskelle de to køn imellem. Det gælder også politiske møders prioritering, der er *et must* for en mikroskopisk minoritet i de to aldersgrupper.

Aldersgruppernes uddannelsesbaggrund spiller ikke en rolle for kønsspecifikke fremtidsholdninger til klub- og foreningsarbejde, idet holdningsforskellene i alle tilfælde er insignifikante de to køn imellem. Derimod er holdningerne i nogen grad sammenhængende med både aktuel hovedbeskæftigelse og kronisk sygdom/handicap, men ikke kønsspecifikt: Midaldrende mænd og kvinder på indkomstoverførsler, fx førtidspensionister og arbejdsløse, bekendtgør i langt højere grad end andre i samme aldersgruppe klub- og foreningsarbejdes afgørende vigtighed (11 pct. hhv. 13 pct.). Blandt "unge" ældre synes også kronisk sygdom eller handicap at være afgørende for artikulerede holdninger. Omkring hver femte mand og kvinde (21 pct.), der grundet sygdom eller handicap mener at være hæmmet i udførelse af daglige gøremål "i høj grad" eller "i nogen grad", er af den opfattelse, at forenings- og klubaktiviteter er "meget vigtige", mens markant færre uden kronisk sygdom eller handicap er af samme opfattelse. Personer, der befinder sig i skrøbelige situationer, mener åbenbart, at klub- og foreningsaktiviteter kan bidrage til at afhjælpe deres situation.

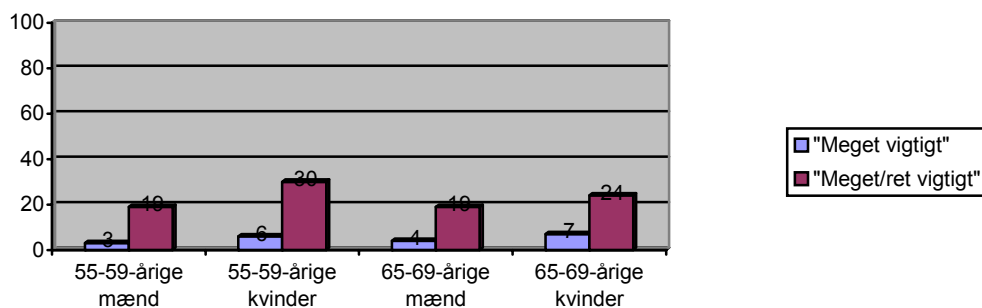
Frivilligt arbejde

Mens forskellige former for frivilligt ulønnet arbejde som nævnt er vigtige aktiviteter for ganske mange midaldrende og "unge" ældre – ifølge nye data navnlig blandt kvinder i sidstnævnte aldersgruppe – er kun få af den opfattelse, at det forudsat uændret helbred bliver en "meget vigtig" fremtidig aktivitet (se: *figur 4.27.*). Selv hvis "ret vigtig" inkluderes, mener langt de fleste, at frivilligt arbejde ikke er særlig vigtigt eller helt uden betydning – med midaldrende kvinder som den mindst forbeholdne gruppe. Mens ÆldreSagens fremtidsstudie indeholder mere positive fremtidsmeldinger (se fx: Audun-Olsen, 2001), er spørgeskemaundersøgelsens respondenter mere skeptiske, hvilket fx kan skyldes kontekstefekter, dvs. respondenterne sammenligner vigtigheden af mange forskellige fritidsaktiviteter i et omfattende spørgsmålsbatteri.

Mens frivilligt arbejde som nævnt appellerer til et bredt spektrum af mænd og kvinder med forskellig uddannelsesbaggrund, synes uddannelse i kombination med køn at spille en rolle for, hvor vigtig fremtidig udførelse af frivilligt arbejde opfattes. Navnlig kvinder med mellemlang erhvervsuddannelse mener, at frivilligt arbejde er "meget/ret vigtigt" (de to aldersgrupper: 35 pct. hhv. 28 pct.). Andelen er også betydelig blandt midaldrende kvinder med lang videregående erhvervsuddannelse (32 pct.), mens mænd i begge aldersgrupper gennemgående er kendetegnet ved lavere andele.

Figur 4.27.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige for hvem det – forudsat uændret helbred – om ti år er "meget vigtigt" henholdsvis "meget/ret vigtigt" at udføre frivilligt ulønnet arbejde.⁷⁸

$P_{55-59} = 0,000$ (N = 645); $P_{65-69} = 0,206$ (N = 654).

Kulturelle aktiviteter

Når det handler om kulturelle interesser, fx koncerter, biografforestillinger, teaterforestillinger og kunstmuseer, er "unge" ældre og især midaldrende kvinder som nævnt mere aktive end det mandlige køn. Forventeligt reflekteres aktuel kulturinteresseret adfærd i, hvad mænd og kvinder i de to aldersgrupper påregner at beskæftige sig med i alderdommen (se: *figur 4.28.*).

Selvom forholdsvis få er af den opfattelse, at kulturelle aktiviteter er "meget vigtige", er der højsignifikante kønsspecifikke forskelle, hvad samtlige de i *figur 4.28.* anførte aktiviteter angår. Bortset fra den vigtighed, som midaldrende mænd og kvinder tildeler andre museer end kunstmuseer, er der i alle øvrige tilfælde tale om iøjnefaldende kønsforskelle, der forbliver uændrede ved supplerende inddragelse af prioriteringen "ret vigtig". Særligt påfaldende er midaldrende kvinders relativt høje prioritering af biograf- og teaterforestillinger, som hver syvende mener bliver "meget vigtige" om ti år. Læs fx, hvad 59-årige Grethe agter at foretage sig, hvis hun skulle blive alene:

Int.: Hvad ville du gøre, hvis du blev alene?

Grethe: Så ville jeg flytte ind i nærheden af byen. Jeg vil gerne bruge mere tid til at gå i biografen og på café. Det syntes jeg er sjovt, sådan leve lidt byliv, men jeg vil ikke bo i lejlighed, tror jeg. Det har jeg indset, det ikke er mig, jeg skal have noget have at rode i.

At køn således spiller en væsentlig rolle for fremtidige kulturelle interesser kan belyses yderligere ved konstruktion af et tværgående indeks, der underbygger forskellene.⁷⁹ Ligesom uddannelsesbaggrund spiller en rolle for nutidig kulturin-

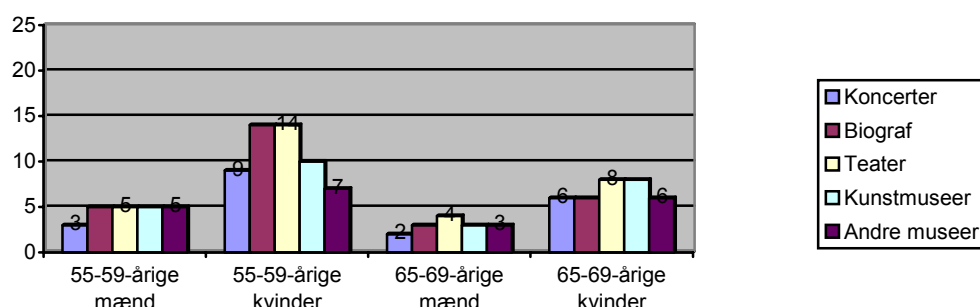
⁷⁸ "Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år at udføre følgende aktivitet: 24. Frivilligt ulønnet arbejde? (fx frivilligt socialt arbejde eller hjælpeorganisation)".

fortsættes....

teresseret adfærd, gælder det også fremtidsholdninger hertil. Navnlig blandt midaldrende neutraliseres de generelt gældende kønsspecifikke holdningsforskelle blandt personer uden og med lang videregående erhvervsuddannelse, mens de opretholdes blandt personer med faglig/kort og mellemlang erhvervsuddannelse. At de kønsspecifikke forskelle neutraliseres blandt ikke-erhvervsuddannede skyldes, at ekstremt få med den baggrund tildeler koncerter, biograf- og teaterforestillinger etc. afgørende betydning (2-4 pct. blandt midaldrende). Forskellenes neutralisering blandt personer med lang videregående erhvervsuddannelse har en anden årsag. Der er forklaringen, at væsentligt flere tildeler kulturelle aktiviteter stor betydning.⁸⁰

Figur 4.28.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige for hvem det – forudsat uændret helbred – og ti år er "meget vigtigt" deltagelse i udvalgte kulturelle aktiviteter.⁸¹

⁷⁹ Der er konstrueret et indeks omfattende de fem kulturelle items, der hver tildeles værdien 1, hvis aktiviteten er "meget vigtig", ellers 0. Indeksets udfaldsrum er 0-5, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 0,23, mens kvinder scorer 0,53 ($P = 0,000$; t-test). Tilsvarende scoregennemsnit blandt 65-69-årige er: 0,15 og 0,32 ($P = 0,004$). De lave scores skyldes, at indekset alene baseres på "meget vigtig"-tilkendegivelser.

⁸⁰ 55-59-årige mænd med lang videregående uddannelse, der tildeler koncerter afgørende betydning: 8 pct.; tilsvarende kvindelig andel: 14 pct.; biografforestillinger blandt mænd: 8 pct.; tilsvarende kvindelig andel: 9 pct.; teaterforestillinger blandt mænd: 9 pct.; tilsvarende kvindelig andel: 18 pct.; kunstmuseer blandt mænd: 17 pct.; tilsvarende kvindelig andel: 27 pct.; andre museer blandt mænd: 10 pct.; tilsvarende kvindelig andel: 9 pct. (i alle tilfælde: $P > 0,05$).

⁸¹ "Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år at udføre følgende aktiviteter: 11. Være til koncerter (fx klassiske eller rytmiske); 13. Gå i biografen; 14. Gå i teateret (fx ballet, opera, revy e.l.); 16. Gå på kunstmuseer/gallerier; 17. Gå på andre museer end kunstmuseer". Koncerter: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 645$); $P_{65-69} = 0,009$ ($N = 646$); biografforestillinger: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 650$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 662$); teaterforestillinger: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 644$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 657$); kunstmuseer/gallerier: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 647$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 660$); andre museer end kunstmuseer: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 647$); $P_{65-69} = 0,003$ ($N = 659$). De signifikante kønsforskelle vedrørende "andre museer" skyldes navnlig, at langt flere mænd end kvinder i de to aldersgrupper ikke påregner at udføre aktiviteten.

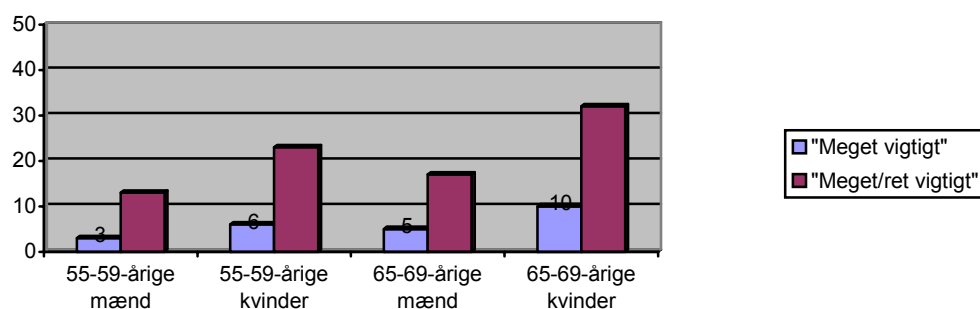
Hvad andre baggrundsvariabler angår, spiller de ikke en gennemgående rolle, men udelukkende med hensyn til prioritering af specifikke kulturelle interesser. Eksempelvis afhænger den vigtighed, som fremtidig overværelse af biografforestillinger tildeles, af aktuelt helbred. Hvis man "i høj grad" eller "i nogen grad" er hæmmet af kronisk sygdom eller handicap, prioriteres biografforestillinger lige lavt af de to køn (4-8 pct.; $P > 0,05$). Også husstandssammensætning spiller en specifik rolle, nemlig med hensyn til kunstinteresse. Hvad fremtidsholdninger hertil angår, neutraliseres kønsspecifikke holdninger blandt samlevende, mens kønsforskellene accentueres blandt enlige i kvinders favør.

Religiøse aktiviteter

Nye data peger som nævnt ikke på sandsynlige forskelle mellem mænds og kvinders aktuelle kirkegang, hvorimod kirkegang fremdeles er mere udbredt blandt "unge" ældre end blandt midaldrende. Til gengæld er der markante kønsspecifikke forskelle med hensyn til fremtidig høj prioritering af kirkegang, menighedsarbejde o.l. (se: figur 4.29).

Figur 4.29.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige for hvem det – forudsat uændret helbred – er "meget vigtigt" henholdsvis "meget/ret vigtigt" om ti år at gå i kirke og/eller udføre menighedsarbejde.⁸²

$P_{55-59} = 0,000$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 657$).

Især mange "unge" ældre kvinder tildeler kirkegang og lignende aktiviteter stor betydning. Mens køn spiller en rolle, synes uddannelsesmæssig baggrund ikke at påvirke prioritering af kirkegang. Omtrent lige mange uden og med mellem-lang erhvervsuddannelse er fx af den opfattelse, at det bliver "meget vigtigt".⁸³

Underholdning

Nye data peger som nævnt på, at underholdende aktiviteter gennemgående kendetegnes ved fravær af kønsspecifikke forskelle. Det gælder dog ikke midaldrendes restaurantbesøg o.l. og "unge" ældres deltagelse i spil, fx banko og

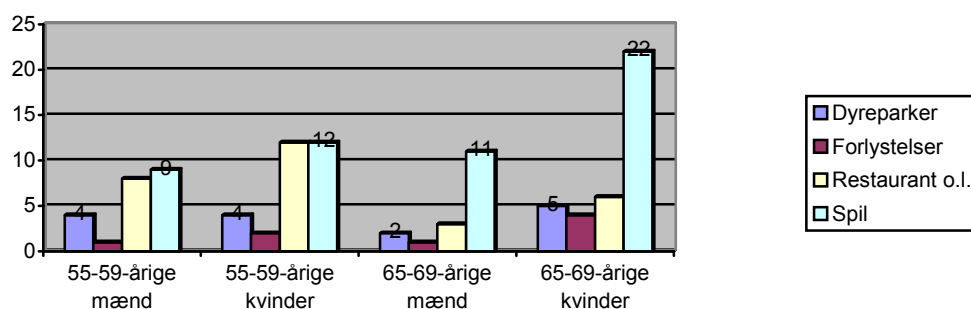
⁸² "22. Gå i kirke eller udføre menighedsarbejde? (folkekirke eller andet trossamfund)".

⁸³ 55-59-årige kvinder uden erhvervsuddannelse: 6 pct. "meget vigtig"; tilsvarende kvindelig andel blandt mellemuddannede: 10 pct.; 65-69-årige uden erhvervsuddannelse: 13 pct.; tilsvarende kvindelig andel blandt mellemuddannede: 14 pct.

bridge. Med blikket rettet imod fremtiden anskueliggør figur 4.30., at diminutive minoriteter i begge aldersgrupper tildeler dyreparker og forlystelser afgørende betydning, mens væsentligt flere er af den opfattelse, at restaurantbesøg o.l. og deltagelse i forskellige former for spil er "meget vigtige" aktiviteter.

Figur 4.30.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige for hvem det – forudsat uændret helbred – om ti år er "meget vigtigt" at komme i dyreparker, i cirkus/tivoli og på restaurant, café o.l. samt spille kort eller andre spil.⁸⁴

Hvad de to sidstnævnte aktivitetsformer angår, er der tydelige kønsspecifikke forskelle. I begge aldersgrupper betyder det mere for kvinder end for mænd fortsat at kunne komme i byen på restauranter, caféer o.l. Det gælder ikke mindst kvinder med lang videregående erhvervsuddannelse. Hvis hertil lægges "ret vigtigt"-svar, er tre af fem midaldrende og to af fem "unge" ældre kvinder af den opfattelse (58 pct. hhv. 39 pct.). Med hensyn til spil er det især aktiviteter, som "unge" ældre kvinder ser frem til fortsat at tage del i.⁸⁵ Anskues de fire aktiviteter under ét ved konstruktion af et tværgående indeks, er der ikke signifikante underholdningsorienterede holdningsforskelle blandt midaldrende, men derimod blandt "unge" ældre, hvilket ikke mindst skyldes, at kvinder i den alder som nævnt tildeler spil langt højere prioritering end mænd.⁸⁶

Rejser mv.

Rejser i ind- og udland er som nævnt hyppige blandt midaldrende og "unge" ældre, navnlig blandt mænd, og mange kommer også jævnligt i sommerhus o.l.

⁸⁴ "Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år at udføre følgende aktiviteter: 15. Komme steder, hvor man ser dyr (fx Zoo); 19. Gå i cirkus/tivoli/til forlystelser; 26. Gå på restaurant, café, værtshus e.l.; 6. Spille kort eller andre spil (fx banko, billard, bridge, dart, skak, quiz)". Dyreparker: $P_{55-59} = 0,014$ ($N = 649$); $P_{65-69} = 0,025$ ($N = 665$); forlystelser/cirkus/tivoli: $P_{55-59} = 0,365$ ($N = 650$); $P_{65-69} = 0,193$ ($N = 661$); restaurant, café o.l.: $P_{55-59} = 0,005$ ($N = 650$); $P_{65-69} = 0,002$ ($N = 659$); spil: $P_{55-59} = 0,159$ ($N = 648$); $P_{65-69} = 0,003$ ($N = 662$).

⁸⁵ "Meget/ret vigtigt" blandt 55-59-årige kvinder: 31 pct.; tilsvarende andel blandt 65-69-årige kvinder: 42 pct.

⁸⁶ Der er konstrueret et indeks omfattende de fire underholdningsitems, der hver tildeles værdien 1, hvis aktiviteten er "meget vigtig", ellers 0. Indeksets udfaldsrum er 0-4, hvor 55-59-årige mænd i gennemsnit scorer 0,22, mens kvinder scorer 0,29 ($P = 0,157$; t-test). Tilsvarende gennemsnit blandt 65-69-årige: 0,18 og 0,35 ($P = 0,000$).

Ikke desto mindre understreger navnlig kvinder – i al fald midaldrende – rejseres fremtidige vigtighed, mens der – ligesom aktuel adfærd – ikke er kønsspecifikke forskelle, hvad prioritering af sommerhusophold angår (se: figur 4.31.). At rejser er langt vigtigere end mange af de tidligere nævnte fritidsaktiviteter, kan anskueliggøres ved medinddragelse af prioriteringen "ret vigtig": Langt de fleste mænd og kvinder mener, at rejser er "meget" eller "ret vigtige". Læs fx, hvad Hans siger om ferierejsers fremtidige vigtighed:

Int.: Omkring det, vi har talt om, som du mener, du laver om ti år, kan du så tage én ting ud og sige, det vil være det vigtigste?

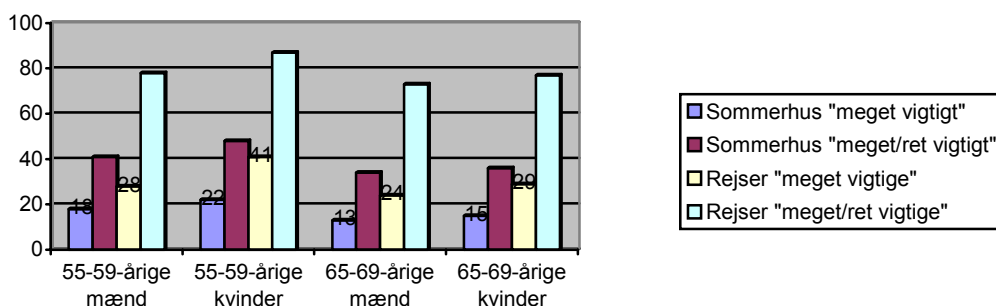
Hans: Det, jeg gerne vil, og som har min store interesse, det er at rejse. Jeg vil ikke sidde her og kigge ud af vinduet eller bare gå rundt og slå græs, så meget interesserer det mig heller ikke. Jeg vil gerne ud og opleve noget, altså sammen med min kone.

Int.: Det er vigtigt, det er sammen med din kone?

Hans: Ja, det er det.

Figur 4.31.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige for hvem det – forudsat uændret helbred – om ti år er "meget vigtigt" og "meget/ret vigtigt" at komme i sommerhus/kolonihavehus og rejse i Danmark eller i udlandet.⁸⁷

Sommerhus o.l.: $P_{55-59} = 0,107$ ($N = 645$); $P_{65-69} = 0,892$ ($N = 659$); rejser: $P_{55-59} = 0,002$ ($N = 651$); $P_{65-69} = 0,225$ ($N = 664$).

I kombination med køn spiller uddannelsesbaggrund en vis rolle for fremtidig prioritering af ind- og udlandsrejser. Mens mange med mellemlang og lang erhvervsuddannelse – navnlig kvinder – tildeler rejser højeste prioritet, gælder det forholdsvis få uden erhvervsuddannelse. Sammenhængen er særlig markant blandt midaldrende og svarer til tidligere iagttagelser vedrørende erhvervsuddannelses betydning for aktuel rejseadfærd.⁸⁸ Læs fx, hvad 59-årige Grethe, der er erhvervsaktiv akademiker, siger om rejser i fremtiden:

⁸⁷ "Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvor vigtigt vil det så være for Dem om cirka 10 år at udføre følgende aktiviteter: 27. Være i sommerhus/kolonihavehus; 28. Rejse i Danmark eller udlandet".

⁸⁸ 55-59-årige mænd uden erhvervsuddannelse: 15 pct. "meget vigtigt"; tilsvarende kvindelige andel: 25 pct.; mænd med mellemlang erhvervsuddannelse: 35 pct.; tilsvarende kvindelige andel: 50 pct.; mænd med lang videregående erhvervsuddannelse: 42 pct.; tilsvarende kvindelige andel: 59 pct.

Int.: Hvis du ser ti år frem, hvad vil så være en vigtig del af din pensionisttilværelse?

Grethe: Ja, det vil være børn, afgjort. Og så har vi hus med have, det er også noget vi går meget op i ... Og så rejser selvfølgelig. At rejse lidt mere end vi gør nu, selvom vi også har brugt meget tid på at rejse ... at rejse inden man bliver fuldstændig affældig. Det bliver også næsten inden for de næste 10-15 år, der skal vi bruge penge på det.

Int.: Er det noget, I har planlagt og snakket om?

Grethe: Nej, vi tager det lidt ad gangen ... der er jo simpelthen så mange steder, man kan rejse hen, men det har vi ikke gået nærmere ind på. Jeg kunne godt tænke mig den der norske hurtigrute, altså, det kan være Europa, det kan være, ikke ligefrem trekking, derfor kan man jo godt komme mange steder hen. Jeg kan bedst få min mand med på storbyer, men også, som han siger, en lille græsk ø, og så er der simpelthen nogle steder, jeg gerne vil se, historiske ting. Jeg kan godt lide storbyer, men jeg kan også godt lide samtidig at gå på museer. Det skal afbalanceres, fordi, selvom min mand har samme uddannelse, så er det ikke altid, han er ligeså glad for museer som jeg er. Så er der hele min svigerfamilie, min mand kommer jo fra Sverige, så det er også med at holde kontakt med det, min svigerdatter er svensk og min svigersøn er norsk. Så det er noget med, at hvis vi skal holde kontakten så blive ved med at rejse rundt i Norden.

Derimod spiller husstandssammensætning ikke en entydig rolle for prioritering af ind- og udlandsrejser. Blandt midaldrende er der en tendens til, at samlevende mænd tildeler rejser højere prioritet end enlige (30 pct. hhv. 16 pct.), mens en tilsvarende sammenhæng ikke findes blandt "unge" ældre.

Også sommerhusophold er vigtige fremtidige aktiviteter for mange midaldrende og "unge" ældre, fx for 59-årige Jens, der vil ændre husets have:

Jens: Jeg kunne godt tænke mig, når jeg gik på pension, og det er så kun et måske, at finde, måske ikke ligefrem en japansk have, men så bare et billede på, at trylle sommerhusområdet om til en oplevelse af en have. Men så skal jeg nok passe på, at jeg ikke får mere end fuldtidsarbejde. Dvs. jeg har et stykke jord, et hus og noget natur, og så kunne jeg tænke mig, at når folk kom ind, så var det ligesom en oplevelse, eller når jeg selv var i den – uden at det krævede alt for meget. Det kunne måske være noget med, at vi kørte to lastbiler med store kampesten hen og læssede af og byggede den op ligesom noget klippeværk – det må ikke være sådan noget flise noget. Det skal være ren natur – det skal falde ind, som om det er noget, der altid har været der.

Int.: Det kunne du forestille dig, du vil bruge noget tid på?

Jens: Ja, det kunne jeg godt. Selvom jeg er arbejdsmiljøkonsulent, så har jeg været uddannet håndværker, så det sidder stadig i hænderne på mig, og lysten er der til at lave sådan noget.

Fremtidige aktivitetsafsavn

Ligesom der aktuelt kan være fritidsinteresser, som det af økonomiske grunde ikke er muligt at dyrke, kan også fremtidige fritidsinteresser vise sig økonomisk uigennemførlige. Spørgeskemaundersøgelsens respondenter er derfor stillet følgende spørgsmål: "Er der fritidsaktiviteter, som De gerne ville udføre om 10 år, men som De tror, De må undlade at udføre af økonomiske grunde?". Mens flest kvinder som nævnt lider aktivitetsafsavn i nutiden, er der ikke kønsspecifikke forskelle, hvad formodede fremtidige afsavn angår. Blandt midaldrende drejer det sig om hver ottende, mens andelen er lidt større blandt "unge" ældre.⁸⁹

De afsavn, som aldersgrupperne henviser til, svarer i høj grad til aktuelle afsavn med ind- og udlandsrejser som det oftest nævnte (se: *oversigt 4.32.*). Golf, koncerter og teater nævnes fx også af begge køn. På den anden side er der åbenbare kønsspecifikke forskelle, idet kun mænd nævner fiskeri og jagt, mens kun kvinder fx nævner yoga og porcelænsmaling. Blandt yderligere afsavn, der alene nævnes af mænd, er fx bowling, dykning og flyvning, mens ingen mænd tror, at de vil lide afsavn med hensyn til banko, blomsterbinding og knipling.

Oversigt 4.32.

Forventede fremtidige økonomisk begrundede fritidsafsavn blandt 55-59-årige og 65-69-årige nævnt i prioriteret rækkefølge efter svarandele.⁹⁰

55-59-årige mænd	55-59-årige kvinder	65-69-årige mænd	65-69-årige kvinder
Rejser	Rejser	Rejser	Rejser
Golf	Motion/gymnastik	Golf	Motion/gymnastik
Fiskeri	Teater	Jagt	Undervisning/ aftenskole
Motorcykel	Koncerter	Fiskeri	Golf
Restaurant mv.	Yoga	Sejle/sejlbåd	Teater
Sport/motion	Sejle/sejlbåd	Teater	Fitness
Jagt	Golf	Koncerter	Porcelænsmaling
	Svømning		

Der er som nævnt ikke entydige sammenhænge mellem aktuelle fritidsafsavn og uddannelsesmæssig baggrund, hvilket ligeledes gælder fremtidige afsavn, hvor ingen uddannelsesgrupper er kendetegnet ved kønsspecifikke forskelle. Imidlertid forudser omkring dobbelt så mange med lang videregående erhvervsuddannelse fritidsafsavn, når de sammenlignes med personer uden erhvervsuddannelse (18-20 pct. hhv. 10-12 pct.). Hermed anskueliggøres atter, at fritidsafsavn næppe nogensinde er rent økonomisk betingede.

⁸⁹ 55-59-årige af begge køn: 12 pct. ($P = 0,127$); 65-69-årige mænd: 16 pct.; kvinder i samme alder: 17 pct. ($P = 0,863$).

⁹⁰ Afsavn, der kun nævnes én gang i hver af de fire grupper, er ekskluderet.

Mens der ikke i almindelighed er forskelle de to køn imellem, hvad forventede fritidsafsavn angår, gælder det modsatte midaldrende med kronisk sygdom eller handicap, hvor omkring hver fjerde kvinde mener at måtte give afkald på fremtidige fritidsaktiviteter, mens andelen er markant mindre blandt mænd (23 pct. hhv 6 pct.; $P < 0,05$). En årsag hertil kan muligvis være kvinders relativt større sociale og udadvendte potentiale, der – selv ved alvorlig sygdom – begrænser kvinders aktivitetsmæssige forhåbninger mindre end mænds. Endelig spiller også husstandssammensætning en rolle for fremtidens forventede afsavn, idet enlige i almindelighed forventer flere afsavn end samlevende.

4.4.4. Tværgående tendenser

Ønsker om fremtidige aktiviteter ved uændret helbred er bredspektrede og efterlader måske læseren med nogen usikkerhed om, hvilke aktiviteter der er helt afgørende for midaldrende og ”unge” ældre. Før forudsætningen om uændret helbred ophæves (se: afsnit 4.5.), tilbydes derfor en oversigt over tværgående tendenser: Når husarbejde, sociale relationer og fritidsaktiviteter anskues under ét, hvad er da de allervigtigste ”meget vigtige” aktiviteter?

Oversigt 4.33. anskueliggør ligheder de to køn imellem, men også afgørende forskelle. Til lighederne hører, at de fleste ”meget vigtige” aktiviteter foregår i hjemmet, der således virker som den mest afgørende aktivitetsarena. Hertil kommer, at begge køn tildeler husarbejde – fx indkøb, madlavning og opvask – høj prioritet, hvilket også gælder familiære relationer, herunder mellem ægtefæller eller andre samlevende. Hvad sidstnævnte angår, er det imidlertid påfaldende, at ægtefæller er mere afgørende for mænd, mens kvinder prioriterer samliv noget lavere. Læs fx, hvad 59-årige Jens siger:

Int.: Kan du sige ti år ud i fremtiden, hvem dine vigtigste kontakter vil være ...?

Jens: Den vigtigste kontakt det vil være samlivet med min kone. Det ser jeg som et harmonisk familieliv, hvor vi er til glæde for hinanden, foretager rejser sammen, ser venner, går i teatret, på udstillinger. Og så vil det være mine børn. Jeg kan jo godt sige børnebørn, men så er de i en alder, hvor jeg ikke betyder ret meget for dem, andet end at jeg er en del af familien. Sådan ville det realistisk nok være ...

Yderligere en lighed er, at de to køn enes om at tildele avislæsning stor betydning. Derimod skilles vandene, når det handler om reparationer, havearbejde, boglæsning og tøjvask. Mens de to første aktiviteter alene findes på de mandlige ”top 10”-lister, findes de to sidste kun på de kvindelige. Endelig prioriteres TV også forskelligt af de to køn. Blandt midaldrende findes aktiviteten ikke på den kvindelige liste, mens den har ret lav placering blandt ”unge” ældre kvinder.

Påfaldende er tillige de procentuelle andele, der er knyttet til de enkelte prioriteringer (fremgår ikke af oversigten). Hvis ”flertallet skulle bestemme”, ville midaldrende mænd om en halv snes år blot være samlevende, købe ind, lave mad og læse aviser, mens ”unge” ældre mænd kun ville udføre de tre første aktiviteter, se TV og være sammen med familie. Ingen andre aktiviteter ville komme på tale. Under samme hypotetiske forudsætning – majoriteten bestemmer – ville kvinder derimod være markant mere bredspektret aktive. De ville i realiteten

udføre alle de i *oversigt 4.33.* i de kvindelige søjler nævnte aktiviteter, fx vaske tøj, gøre rent, læse bøger og være sammen med familie.

Oversigt 4.33.

De ti højest prioriterede "meget vigtige" fremtidige aktiviteter – forudsat uændret helbred – blandt 55-59-årige og 65-69-årige nævnt i prioriteret rækkefølge.

<i>55-59-årige mænd</i>	<i>55-59-årige kvinder</i>	<i>65-69-årige mænd</i>	<i>65-69-årige kvinder</i>
Samliv	Indkøb	Samliv	Madlavning
Avislæsning	Madlavning	Avislæsning	Indkøb
Indkøb	Opvask	Indkøb	Avislæsning
Madlavning	Samliv	TV-kigning	Opvask
Reparationer	Tøjvask	Familiesamvær	Tøjvask
Opvask	Familiesamvær	Opvask	Samliv
Familiesamvær	Avislæsning	Madlavning	Rengøring
TV-kigning	Rengøring	Reparationer	Familiesamvær
Rengøring	Læsning af bøger	Havearbejde	TV-kigning
Havearbejde	Vennesamvær	Rengøring	Læsning af bøger

"Top 10"-listerne er desuden interessante ved, hvad de ekskluderer. Bortset fra læsning og TV-kigning indeholder listerne kun husarbejde og sociale kontakter, der med andre ord opfattes som alderdommens fundamentale gøremål. Blot to af de mange fritidsaktiviteter, der er sat fokus på ovenfor, er tilstrækkeligt vigtige til at blive inkluderet. Hvis listerne derimod udstrækkes til "top 20"-lister, indeholder de yderligere fritidsaktiviteter. Fælles for de to køn bliver i så fald relativt høje prioriteringer af ind- og udlandsrejser, sport og motion i klub- og foreningsregi samt uorganiseret motion, men også tøjvask, samvær med venner samt at hjælpe familie, venner m.fl.⁹¹ De udvidede lister kendetegnes imidlertid også ved kønsspecifikke forskelle, eftersom fremstilling af tøj udelukkende opnår placering på de to kvindelige lister og anvendelse af pc/internet kun blandt midaldrende og "unge" ældre mænd. Blandt "unge" ældre kvinder opnår biblioteksbenyttelse og spil til gengæld prioritering.

Uden for "top 20"-listerne findes en lang række fritidsaktiviteter, som for en dels vedkommende tillægges nogenlunde samme begrænsede betydning af mænd og kvinder. Det drejer sig fx om samvær med naboer og kolleger, restaurantbesøg o.l., forlystelser, andre museer end kunstmuseer, besøg i dyreparker og politiske møder, der for sidstnævntes vedkommende findes allernederst på de

⁹¹ 11.-20.-prioritet blandt 55-59-årige mænd i nævnte rækkefølge: Vennesamvær, tøjvask, pc/internet, læsning af bøger, rejser, hjælpe familie m.fl., uorganiseret motion, sommerhus, klubmotion; tilsvarende prioritering blandt kvinder i samme alder: TV-kigning, rejser, hjælpe familie m.fl., havearbejde, pc/internet, uorganiseret motion, lave tøj, klubmotion, reparationer; 65-69-årige mænd: vennesamvær, læsning af bøger, tøjvask, pc/internet, hjælpe familie m.fl., rejser, uorganiseret motion, video/DVD, klubmotion; kvinder i samme alder: vennesamvær, havearbejde, hjælpe familie m.fl., klubmotion, lave tøj, rejser, uorganiseret motion, bibliotek, spil.

samlede lister. Selvom kun få mænd og kvinder mener, at undervisning, foredrag o.l., kreative og kulturelle aktiviteter, fx teaterforestillinger og kunstmuseer, er "meget vigtige", er der ikke desto mindre kønsspecifikke prioriteringsforskelle. Aktiviteter af den type er i alle tilfælde vigtigst for kvinder. At fx læring er af afgørende betydning for kvinder viser sig også ved, at kvinder på et spørgsmål om en konkret fremtidig fritidsaktivitet i langt højere grad end mænd peger på aktiviteter, der kræver, at andre lærer én noget, mens aktiviteten udføres.⁹²

Under overskriften *aktivitetssammenhænge* blev det i slutningen af afsnit 4.3.3. pointeret, at kvinder i almindelighed er mere bredspektret aktive end det andet køn, hvorfor det forventedes, at kvinder også udpeger relativt flere fritidsaktiviteter og andre aktiviteter, som de mener er særdeles vigtige i fremtiden. At det forholder sig sådan, kan vises ved konstruktion af et indeks, der svarer til det i *figur 4.16.* viste, dvs. med tværgående fokus på husarbejde, sociale kontakter, læsning af bøger, dyrkelse af sport/motion, kulturelle aktiviteter, undervisning o.l., klub- og foreningsarbejde mv., ind- og udlandsrejser, sommerhusophold og underholdning (se: *figur 4.34.*). Der viser sig da markante kønsspecifikke forskelle med midaldrende kvinder som de mest aktivitetshungrende.

Den lære, der kan drages heraf, er, at midaldrende og "unge" ældre med et højt og bredspektret nutidigt aktivitetsniveau ønsker dette bevaret: Den, som allerede meget gør, vil fortsat gøre det samme – muligvis endda mere. Læs fx, hvad 59-årige Grethe siger, når hun "tvinges" til at fravælge aktiviteter:

Int.: Hvis du skulle vælge én aktivitet, som ville være den aller-vigtigste?

Grethe: Uha ... det kan jeg ikke. Det er jo både vigtigt for mig at rejse, at have kontakt til mine børn og lave et eller andet kreativt. Om det så bliver at lave haven helt om, eller få skrevet en bog, det kommer an på, hvad jeg har kræfter til på det tidspunkt.

En anden lære er, at kun få mænd og kvinder har fremtidsdrømme eller visioner, der adskiller sig væsentligt fra nutidens aktiviteter. Den gennemgående tendens er fortsættelse af det hidtidige. Læs fx, hvad Jens siger:

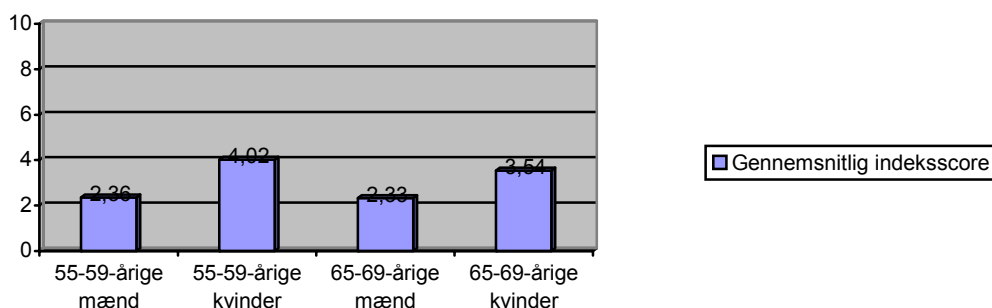
⁹² "Forestil Dem en fritidsaktivitet, som De meget gerne vil udføre om cirka 10 år. Tænk et øjeblik på hvor og eventuelt med hvem, De regner med at udføre aktiviteten. Hvis Deres helbred er nogenlunde uændret, hvad gælder så for aktiviteten: 1. Er det en aktivitet, De udfører i Deres hjem? 2. Er det en indendørs aktivitet? 3. Er det en aktivitet, De udfører uden samvær med andre? 4. Er det en aktivitet, der kræver, at De yder noget, i stedet for blot passivt at modtage? 5. Er det en aktivitet, hvor De bearbejder eller omformer noget? 6. Er det en overvejende kropslig aktivitet? 7. Er det en aktivitet, der har med naturen at gøre? 8. Er det en aktivitet, der kræver, at andre lærer Dem noget, mens De udfører aktiviteten? 9. Er det en aktivitet, der kræver, at De taler med andre? 10. Er det en aktivitet, der kræver, at andre hjælper Dem med at udføre den?". Hvad aktiv læring (spørgsmål 8) angår, er de kønsspecifikke forskelle højsignifikante ($P_{55-59} = 0,006$; $P_{65-69} = 0,002$). Endvidere tyder svarene på, at mænd i højere grad foretrækker aktiviteter, der har med naturen at gøre (spørgsmål 7; $P_{55-59} = 0,046$; $P_{65-69} = 0,026$). I ingen andre tilfælde er der signifikante forskelle, hvorfor der ikke er gennemført egentlige analyser i forlængelse af besvarelserne af ovennævnte spørgsmål.

Int.: Hvis du prøver at se ind i fremtiden, tænke ti år frem i tiden, hvordan forestiller du dig så din alderdom?

Jens: Jeg forestiller mig, at den er ligesom nu, minus jeg går på arbejde. Måske har jeg også boligforeningsarbejde til den tid. Og så forestiller jeg mig, at jeg ligesom nu bruger meget tid på naturen. På vandreture, på at sætte mig ind i, ikke kulturen, men naturen, rundt omkring, formentlig mest i Danmark. Man kunne tænke sig, man tog en uge fri og gik langs Vesterhavet og bare overnattede forskellige steder, så det ligesom lidt var på naturens principper, man blev opslugt, og så ellers sejlads og sommerhus og så være tæt på familien.

Figur 4.34.

Gennemsnitlige indeksscores med hensyn til fritidsaktiviteter, sociale kontakter og husarbejde, der er "meget vigtige" om ti år forudsat uændret helbred.⁹³

$P_{55-59} = 0,000$ ($N = 656$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 671$) (t-test).

Ligesom de fleste andre har også 67-årige Katrine svært ved at forestille sig nye aktiviteter, fx it-anvendelse, inden for de nærmeste ti år:

Int.: Kunne du forestille dig, at du kunne finde på nye aktiviteter?

Katrine: Nej, så kunne man jo have prøvet. Der er også senior inden for it eller edb, og jeg kan da godt se som årene går, og det bliver mere og mere brugt, så er man jo halvdum. Men det vil jeg ikke, simpelthen, ikke som jeg er i dag i hvert fald. Det er sådan en indstilling, vi begge to har, for ellers kunne det jo være nemt i forhold til den ældste, der bor i USA. Man kunne kommunikere på den måde. Nej, for jeg synes også, at ... altså min indlæringsevne, jeg synes, jeg har været temmelig vågen, men de

⁹³ Figuren baseres på et indeks med ti items: 1. husarbejde (både madlavning, opvask og rengøring "meget vigtig"), 2. samvær med familie, 3. samvær med venner, 4. læsning af bøger, 5. organiseret og/eller uorganiseret sport/motion "meget vigtig", 6. kulturelle aktiviteter (mindst én af følgende er "meget vigtig": koncerter, biografforestillinger, teaterforestillinger, museumsbesøg), 7. undervisning o.l. (foredrag og/eller undervisning "meget vigtig"), 8. foreningsarbejde mv. (forenings-, klub- og/eller frivilligt arbejde "meget vigtig"), 9. rejser mv. (rejser og/eller sommerhusophold "meget vigtig"), 10. underholdning (forlystelser og/eller restaurantbesøg mv. "meget vigtig"). Med ti items er indeksets formelle maksimum 10, mens minimum er 0.

sidste år, det er svært at få det til at hænge ved heroppe. Så har jeg gået på lidt aftenskole, nej, det tager alt for lang tid, før jeg får fornemmet det og opbevaret det og kan ikke få det frem igen. Nej, man kan jo gå til så meget. Nu nævner jeg lige det, som rigtig mange i min alder er begyndt på og har da også computer, men det kunne da godt være, der var andre ting ...

Int.: Der er ikke noget, du har tænkt på, hvis du får rigtig god tid?

Katrine: Jeg har rigtig god tid, men synes da, jeg udnytter den, som det nu passer mig.

Også 63-årige Kirsten, der forsøger at vænne sig til at være efterlønsmodtager, har svært ved at drømme om en meningsfuld fremtid med nye aktiviteter:

Int.: Hvis du tænker 10 år frem i tiden, hvordan ser du så dig selv, hvad kunne du forestille dig du ville lave?

Kirsten: Jeg har svært ved nu at forestille mig, at jeg ville blive meget anderledes, end jeg er nu, men jeg kunne godt forestille mig, at jeg kunne arbejde mig frem til noget, der kunne være sjovt at beskæftige sig med: Jeg har aldrig nogensinde troet på, at dem, der nu slap for arbejde ... fordi jeg har altid prioriteret mit arbejde enormt højt. Det har jo virkelig givet noget, så det der med, når jeg går på pension, så skal jeg dyrke krydderurter, og jeg skal tørre lavendler, og jeg skal ditten og datten ... og jeg har jo prøvet det meste af det. Men det er jo altid blevet sådan mere eller mindre halvhjertet, og i dag må jeg sige: tænk, jeg tror heller ikke, jeg kunne kaste mig over det. Jeg tror, jeg havde en idé om ting, jeg skulle lære, men den har jeg jo ikke afprøvet.

Fremtidsdrømme er dog ikke fuldstændig fraværende. Læs fx, hvad Grethe siger, når hun bliver opfordret til at drømme:

Int.: Hvis du havde helt frit slag til at drømme, uden at tænke på økonomi eller tid, kan du så nævne en vild plan, noget hvor du siger, det kan nok ikke lade sig gøre, men det kunne være sjovt?

Grethe: Nåh ja, så ville jeg indsamle noget materiale, og så ville jeg drage ned på en eller anden ø med internetadgang, og så ville jeg sidde dernede og skrive på sådan en middelhavsø eller ved Middelhavet fire måneder. Nu har vi lige anskaffet hundehvalp, så det er jo lidt svært, men altså ligesom få samlet lidt materiale sammen i løbet af vinteren og så have sådan en lang sommerperiode, hvor man kunne sidde og kombinere lidt fritid og lidt skrivning og få publiceret et eller andet – det er det der med at få skrevet noget. Det gjorde jeg jo inden, jeg blev leder. Det plager mig jo lidt, at som leder så er man langt væk fra det der. Det er administration og her-og-nu-ting hele tiden. Der er jo ikke tid til fordybelse. Så jeg vil godt prøve igen at fordybe mig.

Int.: Det ville være en drøm at gøre det på en middelhavsø?

Grethe: Ja, det syntes jeg kunne være rigtig lækkert.

4.5. Fremtidige aktiviteter ved dårligere helbred

Læseren bedes stadig forestille sig, at en halv snes år er forløbet, men at undersøgelsens deltagere har fået svagere helbred: "Nu kommer der nogle spørgsmål om, hvad De regner med at bruge Deres tid på om cirka 10 år, hvis Deres helbred er væsentligt dårligere end i dag. De bedes forestille Dem, at De er 10 år ældre og ikke kan klare, hvad De klarer i dag". Under dén forudsætning anmodes deltagerne om at tage stilling til aktiviteter, der er mere eller mindre vigtige i fremtiden. Det drejer sig om samme aktiviteter som i det foregående afsnit. Også her spørges ligeledes, om en given aktivitet er "meget vigtig", "ret vigtig", "ikke særlig vigtig", eller om aktiviteten slet ikke forventes udført.

Genbesvarelse af de "samme" spørgsmål sigter imod at belyse, hvad "meget vigtige" aktiviteter bliver under skærpede betingelser: Hvilke former for husarbejde, sociale kontakter og fritidsinteresser er vedvarende af særlig vigtighed for de to køn, når deres helbred undergår forringelse? (afsnit 4.5.1.). Ved spørgsmålets besvarelse er det af særlig vigtighed at belyse, hvorvidt kønsspecifikke forskelle reduceres eller accentueres. Undertiden forringes ældres helbred så meget, at de får behov for særlige ældretilbud i institutionelt regi: Hvor vigtige bliver forskellige aktivitetstilbud, hvis ældre senere i livet får brug for at komme på ældrecentre, aktivitetscentre o.l. (afsnit 4.5.2.).

4.5.1. Husarbejde, sociale kontakter og fritidsinteresser

Mens fremgangsmåden i afsnit 4.4. var en detaljeret deskriptiv analyse af den vigtighed, som midaldrende og "unge" ældre tillægger et bredt spektrum af gøremål, er det analytiske spor anderledes og mindre detaljeret i det følgende. Eksempelvis inddrages kun køn og alder, eftersom det skønnes overflødigt én gang til at konstatere andre baggrundsvariablers – fx uddannelsesbaggrunds – betydning for den vigtighed, som forskellige aktiviteter tildeles.

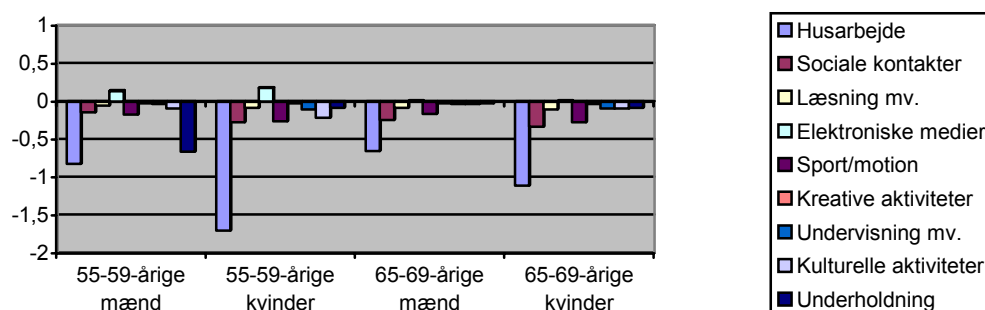
Analyserne er også forenklede på anden måde: I tilknytning til næsten alle aktiviteter blev der i afsnit 4.4. konstrueret en række tværgående indeks, nemlig vedrørende vigtigheden af husarbejde, sociale kontakter, læsning mv., brug af elektroniske medier, sport og motion, kreative aktiviteter, undervisning mv., kulturelle aktiviteter og underholdning. Derudover blev der afsluttende konstrueret et indeks med fokus både på husarbejde, sociale kontakter og udvalgte fritidsinteresser (se nedenfor). Tilsvarende indeks er konstrueret under forudsætning af forringet helbred, hvilket muliggør sammenligninger af, hvor vigtige aktiviteter bliver under skærpede helbredsforudsætninger.⁹⁴ Disse indeks udgør afsnittets centrale empiriske grundlag, der suppleres med enkelte andre data.

⁹⁴ Som i afsnit 4.4. er indeks konstrueret således, at en aktivitet tildeles værdien 1, hvis aktiviteten er "meget vigtig" (ellers 0): 1. Husarbejde: madlavning, opvask, rengøring og tøjvask. 2. Sociale kontakter: familie, venner og naboer. 3. Læsning mv.: Aviser og bøger samt biblioteksbesøg. 4. Elektroniske medier: TV-kigning, video/DVD og pc/internet. 5. Sport/motion: organisatorisk og ikke-organisatorisk regi. 6. Kreative aktiviteter: spille/synge og male/tegne. 7. Undervisning mv.: foredrag og undervisning. 8. Kulturelle aktiviteter: teater, biograf, koncerter, kunstmuseer og andre museer. 9. Underholdning: dyreparker, forlystelser, restaurant mv., kortspil og andre spil.

I figur 4.35. anskueliggøres en tendens til, at fremtidige aktiviteter i almindelighed bliver en anelse mindre vigtige, når ens helbred forringes. Kun midaldrende mænds og kvinders interesse for elektroniske medier øges, hvilket udelukkende – hvad figuren ikke meddeler – gælder tv-kigning og video/DVD, hvorimod andelen, der tillægger pc/internet afgørende betydning, stort set er uforandret. Bortset fra elektroniske medier gælder den faldende tendens alle øvrige i figuren indeholdte aktiviteter. Figuren kan synes forstemmende, men afspejler formentlig, at undersøgelsens deltagere har taget forudsætningen om forringet helbred seriøst og inddraget den som et vilkår for realistiske svar.

Figur 4.35.

Forskelle mellem gennemsnitlige indeksscores med hensyn til husarbejde, sociale kontakter og udvalgte fritidsaktiviteter under forudsætning af uændret henholdsvis væsentligt dårligere helbred om ti år.⁹⁵

Blandt de i figur 4.35. viste aktiviteter påkalder husarbejde – det vil her sige madlavning, opvask, rengøring og tøjvask – særlig interesse. Når midaldrende og ”unge” ældre påtvinges en givetvis for mange ubehagelig, men realistisk forudsætning om dårligere helbred, bliver husarbejde – fx måske fordi mange opfatter det som ensformigt og kan overdrages til andre – mindre vigtigt, hvilket især gælder kvinder ($P_{55-59} = 0,000$; $P_{65-69} = 0,000$). Læs fx, hvad 59-årige Grethe siger om husarbejdets vigtighed:

Grethe: *Det er jo det der med det huslige ... det kan man jo justere op og ned, hvor meget man går op i det. Hvis jeg ikke har andet at lave, så ville jeg gå vældig meget op i have og strikning. Hvis jeg har lidt mere at lave, så ville det være det, der blev*

⁹⁵ Vedr. indeks, som figuren baseres på: se foregående fodnote. Negative forskelle betyder, at færre er af den opfattelse, at de pågældende aktiviteter er vigtige under forudsætning af forringet helbred. Husarbejde: $P_{55-59/\text{m}} = 0,000$; $P_{55-59/\text{f}} = 0,000$; $P_{65-69/\text{m}} = 0,000$; $P_{65-69/\text{f}} = 0,000$; kontakter: $P_{55-59/\text{m}} = 0,002$; $P_{55-59/\text{f}} = 0,000$; $P_{65-69/\text{m}} = 0,000$; $P_{65-69/\text{f}} = 0,000$; læsning mv.: $P_{55-59/\text{m}} = 0,187$; $P_{55-59/\text{f}} = 0,053$; $P_{65-69/\text{m}} = 0,056$; $P_{65-69/\text{f}} = 0,059$; elektroniske medier: $P_{55-59/\text{m}} = 0,002$; $P_{55-59/\text{f}} = 0,000$; $P_{65-69/\text{m}} = 0,884$; $P_{65-69/\text{f}} = 0,866$; sport/motion: $P_{55-59/\text{m}} = 0,000$; $P_{55-59/\text{f}} = 0,000$; $P_{65-69/\text{m}} = 0,000$; $P_{65-69/\text{f}} = 0,000$; kreative aktiviteter: $P_{55-59/\text{m}} = 0,109$; $P_{55-59/\text{f}} = 0,399$; $P_{65-69/\text{m}} = 0,252$; $P_{65-69/\text{f}} = 0,106$; undervisning: $P_{55-59/\text{m}} = 0,117$; $P_{55-59/\text{f}} = 0,000$; $P_{65-69/\text{m}} = 0,086$; $P_{65-69/\text{f}} = 0,001$; kultur: $P_{55-59/\text{m}} = 0,001$; $P_{55-59/\text{f}} = 0,000$; $P_{65-69/\text{m}} = 0,418$; $P_{65-69/\text{f}} = 0,008$; underholdning: $P_{55-59/\text{m}} = 0,103$; $P_{55-59/\text{f}} = 0,009$; $P_{65-69/\text{m}} = 0,277$; $P_{65-69/\text{f}} = 0,000$.

drosløt ned ...

Int.: Det vil sige det huslige ville være noget, du ku' vælge fra?

Grethe: Ja, hvis jeg skulle vælge noget fra. Selvfølgelig skal der laves noget, men så bliver det måske ikke hjemmebagt rugbrød. Men det er jo en mulighed, hvis man ikke har andet ...

En supplerende analyse viser, at mænds lavere prioritering af husarbejde påvirkes af mænds nuværende deltagelse, mens en tilsvarende sammenhæng ikke findes blandt kvinder. Blandt mænd øger et relativt højt aktuelt deltagelsesniveau – over medianniveau – sandsynligheden for reduceret vigtighed.⁹⁶ En forklaring kan være, at det er lettere for mænd at overdrage husarbejde til andre.

Hvad *figur 4.35.* heller ikke direkte fortæller er, at navnlig den reducerede vigtighed, som rengøring tildeles, forklarer den faldende tendens, mens færre fx tildeler madlavning reduceret betydning. Hvad undersøgelsens deltagere har overvejet, vides i sagens natur ikke, men formodentlig har de haft mulighed for hjemmehjælp eller anden udefra kommende hjælp i tankerne. Det viser sig nemlig, at et af de huslige gøremål, som de to aldersgrupper helst vil modtage hjælp til, netop er rengøring, hvorimod madlavning – det gælder ikke mindst blandt kvinder – er et gøremål, der ikke gerne overlades til andre (se: *figur 4.36.*). Det ses også, at fremstilling af tøj, havearbejde og udførelse af reparationer er gøremål, som ikke ret mange har indsigelser imod at få hjælp til. Nogle vil dog nødig undvære reparationer og havearbejde, fx Hans:

Int.: Så skal jeg spørge dig, hvis du stadig kigger ti år frem, men dit helbred er blevet endnu dårligere, ville der så være nogle ting, du ville være meget ked af, du ikke kunne lave?

Hans: Ja, jeg ville da være ked af, hvis jeg ikke kunne passe noget her i huset som det første, at jeg skulle være nødt til at flytte fra huset, fordi det bliver for omfattende, det ville jeg være meget ked af.

Int.: Hvad tænker du på at lave: haven, reparationer ...?

Hans: Ja, de reparationer, jeg nu selv kan lave. Jeg ville da være ked af at skulle flytte herfra, fordi jeg ikke kunne magte ... selvom haven ikke er så stor, så er der rigeligt at lave, man kan sagtens få tiden til at gå med at ordne have og indvendigt, det ville jeg være meget ked af.

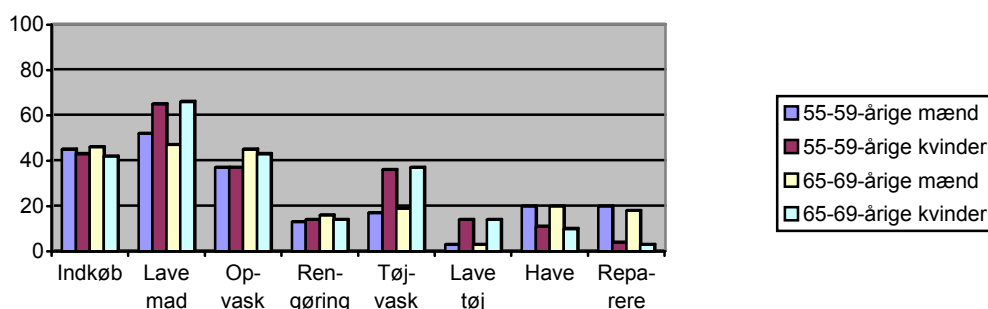
Selvom den negative vækst er numerisk moderat, er *figur 4.35.* (se ovenfor) også bemærkelsesværdig ved det forhold, at begge køn tillægger sociale relationer – det vil her udelukkende sige samvær med familie, venner og naboer – mindre betydning ved forringet helbred. Den reducerede betydning angår både familie-, venskabs- og naboskabsrelationer, men især sidstnævnte. En supple-

⁹⁶ Den supplerende analyse sammenholder ændrede fremtidsholdninger – dvs. dårligere i forhold til uændret helbred – med nuværende aktivitetsniveau, der opdeles i to grupper, nemlig over og under medianniveau. Mænd over medianniveau er i begge aldersgrupper kendetegnet ved større reduktion af husarbejdes vigtighed end under samme niveau ($P_{55-59} = 0,003$; $P_{65-69} = 0,012$), mens der ikke er signifikante forskelle blandt kvinder ($P_{55-59} = 0,442$; $P_{65-69} = 0,337$).

rende analyse viser, at sociale relationers reducerede vigtighed ikke påvirkes af mænds og kvinders nuværende relationer.⁹⁷

Figur 4.36.

Procentuelle andele af 55-59-årige og 65-69-årige, der – forudsat væsentligt dårligere helbred – om ti år *helst ikke* vil modtage udefra kommende hjælp til udvalgte former for husarbejde.⁹⁸

Hvad figur 4.35. heller ikke meddeler er, at den vigtighed, som ægtefæller eller samlevere tildeles, er uforandret. Samliv er og forbliver afgørende for langt de fleste, hvilket som tidligere nævnt ikke mindst gælder mænd (se: *oversigt 4.37.*). At bo sammen med andre, hvis man om ti år ikke har en ægtefælle, prioriteres fortsat lavt, men dog højere end under forudsætning af uændret helbred.⁹⁹

Trods faldende vigtighed er det heller ikke sådan, at fx familie- og venskabsrelationer med ét bliver uden betydning, når helbredsforringelser må imødeses. De er fortsat vigtigere end andre relationer, fx naboskabsrelationer, men når ens helbred er vaklende, bliver hjemmehjælp vigtigere – og vigtigere end hjælp fra familie, venner og naboer. Mere end hver anden midaldrende og ”ung” ældre mener, at samvær med hjemmehjælpere og modtagelse af deres hjælp er ”vigtigt” for dem, når helbredet er blevet dårligere, og der er meget, man ikke selv kan klare.¹⁰⁰ Kvinder er mest ivrige efter i givet fald at modtage den slags hjælp.

⁹⁷ Også her sammenholdes ændrede fremtidsholdninger med nuværende aktivitetsniveau opdelt i to grupper, nemlig over og under medianniveau. Hverken mænds eller kvinders nuværende aktivitetsniveau påvirker svarændringer ($P > 0,05$).

⁹⁸ ”Tænk stadig på, at Deres helbred er blevet væsentligt dårligere, og De får brug for (mere) hjælp. Hvilke huslige gøremål ville De så om cirka 10 år helst ikke modtage udefra kommende hjælp til udførelse af, fx hjemmehjælp eller familie?”. Indkøb: $P_{55-59} = 0,031$ ($N = 645$); $P_{65-69} = 0,477$ ($N = 668$); lave mad: $P_{55-59} = 0,002$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 669$); opvask: $P_{55-59} = 0,525$ ($N = 645$); $P_{65-69} = 0,051$ ($N = 664$); gøre rent: $P_{55-59} = 0,292$ ($N = 644$); $P_{65-69} = 0,413$ ($N = 667$); tøjvask: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 669$); fremstille tøj: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 634$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 649$); havearbejde: $P_{55-59} = 0,016$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 656$); reparere: $P_{55-59} = 0,000$ ($N = 646$); $P_{65-69} = 0,000$ ($N = 665$).

⁹⁹ Svarandelene næsten fordobles blandt 55-59-årige af begge køn og er også større blandt 65-69-årige, når helbredet forringes.

¹⁰⁰ Der sondres ikke her mellem forskellige grader af ”vigtighed”.

Oversigt 4.37.

Prioriterede procentuelle andele af 55-59- og 65-69-årige for hvem – forudsat væsentligt dårligere helbred – visse sociale kontakter er "vigtige".¹⁰¹

55-59-årige mænd	55-59-årige kvinder	65-69-årige mænd	65-69-årige kvinder
Ægtefælle (87%)*	Ægtefælle (79%)*	Ægtefælle (86%)*	Ægtefælle (72%)*
Familie (70%)*	Familie (82%)*	Familie (70%)	Familie (77%)
Venner (67%)*	Venner (77%)*	Venner (62%)*	Venner (73%)*
Hjemmehjælp (53%)*	Hjemmehjælp (61%)*	Hjemmehjælp (55%)*	Hjemmehjælp (64%)*
Hjælp fra familie, venner o.l. (43%)	Hjælp fra familie, venner o.l. (48%)	Hjælp fra familie, venner o.l. (44%)	Hjælp fra familie, venner o.l. (49%)
Bo sammen med andre (30%)	Bo sammen med andre (36%)	Naboer (24%)*	Naboer (35%)*
Naboer (29%)	Naboer (30%)	Bo sammen med andre (22%)	Bo sammen med andre (21%)
Kolleger (14%)	Kolleger (22%)	Kolleger (17%)	Kolleger (17%)

Det er mindre overraskende, at fx sport og motion prioriteres lavere forudsat forringet helbred (se: figur 4.35. ovenfor).¹⁰² Når ældres helbredstilstand bliver dårligere, er visse kropslige udfoldelser beklageligvis vanskelige eller umulige. En supplerende analyse viser, at sports og motions reducerede vigtighed påvirkes af mænds og kvinders nuværende aktivitetsniveau. Et relativt højt aktuelt aktivitetsniveau – dvs. over medianniveau – øger sandsynligheden for reduceret vigtighed.¹⁰³ Én mulig forklaring er, at midaldrende og "unge" ældre, der er mere

¹⁰¹ "Hvilke former for samvær er vigtige for Dem om cirka 10 år, hvis Deres helbred er blevet dårligere, og der er meget, De ikke selv kan klare?: 1. Bo sammen med ægtefælle/samlever; 2. Bo sammen med andre, hvis De til den tid ikke har en ægtefælle/samlever; 3. Være sammen med familie, De ikke bor sammen med (uden at få hjælp af dem); 4. Være sammen med venner (uden at få hjælp af dem); 5. Være sammen med naboer (uden at få hjælp af dem); 6. Være sammen med tidligere kolleger (uden at få hjælp af dem); 7. Være sammen med familie, venner eller naboer og få hjælp af dem; 8. Være sammen med andre – fx hjemmehjælpere – og få hjælp af dem". Stjerne betyder signifikant kønsspecifik forskel: Ægtefælle: $P_{55-59} = 0,008$ (N = 649); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 669); bo med andre: $P_{55-59} = 0,088$ (N = 699); $P_{65-69} = 0,886$ (N = 669); familiesamvær: $P_{55-59} = 0,000$ (N = 649); $P_{65-69} = 0,056$ (N = 669); vennsamvær: $P_{55-59} = 0,005$ (N = 649); $P_{65-69} = 0,003$ (N = 669); nabosamvær: $P_{55-59} = 0,918$ (N = 649); $P_{65-69} = 0,002$ (N = 669); kollegasamvær: $P_{55-59} = 0,008$ (N = 649); $P_{65-69} = 0,461$ (N = 669); familie-/vennehjælp: $P_{55-59} = 0,192$ (N = 649); $P_{65-69} = 0,211$ (N = 669); hjemmehjælp: $P_{55-59} = 0,041$ (N = 649); $P_{65-69} = 0,019$ (N = 669).

¹⁰² Derimod er både midaldrende og "unge" ældre mænds prioritering af overværelse af sportsarrangementer, der ikke er inkluderet i indekset, uforandret.

¹⁰³ Også her sammenholder analysen ændrede fremtidsholdninger med nuværende aktivitetsniveau opdelt i to grupper, nemlig over og under medianniveau. Mænd og kvinder over medianniveau er i begge aldersgrupper kendetegnet ved større reduktion af kropslige udfolders vigtighed end under samme niveau (Mænd: $P_{55-59} = 0,000$; $P_{65-69} = 0,001$; kvinder: $P_{55-59} = 0,000$; $P_{65-69} = 0,000$).

kropsligt aktive end i almindelighed, prioriterer sport og motion højest og derfor ved, at et velfungerende helbred er afgørende for mange kropslige udfoldelser.

Antaget forringet helbred prioriteres tillige kulturelle aktiviteter og underholdning lavere af begge køn. Hvad kulturelle aktiviteter angår, nedprioriteres koncerter, biografforestillinger, teaterforestillinger og museumsbesøg i nogenlunde samme omfang. En supplerende analyse viser, at reduktionen ikke er sammenhængende med nuværende aktivitetsniveau. Blandt underholdende aktiviteter nedprioriteres navnlig restaurantbesøg o.l., mens interessen for forskellige former for spil stort set forbliver uforandret. Hvad *figur 4.35.* heller ikke meddeler er, at begge køn også tildeler ind- og udlandsrejser mindre betydning, hvilket dog ikke gælder 59-årige Grethe, der ville være ked af at skulle undvære rejser:

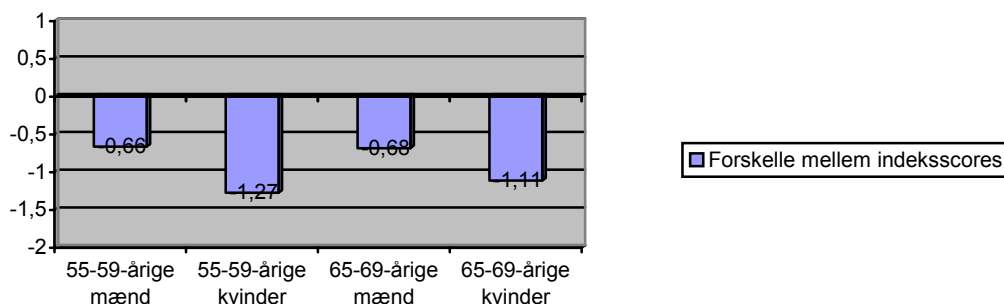
*Int.: Hvis der skete det, at du ti år ud i fremtiden er dårligere fungerende fysisk, hvad ville du så være ked af at skulle undvære?
Grethe: Det er nok rejser, dvs. rejserne til de mere eksotiske steder. Jeg vil da altid tro, at man kan rejse ret længe til velfungerende storbyer, med metro og sådan noget. Så kan man stadigvæk godt tage rundt og se en masse ting, men nogle af de mere eksotiske steder, der er jeg godt klar over, det er altså snart ved at være sidste udkald. Det er også noget med, om du kan tåle varme og kan tåle forskellige ting, så det er ikke så mange år endnu, man kan gøre det, det er jeg opmærksom på. Den der radius, hvor man rejser hen, den indskrænker sig lidt, men det regner jeg med, hvis alt går vel, at det først er efter jeg er fyldt 70. Der er også en anden ting, der er vigtig, det er, om min mand lever, om man er to, eller om man er enke.*

De to eneste aktiviteter, hvis mandlige og kvindelige prioritering stort set er upåvirket af antagelsen om dårligere helbred, er læsning og kreative aktiviteter, fx at synge og tegne. I det hele taget spiller køn en begrænset rolle, når der som i *figur 4.35.* sættes fokus på ni vidt forskellige aktivitetsformer. Bortset fra de to køns forskellige nedprioritering af husarbejde, gør kun enkelte kønsspecifikke forskelle sig gældende. Midaldrende kvinder nedprioriterer fx undervisning mv. mere end mænd ($P = 0,022$), hvilket kan skyldes, at deres højere prioritering heraf under forudsætning af uændret helbred, gør nedprioritering "lettere". Samme årsag kan forklare, at "unge" ældre kvinder nedprioriterer sport/motion mest ($P = 0,009$). Eftersom kvinder i det hele taget har mere at "give af", fordi de i almindelighed tildeler flere aktiviteter afgørende betydning forudsat uændret helbred, udviser kvinders prioritering af et bredt spektrum af aktiviteter stærkere faldende tendens end mænds (se: *figur 4.38.*).

Ikke desto mindre er konklusionen, at de i afsnit 4.4. afdækkede forskelle de to køn imellem i hovedsagen forbliver uændrede. Begge køn tildeler fortsat husarbejde høj prioritet, hvilket ligeledes gælder familiære relationer, herunder ægtefællers. Også når ens helbred forringes, er husarbejde og sociale kontakter, fx også venskaber, alderdommens fundamentale gøremål. Kun få fritidsaktiviteter – fx avislæsning, tv-kigning og rejser – opnår tilsvarende vigtighedsniveau. Når det alene handler om fritidsaktiviteter, er *oversigt 4.39.* en afsluttende anskueliggørelse af aktiviteter, som midaldrende og "unge" ældre helst ikke vil undvære, selvom deres helbredstilstand er væsentligt forringet.

Figur 4.38.

Forskelle mellem gennemsnitlige indeksscores med hensyn til husarbejde, sociale kontakter og udvalgte fritidsaktiviteter under forudsætning af uændret henholdsvis væsentligt dårligere helbred om ti år.¹⁰⁴

$P_{55-59/mænd} = 0,000$; $P_{55-59/kvinder} = 0,000$; $P_{65-69/mænd} = 0,000$; $P_{65-69/kvinder} = 0,000$.

Trods adskillige ligheder de to køn imellem, fx med hensyn til navnlig ikke at ville undvære avislæsning, tv-kigning, rejser, uorganiseret motion og sommerhusophold, er der også væsentlige forskelle. Selvom læsning af bøger findes øverst på alle fire lister, er langt færre kvinder villige til at give afkald herpå.¹⁰⁵ Endvidere vil kvinder nødigere undvære biblioteksbesøg.¹⁰⁶ Det er også sværest for kvinder at undvære foredrag, der ikke findes på listen omfattende midaldrende mænd.¹⁰⁷ Bemærkes skal også, at undervisning ikke nævnes blandt "unge" ældre mænd.¹⁰⁸ Til gengæld opnår video/DVD tillige med besøg i dyreparker højest placering på de mandlige lister. Endelig er mange "unge" ældre kvinder uden videre i stand til at give afkald på pc/internet.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Figuren baseres på to tværgående indeks under forudsætning af uændret hhv. dårligere helbred. De to indeks er som nævnt konstrueret således, at en aktivitet tildeles værdien 1, hvis aktiviteten er "meget vigtig" (ellers 0): husarbejde (madlavning, opvask og rengøring), samvær med familie, samvær med venner, læsning af bøger, organiseret og/eller uorganiseret sport/motion, kulturelle aktiviteter (mindst én blandt: koncerter, biografforestillinger, teaterforestillinger, museumsbesøg), undervisning mv. (foredrag og/eller undervisning), foreningsarbejde mv. (forenings-, klub- og/eller frivilligt arbejde), rejser mv. (rejser og/eller sommerhusophold) og underholdning (forlystelser/cirkus/tivoli og/eller besøg på restauranter, caféer o.l.).

¹⁰⁵ 55-59-årige mænd, der ikke kan undvære læsning af bøger: 54 pct.; kvinder i samme alder: 79 pct.; 65-69-årige mænd: 59 pct.; kvinder i samme alder: 74 pct.

¹⁰⁶ 55-59-årige mænd, der ikke kan undvære biblioteksbesøg: 26 pct.; kvinder i samme alder: 43 pct.; 65-69-årige mænd: 34 pct.; kvinder i samme alder: 48 pct.

¹⁰⁷ 55-59-årige mænd, der ikke kan undvære foredrag: 17 pct.; kvinder i samme alder: 36 pct.; 65-69-årige mænd: 19 pct.; kvinder i samme alder: 33 pct.

¹⁰⁸ 55-59-årige mænd, der ikke kan undvære undervisning: 19 pct.; kvinder i samme alder: 35 pct.; 65-69-årige mænd: 11 pct.; kvinder i samme alder: 26 pct.

¹⁰⁹ 65-69-årige mænd, der ikke kan undvære pc/internet: 37 pct.; kvinder: 26 pct.

Oversigt 4.39.

De 20 vigtigste fritidsaktiviteter, der ikke kan undværes forudsat væsentligt dårligere helbred, anført prioriteret efter svarandele.¹¹⁰

55-59-årige mænd	55-59-årige kvinder	65-69-årige mænd	65-69-årige kvinder
Avislæsning (90%)	Avislæsning (93%)	Avislæsning (91%)	Avislæsning (94%)
TV-kigning	TV-kigning	TV-kigning	TV-kigning
Rejser*	Rejser*	Rejser	Boglæsning*
Boglæsning*	Boglæsning*	Boglæsning*	Rejser
pc/internet	pc/internet	Uorganiseret motion	Biblioteksbesøg*
Uorganiseret motion*	Uorganiseret motion*	pc/internet*	Forening/klub*
Restaurant o.l.	Sommerhus	Bibliotek*	Uorganiseret motion
Sommerhus	Biblioteksbesøg*	Forening/klub*	Foredrag*
Forening/klub	Restaurant o.l.	Video/DVD	Sommerhus
Video/DVD (26%)	Foredrag (36%)*	Sommerhus (32%)	Klubmotion (32%)*
Biblioteksbesøg (25)*	Teater (35%)*	Restaurant o.l. (26%)	Kirkegang (31%)*
Spil	Undervisning*	Spil	Restaurant o.l.
Teater*	Klubmotion*	Kirkegang*	Teater*
Klubmotion*	Koncerter*	Dyreparker	Video/DVD
Undervisning*	Forening/klub	Foredrag*	Spil
Dyreparker	Biograf*	Klubmotion*	pc/internet*
Andre museer	Kunstmuseer*	Teater*	Undervisning*
Koncerter*	Male/tegne*	Cirkus, tivoli mv.	Koncerter*
Biograf*	Video/DVD	Spille/synge	Biograf*
Kunstmuseer (17%)*	Kirkegang (23%)*	Kunstmuseer (13%)*	Kunstmuseer (20%)*

Oversigt 4.39. er også bemærkelsesværdig ved, hvad den ekskluderer. Uden for de fire "top 20"-lister findes en række fritidsaktiviteter, som for en dels vedkommende tillægges nogenlunde samme begrænsede betydning af mænd og kvinder. Den absolutte "bundskrabere" er politiske møder (3-7 pct.), men også deltagelse i forskellige former for frivilligt arbejde anskuer et fåtal – det gælder lidt flere kvinder end mænd – som uundværlige aktiviteter (6-14 pct.). Tilsvarende gælder overværelse af sportsarrangementer (3-14 pct.), som navnlig kvinder mener at kunne undvære (3-4 pct.).

4.5.2. Aktiviteter i ældrecentre, aktivitetscentre o.l.

Undertiden forværres ældres helbred så meget, at nogle får behov for særlige ældretilbud i institutionelt regi: Hvor vigtige bliver aktivitetstilbud, hvis ældre senere i livet får brug for at komme på ældrecentre, aktivitetscentre o.l.?¹¹¹ Til besvarelse heraf er følgende spørgsmål – efterfulgt af omtrent 40 specifikke aktivi-

¹¹⁰ Hvilke aktiviteter vil De helst ikke undvære om 10 år, hvis Deres helbred er væsentlig dårligere - og hvilke aktiviteter kan De undvære?" (stjerne: signifikant kønsforskel).

¹¹¹ Betegnelsen ældrecenter er problematisk og bruges forskelligt fra kommune til kommune. Nogle steder bruges navnet ældrecenter om et konglomerat af pleje- eller ældreboliger. I mange kommuner findes ældrecentre, som kaldes noget andet, fx aktivitetscenter, lokalcenter eller omsorgscenter (se fx: Hindsbo & Raahauge, 1999).

teter – stillet: ”Nu kommer der et par spørgsmål om, hvad De helst vil bruge Deres tid på om 10 år, hvis De til den tid *bor alene* og har brug for at komme på et ældrecenter, aktivitetscenter e.l. De bedes altså forestille Dem, at De har brug for at deltage i kommunale eller andre tilbud til ældre. Hvilke af følgende aktiviteter tror De, at De kunne tænke Dem at deltage i, hvis De om cirka 10 år fik brug for at komme på et ældrecenter, aktivitetscenter eller lignende?”. Sigtet er at lokalisere de to køns aktivitetsønsker under yderligere skærpede betingelser.

I *oversigt 4.40.* vises de af mænd og kvinder tyve højest prioriterede aktivitetsønsker.¹¹² Der findes adskillige særdeles eftertragtede ”kønsneutrale” aktiviteter, fx at slappe af og hygge sig, være sammen med andre, se fjernsyn/video og høre radio, om muligt gå ture sammen med andre, deltage i fælles udflugter, fx i naturen, deltage i festlige arrangementer, lade sig underholde, fx af kunstnerisk optræden, og komme i bad, fx i varmtvands- eller boblebad. Om end på et lavere prioriteringsniveau er der heller ikke påfaldende forskelle de to køn imellem, hvad fx interesse for deltagelse i diskussioner angår. Hertil kommer, at ønsker om pc/internet-tilbud er af samme omfang blandt midaldrende af begge køn.

Andre aktiviteter derimod er mere eller mindre kønsladete. Det indebærer ikke nødvendigvis, at ingen mænd ønsker at udføre kvindeligt ladede aktivitetstilbud og vice versa, men at aktivitetsønskenes udbredelse er markant kønsspecifik. Ganske vist er en mandlig flerhed fx interesseret i at få fodpleje, hårpleje, hudpleje o.l., men til sammenligning gælder det stort set alle kvinder. Kvinder er også mere tilbøjelige til at ville modtage terapi, fx ergoterapi, genoptræning og massage. I det hele taget synes kvinder mere orienteret imod kropsudfoldelse og kropsbearbejdelse, hvilket fx viser sig ved, at de efterspørger motion, gymnastik o.l. i højere grad end det andet køn. Som læseren flere gange har erfaret, er kvinder i almindelighed også mere videbegærlige end det andet køn. Det viser sig blandt andet ved, at de rangerer højest med hensyn til følgende aktivi-

¹¹² De øvrige aktiviteter prioriteres som følger (stjerne: kønsspecifik forskel): 55-59-årige mænd: Spil: 54 pct.*; læse mv.: 53 pct.*; boldspil: 51 pct.*; kulturinteresse: 46 pct.*; madlavning: 42 pct.*; synge/spille: 26 pct.*; film/foto: 25 pct.*; danse: 24 pct.*; meditere o.l.: 23 pct.*; male/tegne: 21 pct.*; kirkegang mv.: 16 pct.*; frimærker mv.: 14 pct.*; tøjvask: 14 pct.*; spille teater: 12 pct.*; smykker mv.: 7 pct.*; sy mv.: 3 pct.*; strikke/hækle: 2 pct.* Kvinder i samme alder: meditere o.l.: 60 pct.*; kulturinteresse: 58 pct.*; naturinteresse: 54 pct.*; danse: 53 pct.*; strikke/hækle: 50 pct.*; male/tegne: 45 pct.*; sy mv.: 41 pct.*; spil: 40 pct.*; synge/spille: 39 pct.*; tøjvask: 39 pct.*; boldspil: 34 pct.*; kirkegang mv.: 33 pct.*; smykker mv.: 31 pct.*; spille teater: 21 pct.*; værkstedsarbejde: 17 pct.*; film/foto: 16 pct.*; frimærker mv.: 4 pct.* 65-69-årige mænd: svømme: 45 pct.*; boldspil: 39 pct.*; kulturinteresse: 37 pct.*; undervisning: 37 pct.*; madlavning: 36 pct.*; danse: 25 pct.*; meditere o.l.: 25 pct.*; kirkegang mv.: 24 pct.*; synge/spille: 21 pct.*; film/foto: 20 pct.*; frimærker mv.: 14 pct.*; tøjvask: 14 pct.*; male/tegne: 13 pct.*; spille teater: 10 pct.*; smykker mv.: 3 pct.*; strikke/hækle: 1 pct.*; sy mv.: 1 pct.* Kvinder i samme alder: kulturinteresse: 47 pct.*; naturinteresse: 47 pct.*; undervisning: 47 pct.*; spil: 46 pct.*; tøjvask: 44 pct.*; kirkegang mv.: 43 pct.*; pc/internet: 42 pct.*; danse: 41 pct.*; sy mv.: 38 pct.*; male/tegne: 36 pct.*; synge/spille: 36 pct.*; boldspil: 32 pct.*; smykker mv.: 30 pct.*; spille teater: 13 pct.*; film/foto: 9 pct.*; frimærker mv.: 8 pct.*; værkstedsarbejde: 6 pct.*;

tetsønsker: at ville læse bøger, fx deltage i læsegrupper, at overvære foredrag og at modtage professionel rådgivning, fx af jurister eller skatteeksperter.

Oversigt 4.40.

De tyve vigtigste aktiviteter, som 55-59-årige og 65-69-årige – antaget at være uden samlever og med væsentligt dårligere helbred – vil deltage i om ti år på ældrecentre, aktivitetscentre o.l. anført prioriteret efter svarandele.¹¹³

55-59-årige mænd	55-59-årige kvinder	65-69-årige mænd	65-69-årige kvinder
Afslapning/hygge (94%)	Fodpleje mv. (96%)*	Afslapning/hygge (94%)	Fodpleje mv. (97%)*
Ture/udflugter (90%)	Samvær (95%)*	TV/DVD mv. (90%)	Afslapning/hygge (94%)
Samvær (90%)	Afslapning/hygge (93%)	Ture/udflugter (87%)	TV/DVD mv. (92%)
TV/DVD mv. (88%)	Ture/udflugter (91%)	Samvær (87%)	Samvær (92%)
Gåture (80%)	Terapi (89%)*	Bad mv. (84%)	Ture/udflugter (90%)
Bad mv. (80%)*	TV/DVD mv. (89%)	Fodpleje mv. (80%)*	Bad mv. (88%)
Fester (79%)	Bad mv. (87%)*	Levende musik (75%)*	Levende musik (86%)*
Fodpleje mv. (79%)*	Gåture (86%)	Gåture (74%)*	Gåture (82%)*
Underholdning (77%)	Levende musik (86%)*	Fester (73%)	Foredrag (81%)*
Levende musik (71%)*	Foredrag (84%)*	Underholdning (70%)*	Rådgivning (79%)
pc/internet (70%)	Underholdning (83%)	Rådgivning (69%)*	Terapi (79%)*
Foredrag (68%)*	Fester (82%)	Foredrag (68%)*	Underholdning (79%)*
Rådgivning (66%)*	Motion/gymna (81%)*	Terapi (65%)*	Læse mv. (79%)*
Diskussioner (65%)	Rådgivning (80%)*	Motion/gymna (59%)*	Fester (77%)
Terapi (64%)*	Læse mv. (75%)*	Diskutere (58%)	Madlavning (59%)*
Værksted (64%)*	pc/internet (67%)	Læse mv. (54%)*	Motion/gymna (75%)*
Motion/gymna (61%)*	Diskutere (63%)	pc/internet (51%)*	Meditere o.l. (54%)*
Undervisning (57%)	Madlavning (63%)*	Værksted (50%)*	Svømme (54%)*
Naturinteresse (56%)*	Undervisning (62%)	Naturinteresse (49%)	Diskutere (52%)
Svømme (55%)	Svømme (62%)	Spil (48%)	Strikke/hækle (51%)*

Andre potentielle aktivitetstilbud i ældre-, aktivitetscentre o.l. er yderligere ladet med køn. Det gælder fx tilbud om madlavning, bagning o.l., som signifikant flere kvinder end mænd efterlyser.¹¹⁴ Samme kønsspecifikke forskel gælder i endnu højere grad tilbud om at strikke, hækle, brodere o.l., der stort set ikke henvender sig til mænd (2 pct. hhv. 1 pct.). Vice versa har andre aktivitetstilbud næsten udelukkende det mandlige køn som modtager. Det gælder ikke mindst mænds ønsker om at udføre forskellige former for værkstedsarbejde, fx træ- og metalarbejde, der efterlyses af forholdsvis få kvinder (17 pct. hhv. 6 pct.).

De kønsspecifikke forskelle kan anskueliggøres ved uddybende at sætte fokus på aktivitetstilbud, der ville være tilgængelige, hvis en majoritet af hver af de to køn blev tilbudt roller som beslutningstagere og ikke kunne opnå enighed. Så fremt der med andre ord ses bort fra de mange "kønsneutrale" tilbud, som mænd og kvinder uden videre kunne blive enige om, fx afslapning og hygge,

¹¹³ Stjerne: kønsspecif signifikant forskel i aldersgruppen.

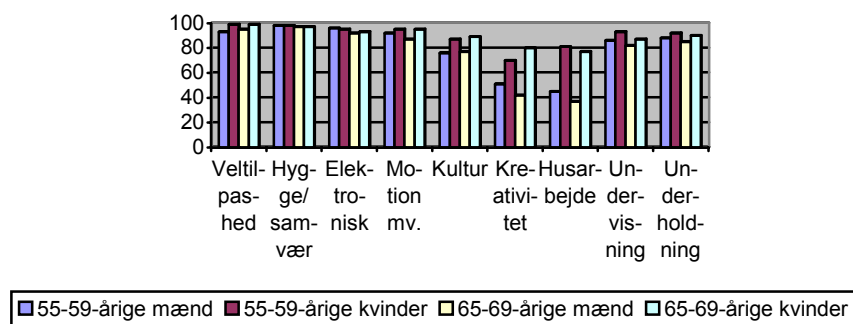
¹¹⁴ 55-59-årige mænd: 42 pct.; kvinder i samme alder: 63 pct.; 65-69-årige mænd: 36 pct.; kvinder i samme alder: 59 pct. (P < 0,05).

ture og udflugter, tv-kigning og festlige arrangementer, ville mænd blandt de i spørgeskemaet indeholdte omtrent 40 tilbud derudover pege på pc/internet, som kun midaldrende kvinder ville være indforstået med. Derudover ville mænd – fremdeles antaget majoritetens suveræne afgørelse – kunne opnå konsensus om at tilbyde aktiviteter i værkstedsregi. Kvinders supplerende tilbud ville være flere og afvigende herfra, nemlig madlavning, bagning og interesse for madopskrifter, strikning, hækling o.l., meditation og afslapningsøvelser samt svømning. Hermed peges atter på, at kvinders aktivitetsønsker i højere grad er præget af livsverdenen, mens mænd tildeler systemverdenen større betydning og betoner arbejdets vedvarende mening (se: afsnit 3.4.).

Trods konsensus de to køn imellem angående mange aktivitetstilbud er der således også afgørende forskelle, hvilket konstateres ved tematisk kategorisering af de i spørgeskemaet indeholdte aktivitetstilbud (se: figur 4.41.).

Figur 4.41.

55-59-årige og 65-69-årige, der – antaget at være uden samlever og med væsentligt dårligere helbred – om ti år ønsker at deltage i forskellige aktiviteter på ældrecentre, aktivitetscentre o.l.¹¹⁵

De mest markante forskelle findes vedrørende deltagelse i hus-/håndarbejde og kreative aktiviteter, der begge er kendetegnet ved udtalt kvindelig dominans. At

¹¹⁵ 55-59-årige og 65-69-årige, der vil udføre mindst én af følgende af de i pkt. 1-9 nævnte tilbud: 1. Veltilpashed: Fodpleje/hårpleje/hudpleje, bad/boblebad mv., meditation/afslapning og/eller terapi. 2. Hygge: Afslapning/hygge og/eller samvær. 3. Elektroniske medier: TV/DVD/radio og/eller pc/internet. 4. Motion mv.: Dans, motion/gymnastik, gåture, boldspil og/eller svømning. 5. Kultur: kulturelle interesser og/eller tilbud om levende musik. 6. Kreativitet: Film/fotos mv., teater/revy, male/tegne og/eller synge/spille. 7. Husarbejde: Madlavning/bagning mv., smykker/perlesyning mv., strikke/hækle mv. og/eller sy/tilskære. 8. Undervisning: Diskussioner, foredrag og/eller undervisning. 9. Underholdning: Underholdning og/eller fester/festlige arrangementer. Veltilpashed: $P_{55-59} = 0,000$ (N = 644); $P_{65-69} = 0,001$ (N = 669); hygge: $P_{55-59} = 0,481$ (N = 644); $P_{65-69} = 0,972$ (N = 670); elektroniske medier: $P_{55-59} = 0,702$ (N = 644); $P_{65-69} = 0,595$ (N = 664); motion/gymnastik mv.: $P_{55-59} = 0,168$ (N = 644); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 668); kultur: $P_{55-59} = 0,000$ (N = 644); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 662); kreative aktiviteter: $P_{55-59} = 0,000$ (N = 644); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 664); husarbejde mv.: $P_{55-59} = 0,000$ (N = 643); $P_{65-69} = 0,000$ (N = 666); undervisning mv.: $P_{55-59} = 0,003$ (N = 656); $P_{65-69} = 0,045$ (N = 662); underholdning: $P_{55-59} = 0,139$ (N = 642); $P_{65-69} = 0,069$ (N = 663).

tilberede mad, lave smykker, strikke og sy er overvejende kvindelige gøremål, hvilket ligeledes gælder teateroptræden, maling og musikalske udfoldelser.

Selvom de numeriske forskelle er mindre, udtrykker kvinder også større interesse for deltagelse i kulturelle aktiviteter og aktiviteter, der retter sig imod kropslig veltilpashed. Mens førstnævnte fx er kunstnerisk eller musikalsk engagement, angår sidstnævnte fx fodpleje, varmtvandsbad, meditation og terapi. Også med hensyn til deltagelse i undervisningsaktiviteter – fx foredrag og sprogundervisning – er kvinders ønsker mere udbredte end mænds, om end forskellen er på grænsen af signifikans blandt ”unge” ældre. Hvad ønskes om deltagelse i motion angår, fx dans, gymnastik og svømning, er tendensen mindre entydig, eftersom der ikke er kønsspecifikke forskelle blandt midaldrende.

Til gengæld er tendensen entydig, for så vidt angår de tre sidste kategorier: Mænd og kvinder har nogenlunde samme behov for almindeligt socialt samvær og hygge, at lade sig underholde, fx kunstnerisk, og deltage i festlige arrangementer samt at bruge elektroniske medier, først og fremmest tv. Den lære, der kan drages heraf, er, at fremtidige aktiviteter på ældrecentre o.l. – det gælder formodentlig også nutidige – bør planlægges og gennemføres, så de opfattes som lige meningsfulde af begge køn, hvilket blandt andet kræver ældres aktive inddragelse, fx gennem brugerråd (se fx: Hindsbo & Raahauge, 1999). Mens nogle aktivitetstilbud er fælles for de to køn, retter andre sig overvejende imod mænd eller kvinder, fx værkstedsaktiviteter i forhold til madlavning, bagning o.l.

4.6. Ligheder og forskelle mellem de to køn

Mens der i kapitel 3 blev tegnet et foreløbigt billede af de to køns fremtidige aktiviteter, er billedet præciseret i indeværende kapitel med afsæt i midaldrendes og ”unge” ældres vekslende ytringer herom. Blandt andet sigtende imod forståelse af sådanne ytringer og deres tendenser blev den eksisterende viden om de to aldersgruppers nuværende aktiviteter opdateret indledningsvis. De hermed frembragte nye informationer er mangefacetterede og muligvis vanskelige at overskue, men kan kondenseres og anvendes til forståelse af, at midaldrende og ”unge” ældre i udstrakt grad transformerer nuværende adfærd til ønsker og forventninger angående alderdommens aktiviteter (se: *oversigt 4.42.*).

Oversigten viser, at kvinder overhaler mænd, hvad deltagelse i mange aktiviteter angår. Det gælder fx de fleste former for husarbejde, læsning af bøger og biblioteksbenyttelse, sport og motion, undervisning og kulturelle interesser. Inden for andre områder er der ikke afgørende kønsforskelle, fx med hensyn til deltagelse i sociale netværk, avislæsning, tv-kigning, frivilligt arbejde og underholdende aktiviteter. Kun inden for enkelte områder er mænd det ”stærke køn”, hvilket fx gælder overværelse af sportsarrangementer, ind- og udlandsrejser samt pc/internet-anvendelse, sidstnævnte dog kun blandt ”unge” ældre.

Det i almindelighed gældende lavere aktivitetsniveau blandt mænd kan skyldes, at mænd ønsker det sådan, eller at de i højere grad end kvinder lider økonomisk begrundede aktivitetsafsnit, hvilket intet dog tyder på (se: *oversigt 4.42.* nederst). Det lavere aktivitetsniveau kan imidlertid også hænge sammen med, at for få aktivitetstilbud er af en indholdsmæssig beskaffenhed, der er i overensstemmelse med mænds behov. Der er derfor i allerhøjeste grad grund til ikke

mindst at rette opmærksomheden imod mænds ønsker til alderdommens aktiviteter, og hvordan disse kan tilgodeses (se: kapitel 5).

Oversigt 4.42.

Ligheder og forskelle mellem mænds og kvinders nuværende aktiviteter.

	<i>Midaldrende</i>	<i>"Unge" ældre</i>
<i>Husarbejde</i>	Kvinder markant mere aktive, især mht. tøjvask og fremstilling af tøj	Kvinder markant mere aktive, især mht. tøjvask og fremstilling af tøj
<i>Sociale netværk</i>	Ikke afgørende forskelle; kvinder dog oftere sammen med familie samt hyppigere ydende hjælp	Ikke afgørende forskelle
<i>Fritidsaktiviteter</i>		
Læsning mv.	Kvinder markant mere aktive, dog ikke mht. avislæsning	Kvinder markant mere aktive, dog ikke mht. avislæsning
Elektroniske medier	Ingen afgørende forskelle	Ingen afgørende forskelle, bortset fra mænds hyppigere brug af pc/internet
Sport/motion mv.	Kvinder mest aktive, bortset fra overværelse af sportsarrangementer	Kvinder mest aktive, bortset fra overværelse af sportsarrangementer
Kreative aktiviteter	Ingen forskelle mht. spil/sang, men kvinder maler/tegner mest	Kvinder markant mere aktive
Undervisning mv.	Kvinder markant mere aktive	Kvinder markant mere aktive
Forening/klub	Kvinder markant mere aktive	Ingen afgørende forskelle
Frivilligt arbejde	Ingen afgørende forskelle	Kvinder markant mere aktive
Kulturelle aktiviteter	Kvinder markant mere aktive, bortset fra "andre museer"	Kvinder markant mere aktive, bortset fra "andre museer"
Kirkegang mv.	Ingen afgørende forskelle	Ingen afgørende forskelle
Underholdning	Ingen afgørende forskelle, bortset fra kvinders oftere restaurantbesøg mv.	Ingen afgørende forskelle, bortset fra kvinders større spilleivrighed
Rejser mv.	Mænd mest aktive, dog ikke vedr. sommerhusophold	Mænd mest aktive, dog ikke vedr. sommerhusophold
<i>Aktivitetsafsavn</i>	Ingen afgørende forskelle	Kvinder lider flest økonomisk begrundede afsavn

Anskuet i et tiårsperspektiv og under forudsætning både af uændret og forringet helbred peger undersøgelsens mænd og kvinder på fremtidige aktivitetsmønstre, der i høj grad bærer præg af nutidens (se: oversigt 4.43.). Hvis der overhovedet kan tales om fremtidsdrømme og visioner, handler de primært om at kunne fortsætte nuværende aktiviteter. Læs fx, hvad 69-årige Ivar siger:

Int.: Hvis du nu prøver at tænke ti år frem i tiden, har du så nogle drømme om, hvad du kunne tænke dig at lave?

Ivar: Jah, om ti år nok ... nej, men ellers så tror jeg ikke, der er så meget, der er forandret de næste ti år. Jeg ved det ikke, det er sådan, hvad jeg forestiller mig.

Int.: Altså, at du skal fortsætte med de ting, du laver?

Ivar: Ja, sådan mere eller mindre.

Int.: Men er ikke sådan, at du, da du arbejdede, havde nogle tanker og drømme om, hvad du så skulle lave ...?

Ivar: Dengang, man var beskæftiget, drømte man jo mere om, at så skulle man ikke lave noget.

Oversigt 4.43.

Ligheder og forskelle mellem de to køns ønskede aktiviteter om ti år.

	<i>Midaldrende</i>	<i>"Unge" ældre</i>
<i>Husarbejde</i>	Markant vigtigere for kvinder, bortset fra havearbejde og reparationer Dårligere helbred: reduceret vigtighed, navnlig blandt kvinder	Markant vigtigere for kvinder, bortset fra havearbejde og reparationer Dårligere helbred: reduceret vigtighed, navnlig blandt kvinder
<i>Sociale netværk</i>	Ægtefælle vigtigste familiemedlem, navnlig for mænd Familie og venner markant vigtigere for kvinder Kvinder mest hjælpeivrige Dårligere helbred: reduceret vigtighed, dog ikke samliv Hjemmehjælp vigtig, især for kvinder	Ægtefælle vigtigste familiemedlem, navnlig for mænd Familie og venner markant vigtigere for kvinder Kvinder mest hjælpeivrige Dårligere helbred: reduceret vigtighed, dog ikke samliv Hjemmehjælp vigtig, især for kvinder
<i>Fritidsaktiviteter</i> Læsning mv.	Markant vigtigere for kvinder, dog ikke avislæsning Dårligere helbred: ingen virkning	Markant vigtigere for kvinder, også avislæsning Dårligere helbred: ingen virkning
Elektroniske medier	Lige vigtigt for mænd og kvinder Dårligere helbred: øget vigtighed	Lige vigtigt for mænd og kvinder, bortset fra pc/internet Dårligere helbred: ingen virkning
Sport/motion mv.	Markant vigtigere for kvinder, dog ikke sportsarrangementer Dårligere helbred: mindre vigtig	Markant vigtigere for kvinder, dog ikke sportsarrangementer Dårligere helbred: mindre vigtig, navnlig for kvinder
Kreative aktiviteter	Vigtigere for kvinder Dårligere helbred: ingen virkning	Vigtigere for kvinder, dog ikke spil og sang Dårligere helbred: ingen virkning
Undervisning mv.	Markant vigtigere for kvinder Dårligere helbred: Nedprioriteres navnlig af kvinder	Markant vigtigere for kvinder Dårligere helbred: nedprioriteres af begge køn
Forening/klub Frivilligt arbejde	Lige vigtigt for begge køn Markant vigtigere for kvinder	Lige vigtigt for begge køn Lige vigtigt for begge køn
Kulturelle aktiviteter	Markant vigtigere for kvinder, dog ikke "andre museer" Dårligere helbred: nedprioriteres af begge køn	Markant vigtigere for kvinder, dog ikke "andre museer" Dårligere helbred: nedprioriteres af kvinder
Kirkegang mv. Underholdning	Markant vigtigere for kvinder (!!) Lige vigtigt for begge køn, dog ikke restaurantbesøg o.l. (kvinder)	Markant vigtigere for kvinder (!!) Lige vigtigt for begge køn, dog ikke kortspil og andre spil (kvinder!)
Rejser mv.	Markant vigtigere for kvinder (!!), dog ikke sommerhusophold	Lige vigtigt for begge køn

Også 59-årige Hans har problemer med at forestille sig nye aktiviteter og vil hellere dag for dag gøre, hvad han har lyst til:

Int.: Hvis du nu skulle forestille dig, at du kunne finde på nogle nye ting at lave, kunne du så forestille dig nogle ting, der kunne være spændende at lave nogle år frem i tiden?

Hans: Det ved jeg ikke rigtig, hvad det skulle være ...

Int.: Der er ikke noget, du har glædet dig til at få tid til? Nogle

gange kan man tænke: Når jeg får tid, så vil jeg det og det?

Hans: Jo, jeg vil nyde livet. Og det er specielt efter, jeg har fået den der sygdom, så vil jeg for at sige det rent ud, sgu nyde livet og så have lov til at gøre det, jeg vil, som det passer mig.

Int.: Hvad tænker du på, når du siger nyde livet?

Hans: Det er sådan set kun at gøre, hvad der passer mig uden at være afhængig af andre.

Int.: Altså dag for dag gøre som du har lyst til?

Hans: Ja, lige præcis.

Int.: Uden at du tænker, der er bestemte ting, du vil gøre?

Hans: Ja, og være afhængig af andre.

Når endelig fremtidsdrømme kommer på tale, tager de afsæt i det aktuelt levede liv og dets oplevede mangler. Læs fx, hvad 63-årige Kirsten siger:

Int.: Du ville gerne ha' en hund engang i fremtiden?

Kirsten: Det kan jeg love dig for, jeg gerne ville, og jeg har været så tæt på, at jeg har overvejet at luske den ind af bagdøren, men det har jeg ikke nerver til. Jeg har lige været til møde i beboerforeningen, og så rejste jeg for fjerde gang: Hvad med husdyr, og jeg har jo fået det at vide før: Det er ikke os, du skal spørge, det er andelsboligforeningen. Hvornår lærer du, du kan få en kanariefugl. Jeg gider sgu da ikke en kanariefugl. Den kan sidde og pippe, men det er synd. Men jeg kan da ikke gå tur med den, nej, fordi alle hunde de havner nede i gården, siger han. Men jeg har da også besluttet, at nu bor jeg her, og så skal jeg ikke bo nogle andre steder bare for at få en hund. Det er mit alderdomsprojekt. Jeg har prøvet, hvad der er interessant at prøve, og nu bliver jeg her. Hunden ville gøre det perfekt.

Husarbejde og sociale netværk er som nævnt alderdommens fundamentale gøremål, hvilket også gælder under vilkår af forringet helbred. Kun få fritidsaktiviteter – fx avislæsning, tv-kigning og rejser – opnår tilsvarende vigtighedsniveau. Husarbejde og social integration er dog ikke lige vigtige gøremål for de to køn. Antaget ønskers opfyldelse vil husarbejde – bortset fra havearbejde og reparationer – også i den nærmeste fremtid især blive udført af kvinder, for hvem arbejdet ganske vist bliver lidt mindre vigtigt, hvis helbredet skranter og hjemmehjælpere – navnlig med kvindelig blåstempling – overtager rengøring og andre opgaver, men som stadig er indstillet på at bære det afgørende ansvar.

Modsat nutidens sociale netværk, der med enkelte undtagelser kendetegnes ved fravær af forskelle mellem mænds og kvinders kontakter, er kvinder også i højere grad end det andet køn af den opfattelse, at familie og venner er uundværlige, hvortil kommer, at midaldrende kvinder tillige er mest hjælpeivrige, fx i forhold til familiemedlemmer og venner. For begge parter er ægtefælle eller samlever til gengæld det vigtigste familiemedlem, som kvinder imidlertid bedst kan undvære. Som nævnt følger ikke heraf, at mænd uden ægtefælle i højere grad end kvinder i givet fald ønsker at bo sammen med andre.

Også når det handler om fremtidens fritidsaktiviteter, er kvinder i almindelighed – svarende til nutidig adfærd – ”førende” med hensyn til at ytre ønsker om et højt og bredspektret aktivitetsniveau. De mener fx, at læsning, biblioteksbesøg, motion og andre kropslige udfoldelser, kreative aktiviteter, kulturelle aktiviteter og undervisning er vigtigere, end hvad mænd tilkendegiver. Hvad sidstnævnte angår, forholder det sig utvivlsomt sådan, at læring især er af betydning for kvinder, hvilket fx viser sig, når de beskriver en konkret fremtidig fritidsaktivitet. Derimod er brug af elektroniske medier, ikke mindst tv-mediet, forenings- og klubarbejde, besøg på museer, hvor kunst ikke fremvises, samt underholdende aktiviteter af nogenlunde lige stor vigtighed de to køn imellem.

Så hvad er det egentlig, der ikke blot er ”meget vigtigt”, men også vigtigere for mænd end kvinder? Er det fx video og dyreparker, som mænd åbenbart har sværest ved at undvære? Eller er det måske værkstedsarbejde, der ønskes af mange mænd, hvis de skulle få brug for at komme på dagcentre o.l.? Hvilke fremtidsvisioner har mænd om aktiviteter, som kun de dyrker? Hvor mænd i nutiden som nævnt overhaler kvinder, hvad overværelse af sportsarrangementer, rejser samt pc/internet-anvendelse blandt ”unge” ældre angår, bliver kun sportsarrangementer tilbage i *oversigt 4.43*. som af mænd i fremtiden særligt foretrukne aktiviteter. Forskellene de to køn imellem er med andre ord så markante, at det spørgsmål hermed rejses, hvorledes særligt mænds ønsker til fremtidige aktiviteter kan tilgodeses (se: kapitel 5).

[5]

SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVERING

5.1. Hvad handler undersøgelsen om?

Undersøgelsens tema retter sig imod aktiviteter, som midaldrende og "unge" ældre – dvs. kvinder og mænd i 50'erne og 60'erne – forventer at bruge tid på i alderdommen og besvarer dermed følgende spørgsmål: *Er der forskel mellem kommende ældre kvinders og mænds ønsker om aktiviteter, og hvilke ønsker har de to køn?* Som spørgsmålet antyder, sætter undersøgelsen fokus på ældres fremtidige aktiviteter i et køns- og ligestillingsperspektiv. Undersøgelsens vinkling er valgt, fordi den hidtil har haft en marginal placering i dansk ældreforskning, men også fordi den har politisk bevågenhed: "Alderdommen opleves forskelligt af kvinder og mænd, blandt andet fordi deres livsforløb ofte har været forskellige. Der kan derfor være store forskelle mellem de forventninger ældre kvinder og ældre mænd har til deres alderdom" (Minister for Ligestilling, 2004).

Aktiviteter er kvinders og mænds handlinger i hverdagen, fx husarbejde, sociale tilhørsforhold og fritidsaktiviteter: "Aktiviteter refererer til samlinger af hverdagens handlinger og opgaver, som er navngivet og har fået tillagt værdi og mening af en kultur og dens individuelle medlemmer" (Andersen et al., 2004). Hvis mennesker intet udretter, er de passive, fx ved ikke at komme udendørs, at sidde i en sofa dagen lang eller ved ikke at motionere. Hvor aktivitet er at handle, betyder passivitet, der hidrører fra latin, at *lide* eller *pine*. Mens aktivitet er at være i live, at reagere på påvirkninger og at udvikle sig, medfører passivitet, at mennesker svinder hen. Derfor er *aktiviteter et aktiv for aktive*.

Adskillige undersøgelser peger da også på, at aktiviteter er fremmende for begge køns sundhed og almene velbefindende. Der er med andre ord belæg for en sammenhæng mellem aktivitetsniveau og helbred: "Ikke blot ved at ældre med godt helbred og funktionsniveau helt naturligt er mere aktive end ældre med et dårligt, men også ved at ældre, som er fysisk og psykisk aktive, sjældnere udsættes for fysiske og psykiske funktionsnedsættelser" (Hansen & Clemmensen, 1991). Det har fx vist sig, at sociale tilhørsforhold har sundhedsfremmende virkninger (se fx: Lennartsson, 2001), ligesom andre forskningsresultater tyder på, at jævnlig fysisk aktivitet, fx motion, øger ældres fysiske ressourcer og reducerer dødeligheden (se fx: Avlund et al., 2004; ÆldreForum, 1999).

Forventninger om kommende ældre kvinder og mænd

Hvad kan man forvente sig af midaldrende og "unge" ældre kvinder og mænd, når det drejer sig om aktiviteter i alderdommen? I så henseende er det rimeligt at skele til den hidtidige udvikling, fordi den kan hjælpe til begrundede forventninger om fremtiden. I det sidste kvarte århundrede er den danske befolkning – ikke mindst ældre – undergået levestandardændringer, der giver anledning til en formodning om, at fremtidens ældre vil adskille sig væsentligt fra nutidens, fx mht. økonomi, helbredsforhold og funktionsevne (se fx: Andersen, 2003).

Med hensyn til økonomiske vilkår er den gennemgående forventning, at ældre kvinders og mænds indkomster vil udvise voksende tendens, bl.a. fordi flere og flere har pensionsopsparingsordninger (se fx: Kongsø & Groes, 2002). Det gælder også aldrende kvinder, hvis uddannelsesniveau og erhvervsdeltagelse har været voksende (se fx: Platz, 2000): "Fremtidens ældre har med en bedre uddannelsesmæssig baggrund og med en livserfaring fra tiden efter 1960 helt andre forudsætninger og forventninger end tidligere tiders ældre" (Rebirk, 2000). Selvom kvinder – bl.a. grundet tidligere tilbagetrækning – er mere fraværende fra arbejdsmarkedet, forventes mindre forskelle mellem aldrende kvinders og mænds fravær (se fx: Økonomi- og Erhvervsministeriet, 2003).

Alt i alt vil forholdsvis gode økonomiske levekår tilbyde fremtidens ældre kvinder og mænd mulighed for fri tid med mange og afvekslende aktiviteter, bl.a. fordi de efterhånden vil blive i stand til at betale mere for udgiftskrævende aktiviteter. Forskere og andre "varsler" derfor voksende krav mht. dyrkelse af adskillige aktiviteter, fx inden for kultur- og fritidsområdet og hvad fremtidige ind- og udlandsrejser angår (se fx: Bunnage & Bruhn, 1999; Mathiessen, 2002).

Også hvad helbred angår, påregnes fremtidens ældre kvinder og mænd at blive anderledes stillet end nutidens. De fleste kommende ældre er fx uden alvorlige helbredsproblemer, ligesom en tendens til større ansvar for egen sundhed synes under opsejling (se fx: Audun-Olsen, 2001). Ældres fysiske funktionsevne er forbedret i de seneste 10-15 år, og en "gennemsnitlig" nybleven folkepensionist kan i dag klare praktiske og mentale gøremål bedre end en person på samme alder kunne for et kvart århundrede siden. En rapport fra Statens Institut for Folkesundhed viser, at der blandt ældre i perioden 1987-2000 er blevet flere, som vurderer deres helbred som "virkelig godt" eller "godt" (Kjøller & Rasmussen, 2002). Også ældres fysiske funktionsevne er forbedret. I 2000 kunne ca. to tredjedele over 60 år uden besvær gå på trapper, bevæge sig 400 meter og bære 5 kg. En tilsvarende andel – lidt flere kvinder end mænd – kunne uden besvær læse en avistekst, høre en samtale mellem flere og tale ubesværet.

Flere og flere ældre møder alderdommen mindre nedslidte end tidligere generationer og med udsigt til flere leveår (se fx: Brønnum-Hansen et al., 2003; Ramin, 1996). Selvom der fortsat vil være et mindretal af ældre med helbredsproblemer og svigtende funktionsevne forventes det derfor, at fremtidens ældre som helhed vil få det bedre helbreds-mæssigt end nutidens, og at flere vil kunne klare sig selv: "... fremtidens seniormodel vil fremtræde i bedre stand end tidligere tiders modeller – hvad angår sundhed, helbred og funktionsevne ..." (Kirk,

1999). Det er dog en gennemsnitsbetragtning, der dækker over, at andelen af "stærke" ældre vil udvise voksende tendens, mens der fremdeles vil være et mindretal af ældre med svigtende funktionsevne (se fx: Kongsø & Groes, 2002).

Alene af økonomiske og helbredsmæssige grunde må det påregnes, at kommende ældre af begge køn får hidtil usete forventninger til alderdommen, og at tilbud om aktiviteter i videst muligt omfang bør tilrettelægges i overensstemmelse med kvinders og mænds ønsker. I modsat fald – dvs. hvis tilbuddene ikke er meningsfulde – risikerer de at være spild af menneskelige ressourcer.

Perspektiveringens opbygning

Men betyder den skitserede udvikling også, at der efterhånden vil ske *en tilnærmelse mellem de to køns aktiviteter*, eller vil der fortsat være afgørende forskelle mellem de måder, som ældre kvinder og mænd er aktive på? Hvis forskellene stadig vil være betydelige, hvordan kan det offentlige – fx kommuner – så bidrage til aktivitetsmæssig ligestilling mellem ældre kvinder og mænd?

Der findes aktiviteter, som det offentlige har begrænsede muligheder for at påvirke ældres deltagelse i. Det gælder hverdagens nødvendige gøremål, fx indkøb og madlavning. Hertil kommer en lang række aktiviteter, der praktiseres i overvejende privat regi, fx sociale tilhørsforhold, gensidig familiær hjælp, læsning, tv-kigning, pc-anvendelse, uorganiseret sport/motion, mange kulturelle aktiviteter, restaurant-/cafébesøg og rejser. Er der forskel mellem kommende ældre kvinders og mænds ønsker om sådanne aktiviteter? (se: afsnit 5.2.).

Andre aktiviteter foregår i mere eller mindre offentligt regi, fx biblioteksbesøg, visse former for sport og motion, undervisning og foredrag, kirkelige aktiviteter samt aktiviteter i ældrecentre, aktivitetscentre o.l. Der findes adskillige kommunale og andre tilbud, der særligt retter sig imod ældre. Den slags tilbud – fx afspænding, ergoterapi, foredrag, fysioterapi, motion, spil, svømning og værkstedsaktiviteter – foregår fx i de nævnte centre eller i pensionistklubber o.l. Er der forskel mellem kommende ældre kvinders og mænds ønsker, hvad aktiviteter i offentligt regi angår? Hvilke aktiviteter bør ældre- og aktivitetscentre tilbyde, hvis de fremover skal tilgodese begge køns ønsker? (se: afsnit 5.3.).

Hvis der også i fremtiden vil være afgørende forskelle mellem de måder, som ældre kvinder og mænd forventer at være aktive på, hvad bestemmer så disse forskelle? Er selve kønnet eneafgørende, eller spiller andre forhold også en rolle, fx uddannelse, erhvervskarriere, økonomiske vilkår og ægteskabelig status? (se: afsnit 5.4.). Hvis der fremdeles vil være væsentlige forskelle mellem, hvad de to køn anser for at være interessante og meningsfulde aktiviteter, er det så udtryk for et ligestillingsproblem, som det offentlige kan bidrage til at løse? Antaget et ligestillingsproblem, er det så et problem, der retter sig imod begge køn, eller er der behov for særlige tilbud til ét køn? (se: afsnit 5.5.).¹

¹ Undersøgelsen bygger på tre metoder, hvor sidstnævnte udgør det vigtigste grundlag for forudsigelser: 1. Tidligere undersøgelser kan til en vis grad bidrage med relevante forskningsresultater. 2. Eksisterende data – fx SFI's ældredatabase – indeholder ikke [fortsættes....](#)

5.2. Er der forskel mellem kommende ældre kvinders og mænds ønsker om aktiviteter i privat regi?

Når det handler om ældres fremtidige aktiviteter i privat regi, er det hensigtsmæssigt at inddrage midaldrende og "unge" ældres nuværende aktiviteter, fordi nutidens gøremål i sig selv kan sige noget om fremtidens. Endvidere kan samtidig fokus på nutid og fremtid fortælle, om der er sammenhænge mellem det, som de to køn gør nu og agter at gøre senere i livet.

Hverdagens nødvendige aktiviteter

Som andre bruger også midaldrende og "unge" ældre kvinder væsentlig mere tid på husholdningsarbejde end mænd i tilsvarende aldre. For kvinders vedkommende bidrager husarbejde i højere grad til at strukturere hverdagen: "Kvinder er ... bedre end mænd til at få tiden uden erhvervsarbejde til at fungere, til at skabe hjem, hjælpe den unge familie med børnene og skabe sociale kontakter" (Lausten & Sjørup, 2003). Kvinder tilbereder oftere måltider, gør oftere rent, vasker oftere tøj og er stort set enerådende, hvad fremstilling af tøj angår. Kun mht. vedligeholdelse, reparationer o.l. er mænd det "stærke" køn.

Når det handler om ønsker om fordeling af fremtidens husarbejde, afspejles nutidige forskelle mellem kvinders og mænds deltagelse i den slags aktiviteter. Kun hvad havearbejde angår, er der ikke iøjnefaldende kønsforskelle, mens fx indkøb af dagligvarer, madlavning, opvask og tøjvask om en halv snes år bliver markant vigtigere gøremål for kvinder end for mænd. Derimod ser mænd i langt højere grad frem imod at udføre reparationer, vedligeholdelse o.l. I så henseende er 67-årige Katrines tilkendegivelse næppe utypisk:

Int.: Forestiller du dig, at du og din mand deler husarbejdet på samme måde om ti år, eller kunne du forestille dig, der var ting, der interesserede dig mere, som du ville lave mere af?

Katrine: Altså, det er mig, der laver maden. Altså den generation hører jeg jo til, og så ved det, at jeg aldrig har været fuldtids, så er det lissom altid tid til det. Så det er mig, og det vil det fortsat være. Det interesserer desværre ikke min mand overhovedet.

Ingen af undersøgelsens resultater tyder således på, at den nærmeste halve snes år vil føre til afgørende ændringer i de måder, som ældre kvinder og mænd som helhed fordeler husarbejdet på. Derimod vil de to køns indsats efterhånden kunne nærme sig hinanden i særlige grupper (se: afsnit 5.4.). Bortset fra havearbejde og reparationer mv. vil husarbejde – det gælder ikke mindst tilberedelse af måltider og fremstilling af tøj – navnlig blive udført af kvinder. Husarbejde bliver ganske vist lidt mindre vigtigt for ældre kvinder, hvis helbredet

hidtil offentliggjorte informationer, der kan begrunde antagelser om den fremtidige udvikling. 3. Endelig er der tilvirket nye spørgeskemadata om midaldrende og "unge" ældres ønsker om aktiviteter i alderdommen.

skranter, og hjemmehjælpere overtager rengøring og andre opgaver; men ældre kvinder vil stadig være indstillet på at bære det afgørende huslige ansvar.

Andre aktiviteter i overvejende privat regi

Når det derimod handler om andre aktiviteter i privat regi, dvs. sociale tilhørsforhold og en lang række fritidsaktiviteter, er der adskillige ligheder mellem den fremtidige vigtighed, som de to køn tildeler forskellige gøremål. Det gælder fx forskellige former for sociale tilhørsforhold, avislæsning samt udøvelse af visse former for sport og motion. Men der er også afgørende forskelle, fx mht. betydningen af at have en ægtefælle eller samlever, pc-anvendelse samt sports- og motionsformer, der forventes at blive dyrket af de to køn.

Næsten alle kvinder og mænd har brug for sociale tilhørsforhold, fx familie og venner. Langt de fleste midaldrende og "unge" ældre har sociale netværk, og ingen undersøgelser – heller ikke denne – tyder på, at familien skulle være under opløsning som social institution (se fx: Platz, i: Andersen, 2003; Platz, 2000). Såvel i praksis som mht. den betydning, som midaldrende og "unge" ældre tillægger familien, er der fremdeles tale om afgørende social og følelsesmæssig sammenhængskraft. I nutiden er forskellene mellem de to køn moderate, hvad sociale tilhørsforhold og deres udbredelse angår. På den ene side er der ikke afgørende forskelle mellem kvinders og mænds kontakter fx med egne børn og venner, men på den anden side er kvinder alt i alt socialt "stærkere", fordi de har flere og hyppigere sociale kontakter end det andet køn (se fx også: Platz, 2000). Samtidig synes kvinder at have lettere end mænd ved at fastholde venskaber og opdyrke nye, når venner falder bort.

For midaldrende og "unge" ældre kvinder og mænd er familie og familierelationer iøjnefaldende vigtigere end alle andre livsområder, fx venskaber og fritidsinteresser. Det er en opfattelse, som kommende ældre så at sige bærer med sig ind i alderdommen, og som bliver afgørende for deres fremtidige adfærd. Hvordan forholder det sig med forhåbninger til fremtiden, hvad sociale tilhørsforhold angår? Er fremtidige familiære og andre relationer lige vigtige for de to køn? Når kvinder og mænd spørges herom, udpeges ægtefælle eller samlever som det allervigtigste fremtidige sociale tilhørsforhold, men dog noget vigtigere for mænd end for kvinder. Kvinder kan med andre ord bedre undvære en ægtefælle end omvendt, mens aldrende mænd er mere afhængige af at have en samlever. Bemærk fx, hvad 59-årige Hans, der er typograf, spontant siger:

Int.: Hvem er de vigtigste for dig, at du har i nærheden om ti år?

Hans: Det vil være min kone. Jeg har to sønner. Der er ikke nogen af dem, der bor hjemme. De er 35 og 37 år og bor meget tæt på ...

Den slags svar kan fx bunde i overvejelser om husarbejdets fremtidige fordeling. Hvis det er vigtigt at kunne tilberede måltider eller vaske tøj, er det lettere at forestille sig en tilværelse som enlig, fordi man selv er indstillet på at udføre disse gøremål. Mænds større afhængighed af ægtefælle kan imidlertid også skyldes andre forhold, fx at kvinder ofte er velfungerende sociale initiativtagere. Heraf følger imidlertid ikke, at mænd uden ægtefælle i højere grad end kvinder i givet fald ønsker at bo sammen med andre, fx familie eller venner.

Efter ægtefæller følger øvrige familiemedlemmer – navnlig børn og børnebørn – og dernæst venner som meget vigtige i fremtidige sociale netværk. Modsat nutidens netværk, der med få undtagelser er kendetegnet ved fravær af forskelle mellem kvinders og mænds kontakter, er kvinder også i højere grad end det andet køn af den opfattelse, at familie og venner er uundværlige. Hertil kommer, at midaldrende kvinder tillige er mest hjælpeivrige, fx i forhold til familie. Også fremtidige venskabelige relationer er meget vigtige for mange, ikke mindst for kvinder. Ligesom i nutiden ser midaldrende og ”unge” ældre kvinder alt i alt frem til om en halv snes år at være mere socialt opsøgende end det andet køn.

Mange *fritidsaktiviteter* udøves i sammenhænge, som det offentlige kun har få muligheder for at påvirke, fx læsning af aviser, bøger o.l., brug af elektroniske medier, ikke-organiseret sport og motion, adskillige kulturelle interesser samt underholdende aktiviteter. Nogenlunde lige mange kvinder og mænd læser mindst én avis hver dag. Derimod er der flere kvindelige ”læseheste”, når det handler om bøger, navnlig skønlitteratur. Her afspejles nutidig adfærd i den vigtighed, som aktiviteterne tildeles i fremtiden. Langt de fleste kvinder og mænd finder, at avislæsning bliver en meget vigtig aktivitet, mens omkring dobbelt så mange kvinder som mænd mener, at læsning af bøger bliver af stor betydning.

Aldrende kvinders foretrukne læsning vil fortsat være skønlitteratur samt underholdende blade, mens mænd navnlig vil interessere sig for faglitteratur og blade om særlige emner, fx sport og teknologi. Kvinders større interesse for skønlitteratur kan bl.a. skyldes, at de i mindre grad end mænd har behov for at få billedgjort, hvad de læser, fx i form af illustrationer, fotos o.l. (se fx: Knutsen, 2003). Hertil kommer, at mange mænd opfatter det som ”feminint” og ikke ”barskt” nok at læse skønlitteratur. Læs fx, hvad en norsk mandlig informant siger: ”Det er kvinnelig å lese. Flere av mine mannlige venner vil ikke innrømme at de leser. Det er en typisk dame-ting å gjøre. Menn bruker tid på andre ting” (Knutsen, 2003). Den opfattelse, der gives udtryk for, hænger muligvis sammen med, at forholdsvis få mænd er vænnet til en omsorgsrolle og derfor i mindre grad end kvinder interesserer sig for menneskelivets grundlæggende vilkår. Hvordan mennesker agerer i forhold til hinanden, og hvorfor de agerer, som de gør, er skønlitteraturens væsentlige ærinde. Omsorg forudsætter indlevelsesevne, fordybelse og dvælen, hvilket ligeledes gælder læsning af skønlitteratur.

Stort set alle midaldrende og ”unge” ældre har *elektroniske medier* i hjemmet, fx TV, video/DVD, pc/internet etc. Målt i tid spiller det at se TV en afgørende rolle for begge køn, mens brug af pc/internet stadig optager en mindre plads, især blandt ”unge” ældre kvinder. Også her genfindes nutidens aktiviteter i ønsker til fremtidens. Nogenlunde samme andele kvinder og mænd tillægger fremtidig TV-kigning afgørende betydning. Væsentligt mindre betydning har brug af video/DVD, men den samme blandt de to køn. Det gælder også midaldrendes prioritering af pc/internet, mens mænd i 60’erne tillægger sidstnævnte medie langt større betydning end kvinder i samme alder. Antagelig vil der derfor gå lang tid, før ældre kvinders brug af pc/internet bliver lige så udbredt som mænds.

Midaldrendes og "unge" ældres dyrkelse af *sport og motion* er ofte uorganiseret, uden at det offentlige har nævneværdige muligheder for at påvirke kvinders og mænds deltagelse i sådanne aktiviteter. Trods en gradvis tilnærmelse mellem de to køns aktivitetsniveau, hvad dyrkelse af uorganiseret sport og motion angår, fx jogging/motionsløb, vandre-/motionsture, turcykling og svømning, er kvinder fremdeles mere aktive end mænd. Ligeledes her smitter nutidig adfærd af på den fremtidige vigtighed, som de to køn tildeler sport og motion. Kvinder giver i højere grad udtryk for, at den slags aktiviteter bliver særdeles vigtige i alderdommen. Det gælder fx Katrine, der netop er blevet folkepensionist:

Int.: *Hvilke fritidsaktiviteter vil være de vigtigste om ti år?*

Katrine: *Det har jeg jo sagt i mange år: Jeg bliver meget ked af det den dag, jeg ikke kan cykle mere, og så vil jeg da også stadigvæk håbe, at jeg kan gå til bevægelse. Nu har jeg jo lige fået et par stavstænger, så jeg kan gå stavgang. Det er for mig meget væsentligt at røre mig og at være ude. Så det håber jeg da.*

Int.: *Det vil sige, at din vigtigste aktivitet vil være at kunne cykle?*

Katrine: *Ja, og at kunne røre mig i kraft af, at fysikken stadigvæk vil være der, selvom den jo dog er ændret, men sådan er det.*

Int.: *Hvis du nu forudsætter, din fysik er uændret ti år frem, hvor lang tid vil så du bruge på at cykle, fx?*

Katrine: *Jeg ville bruge – som jeg gør nu – en time til halvanden på at komme ud og gå med mine stavstænger og tage ud med min cykel ...*

Trods konturer af en udvikling, der indebærer, at flere sports- og motionsformer bliver fælles for de to køn, fx svømning, motionsløb og vandreture, følger ikke heraf, at fremtidens ældre kvinder og mænd kommer til at dyrke helt de samme former for sport og motion. Også om en halv snes år vil der være forskelle og ligheder. Nogle aktiviteter – fx jagt, fiskeri og skydning – vil næsten udelukkende blive udøvet af mænd, mens andre mænd må konstatere, at de ikke længere er i stand til at udøve tidligere tiders kraftbetonede former for sport og motion, fx fodbold: "Der kan ... ligge en forskel i de typer af sports- og motionsaktiviteter, mænd og kvinder deltager i. Således dyrker mange kvinder en eller anden form for gymnastik, der kan være lettere at tilpasse i niveau til helbredet end de ofte kraftbetonede idrætter, mænd foretrækker" (Bennekou et al., 1998). Derimod vil andre mindre konkurrencebetonede aktiviteter være overvejende kvindelige, fx yoga og afspænding, der samtidig tilbyder mulighed for samtale. Men inden for andre områder vil der formodentlig ske en yderligere tilnærmelse.

Når det handler om *kulturelle aktiviteter*, fx teatergang, koncerter og biografforestillinger, besøg på kunstudstillinger o.l., har både midaldrende og "unge" ældre – ikke mindst kvinder – øget deres aktivitetsniveau inden for den sidste halv snes år. Kvinder i de to aldre går fx langt oftere i biografen end mænd. Hvad omfanget af kulturelle aktiviteter angår, er et "mætningspunkt" imidlertid næppe nået. Det forventes derfor, at kommende ældre vil blive betragteligt mere aktive i kulturel henseende. Herfor taler tillige øgede muligheder for betaling af udgiftskrævende kulturelle interesser. Ældres voksende kulturelle aktivitetsniveau vil omfatte begge køn, men især kvinder, der har udvist størst kulturel interesse

i den nærmeste fortid. Det viser sig da også, at kvinder i langt højere grad end mænd tildeler kulturelle interesser afgørende betydning i alderdommen. Særlig påfaldende er midaldrende kvinders høje vægtning af biograf- og teaterforestillinger. Læs fx, hvad 59-årige Grethe, der er museumsinspektør, siger:

*Grethe: Jeg vil gerne bruge mere tid til at gå i biografen og på café.
Det syntes jeg er sjovt, sådan leve lidt byliv, men jeg vil ikke bo i lejlighed, tror jeg. Det har jeg indset, det ikke er mig ...*

Selvom kun enkelte eksempler på aktiviteter i privat regi er nævnt, er midaldrendes og "unge" ældres hjemlige gøremål og fritidsaktiviteter bredspektrede og vil forventeligt blive mindst ligeså mangfoldige i alderdommen. De vil fx også omfatte kreative aktiviteter, overværelse af sportsarrangementer, der næsten udelukkende er og forbliver et mandligt anliggende, underholdende aktiviteter og rejsevirkksomhed. Som i nutiden bliver husarbejde og forskellige sociale tilhørsforhold dog alderdommens fundamentale gøremål, mens kun få fritidsaktiviteter – fx avislæsning, TV-kigning og rejser – tildeles samme betydning. Også hvis ens helbred udsættes for forringelse, er husarbejde og sociale kontakter – fx også venskaber – fremdeles alderdommens fundamentale gøremål.

Trods voksende mangfoldighed og bestræbelser i retning af øget ligestilling mellem kvinder og mænd siden 1960'erne vil der imidlertid også i fremtiden være afgørende forskelle mellem ældre kvinders og mænds aktivitetsmønstre, fx mht. husarbejde, brug af pc/internet og udøvelse af sport og motion. Når der lægges øre til, hvad de to køn har at sige om fremtidens aktiviteter, vil det fremdeles være sådan, at ældre kvinder er aktive på flest fronter. Når det fx handler om fremtidens fritidsaktiviteter, er kvinder i almindelighed det "stærke køn" mht. at ytre ønsker om et højt og mangfoldigt aktivitetsniveau. Mange kvinder vil ligefrem "blomstre op", mens mænd vil være mindre tilfredse og engagere sig mindre i sociale netværk og fritidsaktiviteter (se fx: Roessler, 2002). Kommende ældre kvinder mener fx, at læsning, sport og motion, kreative aktiviteter og kulturelle aktiviteter er vigtigere, end tilkendegivet af det andet køn. Derimod bliver anvendelse af de fleste elektroniske medier, ikke mindst TV-mediet, forenings- og klubarbejde, besøg på museer, hvor kunst ikke fremvises, samt underholdende aktiviteter af nogenlunde lige stor vigtighed for de to køn.

Kun få visioner om nye aktiviteter i alderdommen

Den overvejende tendens er, at ønsker til alderdommens aktiviteter er en afspejling af nutidens aktiviteter. De fleste midaldrende og "unge" ældre ser med andre ord frem imod – for erhvervsaktives vedkommende i endnu højere grad, da de får mere tid, når de trækker sig tilbage fra arbejdsmarkedet – at beskæftige sig med aktiviteter, der allerede opleves som interessante og meningsfulde. Det er for så vidt ikke overraskende, at de fleste kommende ældre efterstræber at fortsætte hidtidige aktiviteter, da aktiviteterne ellers ville være meningsløse. Derfor har kun få kvinder og mænd visioner eller fremtidsdrømme, der adskiller sig væsentligt fra nutidens aktiviteter. Hvis der overhovedet kan tales om visioner, handler de først og fremmest om at kunne fortsætte nuværende aktiviteter. Læs fx, hvad 59-årige Jens, der er arbejdsmiljøkonsulent, siger:

Int.: Hvis du prøver at se ind i fremtiden, tænke ti år frem i tiden, hvordan forestiller du dig så din alderdom?

Jens: Jeg forestiller mig, at den er ligesom nu, minus jeg går på arbejde. Måske har jeg også boligforeningsarbejde til den tid. Og så forestiller jeg mig, at jeg ligesom nu bruger meget tid på naturen. På vandreture, på at sætte mig ind i, ikke kulturen, men naturen, rundt omkring, formentlig mest i Danmark. Man kunne tænke sig, man tog en uge fri og gik langs Vesterhavet og bare overnattede forskellige steder, så det lissom lidt var på naturens principper, man blev opslugt, og så ellers sejladt og sommerhus og så være tæt på familien.

Også 63-årige Kirsten, der forsøger at vænne sig til livet som efterlønsmodtager, har svært ved at drømme om en meningsfuld fremtid med nye aktiviteter:

Int.: Hvis du tænker 10 år frem i tiden, hvordan ser du så dig selv, hvad kunne du forestille dig du ville lave?

Kirsten: Jeg har svært ved nu at forestille mig, at jeg ville blive meget anderledes, end jeg er nu, men jeg kunne godt forestille mig, at jeg kunne arbejde mig frem til noget, der kunne være sjovt at beskæftige sig med: Jeg har aldrig nogensinde troet på, at dem, der nu slap for arbejde ... fordi jeg har altid prioriteret mit arbejde enormt højt. Det har jo virkelig givet noget, så det der med, når jeg går på pension, så skal jeg dyrke krydderurter, og jeg skal tørre lavendler, og jeg skal ditten og datten ... og jeg har jo prøvet det meste af det. Men det er jo altid blevet sådan mere eller mindre halvhjertet, og i dag må jeg sige: tænk, jeg tror heller ikke, jeg kunne kaste mig over det. Jeg tror, jeg havde en idé om ting, jeg skulle lære, men den har jeg jo ikke afprøvet.

Fremtidsdrømme er dog ikke fuldstændig fraværende. Læs fx, hvad Grethe siger, når hun bliver opfordret til at drømme:

Int.: Hvis du havde helt frit slag til at drømme, uden at tænke på økonomi eller tid, kan du så nævne en vild plan, noget hvor du siger, det kan nok ikke lade sig gøre, men det kunne være sjovt?

Grethe: Nåh ja, så ville jeg indsamle noget materiale, og så ville jeg drage ned på en eller anden ø med internetadgang, og så ville jeg sidde dernede og skrive på sådan en middelhavsø eller ved Middelhavet fire måneder. Nu har vi lige anskaffet hundehvalp, så det er jo lidt svært, men altså ligesom få samlet lidt materiale sammen i løbet af vinteren og så have sådan en lang sommerperiode, hvor man kunne sidde og kombinere lidt fritid og lidt skrivning og få publiceret et eller andet – det er det der med at få skrevet noget.

5.3. Er der forskel mellem kommende ældre kvinders og mænds ønsker om aktiviteter i offentligt regi?

Andre aktiviteter er i højere grad offentligt regulerede og kan lettere påvirkes af det offentlige, fx i form af ligestillingsfremmende tiltag. Det gælder fx biblioteksbenyttelse, undervisning o.l., visse former for sport/motion i organisatorisk regi, kirkelige aktiviteter samt aktiviteter i ældre- og aktivitetscentre. Ligesom der er peget på væsentlige forskelle mellem ældre kvinders og mænds fremtidige aktiviteter i privat regi, må det forventes, at der også er afgørende kønsforskelle

mht. ønskede aktiviteter i offentlig sammenhæng. Hovedvægten lægges på aktiviteter i ældre- og aktivitetscentre, fordi resultaterne er særlig interessante.

Udvalgte aktiviteter i overvejende offentligt regi

Under ét er midaldrende og "unge" ældre kvinder fx flittigere *biblioteksbrugere* end det andet køn, fx for at låne bøger, benytte opslagsværker eller læse aviser og blade. Det er derfor ikke overraskende, at kvinder tildeler biblioteksbenyttelse langt større betydning i alderdommen end mænd, hvilket bl.a. hænger sammen med kvinders større interesse for fremdeles at læse bøger. Læsning og biblioteksbenyttelse er så at sige "forbundne kar".

Læsning og biblioteksbenyttelse er udtryk for videbegærlighed, der også kan tilfredsstilles ved *deltagelse i undervisning, studiekredse, kurser o.l.*, fx udbudt af aftenskoler eller folkeuniversiteter. Også her er tendensen, at midaldrende og "unge" ældre kvinder i højere grad end mænd tiltrækkes af den slags aktiviteter. Når undervisningsaktiviteter i højere grad appellerer til kvinder, kan det ifølge Bennekou et al. (1998) bero på, at det navnlig for ældre mænd er vanskeligt at mobilisere energi til påbegyndelse af nye interesser. Forskellen kan imidlertid også skyldes, at ældre kvinder gennemgående er mere nysgerrige og videbegærlige end det andet køn. Det viser sig i al fald, at meget få mænd tildeler undervisning, foredrag o.l. afgørende betydning, når de anmodes om at skue en halv snes år frem i tiden, mens det gælder væsentlig flere kvinder.

Læring er åbenbart af størst betydning for kvinder, hvilket også viser sig, når de opfordres til at beskrive en konkret fremtidig fritidsaktivitet, som de meget gerne vil udføre. Langt flere kvinder end mænd peger på aktiviteter, der kræver, at andre lærer dem noget, mens aktiviteterne udføres, fx ved at deltage i voksenundervisning eller lærerstyret sport og motion. Undersøgelsen tyder derfor på, at også kommende ældre kvinder i langt højere grad end mænd vil deltage i voksenundervisning o.l., medmindre særlige tilbud rettet imod ældre mænd iværksættes. Audun-Olsen mener, at interesse for ny viden ikke har særlig meget at gøre med årstallet på dåbsattesten: "Mange er og ønsker at være i en livslang læreproces" (Audun-Olsen, 2001). Derimod har interesse for ny viden åbenbart ganske meget at gøre med køn.

Nogle former for organiseret *sport og motion* foregår i sammenhænge, som direkte eller indirekte er underlagt offentlig indflydelse, fx i form af egentlige offentlige aktivitetstilbud eller tilbud med ydelse af kommunale tilskud. Når det handler om deltagelse i sport og motion i organisatorisk regi, er midaldrende og "unge" ældre kvinder endnu mere "førende", end hvad kropslige udfoldelser i ikke-organisatorisk regi angår. Ligeledes har nutidens aktiviteter afsmittende virkninger på den vigtighed, som fremtidige kropslige udfoldelser tildeles. Langt flere kvinder end mænd tillægger det således afgørende betydning om en halv snes år at kunne dyrke sport eller motion i organisatorisk regi, fx i foreninger eller klubber med offentlig støtte. De omtalte kønsforskelle øges med andre ord, når det handler om deltagelse i sports- og motionsaktiviteter, der er planlagte, og som almindeligvis indebærer socialt samvær, fx gymnastik og yoga, der forsat vil være overvejende kvindelige aktiviteter.

I nutiden er *religiøse aktiviteter*, fx kirkegang og menighedsmøder, kendetegnet ved i højere grad at påkalde kvinders end mænds interesse. Især midaldrende kvinder går oftere til gudstjeneste end mænd i tilsvarende alder. Hvad religiøse aktiviteter angår, har nutiden ligeledes afsmittende virkninger på ønsker til fremtiden. Navnlig mange "unge" ældre kvinder tildeler kirkegang, menighedsarbejde o.l. afgørende betydning. Det formodes derfor, at kvinder også vil være i overtal blandt fremtidens ældre kirkegængere.

Trods få eksempler, der især skyldes, at undersøgelsen – bortset fra aktiviteter i ældrecentre, aktivitetscentre o.l. (se nedenfor) – overvejende sætter fokus på aktiviteter i privat regi, er tendensen som tidligere, nemlig at der også er væsentlige forskelle mellem kommende ældre kvinders og mænds ønsker om deltagelse i udvalgte aktiviteter i overvejende offentligt regi. Hvad den slags aktiviteter angår, vil kvinder ligeledes blive "førende" og være mere aktive på flere fronter, fx ved både at komme jævnligt på folkebiblioteker, deltage i undervisning, foredrag o.l. samt dyrke mere organiseret sport og motion.

Ældre- og aktivitetscentres fremtidige tilbud

Undertiden forværres ældres helbred så meget, at nogle får behov for særlige ældretilbud i institutionel sammenhæng: Hvor vigtige bliver forskellige aktivitets-tilbud, hvis ældre kvinder og mænd senere i livet får brug for at komme på ældrecentre, aktivitetscentre o.l.? Hvilke aktiviteter bør ældre- og aktivitetscentre tilbyde, hvis tilbuddene skal tilgodese begge køns ønsker?

Rettes opmærksomheden imod en snes aktivitetsønsker, som midaldrende og "unge ældre vægter højest, er der væsentlige ligheder mellem kvinders og mænds ønsker, men også afgørende forskelle. Der findes adskillige eftertragtede "kønsneutrale" aktiviteter, fx at slappe af og hygge sig, være sammen med andre, se fjernsyn/video og lytte til radio, om muligt gå ture sammen med andre, deltage i fælles udflugter, fx i naturen, deltage i festlige arrangementer, lade sig underholde, fx i form af kunstnerisk optræden, og komme i bad, fx i varmtvands- eller boblebad. Om end på et lavere niveau er der heller ikke påfaldende forskelle mellem de to køn, hvad fx interesse for deltagelse i diskussioner angår.

Derimod er andre aktiviteter mere eller mindre "kønsladete". Det indebærer ikke nødvendigvis, at ingen mænd ønsker at udføre kvindeligt ladede aktivitets-tilbud og omvendt, men at aktivitetsønskernes udbredelse er særdeles afhængige af køn. Ganske vist er mange mænd fx interesseret i at få fodpleje, hårpleje, hudpleje o.l., men til sammenligning gælder det stort set alle kvinder. Kvinder er også mere tilbøjelige til at ville modtage terapi, fx ergoterapi, genoptræning og massage. I det hele taget synes kvinder mere orienteret imod kropsudfoldelse og kropsbearbejdelse, hvilket fx viser sig ved, at de efterspørger motion, gymnastik o.l. i højere grad end det andet køn. Som læseren har erfaret, er kvinder i almindelighed også mere videbegærlige end det andet køn. Det viser sig bl.a. ved, at de rangerer højest mht. følgende aktivitetsønsker: at ville læse bøger, fx deltage i læsegrupper, at overvære foredrag og at modtage professionel rådgivning, fx af jurister eller skatteeksperter.

Andre mulige aktivitetstilbud er yderligere "ladet" med køn. Det gælder fx tilbud om madlavning, bagning o.l., som væsentligt flere kvinder end mænd efterlyser. Samme kønsforskel gælder i endnu højere grad tilbud om at strikke, hækle, brodere o.l., der stort set ikke henvender sig til mænd. Omvendt har andre aktivitetstilbud næsten udelukkende det mandlige køn som modtager. Det gælder ikke mindst mænds ønsker om at udføre forskellige former for værkstedsarbejde, fx træ- og metalarbejde, der efterlyses af forholdsvis få kvinder.

Kønsforskellene kan tydeliggøres ved at sætte fokus på aktivitetstilbud, der ville være tilgængelige, hvis et flertal af hvert af de to køn blev tilbudt roller som beslutningstagere og ikke kunne opnå enighed. Hvis der således ses bort fra "kønsneutrale" tilbud, som mænd og kvinder kunne blive enige om, fx afslapning og hygge, ture og udflugter, TV-kigning og festlige arrangementer, ville mænd derudover pege på pc/internet, som kun midaldrende kvinder ville være indforstået med. Derudover ville mænd kunne opnå enighed om at tilbyde værkstedsaktiviteter. Kvinders supplerende tilbud ville være flere og afvigende herfra: madlavning, bagning og interesse for madopskrifter, strikning, hækling o.l., meditation og afslapningsøvelser samt svømning. Det er åbenbart sådan, at kvinders aktivitetsønsker i højere grad præges af erfaringer fra livsverdenen, fx hjemmets nødvendige gøremål, mens mænd tildeler systemverdenen større betydning og betoner arbejdets vedvarende mening (se: afsnit 5.4.).

Den lære, der kan drages heraf, er, at fremtidige aktiviteter på ældrecentre o.l. – det gælder formodentlig også nutidige – bør planlægges og gennemføres, så de opfattes som lige meningsfulde af begge køn, hvilket bl.a. kræver ældres aktive inddragelse, fx gennem brugerråd, der ifølge Hindsbo og Raahauge (1999) undertiden kan have sine begrænsninger. Mens nogle aktivitetstilbud er fælles for de to køn, retter andre sig overvejende imod mænd eller kvinder, fx værkstedsaktiviteter i forhold til madlavning, bagning o.l.

Resultaterne bliver særlig interessante, når de sammenholdes med nutidens tilbud om aktiviteter i danske ældre- og aktivitetscentre. Hindsbo & Råhauge (1999) har gennemført en omfattende undersøgelse af den slags centre i 75 kommuner. De kortlægger bl.a. aktiviteter, der foregår på centrene, og hvilke servicetilbud, der eksisterer, men sætter dog ikke fokus på aktivitetsmæssige forskelle mellem kvinder og mænd eller på brugernes tilfredshed med aktiviteterne. Derimod giver kortlægningen af aktiviteter anledning til følgende væsentlige iagttagelse: Hvis midaldrendes og "unge" ældres ønsker om aktiviteter skulle tilgodeses, ville der være behov for kraftigt øget mangfoldighed.

Selvom fremtidens ældre ikke umiddelbart skal bestemme, hvad ældre- og aktivitetscentre bør tilbyde, er forskellen mellem nutidige tilbud og ønsker om fremtidige tankevækkende: De fleste tilbud om aktiviteter, der ikke findes i nutiden eller ikke tilgodeses i tilstrækkeligt omfang, hvis afgørelser herom skulle træffes af kommende ældre, ville både rette sig imod kvinder og mænd, der trods forskelle mellem de to køns ønsker fx tildeler fod- og hårpleje, bad, varmtvandsbadning, boblebad o.l., svømning, levende musik, ture og udflugter, foredrag og undervisning samt rådgivning, fx af læger eller jurister, stor betydning.

På den anden side ville mangfoldigheden også i nogle tilfælde skulle øges af hensyn til ét køn. Af hensyn til kvinder måtte flere centre fx tilbyde ergoterapi, genoptræning, massage o.l., mens flere centre fx måtte tilbyde værkstedsarbejde, fx træ- og metalarbejde, samt film- og fotoværksteder af hensyn til det andet køn. Hvis ældre- og aktivitetscentres tilbud er typiske for det offentlige tilbud i almindelighed, er der med andre ord navnlig behov for flere tilbud til begge køn, men også for yderligere tilbud specielt rettet imod mænd eller kvinder.

5.4. Hvad bestemmer ønsker om fremtidige aktiviteter?

Trods ligheder mellem de to køn peger undersøgelsen på, at der også i fremtiden vil være afgørende forskelle mellem de måder, som ældre kvinder og mænd er aktive på. Men hvad er egentlig bestemmende for disse forskelle? Er selve kønnets eneafgørende? Det socialt konstruerede køn, den fortsatte kønnede arbejdsdeling i familien og på arbejdsmarkedet samt kvinders og mænds tillærte forventninger om, hvad man kan og gør, har afgørende betydning for ønsker om aktiviteter. Men køn er ikke eneafgørende (se: *oversigt 5.1.*).

Oversigt 5.1.

Forhold, der bestemmer kvinders og mænds ønsker om aktiviteter.

- ❑ **KØNS GRUNDLÆGGENDE BETYDNING**
- ❑ Fortid, nutid og fremtid som "forbundne kar"
- ❑ Den hjemlige arenas særlige betydning
- ❑ De to køns erfaringer i civilsamfund og systemverden
- ❑ Uddannelsesmæssig baggrund
- ❑ Økonomisk begrundede aktivitetsafsnit
- ❑ Nuværende ægteskabelige stilling
- ❑ Andre bestemmende forhold

At *fortid, nutid og fremtid* hænger sammen på den måde, at hidtidige aktiviteter har afgørende betydning for ønsker om fremtidige aktiviteter, er der givet adskillige eksempler på. Den lære, der kan drages heraf, er, at de fleste midaldrende og "unge" ældre om muligt ønsker at fortsætte deres nuværende aktiviteter. Har man fx et højt og mangfoldigt nutidigt aktivitetsniveau, ønskes dette bevaret: Den, som allerede gør meget, vil fortsat gøre det samme – muligvis endda mere. Læs fx, hvad Grethe siger, når hun "tvinges" til at fravælge aktiviteter:

Int.: Hvis du skulle vælge én aktivitet, som ville være den vigtigste?

Grethe: Uha ... det kan jeg ikke. Det er jo både vigtigt for mig at rejse, at have kontakt til mine børn og lave et eller andet kreativt. Om det så bliver at lave haven helt om, eller få skrevet en bog, det kommer an på, hvad jeg har kræfter til på det tidspunkt.

At den *hjemlige arena* har særlig betydning for ønsker til fremtidens aktiviteter viser sig ved, at de højest vægtede aktiviteter – husarbejde og sociale tilhørsforhold – gennemgående har tilknytning til hjemmet, hvilket også gælder enkelte højt prioriterede fritidsaktiviteter, fx avislæsning og TV-kigning. Kun når ens hel-

bred forringes væsentligt, og man fx bliver alene, kommer aktiviteter i ældre- og aktivitetscentre på tale. Mænd vægter ganske vist de fleste former for husarbejde og socialt samvær – som nævnt dog ikke ægtefælle – noget lavere end kvinder, men stadig højere end andre aktiviteter. At husarbejde tildeles forrang, er måske ikke så mærkeligt, eftersom det er hverdagens nødvendige aktiviteter, hvorimod sociale tilhørsforhold er frivillige og derfor ville kunne fravælges.

Også kvinders og mænds forskellige erfaringer i forhold til livsverdenens overvejende kommunikative handlen og systemverdenens strategiske handlen, fx i arbejdslivet, er med til at forklare midaldrendes og "unge" ældres ønsker til alderdommens aktiviteter. Lønarbejde eller andre produktive aktiviteter synes at have mere afgørende identitetsskabende betydning for mænd end for kvinder, også selvom de ikke længere er erhvervsaktive. Det er så at sige en rolle, der hentes fra arbejdslivets målrationelle handlinger og smitter af på aktiviteter, som mange kommende ældre mænd ser frem imod at udføre: "Menn har ... utviklet en kjærlighet til og en identifisering med arbeidet. Å jobbe hardt er mandig. Å jobbe mye er mandig. Arbeidet blir en arena der maskuliniteten står på spill. En arena der vi kan bekrefte vår identitet som mann"² I den forbindelse mener Marlet (2004) ligefrem at kunne pege på en selvbekræftende maskulin "jobmagnetisme", der rækker langt ind i alderdommen.

Hertil kommer, at langt flere mænd interesserer sig for at indgå i sociale sammenhænge, der indebærer *potentiel magt og indflydelse*, fx politiske møder og foreningsarbejde. Selvom interesse for politisk deltagelse er begrænset, er den mest udbredt blandt mænd. Mens adskillige mandlige sociale aktiviteter er stærkt knyttet til opnåelse af indflydelse og kontrol, tiltrækkes kvinder i højere grad af omsorgs- og hjælpeorienteret socialt samvær. Social interaktion og omsorg handler bl.a. om at være sammen med egne børn, passe børnebørn, hente dem i børnehaven, lege med dem og tale personligt med venner: "Kvinner og menn takler det å bli eldre på ulik måte, og kvinnene kommer generelt best ut av det. Den sosiale veven hun har vevd gjennom livet blir til en oppspart kapital hun kan bringe med seg inn i alderdommen ... For menn derimot ... blir overgangen til pensjonistlivet vanskeligere. De har i stor grad bygget opp livet sitt rundt jobben, og kan miste noe av sin identitet når de slutter i den"³ Den slags "kapital" råder mange mænd ikke over i samme omfang og har derfor ofte svære ved at tage afsked med arbejdsmarkedet (se fx: Mathiessen, 2002).

Også socio-økonomiske forhold er med til at bestemme ønsker om fremtidige aktiviteter. Sammen med køn fremkalder visse former for *uddannelsesmæssig baggrund* ønsker, der undertiden ophæver ellers i almindelighed gældende forskelle mellem kvinders og mænds ønsker til fremtidige aktiviteter. Uddannelsesmæssig baggrund spiller fx en selvstændig rolle, hvad ønsker til fremtidens

² www.nikk.uio.no/mannsforskning/prosjekter/bakgrund.

³ Kirsten Thorsen: Eldrerollen endrer seg dramatisk (se: <http://gammel.viover60.no/le-sestoff/reportasjer99/eldrerolle.html>)

husarbejde, familierelationer, læsevaner, brug af pc/internet, udøvelse af sport og motion, deltagelse i undervisning og dyrkelse af kulturelle interesser.

Erhvervsuddannelse påvirker ønsker til nogle af fremtidens *huslige gøremål*. Mens andre uddannelsesgrupper er kendetegnet ved markante forskelle mellem kvinder og mænd mht. at stå for indkøb og opvask, gælder det ikke personer med lang videregående erhvervsuddannelse. Erhvervsuddannelse spiller en anden rolle, når det handler om rengørings fremtidige vigtighed, idet nogenlunde lige mange mænd og kvinder uden erhvervsuddannelse tildeler det afgørende betydning at gøre rent. I begge aldersgrupper opretholdes kønsforskellene derimod, hvad ønsker om at tilberede måltider angår.

Med hensyn til *sociale tilhørsforhold* – fx familierelationer – spiller erhvervsuddannelse ligeledes en rolle, idet ellers i almindelighed gældende forskelle mellem de to køns ønsker neutraliseres blandt personer med lang videregående erhvervsuddannelse samt blandt ”unge” ældre uden og med faglig erhvervsuddannelse. Hvad venskabelige relationer angår, spiller erhvervsuddannelse også en rolle i kombination med køn, idet kønsforskellene neutraliseres blandt personer med lang videregående erhvervsuddannelse.

Ligesom i nutiden agter ældre kvinder i fremtiden at udføre adskillige fritidsaktiviteter i langt højere grad end det andet køn, fx at læse *bøger* og komme jævnligt på *folkebiblioteker*. Kønsforskellene mht. fremtidig læsning af bøger og biblioteksbesøg er så iøjnefaldende, at de findes i næsten alle grupper af midaldrende og ”unge” ældre, men erhvervsuddannelse er dog i stand til at neutralisere kønsforskellene. Blandt midaldrende og ”unge” ældre med lang videregående erhvervsuddannelse spiller køn således ikke nogen særlig rolle for den vigtighed, som læsning af bøger og biblioteksbesøg tildeles.

Mens den fremtidige betydning, som TV-, video- og DVD-anvendelse tildeles, hverken adskiller sig mht. køn eller andre baggrundsforhold, gælder det ikke *brug af pc/internet*, hvor erhvervsuddannelse spiller en afgørende rolle. Hos midaldrende anskues anvendelse af sidstnævnte medie som lige vigtig blandt kvinder og mænd uanset erhvervsuddannelse, men på den anden side vokser andelen, der tillægger pc/internet afgørende betydning med erhvervsuddannelsens varighed. Mens kun få uden erhvervsuddannelse afgiver netop det svar, gælder det et flertal af midaldrende med lang videregående erhvervsuddannelse. Blandt ”unge” ældre opretholdes kønsforskellene blandt personer uden erhvervsuddannelse, men neutraliseres i alle andre tilfælde.

Også hvad ønsker til fremtidig udøvelse af *sport og motion* angår, spiller erhvervsuddannelse en rolle i kombination med køn. Mens markant flere kvinder i almindelighed tillægger sport og motion i organisatorisk regi afgørende betydning, neutraliseres forskellene mellem de to køn, når baggrunden er mellemlang og lang videregående erhvervsuddannelse. Tilsvarende gælder den betydning, som midaldrende tildeler kropslige udfoldelser i ikke-organisatorisk regi.

Med hensyn til prioritering af fremtidig *overværelse af foredrag og undervisningsdeltagelse* bidrager erhvervsuddannelse ligeledes til at nuancere ellers gældende kønsforskelle. Både hvad foredrag og undervisning angår, ophæver kønsforskellene forskelle blandt midaldrende og "unge" ældre uden og med lang videregående erhvervsuddannelse. Mens lige få kvinder og mænd uden erhvervsuddannelse tildeler den slags aktiviteter høj fremtidig prioritet, er det omvendt, når man har en lang erhvervsuddannelse bag sig.

Endelig er det nævnt, at køn også spiller en afgørende rolle for den betydning, som fremtidig udøvelse af *kulturelle interesser* spiller. Men ligesom uddannelsesbaggrund spiller en rolle for nutidig kulturadfærd, gælder det også fremtidsønsker hertil. Navnlig blandt midaldrende neutraliseres de i almindelighed gældende kønsforskelle blandt personer uden og med lang videregående erhvervsuddannelse, men opretholdes blandt personer med faglig/kort og mellem-lang erhvervsuddannelse. At kønsforskellene stort set ophæves blandt ikke-erhvervsuddannede skyldes, at næsten ingen med den baggrund tildeler koncerter, biograf- og teaterforestillinger etc. væsentlig betydning. Forskellenes neutralisering blandt personer med lang videregående erhvervsuddannelse har en anden årsag, idet markant flere tildeler kulturelle aktiviteter stor betydning.

Blandt andre socio-økonomiske forhold, der påvirker ønsker til fremtidens aktiviteter, er forventede *økonomiske afsavn*. Ligesom der i nutiden er fritidsinteresser, som det af økonomiske grunde ikke er muligt at dyrke, kan også fremtidige fritidsinteresser vise sig økonomisk uigennemførlige. I nutiden er der ikke entydige sammenhænge mellem fritidsafsnit og uddannelsesbaggrund, hvilket også gælder fremtidige afsavn, hvor ingen uddannelsesgrupper er kendetegnet ved kønsforskelle. Imidlertid forudser omkring dobbelt så mange med lang videregående erhvervsuddannelse fritidsafsnit, når de sammenlignes med personer uden erhvervsuddannelse. Dette viser, at afsavn næppe nogensinde er rent økonomisk betingede, men også afhænger af tillærte fritidsvaner. Hvis man fx har en lang videregående erhvervsuddannelse og derfor i almindelighed er bedre økonomisk stillet end mange andre, har man måske lyst til en jordomsejling, som pengepungen ikke magter, men som ikke desto mindre er et afsavn.

De forventede økonomiske afsavn, som midaldrende og "unge" ældre henviser til, svarer i høj grad til aktuelle afsavn med rejser som det oftest nævnte. Golf, koncerter og teater nævnes fx også af begge køn. På den anden side er der åbenbare kønsforskelle, idet kun mænd fx nævner fiskeri og jagt, mens kun kvinder fx nævner yoga og porcelænsmalning. Blandt andre afsavn, der kun nævnes af mænd, er bowling, dykning og flyvning, mens ingen mænd tror, at de vil lide afsavn fx mht. udførelse af blomsterbinding og knipling.

Endelig spiller også nuværende *ægteskabelig stilling* en rolle for kvinders og mænds ønsker til nogle af alderdommens aktiviteter, fx husarbejde, fremtidigt samliv og ønsker om deltagelse i undervisning mv. Selvom køn er afgørende for prioritering af husarbejdes fremtidige vigtighed, hænger vægtningen også sammen med, om man har en samlever eller ikke. Mens der i almindelighed er udtalte kønsforskelle, hvad vigtigheden af indkøb, madlavning, opvask, rengø-

ring og tøjvask angår, gælder det ikke blandt enlige, hvor forskellene stort set neutraliseres. At være aleneboende i nutiden er med andre ord med til at forme fremtidsønsker til de nævnte gøremål, ikke mindst fordi aktiviteterne i de fleste tilfælde allerede udføres. Sammenhængen er tankevækkende, fordi den viser, at ældre mænd – det gælder både i nutiden og i alderdommen – godt vil og kan udføre stort set alle former for husarbejde, hvis ingen ægtefælle gør det.

Selvom køn spiller en afgørende rolle for den betydning, som fremtidige sociale tilhørsforhold tillægges, hænger vægtningen af visse tilhørsforhold sammen med, om man i nutiden bor alene eller ikke. Om det er meget vigtigt at bo sammen med en ægtefælle eller samlever, bestemmes fx ikke kun af køn, men også af aktuel husstandssammensætning. Det viser sig, at stort set alle samlevende midaldrende og ”unge” ældre tildeler samliv afgørende betydning, mens det kun gælder få ikke-samlevende. En ægtefælle, man har, vil man nødig miste, mens manglende ægtefælle kun sjældent fordrer en erstatning.

Også mht. vægtning af fremtidig undervisningsdeltagelse, overværelse af foredrag, deltagelse i studiekredse o.l. nuancerer inddragelse af aktuel ægteskabelig stilling de nævnte forskelle mellem kvinder og mænd. Det viser sig nemlig, at langt flere enlige kvinder end mænd tildeler undervisning og foredrag afgørende betydning, mens en tilsvarende sammenhæng ikke findes blandt mænd. At være enlig kvinde er med andre ord yderligere et incitament til at forlade hjemmets arena for at søge nye vidensudfordringer.

Med eksemplerne er ikke tilkendegivet, at de er de eneste, der ud over køn er med til at forme de to køns ønsker til fremtidige aktiviteter. Eksempelvis spiller også kronisk sygdom eller handicap undertiden en rolle i kombination med køn, fx mht. ønsker om deltagelse i forenings- og klubaktiviteter. Navnlig kvinder med kronisk sygdom eller handicap agter at opsøge den slags steder. Eksemplerne er imidlertid tilstrækkelige til at anskueliggøre en afgørende pointe, nemlig at det sociale køns i øvrigt grundlæggende betydning for ønsker om fremtidige aktiviteter undertiden modificeres eller neutraliseres af andre forhold, mens det i andre tilfælde understreges yderligere. Fremtidens aktiviteter skal derfor ikke udelukkende tilrettelægges under inddragelse af aldrende kvinders og mænds ønsker, men også med afsæt i socio-økonomiske og andre forhold.

5.5. Er der brug for særlige tilbud til ét køn?

Ikke mindst fordi aktiviteter fremmer sundhed og velbefindende, er aktiviteter et aktiv for aktiv aldring. Men hvad er aktiv aldring, og hvordan kan den fremmes? Ifølge WHO er aktiv aldring “... processer, hvorigennem helbred, deltagelse og personlig sikkerhed fremmes for at opnå livskvalitet, efterhånden som mennesker aldres”.⁴ Begrebet er mangesidigt og har adskillige sociale og politiske betydninger, fx ældres forhold til arbejdsmarkedet, pensionsordninger, helbred, omsorg og omsorgssystemer, frivilligt arbejde, menneskelig velbefindende og livskvalitet – samt ikke mindst ældres egne muligheder for at virkeliggøre aktiv

⁴ www.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB115/B115_29-en.pdf.

aldrig. I undersøgelsens sammenhæng kunne WHO-definitionen derfor omformuleres: *Aktiv aldring er processer, hvorigennem aldrende mænds og kvinders muligheder for ligestillet deltagelse i meningsfulde aktiviteter fremmes.*

Kun mennesker, der udfører en given aktivitet, er i stand til at afgøre, om aktiviteten er meningsfuld. Hvis andre skal bestemme, om aktiviteter har betydning og formål, virker de som smagsdommere. Aktiviteter er meningsfulde, når de opfylder personligt vigtige formål (se fx: Johannesen, 2002; Townsend, 2002). Derfor er ældre kvinders og mænds deltagelse i aktiviteter ikke altid hensigtsmæssig, fx hvis aktiviteter opleves som meningsløse, ikke tilskynder på kropslige, psykiske eller sociale måder – eller måske ligefrem skaber problemer.

At tilbud om aktiviteter til ældre opfylder disse betingelser kræver, at forskelle mellem, hvad kvinder og mænd mener er meningsfulde aktiviteter, inddrages ved tilbuds planlægning og gennemførelse. Da kvinders og mænds erfaringer er forskellige inden for adskillige områder, bør tilbud om aktiviteter – det gælder ikke mindst ældretilbud i offentligt regi – tage afsæt i de to køns livsløb og aktuelle livsbetingelser. Som afgrænset forudsætter aktiv aldring, at en ældre kvinde og mand, der ønsker at påbegynde eller fortsætte en given – ikke nødvendigvis den samme – aktivitet, har nogenlunde samme mulighed for at opfatte aktiviteten som relevant, interessant og meningsfuld. Ligestilling forudsætter med andre ord ikke at tilbyde samme aktiviteter til de to køn, men forskelsbehandling.

Det spørgsmål kan imidlertid rejses, om der overhovedet er og bliver et ligestillingsproblem: Er det fx et problem, at midaldrende og ”unge” ældre kvinder er mere mangfoldigt aktive end det andet køn og forventer at forblive det i alderdommen? Er det et problem, at kvinder i 50’erne og 60’erne overhaler det andet køn, hvad nuværende og ønsket fremtidig deltagelse i mange aktiviteter angår? Er det et problem, at de fleste former for husarbejde og sociale relationer ikke er lige vigtige fremtidige gøremål for de to køn? Er det et problem, at ældre kvinder også i fremtiden vil være oftest sammen med deres børnebørn? Er det et problem, at kvinder er ”førende”, når de fx tillægger læsning af bøger, biblioteksanvendelse, sport og motion, kreative aktiviteter, kulturelle aktiviteter og undervisning afgørende fremtidig betydning? Er det et problem, at aldrende kvinder åbenbart er mere nysgerrige og videbegærlige end det andet køn?

Mænds i almindelighed gældende lavere aktuelle og i fremtiden ønskede aktivitetsniveau kan skyldes, at mænd ønsker det på den måde, og at de i det store og hele er ganske tilfredse med det lavere aktivitetsniveau og dets forventede fortsættelse ind i alderdommen. I så fald er der intet ligestillingsproblem, for hvem vil tvinge ældre mænd til at være lige så mangestrengt aktive som kvinder? Men det lavere niveau for forventet fremtidig aktiv deltagelse kan også hænge sammen med, at for få tilbud om aktiviteter er af en indholdsmæssig beskaffenhed, der svarer til mænds ønsker og behov. Selvom undersøgelsen ikke direkte ”beviser”, at der er og bliver et ligestillingsproblem, peger den på så mange og så iøjnefaldende forskelle mellem de to køn, at forskellene næppe kun afspejler ønsker og behov, men mere end antyder, at der findes et ligestil-

lingsproblem, som alle parter – fx politikere, offentlige udbydere af aktivitetstilbud og ikke mindst de ældre selv – bør bidrage til at finde løsninger på.

Ligestillingsfremmende overvejelser

Det formodede ligestillingsproblem kan løses på flere måder, fx ved tilstrækkelig tilbudsbredde (se: *oversigt 5.2.*). Hvis fremtidens aktivitetstilbud i bred forstand – fx tilbud fra det civile samfund, fra private virksomheder og fra det offentlige, fx kommunale tilbud om ergoterapi, fodpleje, foredrag og motion – skal fremme aktiv aldring, kræves mangfoldighed: ”Samfundets opgave må ... være at sikre rammer, som indeholder en så varieret mængde af tilbud, at borgerne selv kan vælge og være ansvarlige for at gøre dette, alt efter deres individuelle prioritering af, hvad kvalitet i tilværelsen er” (Lauritzen i: Kirk & Schroll, 2002).

Oversigt 5.2.

Mulige forslag til fremme af ligestillet deltagelse i alderdommens aktiviteter.

<i>Begge køn</i>	<i>Mænd</i>	<i>Kvinder</i>
❑ Tilstrækkelig bredde i tilbud om aktiviteter ❑ Yderligere hensyn til kvinders og mænds særlige behov ❑ Øget inddragelse af kvinder og mænd ved planlægning og gennemførelse af aktiviteter	❑ Øget inddragelse af mænds særlige behov ved planlægning af aktiviteter ❑ Flere tilbud om aktiviteter, der ligner systemverdenen, fx arbejdslivet ❑ Flere tilbud om ”mandige” sports- og motionsformer ❑ Flere mandlige aktivitetsfællesskaber	❑ Øget inddragelse af kvinders særlige behov ved planlægning af aktiviteter ❑ Særlig indsats for kvinder, fx på it-området

Udvikling af yderligere mangfoldighed skal tage hensyn til, at mænds og kvinders behov er forskellige på en række områder. Det offentliges rolle må derfor være at sikre rammer, der indeholder en så varieret mængde af tilbud, så ældre kvinder og mænd selv kan vælge, hvorved ligestilling så at sige bliver et projekt, der er fælles for de to køn: ”Mens ligestilling også i Danmark historisk set begyndte som en kvindekamp for basale rettigheder som stemmeret, ret til uddannelse, ret til egen krop ... så er vi nu nået dertil, at ligestilling ikke længere ses som en kamp mellem kønnene. Det er et fælles projekt for kvinder og mænd at sikre alle mulighed og frihed til at leve det liv, de ønsker – uanset køn”.⁵

Undersøgelsen antyder, at der i fremtiden bør tages yderligere hensyn til begge køns forskellige behov, fx ved tilrettelæggelse af ældre- og aktivitetscentres tilbud. Det handler imidlertid ikke kun om flere frie valgmuligheder, men også om,

⁵ www.lige.dk (Ligestillingsministeriet).

at ældre mænd og kvinder i videst muligt omfang inddrages aktivt ved tilrettelæggelsen af tilbud. Ad den vej udvikles en yderligere mangfoldighed, der bevirker, at ligeså mange mænd som kvinder tilbydes meningsfulde aktiviteter.

Mange opfatter ligestilling som situationer, hvor mænd skal afgive noget til kvinder, men også et særligt mandligt perspektiv er vigtigt, hvilket undersøgelsen mere end antyder. I det hele taget spiller temaet "ældre mænd" en særdeles begrænset rolle i dansk ældreforskning, mens flere forskere har sat fokus på ældre kvinder.⁶ Én årsag kan fx være, at der som bekendt er væsentligt flere ældre kvinder end mænd. En af få undtagelser fra fokus på ældre i almindelighed eller på ældre kvinder er Fortmeiers (1998) undersøgelse af aktiviteters mening blandt ældre mænd. Under inddragelse af ældre mænds livsforløb handler undersøgelsen navnlig om, hvad aktiviteter betyder for ældre mænd.

Ved tilrettelæggelse af fremtidens aktivitetstilbud bør også aldrende mænds særlige ønsker og behov inddrages. Mange kommende ældre mænd fremhæver – selv efter at have trukket sig tilbage fra arbejdsmarkedet – betydningen af arbejde, mens kvinder i højere grad orienterer sig imod sociale tilhørsforhold, fx familie. Selvom stort set alle kommende ældre kvinder efterhånden er eller har været erhvervsaktive, synes kvinder navnlig præget af livsverdenens kommunikative handlen, mens mænd i højere grad tildeler systemverdenen med dens magtforhold og rangordninger betydning og betoner arbejdets blivende mening.

Én mulig anbefaling kunne derfor være i højere grad at tilbyde ældre mænd forskellige former for aktiviteter, der ligner den systemverden, hvorfra de – ligesom de fleste kvinder – kommer, og som de åbenbart i højere grad end kvinder bringer med sig ind i alderdommen, fx praktiske aktiviteter, der minder om tidligere erhvervsarbejde, fx værkstedsaktiviteter, eller foreningsarbejde, politisk arbejde eller andre gøremål, der indebærer mulig indflydelse. Hvis det menes at være et problem, at kommende ældre kvinder formodentlig i langt højere grad end mænd vil deltage i voksenundervisning, studiekredse o.l., kan der desuden være behov for at overveje videreudvikling af særlige mandlige undervisningstilbud, fx tilbud, der har med tidligere erhvervsarbejde at gøre.

Det kan yderligere overvejes, at aldrende mænd, der må give afkald på kraftbetonede sportsaktiviteter pga. reduceret muskelkraft, fx fodbold, i højere grad tilbydes bedre muligheder for at deltage i sports- og motionsformer, der synes at blive fælles aktiviteter for de to køn, fx motionsløb, svømning og vandreture. En anden mulighed er fremme af deltagelse i motionerende aktiviteter, der indholdsmæssigt tager hensyn til det identitetsskabende arbejdsliv, hvorfra de kommer: "Mænd skal ... have lov til at være mænd. Det vil sige, at de skal have lov til og mulighed for at distancere sig fra deres krop. Mænd føler sig ikke mandige, når de skal ligge på ryggen og lave pustelyde ... det skal afvikles mandigt, hvilket fx kan betyde, at fokus skal være på konkurrence, regler og præstation ...".⁷ Ældre mænd vil også i højere grad kunne tilbydes aktiviteter,

⁶ Se fx: www.aeldreviden/fagomraader/aeldre_maend.html.

fortsættes....

der bevirker, at de – fx gennem frivilligt arbejde – får mulighed for at fastholde tilknytningen til den sportslige verden, der betyder meget for mange, og som af mange opfattes som beslægtet med arbejdslivet.

Fremme af særlige mandlige aktivitetsfællesskaber, dvs. fora, hvor ældre mænd har mulighed for at være sammen uden det andet køns tilstedeværelse, kan også være en overvejelse værd. De fleste køns- og ligestillingsdiskussioner sætter fokus på forholdet mellem mænd og kvinder, men det synes også vigtigt, at mænd har mulighed for at indgå i rent mandlige fællesskaber, hvor deres maskulinitet kan bekræftes (se fx: Videnscenter for Ligestilling, 2001). Selvom mandlige fællesskaber undertiden søges latterliggjort, har også mange ældre mænd måske brug for fællesskaber, der kan bekræfte dem som mænd

Selvom kvinder i almindelighed er mere aktive end mænd og forventer at forblive det, kan der også være områder, hvor der er behov for en særlig indsats for dét køn, eksempelvis på it-området. Hvis ikke brug af pc/internet og andre it-medier fortsat skal være en overvejende mandlig ældreaktivitet, kræves formodentlig en særlig indsats for, at kvinder tildeles større mulighed for at deltage i informationssamfundet, fx ved it-kurser, der er rettet imod ældre kvinder. *Older Women's Network* peger fx på, at ældre kvinders beskedne it-deltagelse bidrager til samfundsmæssig eksklusion, og foreslår oplysende kampagner, uddannelsesinitiativer og sikring af lige it-adgang.⁸ Hvis også ældre kvinder skal kunne drage fordel af de nye muligheder, som pc/internet indebærer, fx hjemmeindkøb og banktransaktioner via internettet samt anden kommunikation med omverdenen, bør de tilbydes kurser herom.

I sidste ende må fremtidens ældretilbud imidlertid baseres på, hvad de to køn opfatter som relevante, interessante og meningsfulde aktiviteter. Planlægning og gennemførelse af kommende tilbud bør med andre ord i endnu højere grad end i nutiden tage afsæt i ældre mænds og kvinders egne ønsker og forventninger. Det allerbedste og mest nærliggende "tilbud" vil derfor være at videreudvikle fremgangsmåder, der muliggør, at ældres indflydelse på det offentlige og civilsamfundets tilbud kan øges, fx ved gennemførelse af nye lands- eller kommunalpolitiske initiativer, der gør det lettere at tilbyde ældre mænd og kvinder mæle – og dermed øget indflydelse på selv at forme deres alderdom.

⁷ Interview med Finn Marlet (<http://www.fysio.dk/sw37776.asp>).

⁸ Se fx: <http://own-europe.org/conf99/dk.html>.

LITTERATUR

Aiken, L.R. (1997)

Questionnaires and Inventories. Surveying Opinions and Assessing Personality. New York: John Wiley & Sons Inc.

Andersen, B.H. (red.) (2003)

Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede. København: SFI.
<http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Pdf/Rapporter/2003/0314levekar.pdf>.

Andersen, D.R. et al. (2004)

Ældre kvinder – aktivitets betydning for sundhed. Aalborg: CVU.
http://www.etf.dk/ergoterapi/Bacheloropgaver/Aktivitets_betydning_sundhed.pdf

Andersen, D. & Appeldorn, A. (1995)

Tiden efter tres. København: Socialforskningsinstituttet.

Audun-Olsen, J. (2001)

Nye tider - nye ældre. Ældre Sagens Fremtidsstudie. København: Ældre Sagen.

Avlund, K. et al. (red.) (2000)

Forebyggelse i alderdommen. København: Dafolo.
<http://www.fagboginfo.dk/mufirfem/mfirfemd.htm>.

Avlund, K. et al. (2004)

Livsforløbet fra 50 til 85 år. København: Gerontologisk Institut.

Avlund, K. & Legarth, K.H. (1994)

Leisure activities among 70-year-old men and women. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*. 1994/1:35-44.

Baker, C. (1992)

Attitudes and Language. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.

Bennekou, H. et al. (1997)

Ældre og det frie liv: rammer og vilkår. København: Udviklingscenteret for Folkeoplysning og Voksenundervisning.

Bille-Brahe, U. & Pedersen, J.B. (1990)

Nye tider - nye ældre. Fritid. København: Senior Forlaget.

Bille-Brahe, U. (1989)

Nye tider - nye ældre. Holdninger og forventninger. København: EGV-Fonden.

Blaakilde, A.L. (1999)

Den store fortælling om alderdommen. København: Munksgaard.

Blaakilde, A.L. & Swane, C.E. (red.) (1998)

Aldring og ældrebilleder. København: Fremad.

Boll Hansen, E. et al. (2000a)

Mange bække små - om hjælp til svækkede ældre. København: FOKUS.

http://www.personaleweb.dk/syspub/upload/publication/attachment/Mange_baekke_smaa.pdf

Boll Hansen, E. et al. (2000b)

Ældre i bofællesskab. København: AKF og SBI.

http://www.akf.dk/dk2000/%C3%A6ldre_i_bof%C3%A6llesskab.htm.

Boll Hansen, E. et al. (1999)

Hjemmehjælp og ældres velbefindende. København: AKF.

<http://www.akf.dk/dk99/hjemmehjelp.htm>.

Boll Hansen, E. & Platz, M. (1996)

Gamle danskere – uddybende analyser af 80-100-åriges levekår. København: AKF.

Boll Hansen, E. & Platz, M. (1995)

80-100-åriges levevilkår – en interviewundersøgelse blandt ældre i 75 kommuner. København: AKF.

Bonke, J. (2002)

Tid og velfærd. København: Socialforskningsinstituttet.

http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Pdf/Levevilkkaar_fritid_og_tidsanvendelse/Tid-og-velfaerd.pdf.

Brønnum-Hansen, H. et al. (2003)

Tresårige danskeres forventede levetid uden funktionsindskrænkning. *Ugeskrift for Læger*. Vol. 165, nr. 23:2395ff.

Bunnage, D. (1996)

De unge ældre i 1990'erne. København: Socialforskningsinstituttet.

Bunnage, D. & Bruhn, H.H. (1999)

De unge ældre i år 2010. København: Socialforskningsinstituttet.

www.sfi.dk/graphics/SFI/Pdf/Rapporter/1999/9902De_unge_aeldre_i_aar_2010.pdf.

Eagly, A.H. & Chaiken, S. (1993)

The Psychology of Attitudes. New York: Harcourt Brace College Publ.

Eiser, J.R. (1986)

Social Psychology. Attitudes, Cognition and Social Behavior. Cambridge University Press.

Fortmeier, S. (1998)

Aktivitetens mening hos ældre mænd (masterafhandling). Københavns Universitet.

Forum for Motion (2002)

Motion og sundhed. København.

http://www.folkesundhed.dk/media/motion_og_sundhed.pdf

Fridberg, T. (2000)

Kultur- og fritidsaktiviteter 1975-1998. København: Socialforskningsinstituttet.
http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Pdf/Rapporter/2000/0001Kulturogfritidsaktiviteter_1975_98.pdf.

Fridberg, T. (1994)

Kultur- og fritidsaktiviteter 1993. København: Socialforskningsinstituttet.

Gabrielsen, G. (2001)

Nye tider - nye ældre. Ældre Sagens Fremtidsstudie (delrapport nr. 2). København: Ældre Sagen.

Gundelach, P. (red.) (2002)

Danskernes værdier 1981-1999. København: Hans Reitzels Forlag.

Hansen, E.B. & Clemmensen, N. (1991)

Ældres aktiviteter sammen med andre. København: Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut.

Hansen, E.B. & Platz, M. (1995)

Kommunernes tilbud til ældre: København: AKF.

Hansen, E.B. & Platz, M. (1995)

80-100-åriges levekår. København: Socialforskningsinstituttet.

Henerson, M.E. et al. (1987)

How to Measure Attitudes. Newbury Park: Sage Publ.

Hogg, M.A. & Vaughan, G.M. (1995)

Social Psychology. An Introduction. London.

Henriksen, C.S. (2001)

De voksnes fritid i Ballerup Kommune. København. CASA.
http://www.casa-analyse.dk/files/pdf/voksnes_fritid.pdf.

Hillerås, P.K. et al. (1999)

Activity patterns in very old people. *Age and ageing*. 1999/28:147-152.
<http://ageing.oupjournals.org/cgi/reprint/28/2/147.pdf>.

Hindsbo, E. & Raahauge, L. (1999)

Signalement af ældrecentre i Danmark. Kbh.: Omsorgsorganisationernes Samråd.

Hoff, M. (2003)

Som en tyv om natten – en kvalitativ undersøgelse af oplevelser og narrativer forbundet med krop, aldring og fysisk aktivitet. Odense: Syddansk Universitet.
Interview: <http://www.sdu.dk/nyheder/Opslag.php?id=1113>.

Jensen, J.B. (2002)

De nye ældre i 2020. Århus: Århus Kommune.
<http://www.fremforsk.dk/Files/Artikler/De%20nye%20%C3%A6ldre%20i%202020.doc>

Johannesen, A. (2002)

Aktiv udfoldelse, sundhed og velbefindende. I: Swane, C. et al., Gerontologi – livet som gammel. København: Munksgaard.

Jørgensen, C. (2000)

Overgange – beretninger om at blive ældre. Aschehougs Forlag.

Kelly, J.R. (1993)

Activity and Aging: Staying Involved in Later Life. Newbury Park: Sage Publications.

Kielhofner, G. (2002)

Model of human occupation: theory and application. Philadelphia: Williams & Wilkins.

Kirk, H. (1999)

Det grå guld: Seniorboomet. København: Fremad.

Kirk, H. (1999a)

Det gode liv er aldrig for sent. Vital 1999/4:36ff.

<http://www.sst.dk/nyheder/tidsskrifter/vital/1999/vital994.pdf>

Kirk, H. & Schroll, M. (red.) (2002)

Viden om aldring: veje til handling. København: Munksgaard.

Kjøller, M. & Rasmussen, N.K. (red.) (2002)

Sundhed og sygelighed i Danmark 2000 & udviklingen siden 1987. København: Statens Institut for Folkesundhed

Knutsen, E. (2003)

Menn og lesning. Hvorfor leser menn mindre skjønnlitteratur enn kvinner? Tromsø: Institutt for nordisk språk og litteratur.

Kommunernes Landsforening et al. (1992)

Alder er ingen dom. Borgernes ideer og visioner til et godt liv i alderdommen. København: Kommuneservice.

Kongsø, T.H. & Groes, N. (2002)

Fremtidens ældre – byrde eller ressource? København: AKF.

Krebs, D. & Schmidt, P. (eds.) (1993)

New Directions in Attitude Measurement. Berlin: de Gruyter.

Kruse, M. & Helweg-Larsen, K. (2004)

Kønssforskelle i sygdom og sundhed. København: Minister for Ligestilling.

Lausten, M. & Sjørup, K. (2003)

Hvad kvinder og mænd bruger tiden til. København: Socialforskningsinstituttet.

http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Pdf/Rapporter/2003/0308Kvinder_og_mand.pdf.

Leeson, G.W. (1999)

Ældre i byen, storbyen og på landet. København: Ældre Sagen.

Leeson, G.W. (2001)

Nye tider - nye ældre. Ældre Sagens Fremtidsstudie (delrapport nr. 1). København: Ældre Sagen.

Lennartsson, C. (2001)

Still in Touch. Family Contact, Activities and Health among the Elderly in Sweden. Stockholm: Swedish Institute for Social Research.

<http://www.su.se/forskning/disputationer/spikblad/CarinLennartsson.html>.

Mannell, R.C. (1999)

Older Adults, Leisure, and Wellness. Journal of Leisureability. vol. 26, no. 2. Journal of <http://www.lin.ca/resource/html/Vol26/V26N2A1.htm>.

Marlet, F. (2004)

Jeg er jo ikke kørt ind på et sidespor. Odense: Syddansk Universitet (speciale om mandlige aktiviteter).

Mathiessen, P.O. (2002)

„Vi vil være aktive, vi vil ikke bare sidde og hænge“. Analyse af fremtidige ældres fritidsønsker. Fredensborg-Humlebæk: Kulturforvaltningen.

Mattiasson-Nilo, I. et al. (1990)

Domestic activities and walking in the elderly. *Ageing*, 1990/2: 19.

Minister for Ligestilling (2004)

Perspektiv- og handlingsplan. København; Minister for Ligestilling.

http://www.lige.dk/files/PDF/lige_ph_plan.pdf.

Ness, N.E. (1997)

Utgangspunkt for aktivitetsperspektivet. *Ergoterapeuten* (norsk). nr. 13/1997.

<http://www.netf.no/artikler/utgangspunkt.htm>.

Nielsen Arendt, J. et al. (2003)

Levevilkår blandt folkepensionister uden supplerende indkomst. København: Socialforskningsinstituttet & Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut.

Niva, B. (2003)

Äldres aktivitetsmönster och skattning af bostadens tillgänglighet före och efter en bostadsanpassning (D-uppsats). Luleå: Institutionen för Hälsovetenskap.

<http://epubl.luth.se/1402-1552/2003/39/LTU-DUPP-0339-SE.pdf>.

Olsen, H. (1988)

De ældre og dagcentre. København: Socialforskningsinstituttet.

Olsen, H. (1998)

Tallenes talende tavshed. Måleproblemer i surveyundersøgelser. København: Akademisk Forlag.

Olsen, H. (2000)

Holdninger til handicappede. En surveyundersøgelse af generelle og specifikke holdninger. København: Socialforskningsinstituttet.

Olsen, H. (2001a)

Sprogforståelse og hukommelse i danske surveyundersøgelser (bd. I-II). København: Socialforskningsinstituttet.

Olsen, H. (2001b)

"Hvor enig eller uenig er du?". Holdningsspørgsmål og holdningsmålinger i danske samfundsvidenskabelige surveyundersøgelser. *Nordiske Udkast*. Årg. 29, nr. 2.

Olsen, H. (2003)

Ønsker og forventninger til det "gode" liv i alderdommen. København: Socialforskningsinstituttet. <http://www.sfi.dk/graphics/SFI/Pdf/Rapporter/2003/0326alderdom.pdf>.

Platz, M. (1990)

Gamle i eget hjem (bd. I-II). København: Socialforskningsinstituttet.

Platz, M. (2000)

Danskere med livserfaring - portrætteret i tal. København: Socialforskningsinstituttet.

Platz, M. (2003)

En guldgrube af oplysninger – og af høj karat. *Social Forskning* nr. 2, 2003. København: Socialforskningsinstituttet

Pratkanis, A.R. et al. (1989)

Attitude Structure and Function. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Ass., Publ.

Rajecki, D.W. (1990)

Attitudes. Sunderland: Sinauer Associates.

Ramian, K. (red.) (1992)

Vejen til en god alderdom. København: Nyt Nordisk Forlag.

Ramian, K. (1996)

Livets langsigtede virkninger. København: Komiteen for Sundhedsoplysning.

Rebirk, M.N. (2000)

Udlisering af den kommunale ældresektor – værdier og perspektiver. København.

Roessler, K. (2002)

Manden som faldt ud af sengen. I: Christensen, M.K: (red.), Aldring og bevægelse i idræt. Århus: Forlaget KLIM.

Rossing, M.R. (2001)

Når livsformerne kommer på dagcenter. København: Institut for Statskundskab.

Rørbye, B. & Kirk, H. (1992)

Alderdom - fordom. København: Munksgaard.

SFI-SURVEY (2002)

Tryghed blandt pensionister. København: Socialforskningsinstituttet.

Socialministeriet (1998)

Vejledning om sociale tilbud til ældre m.fl. København: Socialministeriet.
<http://www.retsinfo.dk/GETDOC/ACCN/c19980005960-regl>.

Socialministeriet (2000)

Det gode liv er skrøbeligt. København.
<http://www.sm.dk/netpublikationer/p4dql270601/forside.htm>

Socialministeriet (2002)

Evidens om fysisk aktivitet og træning for ældre. Odense.
<http://www.fysio.dk/sw5174.asp>.

Socialstyrelsen (2000)

Bo hemma på äldre da'r (Äldreuppdraget). Stockholm.
<http://www.sos.se/FULLTEXT/0026-011/0026-011.pdf>.

Sundhedsstyrelsen (2001)

Fysisk aktivitet og sundhed. København.
http://www.sst.dk/publ/Publ2001/Fysisk_aktivitet_sundhed/aktivi.pdf.

Svendsen, S.C. (2004)

Med alderen. København: Aschehoug

Townsend, E. (ed.) (2002)

Fremme af menneskelig aktivitet. København: FADL's forlag.

Thorsen, K. (1998)

Kjønn, livsløp og alderdom. Oslo: NOVA.

Thorsen, K. (1999)

Elderrollen endrer sig dramatisk. I: Beverfeldt, E. et al., Aldersforskning inn i år 2000. NOVA-rapport 7/99. Oslo.

Tufte, P.J. (2001)

Nye tider - nye ældre. Ældre Sagens Fremtidsstudie (delrapport nr. 3). København: Ældre Sagen.

Vaage, O.F. (2002)

Til alle døgnet's tider. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

Videnscenter for Ligestilling (2001)

Hva' nu mand? København.

ÆldreForum (1997)

Idékatalog fra Ældreråd til Ældreråd. København (internet).
<http://www.aeldreforum.dk/publikationer/idekatalog/indhold.htm>.

ÆldreForum (2000)

Ældre efter år 2000. Fra forskning til seniorpolitik. København: ÆldreForum.

ÆldreForum (1999)

Ældreidræt – vedligeholdelse af kroppen, leg, munterhed og socialt samvær. København.

ÆldreForum & Pricewaterhouse-Coopers (1999)

Fremtidens seniorer i Danmark. København.

<http://www.aeldreforum.dk/publikationer/Fremtidens%20seniorer/forside.htm>.

Öhrvall, A. (2003)

Äldre funktionshindrade mäns erfarenheter av dagliga aktiviteter. Luleå Universitet.

<http://epubl.luth.se/1402-1552/2003/36/LTU-DUPP-0336-SE.pdf>.

Økonomi- og Erhvervsministeriet (2003)

Redegørelse om kvinders pensionsmæssige stilling. København: Økonomi- og Erhvervsministeriet.